

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Prawa i Administracji

Martyna Jankowska

Numer albumu: 8803

**Nadużywanie koncepcji prawnej
ochrony dóbr osobistych**

Rozprawa doktorska

praca pod kierunkiem
dr hab. Marii Anny de Abgaro Zachariasiewicz, prof. UŚ

Katowice 2024

Spis treści

Wykaz ważniejszych skrótów	5
Wstęp	7
Rozdział I Koncepcja ochrony dóbr osobistych – podstawowe uwagi prawnoporównawcze	12
1. Uwagi wprowadzające.....	12
2. Prawo niemieckie	14
3. Prawo francuskie	20
4. Prawo włoskie	23
5. Prawo angielskie.....	27
Rozdział II Ochrona dóbr osobistych w polskim systemie prawnym – zagadnienia podstawowe i granice koncepcji	33
1. Uwagi wprowadzające.....	33
2. Pojęcie dóbr osobistych.....	35
3. Cechy dóbr osobistych	39
3.1. Niemajątkowy charakter.....	40
3.2. Bezwzględny charakter	41
3.3. Ścisły związek dobra osobistego z podmiotem, któremu służą	42
4. Rozkład ciężaru dowodu	43
5. Subiektywne i obiektywne kryteria oceny	44
6. Koncepcja pluralistyczna i monistyczna	50
7. Konstrukcja prawna ochrony dóbr osobistych	52
8. Katalog dóbr osobistych	55
9. Przesłanki ochrony dóbr osobistych	57
9.1. Istnienie dobra osobistego	58
9.2. Naruszenie dobra osobistego	59
9.3. Bezprawność naruszenia	60

10. Środki prawne ochrony dóbr osobistych.....	63
10.1. Niemajątkowe środki ochrony dóbr osobistych.....	63
10.2. Majątkowe środki ochrony dóbr osobistych	64
Rozdział III Ochrona dóbr osobistych a ochrona praw człowieka	67
1. Uwagi wprowadzające	67
2. Ochrona dóbr osobistych z perspektywy EKPC	70
3. Konstytucjonalizacja praw osobistych.....	72
Rozdział IV Różne aspekty poszerzania granic ochrony dóbr osobistych ..	79
1. Uwagi wprowadzające	79
2. Przesłanka istnienia dobra osobistego - rozbudowywanie katalogu dóbr osobistych	84
2.1. Więzi rodzinne	88
2.2. Prawo do planowania rodziny	114
2.3. Dobra osobiste zbiorowości – problem osobistego charakteru dobra	124
2.4. Prawo do nieskażonego środowiska biologicznego.....	152
3. Przesłanka naruszenia (zagrożenia) dobra osobistego	163
3.1. Uczucie cierpienia lub przykrości.....	164
3.2. Pośrednie naruszenie dobra osobistego.....	172
4. Przesłanka bezprawności	183
4.1. Wolność badań naukowych i debaty historycznej	185
4.2. Zjawisko SLAPP	193
5. Nadużywanie środków prawnych ochrony dóbr osobistych.....	200
5.1. Niemajątkowe środki ochrony	202
5.2. Majątkowe środki ochrony.....	205
Zakończenie	214
Wykaz aktów prawnych	218
Wykaz orzecznictwa	221

Bibliografia.....	229
Inne	244

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW

1. ŹRÓDŁA PRAWA

BGB - Bürgerliches Gesetzbuch, niemiecki kodeks cywilny
EKPC lub Konwencja - Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności
k.c. - kodeks cywilny
k.k. - kodeks karny
k.p.c. - kodeks postępowania cywilnego
KPP lub Karta - Karta praw podstawowych Unii Europejskiej
Konstytucja - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej
TUE - Traktat o Unii Europejskiej

2. CZASOPISMA I INNE PUBLIKATORY

Dz.U. - Dziennik Ustaw
Dz.Urz.UE - Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
EPS - Europejski Przegląd Sądowy
LEX/el. - System Informacji Prawnej LEX, wersja elektroniczna
MoP - Monitor Prawniczy
OSA - Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSNC - Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCP - Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSP - Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika - Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK-A - Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
PiP - Państwo i Prawo
Prok. i Pr. – Prokuratura i Prawo
PPH - Przegląd Prawa Handlowego
PS - Przegląd Sądowy
St. Cyw. - Studia Cywilistyczne: zbiór rozpraw z zakresu prawa cywilnego, prawa międzynarodowego prywatnego, prawa pracy oraz prawa procesowego cywilnego
TPP - Transformacje Prawa Prywatnego
ZNKUL - Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
ZNUJ - Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUJ PPWI - Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelktualnej

3. ORGANY ORZEKAJĄCE

BGH - niemiecki Federalny Trybunał Sprawiedliwości (*Bundesgerichtshof*)
BverfG - niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny (*Bundesverfassungsgericht*)
Cass. - włoski Sąd Najwyższy (*Corte Suprema di Cassazione*)
ETPC - Europejski Trybunał Praw Człowieka
ETPC(WI) - Europejski Trybunał Praw Człowieka - Wielka Izba
EWCA Civ - Sąd Apelacyjny Anglii i Walii, Wydział Cywilny (*England and Wales Court of Appeal, Civil Division*)
EWHC – Wysoki Trybunał Anglii i Walii (*England and Wales High Court*)
QB - w odniesieniu do zbioru orzecznictwa Wydziału Ławy Królewskiej Wysokiego Sądu Anglii (*Queen's Bench*)

SA - Sąd Apelacyjny
SO - Sąd Okręgowy
SN - Sąd Najwyższy
SR – Sąd Rejonowy
TK - Trybunał Konstytucyjny
TSUE - Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UKHL – Izba Lordów (*The House of Lords*)

4. INNE

ang. - angielskie
art. - artykuł
c. - rozdział (ang. *chapter*)
cyt. - cytat
cz. - część
dot. - dotyczący
ds. - do spraw
fr. - francuskie
ibid. - ibidem
m.in. - między innymi
n. - następne
nb - numer boczny
n., no., nr – numer
np. - na przykład
par. - paragraf
pkt - punkt
por. - porównaj
poz. - pozycja
r. - rok
RP - Rzeczpospolita Polska
red. - pod redakcją
s. - strona
t. - tom
tj. - to jest
tzn. - to znaczy
tzw. - tak zwany
UE - Unia Europejska
USA - Stany Zjednoczone Ameryki (ang. *United States of America*)
ust. – ustęp
wł. - włoskie
ww. - wyżej wymienione
wyd. - wydanie
w zw. - w związku
v. - przeciwko (*versus*)
vol. - tom (ang. *volume*)
z. - zeszyt
zd. - zdanie
ze zm. - ze zmianami
zob. - zobacz

WSTĘP

Zagadnienia związane z cywilnoprawną ochroną dóbr osobistych doczekały się wielu opracowań naukowych, a ich liczba wynikać może z syntetycznego uregulowania podstaw ochrony w przepisach kodeksu cywilnego¹. Nie sposób w ramach niniejszej pracy odnieść się, a nawet tylko wspomnieć wszystkich opracowań, które w sposób bezpośredni lub pośredni dotyczyć mogą problemu granic koncepcji ochrony dóbr osobistych i zjawiska ich poszerzania. Dobra osobiste są też przedmiotem licznych wypowiedzi judykatury, co stanowi istotną wartość dla niniejszej pracy. Wydaje się przy tym, że mimo wszystko brakuje w Polsce opracowań naukowych dotyczących koncepcji ochrony dóbr osobistych analizowanej przede wszystkim przez pryzmat orzeczeń sądowych. Jak słusznie zaś zauważa J. Sadowski, ramowy charakter przyjętych w tym zakresie regulacji sprawia, że to rzeczą sądów jest szczegółowe określenie treści i zakresu poszczególnych dóbr osobistych podlegających ochronie, a także wytyczenie granic tej ochrony, zwłaszcza też ustalenie okoliczności, w których wkroczenie w sferę ochrony dóbr osobistych nie ma charakteru bezprawnego². Zauważają to także J. Barta i R. Markiewicz, wskazując, że, z uwagi na „rozmyte” granice ochrony dóbr osobistych, to orzecznictwo odgrywa zasadniczą rolę w przypadku prawnej koncepcji ochrony dóbr osobistych w Polsce³. Ustawodawca w art. 23 k.c. nie przedstawia ogólnego określenia pojęcia dóbr osobistych, ograniczając się do przykładowego wskazania kilku dóbr osobistych, korzystających z ochrony. Stąd też jednym z głównych celów doktryny stała się próba sprecyzowania tego określenia, by móc wskazać cechy dóbr osobistych, które w trakcie stosowania prawa mogłyby umożliwić stwierdzenie, czy w konkretnej sytuacji mamy do czynienia z dobrem osobistym, objętym ochroną prawną⁴.

Problem, który próbuję zasygnalizować i przedstawić w ramach niniejszej pracy, trafnie zidentyfikowała Pani Profesor Elżbieta Traple, posługując się przy tym pojęciem

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 Nr 16, poz. 93 ze zm.).

² J. Sadowski, *Naruszenie dóbr osobistych przez media. Analiza praktyki sądowej*, Warszawa 2003, s. 7.

³ J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a dobra osobiste*, Warszawa 2009, s. 21. Trafnie określa się, że sprawy dotyczące ochrony dóbr osobistych to sprawy, w których „(...) orzecznictwo w większym stopniu współkształtuje treść obowiązujących norm prawnych, zaś sądy dysponują większym luzem decyzyjnym.” – tak: R. Ślabuszeński, *Hejt i mowa nienawiści w orzecznictwie polskich sądów cywilnych – zagadnienia wybrane*, *Studia Administracji i Bezpieczeństwa* 2022, nr 13, s. 214.

⁴ A. Cisek, *Dobra osobiste i ich niemajątkowa ochrona w kodeksie cywilnym*, Wrocław 1989, s. 35. Zob. też T. Grzeszak, *Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane*, *PS* 2018, nr 4, s. 8.

„nadużycia instytucji ochrony dóbr osobistych”⁵. Pani Profesor Traple wskazywała przy tym, że źródła zjawiska upatruje w konieczności poszukiwania przez sądy (w tym Sąd Najwyższy) podstawy dla uwzględnienia słuszych, społecznie akceptowanych interesów lub wartości niematerialnych – dobra osobiste są w Jej ocenie używane jako swoista proteza, gdy kuleje ustawodawstwo⁶.

Celem pracy jest próba odpowiedzi na pytanie, czy w praktyce orzecniczej polskich sądów dochodzi do nadużywania koncepcji ochrony dóbr osobistych – przy czym posługując się terminem nadużywania koncepcji ochrony dóbr osobistych nawiązuję do terminu użytego przez Panią Profesor Traple. W ramach niniejszej pracy próbuję ustalić czy na gruncie polskim można mówić o zjawisku nadmiernego rozszerzania granic koncepcji ochrony dóbr osobistych, w tym w szczególności:

1. poprzez nadmierne rozbudowywanie katalogu dóbr osobistych,
2. poprzez nieuzasadnione uznanie, że doszło do wystąpienia przesłanki wystąpienia naruszenia (zagrożenia naruszenia) dobra osobistego,
3. poprzez nieuzasadnione uznanie, że doszło do wystąpienia przesłanki bezprawności naruszenia dobra osobistego,
4. poprzez nadużywanie środków prawnych ochrony dóbr osobistych⁷.

Analizę ww. zasadniczych zagadnień pracy poprzedzać muszą syntetyczne rozważania na temat samej koncepcji ochrony dóbr osobistych w polskim prawie cywilnym (wraz z krótkimi uwagami prawnoporównawczymi) razem z próbą nakreślenia (z samego założenia nieostrych) granic koncepcji ochrony, a także odniesieniem się do relacji między ochroną dóbr osobistych a ochroną praw człowieka.

Praca ma na celu przedstawienie interesującego i aktualnego ujęcia problematyki ochrony dóbr osobistych, prowadzące do lepszego zrozumienia istoty koncepcji ochrony dóbr osobistych, jak też natury poszczególnych dóbr osobistych. Proponuję przy tym ujęcie tematu nie poprzez klasyczne badanie przypadków typowych, ale poprzez analizę przypadków wątpliwych (granicznych). Celem rozprawy doktorskiej jest zbadanie wpływu rozumienia systemu i pojęcia dóbr osobistych na praktykę orzecniczą oraz próba określenia trendów orzecniczych. Należy jednak zaznaczyć, że praca nie ma

⁵ E. Traple, Nadużycie instytucji ochrony dóbr osobistych w praktyce orzecniczej sądów polskich [w:] J. Pisuliński, J. Zawadzka (red.), *Aksjologia prawa cywilnego i cywilnoprawna ochrona dóbr*, Warszawa 2020.

⁶ Ibid., s. 140.

⁷ Pojęciem „nadużycia środków ochrony dóbr osobistych” posługuje się z kolei K. Zaradkiewicz – zob. K. Zaradkiewicz, Nadużycie środków ochrony dóbr osobistych - uwagi de lege ferenda, *Probacja* 2022, nr 2.

charakteru kompleksowego i zupełnego, a stanowi wyłącznie próbę wzięcia aktywnego udziału w toczącej się już dyskusji na temat granic koncepcji ochrony dóbr osobistych oraz zasygnalizowania wagi i aktualności tego tematu. Zadaniem badaczy i komentatorów jest bowiem analiza i badanie nadużywania instytucji prawnych i przyczyn tego zjawiska, a w konsekwencji dbałość o utrzymanie działania tych instytucji w dopuszczalnych prawem i właściwych granicach.

Jeśli chodzi o metodologię badawczą przyjętą w niniejszej pracy, podstawową wykorzystywaną metodą jest metoda dogmatyczna, rozumiana jako analiza i wykładnia przepisów prawa, wraz z przeglądem literatury i analizą orzecznictwa⁸. Analiza orzecznictwa ma przy tym w pracy szczególne znaczenie, jako że tematyka pracy koncentruje się na badaniu i ocenie praktyki orzeczniczej polskich sądów. W pracy wykorzystano również pomocniczo metodę komparatystyczną oraz metodę historyczną.

Praca została podzielona na cztery rozdziały. Pierwszy z nich zawiera syntetycznie ujęte uwagi prawnoporównawcze, przy czym przedmiotem analizy były porządki prawne: Niemiec, Francji, Włoch i Wielkiej Brytanii⁹. Wybór tych porządków prawnych uwarunkowany był chęcią zaczerpnięcia odniesienia zarówno z systemu prawa germańskiego, romańskiego, jak i angloamerykańskiego. Rozważania zawarte w tym rozdziale, oprócz tego, że stanowią syntetyczne wprowadzenie do tematyki ochrony dóbr osobistych w poszczególnych porządkach prawnych, to stanowią jednocześnie punkt odniesienia dla kolejno analizowanej koncepcji ochrony dóbr osobistych na gruncie polskim. W rozdziale drugim przedstawiono ogólny zarys koncepcji ochrony dóbr osobistych na gruncie prawa polskiego, poprzez wyjaśnienie samego pojęcia dóbr osobistych, próbę sklasyfikowania i przedstawienia cech (warunków brzegowych) dóbr uznawanych za dobra osobiste, przypomnienie najbardziej reprezentatywnych poglądów, jeśli chodzi o rozumienie koncepcji ochrony dóbr osobistych (w tym skrótowo przedstawiam zagadnienia związane z: rozkładem ciężaru dowodu w sprawach o ochronę dóbr osobistych, subiektywną i obiektywną teorią naruszenia dóbr osobistych, monistycznym i pluralistycznym modelem ochrony, konstrukcją prawną ochrony dóbr osobistych oraz otwartym katalogiem dóbr osobistych). W końcu dokonuję próby

⁸ Rozumienie terminu „metoda dogmatyczna” nie jest jednolite i należy zauważyć, że część przedstawicieli nauki prawa uznaje, że metoda ta nie jest ograniczona wyłącznie do badania przepisów prawa, ale obejmuje również analizę piśmiennictwa i orzecznictwa, przy czym wskazuje się, że najczęściej przez metodę dogmatyczną należy rozumieć metodę służącą wyłącznie do badania przepisów – tak: *D.V. Kędzierski, Metodologia i paradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych*, TPP 2018, nr 3, s. 13-14.

⁹ Przy tym w pracy ograniczono analizę zasadniczo do prawa angielskiego.

wyszczególnienia przesłanek zastosowania ochrony dóbr osobistych oraz przedstawiam katalog środków prawnych ochrony dóbr osobistych. Choć uwagi zawarte w drugim rozdziale mają charakter syntetyczny i stanowią przypomnienie i próbę uporządkowania zagadnień związanych z podstawowymi problemami związanymi z ochroną dóbr osobistych, stanowią konieczny punkt wyjścia dla dalszych rozważań. Próba zarysowania granic koncepcji ochrony dóbr osobistych jest bowiem niezbędna dla podjęcia dyskusji na temat wykraczania poza te granice. W rozdziale trzecim przedstawiono relację między ochroną dóbr osobistych a ochroną praw człowieka, szczególny nacisk kładąc na zjawisko tzw. konstytucjonalizacji praw osobistych, które ma istotne znaczenie dla podstawowego problemu pracy, tj. poszerzania granic ochrony dóbr osobistych. Ostatni, czwarty rozdział stanowi zasadniczą część rozważań podjętych w pracy i z tego powodu jest rozdziałem najdłuższym i najbardziej rozbudowanym. W rozdziale tym podejmuję próbę odpowiedzi na podstawowe pytanie pracy: czy na gruncie polskiego prawa mamy do czynienia ze zjawiskiem nadmiernego rozszerzania granic koncepcji ochrony dóbr osobistych. Analizę przeprowadzono przez pryzmat (opisywanych w rozdziale drugim) poszczególnych przesłanek ochrony dóbr osobistych. W rozdziale czwartym kolejno analizuję zatem, czy można mówić o zjawisku nadużywania koncepcji ochrony dóbr osobistych przez pryzmat (1) przesłanki istnienia dobra osobistego (nadmierne rozbudowywanie katalogu dóbr osobistych), (2) przesłanki naruszenia dobra osobistego, (3) przesłanki bezprawności dokonanego naruszenia, a w końcu (4) stosowanych środków ochrony dóbr osobistych. Choć analiza skoncentrowana jest na polskiej praktyce orzeczniczej, w całej pracy wykorzystane są wnioski płynące z porównania praktyki ochrony dóbr osobistych w Polsce i wybranych prawodawstwach. Pracę kończą uwagi podsumowujące wcześniejsze rozważania.

Z uwagi na ograniczone ramy pracy doktorskiej, należy krótko wskazać na zagadnienia, które pozostają poza zakresem dysertacji. W pracy nie podjęto problematyki kolizyjnoprawnej ani problematyki dotyczącej praw własności intelektualnej. Analiza tych zagadnień wykracza poza ramy niniejszej rozprawy, a jednocześnie możliwe jest wyłączenie ich z zakresu pracy bez uszczerbku dla przedstawionej w niej problematyki.

Raz jeszcze też należy w tym miejscu zaznaczyć, że praca nie ma charakteru kompleksowego – z pewnością wiele przykładów, które mogłyby wpisywać się w ramy zagadnień objętych niniejszą rozprawą, nie znalazło się w jej treści. Poszczególne przypadki, w których rozpoznać można przejawy rozszerzania koncepcji ochrony dóbr

osobistych, zostały przeze mnie wybrane i opisane jako (w mojej ocenie) najlepiej ilustrujące sens zagadnienia.

Nie aspiruję do sformułowania jednoznacznej oceny opisywanego w niniejszej pracy zjawiska poszerzania koncepcji ochrony dóbr osobistych, mając raczej nadzieję na to, iż praca stanie się impulsem lub przynajmniej częściowo przyczyni się do dalszych rozważań i dyskusji w tym zakresie. Choć nie postuluję ostrego wytyczenia granic ochrony dóbr osobistych, opisywane w ramach niniejszej pracy zjawisko ich poszerzania może doprowadzić do powstania niebezpieczeństwa zachwiania potrzebnej równowagi pomiędzy elastycznością przepisów i możliwością dostosowania ich do różnych sytuacji, w zależności od zmian zachodzących w społeczeństwie i przyjętym w nim (zmiennym) systemie wartości, a pewnością prawa. Tym trudniej dyskutować o przypadkach, w których dochodzi do przekroczenia zarysowanych przez ustawodawcę granic ochrony prawnej dóbr osobistych, biorąc pod uwagę, że muszą one być z założenia niewyraźne, niedoprecyzowane. Nie postuluję również ograniczenia z góry czy osłabienia ochrony dóbr osobistych. Kierunek, w jakim zmierza ochrona dóbr osobistych, wskazuje raczej na jej wzmocnienie – i jest to tendencja podobna do tych występujących w innych krajach europejskich¹⁰.

Praca uwzględnia stan prawny na dzień 1 września 2024 r.

¹⁰ Podobnie wskazywał *M. Saffan*, Naprawienie szkody niemajątkowej w ramach odpowiedzialności ex contractu [w:] *M. Pyziak-Szafnicka* (red.), Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara, Kraków Zakamycze 2004, s. 255.

ROZDZIAŁ I KONCEPCJA OCHRONY DÓBR OSOBISTYCH – PODSTAWOWE UWAGI PRAWNOPORÓWNAWCZE

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Należy na wstępie zaznaczyć, że przedstawione w pracy rozważania, w tym zwłaszcza elementy prawnoporównawcze, nie mają charakteru zupełnego i stanowią wyłącznie ilustrację wybranych problemów, podyktowanych celami praktycznymi pracy. Nie jest możliwe ani celowe dokładne opisanie podejścia do problematyki ochrony dóbr osobistych przyjętego w większej liczbie krajowych porządków prawnych. Wybór prawodawstw podyktowany był koniecznością określenia miejsca zajmowanego przez prawo polskie w materii będącej przedmiotem pracy, w tym również ewentualnych wpływów rozwiązań przyjętych w zagranicznych prawodawstwach. Dobór systemów prawnych do przeglądu rozwiązań przyjętych w zakresie ochrony dóbr osobistych dokonany został tak, by objąć państwa wywodzące się zarówno z systemu *common law*, jak i z tradycji germańskiej oraz romańskiej.

Przed przystąpieniem do przedstawienia uwag prawnoporównawczych, należy wyjaśnić kwestie terminologiczne. Angielski zwrot *personality rights*, francuski *droits de la personnalité*, niemiecki *Persönlichkeitsrecht* czy włoski *diritti della personalità*, nie odpowiadają ściśle polskiemu zwrotowi „dobra osobiste”. Należałoby raczej pojęcia te tłumaczyć na „prawa osobowości” czy „prawa na dobrach osobistych”, co jednak może nie odzwierciedlać przyjętej konstrukcji prawnej dóbr osobistych. Więcej uwag na temat konstrukcji prawnej instytucji dóbr osobistych w prawie polskim przedstawiam w rozdziale II. K. Ludwichowska-Redo zauważa, że najbliższym tłumaczeniem terminu „dobra osobiste” na język angielski jest zwrot *personal interests*. W swojej pracy pojęcie „dobra osobiste” tłumaczy jednak na *personality rights*¹¹, co przyjmę również w niniejszej rozprawie.

Wydaje się, że nie można mówić o uniwersalnym podejściu do ochrony dóbr osobistych ponad krajowymi systemami prawnymi. Ochrona dóbr osobistych nie doczekała się harmonizacji na poziomie europejskim, a w samej Unii Europejskiej standardy ochrony dóbr osobistych znacząco się różnią – jako że prawa krajowe regulują

¹¹ K. Ludwichowska-Redo, *Basic Questions of Tort Law from a Polish Perspective* [w:] H. Koziol (red.), *Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective*, Wiedeń 2015, s. 171.

kwestię dóbr osobistych i ich ochrony odmiennie¹². Europejskie systemy prawne różnią się, jeśli chodzi o koncepcje modelu ochrony dóbr osobistych oraz sposobu wyważenia interesów¹³. Podejmując próbę wypracowania uniwersalnej dla różnych systemów prawnych definicji pojęcia *personality rights*, G. Brüggeheimer wyjaśnia, że prawa te mieszczą się pomiędzy prawami podstawowymi na gruncie prawa publicznego a zbywalnymi i dziedzicznymi prawami podmiotowymi i są niejako hybrydą, *a sort of private human rights*¹⁴. Oczywiście kwestia systematyki tych praw różni się w prawodawstwach poszczególnych państw i powyższa definicja siłą rzeczy stanowi pewne uproszczenie. J. Neethling definiuje *personality rights* poprzez wymienienie ich cech: mają charakter prywatnoprawny, niemajątkowy, są związane ściśle z osobą i nie mogą istnieć niezależnie od niej, chwila ich powstania i wygaśnięcia jest zbieżna z chwilą narodzin i śmierci człowieka, są niezbywalne, niedziedziczne¹⁵. Wśród wartości powszechnie uznawanych przez różne systemy za dobra osobiste wymienia się m.in. prawo do życia, prawo do integralności fizycznej, cześć, wizerunek, głos czy prawo do prywatności¹⁶.

Nie tylko samo pojęcie dóbr osobistych rozumiane jest różnie w poszczególnych systemach prawnych. Różnice widoczne są również w przyjętych w ramach systemów prawnych koncepcji ochrony dóbr. Powszechnie przyjmuje się, że ochrona szeroko pojętej osobowości jest domeną prawa czynów niedozwolonych, zarówno jeśli chodzi o system *common law*, nastawiony na ochronę za pomocą poszczególnych skarg, jak i system prawa kontynentalnego, posługującego się katalogiem przysługujących danemu

¹² A. Lauber-Ronsberg, The Commercial Exploitation of Personality Features in Germany from the Personality Rights and Trademark Perspectives, The Trademark Reporter Reporter 2017, vol. 107, issue 4, s. 825.

¹³ H. Rösler, Personality Rights [w:] Max Planck Encyclopedia of European Private Law 2012 (online), dostęp pod adresem: https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Max_Planck_Encyclopedia_of_European_Private_Law, data dostępu: 01.07.2024 r.

¹⁴ G. Brüggeheimer, Protection of personality interests in continental Europe: the examples of France, Germany and Italy, and a European perspective [w:] N. R. Whitty, R. Zimmermann (red.), Rights of Personality in Scots Law: A Comparative Perspective, Edinburgh University Press 2009, s. 317.

¹⁵ J. Neethling, Personality rights: a comparative overview, The Comparative and International Law Journal of Southern Africa 2005, vol. 38, no. 2, s. 223. Autor twierdzi, że problematyczna jest kwestia możliwości naruszenia (z założenia niemajątkowych) dóbr osobistych, które skutkowałyby powstaniem szkody majątkowej. Według tego Autora, koncepcja ta jest możliwa w razie uznania, że dobra osobiste mogą zawierać w sobie pewne elementy majątkowe lub że istnieją prawa o charakterze majątkowym, które zawierają w sobie pewne aspekty osobowości – ibid., s. 224 (“This premise can be based on the acceptance of the theory that personality interests may include certain patrimonial elements or that there are patrimonial rights containing aspects of personality which fall outside the sphere of personality rights *stricto sensu*.”).

¹⁶ L.M. Manuc, Features and evolution references to personality rights, Contemporary Readings in Law and Social Justice 2012, vol. 4, no. 1, s. 360; 368.

podmiotowi praw¹⁷. Jeśli chodzi o rozwój koncepcji ochrony dóbr osobistych w Europie, można sprowadzić jej ewolucję do dwóch podstawowych kierunków – kierunku, jaki obrało prawo niemieckie oraz prawo francuskie. Różnice między tymi systemami prawnymi wynikają ze sposobu, w jaki podeszły one do spuścizny po szkole prawa natury i pojęcia osobowości (*persona*). Prawo włoskie jest przykładem systemu, który czerpał z obu wyżej wskazanych modeli przed wypracowaniem własnego¹⁸.

W odniesieniu do omawianych porządków prawnych należy jednak zauważyć wspólne tendencje i zjawiska, jakie mają miejsce w odniesieniu do ochrony dóbr osobistych. Przede wszystkim dostrzegane jest nasilające się zjawisko komercjalizacji dóbr osobistych¹⁹ i potrzeba dostosowania do tego zjawiska środków prawnej ochrony²⁰. Nie bez znaczenia dla rozwoju koncepcji ochrony dóbr osobistych pozostawało zjawisko konstytucjonalizacji prawa prywatnego, odnotowywane od drugiej połowy XX wieku. Należy jednak uznać, że pomimo pewnego zbliżenia do siebie koncepcji ochrony dóbr w ramach poszczególnych systemów prawnych, pomiędzy rozumieniem samego pojęcia dóbr osobistych i ich ochrony, a także jej zakresem, nadal występują znaczące różnice. W niniejszym rozdziale zostaną krótko przedstawione podstawowe uwagi dotyczące koncepcji ochrony dóbr osobistych przyjętych w wybranych systemach prawnych oraz ich rozwoju na przestrzeni lat.

2. PRAWO NIEMIECKIE

Uwagi na temat koncepcji ochrony dóbr osobistych przyjętej w prawie niemieckim należy przedstawić rozpoczynając od krótkiego przytoczenia historii jej rozwoju. Od początku XIX wieku niemieccy prawnicy dyskutowali o istnieniu kategorii praw *Persönlichkeitsrechte* lub *Individualrechte*, pod którym to pojęciem zebrane zostały - zależnie od autora - pewne prawa, uznane przez prawo pozytywne lub postulowane przez pisarzy, wśród których często wymieniano również prawo do czci i imienia. Pod koniec XIX wieku kilku autorów postulowano zaliczenie owych (nadal mgliście zdefiniowanych) praw jako elementu prawa pozytywnego. Szczególne znaczenie miała publikacja Karla Gareisa z 1877 r., w której twierdził on m.in. o konieczności uznania prawa jednostki do organizowania swojego życia według własnego uznania, prawa do

¹⁷ G. Resta, The New Frontiers of Personality Rights and the Problem of Commodification: European and Comparative Perspectives, Tulane European and Civil Law Forum 2011, vol. 26, s. 33-34.

¹⁸ G. Brüggemeier, Protection of personality interests..., s. 314.

¹⁹ Z. Radwański, A. Olejniczak, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2023, s. 170.

²⁰ G. Resta, The New Frontiers of Personality..., s. 41 i n.

nazwiska i czci, a także innych praw w ramach ochrony własności przemysłowej i intelektualnej. Wspomnieć należy również o dziele Otto von Gierke, który postulował uznanie prawa do ciała i życia, wolności, czci, pozycji społecznej, swobody działalności, komercyjnej sfery działalności, nazwiska znaków towarowych i wreszcie praw szeroko rozumianej własności intelektualnej. Wszystkie te odrębne prawa miały być jednak tylko emanacjami ogólnego prawa osobowości²¹. Gierke wskazywał na cechy praw osobowości, odróżniające je od innych, i tak prawa te miały mieć charakter niemajątkowy, prywatny, osobisty (ściśle związany z podmiotem, któremu przysługują), niezbywalny i niedziedziczny²². W końcu wpływ na dalszy rozwój koncepcji na gruncie niemieckim miał Joseph Kohler, który, tak jak Gierke, uznawał istnienie ogólnego prawa osobowości²³.

W niemieckim kodeksie cywilnym²⁴ brak ogólnej formuły odpowiedzialności deliktowej za własny czyn (jak to ma miejsce w prawie polskim czy francuskim). Przy tworzeniu kodeksu cywilnego odrzucono zapatrywania o konieczności przyjęcia ogólnej regulacji, zapewniającej ochronę dóbr osobistych i wskazywano, że uregulowania dotyczące zniesławienia zawarte w kodeksie karnym są wystarczające dla ochrony czci i dobrego imienia²⁵. Jednocześnie ustawodawca niemiecki zapewnił ochronę niektórych praw osobowości i tak w § 12 BGB uregulowano prawo do nazwiska i wynikające z tego roszczenia²⁶. Później do ustawy o prawie autorskim do dzieł sztuki i fotografii²⁷, dodano

²¹ S. Strömholm, Right of privacy and rights of the personality: a comparative survey, Sztokholm 1967, s. 29-31.

²² J. Neethling, Personality rights: a comparative overview..., s. 211.

²³ S. Strömholm, Right of privacy..., s. 29-31.

²⁴ Niem. kodeks cywilny (*Bürgerliches Gesetzbuch*; BGB), dostęp pod adresem: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (data dostępu: 23.09.2024 r.).

²⁵ A. Lauber-Ronsberg, The Commercial Exploitation..., s. 806.

²⁶ A. Szpunar, Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową, Bydgoszcz 1999, s. 26. Choć np. S. Strömholm wskazuje, że: „*But not only did the legislator refuse to adopt the idea of a “general right of the personality” or of distinct rights to certain interests of a personal character. He also deliberately created a system of tortious liability which made impossible the growth of a case law taking such interests into account.*” – S. Strömholm, Right of privacy..., s. 37.

²⁷ Niemiecka ustawa o prawie autorskim do dzieł sztuki i fotografii, Gesetz betreffend das Urheberrecht an Werken der bildenden Künste und der Photographie, dostęp pod adresem: <https://www.gesetze-im-internet.de/kunsturhg/BJNR000070907.html> (data dostępu: 23.09.2024 r.). Na uwagę zasługuje również sprawa *Graf Zeppelin* z 1910 r. – w sprawie, w której powód żądał od pozwanej spółki zapłaty z tytułu bezprawnego wykorzystania wizerunku i nazwiska powoda do reklamy wyrobów tytoniowych, niemiecki Sąd Najwyższy (*Reichsgericht*) przyznał rację powodowi i wskazał, że ochrona prawa do nazwiska może obejmować również przypadki bezprawnego wykorzystania nazwiska w reklamie, oznaczaniu wyrobów i na szyldach reklamowych (*Reichsgericht, II Zivilsenat, Urt. v. 28.10.1910, Rep. I L. 688/09. ERG Zivilsachen Bd. 74, S. 308–313, Entsch. Nr. 86, cyt. za: A.A. Lytvynenko, The Protection of Privacy Rights and Professional Secrecy in the First Czechoslovak Republic (1918–1938), Právěhistorické Studie 2023, 53/3, s. 107*).

przepisy, zgodnie z którymi wizerunek osoby może być rozpowszechniany publicznie pod warunkiem uzyskania zgody tej osoby²⁸.

W § 823 ust. 1 BGB, czyli podstawowym przepisie dotyczącym czynów niedozwolonych, uregulowano odpowiedzialność cywilną w razie naruszenia określonych dóbr prawnych (życie, ciało, zdrowie, wolność) oraz własności lub innego podobnego prawa²⁹. Przepis § 823 zd. 2 BGB przewiduje możliwość przyznania odszkodowania w razie zawinionego naruszenia ustaw chroniących interesy drugiego podmiotu³⁰. W końcu przepis § 826 BGB reguluje możliwość przyznania odszkodowania w przypadku umyślnego wyrządzenia szkody przez działanie sprzeczne z dobrymi obyczajami³¹. Jednocześnie zgodnie z § 253 BGB szkoda o charakterze niemajątkowym nie mogła być rekompensowana poprzez odszkodowanie pieniężne, chyba że możliwość taka była przewidziana wyraźnie w przepisach szczególnych. Poza ochroną prawną pozostawała sfera naruszeń różnorodnych dóbr osobistych, nieobjętych odpowiedzialnością deliktową³². Krytyka braku kompleksowej ochrony osobistych praw jednostki w prawie cywilnym przyczyniła się do wyróżnienia ogólnego prawa do osobowości³³. Katalog chronionych dóbr, zawarty w § 823 ust. 1 BGB, w praktyce okazał się zbyt wąski, co uwydatniło się w szczególności w obliczu konieczności ochrony dóbr osobistych, wynikającej z brzmienia przepisów ustawy zasadniczej³⁴.

Po wejściu w życie niemieckiej ustawy zasadniczej z 23 maja 1949 r.³⁵, w orzecznictwie doszło do uznania po raz pierwszy ogólnego prawa osobowości,

²⁸ A. Lauber-Ronsberg, *The Commercial Exploitation...*, s. 807.

²⁹ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska wskazuje, że początkowo „inne podobne prawo” w § 823 ust. 1 BGB rozumiane było jako „inne prawo podobne do własności”, co oznaczać miało inne prawo o charakterze prawa rzeczowego, i prawa o charakterze osobistym np. część lub honor nie były chronione na podstawie tego przepisu. Dopiero po drugiej wojnie światowej, orzecznictwo niemieckie, w oparciu o ustawę konstytucyjną, wyprowadziło pojęcie „ogólnego prawa osobowości”, deklarując, że prawo to należy właśnie do kategorii „innych podobnych praw” - B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Czy reforma odpowiedzialności cywilnej jest konieczna?* [w:] Z. Hajn, D. Skupień (red.), *Problemy odpowiedzialności cywilnej we Francji i w Polsce*, Łódź 2016, s. 37.

³⁰ Przy odpowiedzialności deliktowej zasadniczo zatem wymagane jest, by naruszenie miało charakter bezprawny i zawiniony – “The basic provision in German tort law, § 823 (1) BGB, requires that a tortfeasor acted wrongfully and with fault.” - tak: U. Magnus, *The Borderlines of Tort Law in Germany* [w:] M. Martin-Casals (red.), *The Borderlines of Tort Law: Interactions with Contract Law*, Cambridge 2019, s. 177.

³¹ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę...*, s. 25.

³² J. Kuźmicka-Sulikowska, *Odpowiedzialność deliktowa w prawie wybranych państw obcych*, Wrocław 2011, s. 98.

³³ Ibid.

³⁴ G. Brüggemeier, *The Civilian Law of Delict: A Comparative and Historical Analysis*, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2020, vol. 7, no. 4, s. 349.

³⁵ Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r. (niem. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*).

wyprowadzonego właśnie z regulacji ustawy konstytucyjnej. Nie bez znaczenia była coraz większa rola wolności wypowiedzi i formułowania opinii oraz zagrożenia powstałe przez rozwój środków masowego przekazu³⁶. W ten sposób powstała podstawa do uznania odpowiedzialności za zawinione wyrządzenie szkody niemajątkowej w sytuacjach, których nie przewidywała ustawa, choć jednocześnie judykatura nie była zgodna co do możliwości przyznania zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową w przypadkach naruszenia ogólnego prawa osobowości³⁷. W 1957 r. ogólne prawo osobowości (*Allgemeines Persönlichkeitsrecht*) zostało wyraźnie uznane za „inne prawo” w rozumieniu § 823 ust. 1 BGB³⁸. Prawo to ujmuje się jako prawo każdego człowieka do poszanowania jego godności osobistej oraz do swobodnego rozwoju jego osobowości, w granicach obowiązującego prawa, a przykładami jego naruszenia są zbyt daleko idące wtargnięcie do cudzej sfery prywatnej, naruszenie czyjejś czci czy też kreowanie fałszywego wizerunku danej osoby na forum publicznym³⁹. G. Brügge-meier wskazuje jednak, że koncept „ogólnego prawa osobowości” może być mylący, jako że za tym konceptem kryje się zbiór różnych obszarów ochrony podmiotu. Na podstawie orzecznictwa Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (*Bundesverfassungsgericht*, BVerfG) i Federalnego Trybunału Sprawiedliwości (*Bundesgerichtshof*, BGH), wypracowanego na gruncie § 823 BGB, wyróżnia on pięć szeroko rozumianych obszarów ochrony, z własnymi przesłankami i podkategoriami: (1) ochrona prywatności; (2) ochrona wizerunku, nazwiska i podobizny; (3) ochrona prawa do wizerunku w sensie komercyjnym; (4) prawo do autonomii informacyjnej; oraz (5) ochrona czci i reputacji⁴⁰.

Jak wskazano powyżej, przy kształtowaniu koncepcji ochrony dóbr osobistych na gruncie prawa niemieckiego niezwykle istotną rolę odegrała judykatura. W szczególności na uwagę zasługuje orzeczenie Federalnego Trybunału Sprawiedliwości *Schacht-Leserbrief* z 1954 r.⁴¹ Stan faktyczny w sprawie był następujący: dr Hjalmar Schacht był

³⁶ C. Schmitt-Mücke, *Persönlichkeitsschutz und Presseberichterstattung im deutschen und italienischen Recht. Unter besonderer Berücksichtigung der materiellrechtlichen Abwägung und richterrechtlichen Bildung von Verhältnismäßigkeitskriterien*, Baden-Baden 2023, s. 40-41.

³⁷ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę...*, s. 28-31.

³⁸ G. Brügge-meier, *Protection of personality interests...*, s. 331.

³⁹ J. Kuźmicka-Sulikowska, *Odpowiedzialność deliktowa...*, s. 98-99. Prawo to określa się mianem jednego z „praw ramowych”, którego ogólne granice zarysowane są przez judykaturę i doktrynę, jednak ich dookreślanie odbywa się każdorazowo na tle poszczególnych rozpatrywanych spraw.

⁴⁰ G. Brügge-meier, *Protection of personality interests...*, s. 332.

⁴¹ BGH, 25.05.1954 - I ZR 211/53. Zob. G. Brügge-meier, *Protection of personality interests...*, s. 330, por. E. Ondreasova, *Personality Rights in Different European Legal Systems: Privacy, Dignity, Honour and Reputation* [w:] K. Oliphant, Z. Pinghua, C. Lei (red.), *The Legal Protection of Personality Rights: Chinese and European Perspectives*, Leiden 2018, s. 37-38; G. Brügge-meier, *Protection of personality rights in the*

prezesem Reichsbanku i ministrem gospodarki pod rządami Hitlera. W 1952 roku nowe praktyki biznesowe Schachta zostały skrytykowane przez prasę. Pełnomocnik dra Schachta (tj. powód w sprawie rozpatrywanej przez Trybunał) zażądał sprostowania nieścisłości artykułu. Pismo prawnika wydrukowano w rubryce gazety przeznaczonej na listy do redakcji, przez co pokazano go jako sympatyka dra Schachta oraz zwolennika narodowego socjalizmu. Trybunał po raz pierwszy uznał prywatnoprawne prawo do osobowości, gwarantowane konstytucyjnie w art. 1 ust. 1 (poszanowanie godności człowieka) i art. 2 ust. 1 (prawo do rozwoju osobistego) ustawy zasadniczej. Trybunał wskazał również, że ogólne prawo osobowości musi zostać przyjęte jako konstytucyjnie gwarantowane prawo podstawowe, a ochrona prawna z tego tytułu powinna przysługiwać nie tylko przeciwko państwu i organom publicznym, ale także przeciwko podmiotom prywatnym⁴². Wskazuje się, że od tej chwili ogólne prawo osobowości uznawane jest za prawo, które przysługuje jednostce w stosunku do każdego, do poszanowania jej godności człowieka i jej osobowości własnej, a zastosowania są liczne, jeśli chodzi o ochronę prawa do czci, intymności, wizerunku, życia prywatnego i innych, jest przy tym tzw. prawem ramowym – co oznacza, że w konkretnym przypadku należy zidentyfikować szczególne, konkretne uprawnienie⁴³.

Kolejnym niezwykle istotnym orzeczeniem Federalnego Trybunału Sprawiedliwości, które było właściwie początkiem dla możliwości żądania zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową wyrządzoną wskutek naruszenia dóbr osobistych przed sądami niemieckimi⁴⁴, było orzeczenie z 1958 r., w sprawie, w której na wytoczenie powództwa zdecydował się szanowany przedsiębiorca, który został sfotografowany na koniu, a następnie jego podobizna została wykorzystana w reklamie producenta wątpliwych farmaceutyków⁴⁵. Sąd przyznał odszkodowania znacznej wysokości (10 tys. marek niemieckich). Trybunał przyjął, że odszkodowanie można przyznać w przypadku poważnych naruszeń ogólnego prawa osobowości. Pogląd podzieliła większość sądów niższej instancji i zdecydowana większość przedstawicieli

law of delict/torts in Europe: mapping out paradigms [w:] G. Brüggemeier, A. Colombi Ciacchi, P. O'Callaghan (red.), *Personality Rights in European Tort Law*, Cambridge 2010, s. 22-23.

⁴² Zob. E. Ondreasova, *Personality Rights...*, s. 37-38.

⁴³ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Czy reforma odpowiedzialności...*, s. 38. Zob. też J. Wierciński, *Niemajątkowa ochrona czci*, Warszawa 2002, s. 17. Wskazuje się, że ogólne prawo osobowości jako *lex generalis* pełni rolę pomocniczą, w przypadku, gdy istnieje szczególne prawo osobowości (*lex specialis*) – tak: R. Kraski, *Combating Fake News In Social Media: U.S. and German Legal Approaches*, *St. John's Law Review* 2017, vol. 91, no. 4, s. 933.

⁴⁴ Zob. U. Magnus, *The Borderlines of Tort Law...*, s. 180.

⁴⁵ BGH, 14.02.1958 - I ZR 151/56.

doktryny, a także niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny⁴⁶. Co istotne, Trybunał wskazał, że bezprawne naruszenie ogólnego prawa osobowości może uzasadniać żądanie naprawienia szkody zarówno majątkowej, jak i niemajątkowej, a zatem poszkodowany może, powołując się na § 823 ust. BGB, żądać naprawienia szkody niemajątkowej poprzez zadośćuczynienie w pieniądzu⁴⁷.

Reforma niemieckiego prawa zobowiązań z 2001 r. (skutkująca m.in. uchynieniem § 847 BGB) zrodziła spory czy ustawodawca wyłączył możliwość przyznania zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową w przypadku naruszenia ogólnego prawa osobowości – choć zdania są podzielone, to uznać należy, iż BGB nie zawiera przepisu, który wprost stanowi o możliwości przyznania odszkodowania w pieniądzu z tytułu szkody niemajątkowej w razie naruszenia ogólnego prawa osobowości⁴⁸.

Obecnie ochrona dóbr osobistych realizowana jest częściowo wprost na podstawie przepisów prawa, przewidujących ochronę nazwiska i wizerunku, a częściowo poprzez wypracowaną konstrukcję ogólnego prawa osobowości, obejmującego np. prawo do prywatności⁴⁹. Ogólne prawo osobowości można przy tym traktować jako podstawę do rozszerzania ochrony dóbr osobistych⁵⁰. Pozwala ono na ochronę przed wszelkimi naruszeniami oraz na uzupełnienie ewentualnych luk w ochronie dóbr osobistych, które mogłyby wystąpić w razie uznania wyłącznie szczególnych praw osobistych⁵¹. Wskazuje się, że w przypadku braku konstrukcji ogólnego prawa osobowości, nie byłoby odpowiedniego środka prawnego zapobiegającego nieuprawnionej publikacji dotyczącej życia prywatnego danej osoby lub dotyczących jej nieprawdziwych informacji, poza przyznaną wprost w przepisach możliwością ochrony imienia oraz wizerunku⁵². Ponieważ jednak w ustawie nie ma precyzyjnie określonych warunków ochrony dóbr

⁴⁶ BVerfG, 14.02.1973 - 1 BvR 112/65.

⁴⁷ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, Czy reforma odpowiedzialności..., s. 38.

⁴⁸ Ibid., s. 39-40.

⁴⁹ Przykładowo, jeśli w artykule prasowym bez zezwolenia dojdzie do publikacji informacji o zawarciu związku małżeńskiego przez daną osobę, a publikacja została opatrzona zdjęciem z ceremonii ślubnej, osoba ta mogłaby dochodzić prawnej ochrony zarówno z uwagi na naruszenie jej prawa do wizerunku, jak i z powołaniem się na ogólne prawo osobowości. Prywatność tej osoby jest zatem chroniona za pomocą swoistej mozaiki uprawnień – wynikających wprost z ustawy, jak i wypracowanych przez orzecznictwo – tak: A. Lauber-Ronsberg, *The Commercial Exploitation...*, s. 809. W ramach ogólnego prawa osobowości chroniona jest również część jednostki, co stwierdzono w orzeczeniu niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 1980 r. (BVerfG, 03.06.1980 - 1 BvR 185/77, cyt. za: R. Kraski, *Combating Fake News...*, s. 932).

⁵⁰ J. Neethling, *Personality rights: a comparative overview...*, s. 212.

⁵¹ J. Wierciński, *Niemajątkowa ochrona czci...*, s. 17.

⁵² A. Lauber-Ronsberg, *The Commercial Exploitation...*, s. 809.

osobistych, okresu, w jakim można domagać się ich ochrony, ani zakresu i dokładnej treści dóbr osobistych, dookreślenie ram ochrony dóbr osobistych jest zadaniem sądów⁵³.

3. PRAWO FRANCUSKIE

We francuskim porządku prawnym niezwykle płynne są granice między prawami osobowości w rozumieniu prawa cywilnego (*droits de la personnalité*) a wolnościami obywatelskimi na gruncie prawa konstytucyjnego (*libertés civiles*)⁵⁴. Początki ochrony prywatności i innych praw osobowości znajdują na gruncie prawa francuskiego swoje korzenie już w Deklaracji praw człowieka i obywatela z 1789 r.⁵⁵, choć np. prywatność początkowo chroniona była przede wszystkim przez przepisy karne.

Istotną rolę w kształtowaniu koncepcji ochrony dóbr osobistych na gruncie prawa francuskiego odegrała judykatura. Znaczącym krokiem w orzecznictwie francuskim było umożliwienie poszkodowanemu dochodzenia naprawienia szkody w postępowaniu cywilnym, w oderwaniu od procesu karnego. W orzeczeniu z 1833 r. francuski Sąd Kasacyjny uznał, że sprawcy, dopuszczając się sprzedaży nieautoryzowanych środków leczniczych, naruszyli „interes moralny” aptekarza i honor tego zawodu. Choć poszkodowany aptekarz nie był w stanie wykazać, że poniósł szkodę majątkową, Sąd uwzględnił żądanie naprawienia poniesionej „krzywdy moralnej” na podstawie ogólnych przepisów odpowiedzialności deliktowej⁵⁶ (dawne art. 1382-1383 francuskiego k.c. – obecnie art. 1240-1241 francuskiego k.c.⁵⁷). Uznano zatem możliwość wystąpienia z powództwem cywilnym z żądaniem naprawienia szkody wynikłej wskutek popełnienia czynu zabronionego w ustawie karnej (np. zniesławienia), nawet jeśli nie było już możliwości pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej, np. z powodu upływu terminu przedawnienia⁵⁸. Jednak nie był to pierwszy we Francji przypadek przyznania zadośćuczynienia za krzywdę moralną na podstawie przepisów o odpowiedzialności deliktowej. Już wcześniej porzuceni narzeczeni w sprawach dotyczących „obietnicy

⁵³ Ibid., s. 810.

⁵⁴ A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 40; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę...*, s. 44.

⁵⁵ Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r., dostęp pod adresem: <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja-18.html> (data dostępu: 22.09.2024 r.).

⁵⁶ *Baget c. Rosenweigh*, Cour de Cassation (Chambres Réunies), 15.06.1833, Sirey 1833.I.458, cyt. za: V.V. Palmer, *Moral Damages: The French Awakening in the Nineteenth Century*, Tulane European and Civil Law Forum 2021, vol. 36, s. 50.

⁵⁷ Obecnie po nowelizacji art. 1240-1241 francuskiego kodeksu cywilnego, dostęp pod adresem: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (data dostępu: 15.09.2024 r.).

⁵⁸ V.V. Palmer, *Moral Damages: The French Awakening...*, s. 51.

małżeństwa” dochodzili zadośćuczynienia za krzywdę na podstawie art. 1382 francuskiego k.c.⁵⁹

Jednym z pierwszych znaczących orzeczeń sądowych w zakresie ochrony praw osobowości było orzeczenie w sprawie dotyczącej ochrony prawa do prywatności i wizerunku. W sprawie chodziło o utrwalenie i rozpowszechnienie wizerunku znanej aktorki Elizabeth Rachel Félix na łożu śmierci. W wyniku postępowania, nakazano zajęcie i zniszczenie bezprawnie sporządzonych szkiców oraz wypłatę zadośćuczynienia na rzecz krewnych aktorki⁶⁰. Rewolucja przemysłowa i rozwój technologiczny spowodowały potrzebę intensyfikacji ochrony dóbr osobistych. Pod koniec XIX w. prawo francuskie zapewniało ochronę nazwiska, wizerunku i tajemnicy korespondencji w oparciu o ogólne zasady odpowiedzialności deliktowej. Życie prywatne i cześć chronione były (choć w restrykcyjny sposób) przez prawo prasowe z 1881 r.⁶¹ Orzecznictwo francuskie chętnie chroniło prawa osobowości, przyznając ochronę w takich przypadkach jak zdrada małżeńska, wpis kandydatury na urząd polityczny bez wiedzy i zgody kandydata, autopsja zmarłego bez zgody jego rodziny, czy hałas i immisje⁶². Znane były również orzeczenia, w których przyznawano zadośćuczynienie za krzywdę spowodowaną niewykonaniem bądź nienależytym wykonaniem umowy⁶³, np. wskutek niedostarczenia zamówionego obrazu czy nienależytego wykonania usługi fryzjerskiej⁶⁴.

Próbie usystematyzowania praw osobowości podjął w 1909 r. E. H. Perreau w opracowaniu “*Des droits de la personnalité*”, gdzie podzielił prawa osobowości na grupę

⁵⁹ Cour d’Appel (Toulouse), 08.03.1827, S. 1825-27.2.343; Cour d’Appel (Colmar), 01.03.1825, D.1825.2.153, oba orzeczenia cyt. za: V.V. Palmer, *Moral Damages: The French Awakening...*, s. 51.

⁶⁰ Trib. Civ. Seine, 16.06.1858, D.1858.3.62, cyt. za: G. Brüggemeier, *Protection of personality interests...*, s. 318. Por. również V.V. Palmer, *Moral Damages: The French Awakening...*, s. 52-53. Wskazuje się, że wyrok w tej sprawie stanowił początek dla ochrony prawa do prywatności we Francji i, razem z szeregiem innych orzeczeń wydanych przez sądy europejskie, przyczynił się do późniejszego wyodrębnienia *right of publicity* na gruncie amerykańskim – tak: F.J. Dougherty, *The Right of Publicity - Towards a Comparative and International Perspective*, Loyola of Los Angeles Entertainment Law Journal 1998, vol. 18, no. 3, s. 425.

⁶¹ G. Brüggemeier, *Protection of personality interests...*, s. 320.

⁶² V.V. Palmer, *Moral Damages: The French Awakening...*, s. 54.

⁶³ W prawie francuskim szkody majątkowe i niemajątkowe podlegają naprawieniu zarówno w ramach reżimu odpowiedzialności kontraktowej jak i deliktowej – zob. J.S. Borghetti, *The Borderlines of Tort Law in France* [w:] M. Martin-Casals (red.), *The Borderlines of Tort Law: Interactions with Contract Law*, Cambridge 2019, s. 141. Przykładowo zaś w prawie niemieckim naprawienie szkody niemajątkowej w ramach reżimu odpowiedzialności kontraktowej jest wyjątkiem, a występuje bardzo często w reżimie deliktowym – tak: U. Magnus, *The Borderlines of Tort Law...*, s. 180. W prawie włoskim z kolei tradycyjnie nie istniała możliwość naprawienia szkody niemajątkowej w reżimie kontraktowym, ale podejście to zostało zakwestionowane przez włoski Sąd Najwyższy – C. Amato, G. Comandé, *The Borderlines of Tort Law in Italy* [w:] M. Martin-Casals (red.), *The Borderlines of Tort Law: Interactions with Contract Law*, Cambridge 2019, s. 288.

⁶⁴ V.V. Palmer, *Moral Damages: The French Awakening...*, s. 58.

praw związanych z fizycznością człowieka (jak życie i zdrowie) oraz związanych z jego moralnością (jak cześć czy wolność). Te ostatnie charakteryzował jako skuteczne *erga omnes*, niedające się wyrazić w pieniądzu, niezbywalne i niedziedziczne. Od połowy XX wieku upowszechnił się pogląd, że prawa osobowości powinny być postrzegane jako nowa kategoria praw podmiotowych⁶⁵. Choć dzieło Perreau możemy określić mianem pierwszej próby wypracowania teoretycznej koncepcji ochrony praw osobowości na gruncie francuskim, idee stojące za tą koncepcją nie były nowe⁶⁶. Ochrona dóbr osobistych, w tym w szczególności prawa do prywatności, zyskiwała na znaczeniu w orzecznictwie francuskim w XX wieku (istotne znaczenie miała zwłaszcza sprawa Marleny Dietrich, dotycząca publikacji fragmentów rzekomych wspomnień aktorki w formie zmyślonego wywiadu udzielonego niemieckiemu dziennikarzowi, a zakończona zasądzeniem jednego z największych odszkodowań przyznawanych we francuskich sprawach dotyczących prywatności). W 1970 r. w art. 9 francuskiego k.c. wprost wskazano, że każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego (*Chacun a droit au respect de sa vie privée*). Po 1970 r. sfera dóbr osobistych uległa znaczącym wpływom prawa konstytucyjnego i doktryny praw człowieka, w szczególności, jeśli chodzi o prawo do prywatności⁶⁷.

Co wymaga odnotowania, za podstawę do żądania zadośćuczynienia w orzecznictwie francuskim uznawano m.in. uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia, szkodę moralną wywołaną śmiercią osoby bliskiej, lub nawet uszkodzeniem ciała osoby bliskiej, naruszenie czci (szczególnie istotne, gdy dokonane za pośrednictwem środków masowego przekazu), naruszenie prawa do życia prywatnego i tajemnicy korespondencji, naruszenie prawa do wizerunku, naruszenie prawa do nazwiska (pseudonimu)⁶⁸. A. Szpunar ocenił przy tym, że instytucja zadośćuczynienia w orzecznictwie francuskim uległa pewnemu wynaturzeniu, a zadośćuczynienie przyznawane było w wypadkach, w których szkoda niemajątkowa była nieznaczna lub wręcz urojona⁶⁹. W zakresie wynagrodzenia szkody, zatarły się różnice między szkodą niemajątkową i majątkową, a sądy przyznawały poszkodowanemu jedną globalną kwotę, obejmującą zarówno odszkodowanie za szkodę majątkową, jak i zadośćuczynienie za

⁶⁵ G. Brüggemeier, Protection of personality interests..., s. 321.

⁶⁶ S. Strömholm, Right of privacy..., s. 28.

⁶⁷ G. Brüggemeier, Protection of personality interests..., s. 322-324.

⁶⁸ A. Szpunar, Zadośćuczynienie za szkodę..., s. 48-52.

⁶⁹ Ibid., s. 54-55.

szkodę niemajątkową⁷⁰, co zresztą miało późniejsze znaczenie dla możliwości weryfikacji przyznawanych kwot w ramach kontroli instancyjnej⁷¹.

W prawie francuskim nie uznano konstrukcji ogólnego prawa osobowości. Ustawodawca nie wyróżniał poszczególnych deliktów, ale określił wyłącznie ogólne ramy odpowiedzialności deliktowej⁷² i to w tym ramach realizowana jest ochrona dóbr osobistych. Zgodnie z art. 1240 fr. kodeksu cywilnego, każde działanie człowieka, które wyrządza drugiemu szkodę, zobowiązuje tego, z czyjej winy nastąpiła szkoda, do jej naprawienia⁷³. Przyjęcie takiego rozwiązania z jednej strony zapewnia elastyczność regulacji i możliwość objęcia jej zakresem różnych stanów faktycznych i wszelkich rodzajów szkód⁷⁴ bez zbędnej kazuistyki. Z drugiej strony, jeśli chodzi o ochronę dóbr osobistych, jest to równoznaczne z przyznaniem orzecznictwu roli polegającej na szczegółowym określeniu zakresu udzielanej ochrony.

Inaczej zatem niż miało to miejsce w podejściu niemieckim, Francja stanowi przykład systemu prawnego, w którym sądy rozwinęły koncepcję ochrony dóbr osobistych na podstawie ogólnych przepisów dotyczących odpowiedzialności deliktowej oraz przy pomocy rozszerzenia pojęcia szkody również na krzywdę. Niektóre z uznanych przez orzecznictwo wartości podlegających prawnej ochronie wymienione zostały wprost w przepisach prawa. Inaczej niż w prawie niemieckim czy włoskim, nie doszło do wykształcenia ogólnego prawa osobowości⁷⁵. Z uwagi na przybierające na sile zjawisko komercjalizacji dóbr osobistych, granica między interesami majątkowymi i niemajątkowymi zdaje się być coraz mniej wyraźna, przykładem (nie tylko na francuskim gruncie) jest przy tym prawo do wizerunku i prywatności. Zauważa się przy tym, że im bardziej dana osoba chroni własną prywatność i wizerunek, tym wyższej kwoty może spodziewać się tytułem wynagrodzenia poniesionej w wyniku ich naruszenia szkody⁷⁶.

4. PRAWO WŁOSKIE

Początkowo w prawie włoskim w kodeksie cywilnym z 1865 r., wzorowanym na Kodeksie Napoleona, nie wskazywano wprost dóbr pozostających pod ochroną prawa

⁷⁰ Ibid., s. 44-46.

⁷¹ V.V. Palmer, *Moral Damages: The French Awakening...*, s. 57.

⁷² A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę...*, s. 55.

⁷³ Art. 1240 fr. k.c.: "Tout fait quelconque de l'homme, qui cause à autrui un dommage, oblige celui par la faute duquel il est arrivé à le réparer.". Polskim odpowiednikiem regulacji jest art. 415 k.c.

⁷⁴ J. Kuźmicka-Sulikowska, *Odpowiedzialność deliktowa...*, s. 14.

⁷⁵ H. Rösler, *Personality Rights...* (data dostępu: 01.07.2024 r.).

⁷⁶ O. Moréteau, *Basic Questions of Tort Law from a French Perspective* [w:] H. Koziol (red.), *Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective*, Wiedeń 2015, s. 41-42.

cywilnego, jak cześć, nazwisko czy wizerunek. Jednak na gruncie ogólnego przepisu możliwe było dochodzenie roszczeń za każdą szkodę wywołaną zawinionym działaniem. Sądy włoskie, idąc tropem francuskim, przyjęły liberalną interpretację tej zasady, dopuszczając - przynajmniej do końca XIX wieku – możliwość dochodzenia odszkodowania za szkody niemajątkowe. W nowym kodeksie cywilnym zapewniono wprost ochronę poszczególnym dobrom osobistym, takim jak np. nazwisko czy pseudonim. Utrudniona okazała się jednak ochrona np. prawa do prywatności, jako że prawo to nie zostało to w przepisach wprost poddane ochronie cywilnej, brak było również uregulowania ogólnego prawa osobowości⁷⁷.

Dla zrozumienia koncepcji ochrony dóbr osobistych na gruncie prawa włoskiego, istotne znaczenie ma rola włoskiej konstytucji. Konstytucja ta, podobnie jak inne konstytucje europejskie⁷⁸, opiera się na zasadzie przyrodzonej wartości człowieka (*“the concept of the intrinsic value of the human being”*)⁷⁹ – zgodnie z art. 2 włoskiej konstytucji, „Republika uznaje i gwarantuje nienaruszalne prawa człowieka, zarówno jako jednostki, jak i uczestnika grup społecznych, w których rozwija on swoją osobowość i wymaga wypełniania nie dających się uchylić obowiązków solidarności politycznej, ekonomicznej i społecznej.”⁸⁰. W tym kontekście we włoskiej dogmatyce prawa ścierają się ze sobą dwa poglądy: czy art. 2 konstytucji należy rozumieć jako otwarty katalog uznawanych przez system prawny praw i wolności człowieka (zgodnie z tym podejściem art. 2 może stanowić swoiste „narzędzie”, za pomocą którego istnieje możliwość rozpoznania aktualnych potrzeb społeczeństwa i objęcia ich prawną ochroną), czy też przepis też należy uznawać wyłącznie za podkreślenie konieczności ochrony tych praw i

⁷⁷ G. Brügge, *Protection of personality interests...*, s. 334-336.

⁷⁸ Zgodnie z art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483): „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.”. Zasadę ochrony godności człowieka uznaje się za zasadę wiodącą polskiej Konstytucji, a godność człowieka stanowi wartość konstytucyjną będącą podstawą całej konstytucyjnej aksjologii – tak: P. Tuleja, komentarz do art. 30 [w:] P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2023, s. 115-116.

⁷⁹ G. Pino, *The Right to Personal Identity in Italian Private Law: Constitutional Interpretation and Judge-Made Rights*, s. 4 [w:] M. Van Hoecke, F. Ost (red.), *The Harmonization of Private Law in Europe*, Oxford 2000, s. 225-237,

dostęp: https://www.giorgiopino.net/uploads/1/3/1/5/131521883/pino_the_right_to_personal_identity.pdf (data dostępu: 20.09.2024 r.).

⁸⁰ “La Repubblica riconosce e garantisce i diritti inviolabili dell'uomo, sia come singolo, sia nelle formazioni sociali ove si svolge la sua personalità, e richiede l'adempimento dei doveri inderogabili di solidarietà politica, economica e sociale.” – art. 2 Konstytucji Republiki Włoskiej (*Costituzione della Repubblica Italiana*), dostęp pod adresem: <https://www.senato.it/istituzione/la-costituzione> (data dostępu: 23.09.2024 r.). Tłumaczenie za Z. Witkowskim, Warszawa 2004, dostęp: <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wlochy.html> (data dostępu: 28.06.2024 r.).

wolności, które wprost wynikają z innych przepisów ustawy zasadniczej (a więc art. 2 ma wyłącznie pełnić funkcję wzmocnienia ochrony praw i wolności, które uregulowane są w innych przepisach)⁸¹.

Równolegle do dyskusji dotyczącej interpretacji art. 2 wł. konstytucji, włoscy cywiliści zastanawiają się czy dobra osobiste powinny być chronione za pomocą konstrukcji praw podmiotowych, przy przyjęciu dla ochrony dóbr osobistych koncepcji pluralistycznej (wielości poszczególnych dóbr osobistych), czy też powinno się raczej przyjąć za właściwą koncepcję monistyczną (jednego ogólnego dobra osobistego)⁸². Podejście pluralistyczne zakłada istnienie szeregu poszczególnych dóbr osobistych, takich jak prawo do własnego nazwiska czy prywatności, które to dobra osobiste podlegają ochronie poprzez konstrukcję praw podmiotowych, a potrzeba ich ochrony wynika z przepisów prawa⁸³. Podejście monistyczne wiąże się z przyjęciem, że skoro osobowość człowieka ma charakter jednolity, ochrona wyłącznie określonych, poszczególnych aspektów tej osobowości byłaby niekompletna i nieprawidłowa⁸⁴. Zgodnie z tym podejściem, osobowość ludzka nie podlega ochronie przy pomocy konstrukcji praw podmiotowych, ale raczej stanowi podstawową wartość, potwierdzoną w art. 2 wł. Konstytucji, zasługującą na ochronę we wszelkich (nieokreślonych z góry) aspektach⁸⁵. Otwarty katalog dóbr osobistych wynika przede wszystkim z potrzeby dostosowania ochrony prawnej do zmieniających się warunków społecznych, w tym zabezpieczenia jednostek przed negatywnymi skutkami związanymi z rozwojem technologii⁸⁶.

We włoskim kodeksie cywilnym z 1942 roku jedynymi wyraźnie uznanymi dobrami osobistymi były (i nadal są): prawo do własnego imienia i pseudonimu (art. 6-9 wł. k.c.), prawo do wizerunku (art. 10 wł. k.c.) oraz tzw. „moralne” prawo autorskie (art. 2577 wł. k.c.)⁸⁷. Powodu tak wąskiego ujęcia zagadnienia dóbr osobistych w kodeksie cywilnym należy upatrywać we (wspólnym dla całej kultury prawnej Europy kontynentalnej) stanowisku zajmowanym jeszcze w ubiegłym wieku, że prawo ma

⁸¹ G. Pino, *The Right to Personal Identity...*, s. 4-5.

⁸² G. Pino, *Giudizi di Valore e Dottrine Civilistiche - Il Caso Dei Diritti Della Personalita, Diritto & Questioni Pubbliche* 2002, nr 2, s. 146 i n.

⁸³ G. Pino, *The Right to Personal Identity...*, s. 8.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ S. Patti, *Environmental Protection in Italy: The Emerging Concept of a Right to a Healthful Environment*, *Natural Resources Journal* 1984, vol. 24, issue 3, s. 537.

⁸⁷ G. Pino, *The Right to Personal Identity...*, s. 3.

chronić dwie podstawowe sfery: własności i wolności⁸⁸. Zgodnie z tym tradycyjnym podejściem, włoski kodeks cywilny reguluje przede wszystkim kwestie związane z majątkiem człowieka, podczas gdy zagadnienia związane z rozwojem jego osobowości uznaje się za domenę prawa konstytucyjnego, zaś ich ochronę – pozostawia prawu karnemu⁸⁹. Podejście to radykalnie zmieniło się w drugiej połowie XX wieku, kiedy w wyniku uchwalenia nowej ustawy zasadniczej, a także wobec ratyfikacji w 1955 r. Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, powstała potrzeba nowego sposobu rozumienia i ochrony dóbr osobistych we włoskim systemie prawnym, a w kulturze prawnej tradycyjna formuła „wolność i własność” została zastąpiona formułą „wolność i osobowość”⁹⁰.

W latach 70-tych we Włoszech, podobnie jak we Francji, nastąpiło zatem poszerzanie ochrony prywatnoprawnej dóbr osobistych, w oparciu o przepisy konstytucyjne, a granica między prawem prywatnym a prawami podstawowymi stopniowo zaczęła się zacierać⁹¹. Do dziś częste jest zestawienie praw podstawowych z dobrami osobistymi, a granice między tymi dwiema kategoriami nie są jasno wyznaczone⁹². Podobnie jak w Polsce, we Włoszech zauważa się zjawisko konstytucjonalizacji praw osobistych, a liczba praw i interesów powiązanych z osobą lub osobowością, które mogą podlegać prawnej ochronie, rośnie⁹³. Wobec rozwoju technologii, a w szczególności rozwoju środków masowego przekazu, i zmian społecznych, następuje poszerzanie katalogu chronionych dóbr osobistych – przykładem na to może być wyodrębnienie dobra osobistego w postaci prawa do tożsamości⁹⁴ czy prawa do komercyjnego wykorzystania wizerunku (*right of publicity*)⁹⁵. W 2003 r. Sąd Najwyższy wskazał, że nie tylko naruszenie zdrowia, ale i każde naruszenie praw podstawowych chronionych przepisami konstytucyjnymi może zostać potraktowane jako

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid., s. 4.

⁹¹ G. Brüggemeier, Protection of personality interests..., s. 337.

⁹² S. Thobani, Diritti della personalità e contratto: dalle fattispecie più tradizionali al trattamento in massa dei dati personali, Milano 2018, s. 14.

⁹³ G. Pino, Giudizi di Valore e Dottrine..., s. 133.

⁹⁴ F. Di Ciommo, Diritti della personalità tra media tradizionali e avvento di Internet [w:] G. Comandé (red.), Persona e tutele giuridiche, Torino 2003, s. 11-12. Zob. przywoływaną przez Autora sprawę Veronesi (*caso Veronesi*), w której w swym orzeczeniu z 1985 r. włoski Sąd Najwyższy potwierdził istnienie dobra osobistego w postaci prawa do tożsamości (Cass. 22.06.1985, n. 3769, Foro It. 1985, I, 2211).

⁹⁵ S. Martuccelli, The Right of Publicity under Italian Civil Law, Loyola of Los Angeles Entertainment Law Review 1998, vol. 18, no. 3, s. 548 i n.

szkoda niemajątkowa i jako takie – podlegać rekompensacie⁹⁶. Zaczęto zatem wyróżniać szkodę niemajątkową w postaci *danno biologico*, *danno morale* i *danno esistenziale*.

Obecnie uznaje się, że możliwość żądania zadośćuczynienia w prawie włoskim jest możliwa w trzech następujących sytuacjach: (1) kiedy krzywda jest wynikiem czynu niedozwolonego, który jednocześnie jest przestępstwem, (2) kiedy możliwość żądania naprawienia krzywdy wynika wprost z przepisu ustawy (jak np. w przypadku naruszenia prawa do prywatności czy w przypadku tzw. „zmarnowanego urlopu”) i (3) kiedy krzywda wynika z naruszenia prawa podstawowego, chronionego przepisami konstytucji. Wyszczególnienie powyższych przypadków możliwości żądania naprawienia szkody niemajątkowej wypracowane zostało na kanwie art. 2059 włoskiego kodeksu cywilnego⁹⁷ przez włoski Sąd Najwyższy i Sąd Konstytucyjny⁹⁸. Krytycy powyższego wskazują na ograniczenie możliwości żądania naprawienia szkody niemajątkowej w przypadku naruszenia praw, nienależących do kategorii chronionych konstytucyjnie praw podstawowych, jak np. prawo do szczęśliwości, prawo do integralności moralnej czy prawo do rozwijania własnej osobowości⁹⁹.

5. PRAWO ANGIELSKIE

W prawie angielskim brak podstaw do budowy ogólnej teorii praw osobowości, a ochrona dóbr osobistych ujmowana jest z procesowego punktu widzenia, poprzez przyznanie poszkodowanemu poszczególnych skarg (poszczególnych reguł dotyczących odpowiedzialności deliktowej). Przy odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych, ustawodawca łączy tę odpowiedzialność z poszczególnymi deliktami¹⁰⁰.

W anglosaskim systemie prawa za najbliższy odpowiednik kategorii dóbr osobistych w ujęciu kontynentalnym uznaje się prawo do prywatności i ochronę przed

⁹⁶ Cass., 31.05.2003, n. 8827, Foro It. 2003, I, 2273; Cass., 31.05.2003, n. 8828, Foro It. 2003, I, 2272.

⁹⁷ Wł. kodeks cywilny (*Codice Civile*), dostęp pod adresem: <https://www.gazzettaufficiale.it/sommario/codici/codiceCivile> (data dostępu: 23.09.2024 r.). Zgodnie z art. 2059 włoskiego kodeksu cywilnego, szkody niemajątkowe podlegają naprawieniu tylko w przypadkach określonych przez ustawę (*Il danno non patrimoniale deve essere risarcito solo nei casi determinati dalla legge*).

⁹⁸ C. Amato, G. Comandé, *The Borderlines of Tort Law in Italy...*, s. 293-294 i cyt. tam orzecznictwo. W szczególności zob. orzeczenie włoskiego Sądu Konstytucyjnego – Corte Costituzionale, 11.07.2003, n. 233.

⁹⁹ Ibid., s. 295.

¹⁰⁰ Przykładowo, A. Szpunar wskazuje, że wykształcenie deliktu *negligence* może stanowić podstawę do przyjęcia odpowiedzialności w sytuacjach, gdy sprawca narusza ciężący na nim obowiązek staranności – tak: A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę...*, s. 58.

zniesławieniem¹⁰¹. W prawie angielskim nie funkcjonuje regulacja, która kreuje jedną bądź kilka ogólnych podstaw odpowiedzialności, jak np. w prawie niemieckim czy francuskim, lecz istnieje wiele poszczególnych deliktów stanowiących odrębne od siebie podstawy odpowiedzialności. Niekiedy ewentualnie upatruje się konstrukcji na kształt klauzuli generalnej w delikcie niedbalstwa (*the tort of negligence*), jednak zwykle podnosi się, że nie wydaje się to być uzasadnione, z uwagi na to, że jest to wyodrębniony delikt, jeden wśród wielu, który nie ma powszechnego zakresu zastosowania, lecz może stać się podstawą roszczeń odszkodowawczych dopiero w razie spełnienia szczegółowych przesłanek¹⁰². Nie istnieje zatem np. ogólny delikt naruszenia prywatności¹⁰³, chociaż poszczególne delikty chronią konkretne aspekty tego prawa (np. prywatność informacyjną). Według jednego z szacunków istnieje około 70 lub więcej czynów niedozwolonych uznanych w systemie *common law*¹⁰⁴. Zastosowanie mogą znaleźć tu delikty takie jak napaść, pobicie, bezprawne pozbawienie wolności, zniesławienie, pomówienie, złośliwe oskarżenie (na podstawie fałszywego oskarżenia), umyślne zadawanie cierpień psychicznych, nadużycie zaufania¹⁰⁵. W prawie angielskim zakres ochrony dóbr osobistych chronionych poprzez połączenie odpowiedzialności za naruszenie z odpowiednimi czynami niedozwolonymi, jest zatem całkowicie uzależniony

¹⁰¹ G. Resta, *The New Frontiers of Personality...*, s. 34.

¹⁰² J. Kuźmicka-Sulikowska, *Odpowiedzialność deliktowa...*, s. 332. Ciekawym przykładem sprawy, w której przedstawiono przeciwstawne opinie co do możliwości powstania odpowiedzialności deliktowej w przypadku *negligence*, była sprawa opisywana przez Lorda Bingham z Cornhill - *Smith v. Chief Constable of Sussex* [2008] UKHL 50 (cyt. za T.H. Bingham, *The uses of tort*, *Journal of European Tort Law* 2010, vol. 1, issue 1, s. 4 i n.). Spornym zagadnieniem było to, czy przedstawicielom władzy publicznej (funkcjonariuszom policji) można przypisać odpowiedzialność deliktową wobec ofiary przestępstwa za niedbalstwo podczas prowadzonego dochodzenia. Lord Bingham nie zgodził się z przeważającym stanowiskiem i argumentował, że jeżeli członek społeczeństwa dostarcza funkcjonariuszowi policji wiarygodne dowody, że osoba trzecia, której tożsamość i miejsce pobytu są znane stanowi konkretne i bezpośrednie zagrożenie dla jego życia lub bezpieczeństwa fizycznego, funkcjonariusz ten ma względem tej osoby obowiązek oceny zagrożenia i podjęcia odpowiednich kroków w celu zapobieżenia jego urzeczywistnienia, a tym samym może ponosić odpowiedzialność deliktową wobec ofiary przestępstwa – *ibid.*, s. 7. Co istotne, Lord Bingham ocenił, że stanowisko to jest uprawnione również biorąc pod uwagę argumenty prawnoporównawcze – *ibid.*, s. 12 i n.

¹⁰³ Nie ma zatem w prawie angielskim np. poszczególnych praw jak prawo do wizerunku czy prawo do prywatności, ani też ogólnego prawa osobowości, jak w prawie niemieckim – tak: K. von Bassewitz, *Hard Times for Paparazzi: Two Landmark Decisions Concerning Privacy Rights Stir Up the German and English Media*, *International Review of Intellectual Property and Competition Law* 2004, vol. 35, issue 6, s. 642. Zamiast tego, różne aspekty prywatności są chronione pośrednio poprzez szereg różnych deliktów, których nadrzędnym celem nie jest *stricto* ochrona prywatności danej osoby – *ibid.*, s. 649.

¹⁰⁴ K. Oliphant, *Basic Questions of Tort Law from the Perspective of England and the Commonwealth* [w:] H. Koziol (red.), *Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective*, Wiedeń 2015, s. 385-386.

¹⁰⁵ J. Neethling, *Personality rights: a comparative overview...*, s. 215. Autor wskazuje, że, inaczej niż w innych państwach kręgu *common law*, Stany Zjednoczone przyjęły koncepcję ochrony dóbr osobistych. W tym względzie S. Warren i L. Brandeis w *The right to privacy* położyli podwaliny pod uznanie prawa do prywatności jako aspektu bardziej ogólnego „prawa osobowości”. Jednakże prawo do prywatności w USA nie tylko chroni prywatność w ścisłym znaczeniu, ale rozciąga się na wiele innych aspektów, tak daleko, że przypomina w tym względzie niemieckie ogólne prawo osobowości – *ibid.*, 216.

od zasad znajdujących zastosowanie do każdego konkretnego czynu niedozwolonego¹⁰⁶. W przypadku niektórych deliktów powód może korzystać z ochrony prawnej bez obowiązku wykazania szkody (*torts actionable per se*, np. delikt w postaci bezprawnego wkroczenia na teren prywatny - *trespass to land*)¹⁰⁷. Jako skargi, które mają istotne znaczenie w odniesieniu do zagadnienia ochrony dóbr osobistych, wymienia się m.in. *defamation*, *injurious falsehood* i *breach of confidence*¹⁰⁸. Już w ubiegłym wieku wskazywano jednak na tendencję rozszerzania przypadków dopuszczalności żądania zadośćuczynienia, powołując się na pogląd o ekspansji ilości *torts*, które zobowiązują do naprawienia uszczerbku¹⁰⁹.

Charakterystyczny dla *common law* delikt w postaci zniesławienia (*defamation*) zasługuje na krótką wzmiankę, jako że tradycyjnie jest uznawane za nieco odrębną podstawę odpowiedzialności deliktowej. *Defamation* zakłada formułowanie w sposób publiczny nieprawdziwych¹¹⁰ wypowiedzi na temat pokrzywdzonego, które negatywnie wpływają na jego reputację¹¹¹, nie ma przy tym uniwersalnej definicji co w sensie prawnym oznacza *defamatory*¹¹². Istotne jest przy tym, że oceny tego, czy dana wypowiedź ma charakter szkalujący, należy dokonywać w sposób obiektywny, w odniesieniu do tego, jak wypowiedź zinterpretowałby rozsądny obywatel (*right-thinking member of society*)¹¹³. Wykazanie przez pozwanego, że zniesławiająca wypowiedź była

¹⁰⁶ J. Neethling, *Personality rights: a comparative overview...*, s. 220.

¹⁰⁷ G.L. Williams, B.A. Hepple, *Foundations of the Law of Tort*, Londyn 1976, s. 52.

¹⁰⁸ J. Matys, *Model zadośćuczynienia pieniężnego z tytułu szkody niemajątkowej w kodeksie cywilnym*, Warszawa 2010, s. 87. Wskazuje się, że na gruncie prawa angielskiego, choć są możliwe inne naruszenia dóbr osobistych niż naruszenie dobrego imienia i reputacji, to jednak – w szczególności w porównaniu do innych systemów prawnych, jak np. niemiecki czy amerykański, prawna ochrona przed nimi nie jest tak efektywna – tak: B.S. Markesinis, S.F. Deakin, *Tort Law*. Oxford 1994, s. 606.

¹⁰⁹ S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957, s. 30-31 i cyt. tam literatura.

¹¹⁰ W przypadku publicznego formułowania prawdziwych informacji na temat pokrzywdzonego w grę może ewentualnie wchodzić naruszenie prawa do prywatności.

¹¹¹ C. Elliott, F. Quinn, *Tort Law*, Dorchester 2009, s. 226. Autorzy powołują się na sprawę *Donovan v. The Face* [1992] (niepubl.), w której powód, piosenkarz Jason Donovan pozwał magazyn *The Face* za opublikowanie o nim nieprawdziwej informacji o tym, że jest homoseksualistą. Co istotne, powód wygrał spór przed sądem, ponieważ zdołał wykazać, że informacja opublikowana przez gazetę miała charakter zniesławiający dlatego, że sugerowała, że powód oszukiwał swoich fanów w kwestii swojej orientacji seksualnej - dotychczas bowiem piosenkarz zawsze przedstawiał się jako osoba heteroseksualna (ibid., s. 228).

¹¹² Ibid., s. 227. Tradycyjnie za test mający na celu ocenę, czy dana wypowiedź miała charakter zniesławiający, służyło pytanie zaproponowane przez Lorda Atkina w 1936 r.: Czy w ocenie rozsądnie myślących członków społeczeństwa ta wypowiedź poskutkowałaby zaszkodziłaby reputacji powoda? ("Would the words tend to lower the plaintiff in the estimation of right-thinking members of society generally?") – zob.: *Sim v. Stretch* [1936] 2 All ER 1237 (Lord Atkin), cyt. za: B. King-Martin, *The Defamation Act 2013: Failing to Re-Balance the Right to Reputation and the Right to Freedom of Expression in the Era of SLAPPs*, *City Law Review* 2023, no. 5, s. 68.

¹¹³ B.S. Markesinis, S.F. Deakin, *Tort Law...*, s. 566, choć autorzy jednocześnie zaznaczają, że test oparty o ocenę rozsądnie myślących obywateli nie zawsze daje satysfakcjonujący wynik. Autorzy powołują się

prawdziwa, zwalnia z odpowiedzialności za *defamation*. Co istotne, angielskie *defamation law* uległo pewnym zmianom pod wpływem przyjęcia *Defamation Act*¹¹⁴, które miało na celu zmniejszenie liczby oczywiście niezasadnych powództw, zrównoważenia interesów w postaci wolności wypowiedzi i ochrony dobrego imienia oraz modernizacji obowiązujących regulacji, z uwzględnieniem wzrostu znaczenia i użycia internetu¹¹⁵. W *Defamation Act* uregulowano m.in. przesłankę tzw. poważnej szkody (*the requirement of serious harm*) – zgodnie z ust. 1(1) *Defamation Act*, oświadczenie nie ma charakteru zniesławiającego, chyba że jego publikacja spowodowała lub może spowodować poważną szkodę dla reputacji powoda¹¹⁶. Jednocześnie podnoszone są głosy, że choć nowa regulacja miała zmniejszyć wpływ „efektu mrożącego” (*chilling effect*), jaki wywoływało brytyjskie prawo dotyczące zniesławienia, to nowe przepisy w praktyce w dużej mierze powtórzyły zasady obowiązujące już wcześniej w orzecznictwie¹¹⁷.

Zniesławiające wypowiedzi możemy podzielić w zależności od ich formy na *libel* i *slander*. *Defamation* stanowi zatem zazwyczaj czyn niedozwolony, obejmujący dwie osobne skargi cywilne, w zależności od wykorzystanej przez sprawcę formy wypowiedzi¹¹⁸. W przypadku *libel* podstawą jest rozpowszechnienie treści zniesławiającej z wykorzystaniem pisanych lub innych trwałych nośników, natomiast podstawą *slander* jest zniesławienie dokonane w formie ustnej¹¹⁹. W przypadku wypowiedzi nieutralnych (*slander*), inaczej niż przy *libel*, powód co do zasady (z

przy tym na często cytowaną przez angielskich komentatorów sprawę *Byrne v. Deane* [1937] 2 All ER 204. Stan faktyczny sprawy był następujący: policja odebrała pozwanym, prowadzącym klub golfowy, nielegalnie przechowywane na terenie klubu automaty do gier hazardowych po tym jak ktoś poinformował władze, że takie maszyny się tam znajdują. Po tej sytuacji, na tablicy ogłoszeń klubu pojawiła się oszczerca w ocenie powoda wypowiedź dotycząca jego zachowania w postaci zgłoszenia incydentu na policję. Sąd musiał dokonać oceny, czy wypowiedź sugerująca nielojalność powoda w stosunku do klubu mogła mieć charakter zniesławiający. Sąd odwoławczy doszedł do wniosku, że zarzut bycia informatorem organów ścigania nie może mieć zniesławiającego charakteru.

¹¹⁴ Brytyjska ustawa *Defamation Act* 2013, c. 26, dostęp pod adresem: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/26/contents> (data dostępu: 20.09.2024 r.).

¹¹⁵ M.E. Hilser, England and Wales' Defamation Act 2013 and the Public Interest Defense: An Emphasis toward "Is It True" over "Will They Sue?", *Arizona Journal of International and Comparative Law* 2020, vol. 37, no. 2, s. 256.

¹¹⁶ *Defamation Act* 2013, section 1(1): A statement is not defamatory unless its publication has caused or is likely to cause serious harm to the reputation of the claimant. Zob. też B. Siemieniako, Konstrukcja ochrony dobrego imienia w prawie polskim i angielskim. Wybrane zagadnienia prawnoporównawcze, *Młoda Palestra. Czasopismo Aplikantów Adwokackich* 2016, nr 1, s. 53.

¹¹⁷ H.C. Dykes, The Defamation Act 2013: A Matter of Interpretation in the Ongoing Battle between Free Speech and the Right to Reputation, *Manchester Review of Law, Crime and Ethics* 2020, vol. 9, s. 77; 97.

¹¹⁸ M. Siwicki, Przestępstwo zniesławienia w ujęciu prawnoporównawczym, *EPS* 2012, nr 6, s. 13.

¹¹⁹ Ibid. Zob. też M. Lunney, D. Nolan, K. Oliphant, *Tort Law: Text and Materials*, Oxford 2017, s. 716 i n.

pewnymi wyjątkami) musi wykazać zaistnienie szkody majątkowej (określanej w piśmiennictwie jako *special damage*, a nie tylko np. utratę reputacji). Powód nie będzie musiał wykazać zaistnienia szkody majątkowej w wyjątkowych przypadkach, np. jeżeli wypowiedź miała na celu uderzenie w reputację powoda w odniesieniu do np. jego zawodu lub prowadzonej przez niego działalności gospodarczej¹²⁰.

W przypadku popełnienia czynu niedozwolonego powód może domagać się m.in. odszkodowania (*damages*) lub wydania nakazu bądź zakazu sądowego (*mandatory injunction* lub *prohibitory injunction*). W przypadku niektórych deliktów, w tym także *defamation*, oprócz żądania odszkodowania istnieje możliwość zasądzenia od pozwanego tzw. odszkodowania karnego (*punitive damages*, inaczej również: *exemplary* lub *vindictive*)¹²¹. Co istotne, nie jest wyłączone kumulatywne występowanie z określonymi roszczeniami, np. z roszczeniem o wydanie zakazu sądowego i jednocześnie roszczeniem o zapłatę odszkodowania¹²². Naprawieniu mogą podlegać trzy kategorie szkód niemajątkowych związane z naruszeniem dóbr osobistych: szkoda będąca konsekwencją uszkodzenia ciała, rozumianego jako naruszenie fizyczne, szkoda niemajątkowa powstała w wyniku doznanego urazu psychicznego (w ujęciu medycznym) i w końcu szkoda niemajątkowa w postaci нефizycznego urazu, wywołującego takie negatywne odczucia, jak stres, zmartwienie czy udręka psychiczna¹²³.

W prawie angielskim okolicznością, która miała istotny wpływ na koncepcję ochrony dóbr osobistych, było przyjęcie brytyjskiej ustawy o prawach człowieka¹²⁴, skutkujące włączeniem do wewnętrznego porządku prawnego postanowień EKPC¹²⁵, co

¹²⁰ K. Oliphant, *Basic Questions of Tort Law...*, s. 387. Podobnie: C. Elliott, F. Quinn, *Tort Law...*, s. 233.

¹²¹ G.L. Williams, B.A. Hepple, *Foundations of the Law...*, s. 61-62, 67.

¹²² J. Kuźmicka-Sulikowska, *Relacja między odpowiedzialnością kontraktową a deliktową w prawie angielskim*, PiP 2013, nr 8, s. 100.

¹²³ J. Matys, *Model zadośćuczynienia pieniężnego...*, s. 88.

¹²⁴ Brytyjska ustawa *Human Rights Act* 1998, c. 42, dostęp pod adresem: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42> (data dostępu: 20.09.2024 r.).

¹²⁵ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284 ze zm.). Przy czym należy wskazać, że uprzednio oczywiście prawo Zjednoczonego Królestwa zapewniało ochronę praw człowieka – a rolą ustawy o prawach człowieka była przede wszystkim synchronizacja dorobku brytyjskiej kultury prawnej z mechanizmem ochrony praw człowieka wynikającym z EKPC – tak: T.J. Tadla, *Europejska Konwencja Praw Człowieka w porządku konstytucyjnym Zjednoczonego Królestwa*, EPS 2021, nr 3, s. 18. Autor wskazuje na ryzyko możliwości wypowiedzenia w przyszłości EKPC przez Wielką Brytanię, wobec podnoszonego przez niektórych argumentu, że system konwencyjny nie przystaje do uwarunkowań brytyjskich (*ibid.*, s. 16).

w szczególności miało wpływ na rozszerzenie w praktyce możliwości ochrony prawa do prywatności, zgodnie z art. 8 Konwencji¹²⁶.

¹²⁶ H. Rösler, *Personality Rights...* (data dostępu: 01.07.2024 r.). Zob. cytowane tam orzeczenia ws. *Campbell v. Mirror Group Newspapers Ltd* [2004] UKHL 22 oraz *Douglas v. Hello! Ltd* [2003] 3 All ER 996.

ROZDZIAŁ II OCHRONA DÓBR OSOBISTYCH W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM – ZAGADNIENIA PODSTAWOWE I GRANICE KONCEPCJI

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Na wstępie należy zaznaczyć, że nie jest celem pracy zupełne przedstawienie zagadnień teoretycznych dotyczących pojęcia i konstrukcji dóbr osobistych w prawie polskim. Rozdział II pracy ma zatem pełnić rolę wstępnych ustaleń natury ogólnej, potrzebnych, by przejść do dalszej analizy stanowiącej zasadniczą część pracy. Uwagi poczynione w niniejszym rozdziale będą więc miały charakter przeglądowy, pozwalający na przypomnienie podstawowych stanowisk i najbardziej reprezentatywnych poglądów doktryny w tej kwestii, stanowiących punkt wyjściowy do analizy bardziej szczegółowych zagadnień.

W pracy przedstawię zatem skrótowo znane już propozycje rozwiązań podstawowych problemów pojawiających się przy analizie tematyki dóbr osobistych. W pierwszej kolejności przedstawione zostanie pojęcie dóbr osobistych, następnie omówione zostaną: cechy dóbr osobistych, zagadnienia dotyczące rozkładu ciężaru dowodu w sprawach o ochronę dóbr osobistych, założenia subiektywnej i obiektywnej teorii naruszenia dóbr osobistych, porównanie monistycznego i pluralistycznego modelem ochrony, konstrukcja prawna ochrony dóbr osobistych, katalog dóbr osobistych, przesłanki ochrony dóbr osobistych oraz środki prawne ochrony dóbr osobistych. Niniejszy rozdział wprowadzający jest w mojej ocenie konieczny, skoro bowiem celem pracy jest badanie granic koncepcji ochrony dóbr osobistych, należy w pierwszej kolejności ustalić co rozumie się przez koncepcję ochrony dóbr osobistych.

W ramach wprowadzenia przypomnieć należy o rozwoju ochrony dóbr osobistych w polskim systemie prawnym na przestrzeni lat. Po I wojnie światowej, z uwagi na równoległe obowiązywanie na terenie kraju różnych systemów prawnych, pozostałości po państwach zaborczych, zaistniała potrzeba unifikacji prawa, w tym również prawa cywilnego. Również podejście do ochrony dóbr osobistych różniło się w zależności od danego ustawodawstwa. Wyróżniały się przy tym dwa zasadnicze podejścia: ochrona dóbr osobistych poprzez przepisy o czynach niedozwolonych oraz ochrona dóbr osobistych za pomocą koncepcji praw podmiotowych osobistych, ukształtowanych jako prawa bezwzględne¹²⁷. Pierwsze podejście, zakładające ochronę dóbr osobistych w

¹²⁷ A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 7. Odminną koncepcją była koncepcja tzw. instytucjonalnej ochrony dóbr osobistych, która oparta miała być na systemie nakazów i zakazów, które wynikać miały bezpośrednio

ramach reżimu odpowiedzialności deliktowej, przewiduje ochronę przed oznaczonymi w ustawie zachowaniami, które z reguły muszą być zawinione. W tym podejściu zasadniczym środkiem usunięcia skutków naruszenia będzie zaś zadośćuczynienie pieniężne. Zgodnie z drugim podejściem, środki prawne służące ochronie dóbr nie polegają zasadniczo na świadczeniach majątkowych, a ochrona realizowana środkami niemajątkowymi oderwana jest od przesłanki winy, opierając się na przesłance bezprawności¹²⁸.

W okresie międzywojennym działalność ustawodawcza w dużej mierze koncentrowała się na realizacji ochrony w sferze praw na dobrach niematerialnych. W 1926 r. doszło do uchwalenia m.in. ustawy o prawie autorskim, w której po raz pierwszy użyto sformułowania „prawa osobiste”¹²⁹. Nie było jednolitego podejścia co do kwestii konstrukcji, na jakiej oprzeć należy ochronę dóbr osobistych.

Po II wojnie światowej przystąpiono do prac legislacyjnych, co poskutkowało wydaniem w 1945 r. dekretu Prawo osobowe, który jednak w zakresie dóbr osobistych regulował wyłącznie ochronę nazwiska. Nowością w tym zakresie w polskim ustawodawstwie było odpowiednie zastosowanie przepisu do osób prawnych¹³⁰. Dodatkowo również Prawo małżeńskie z 1945 r. i Prawo rodzinne z 1946 r. przewidywały rozwiązania mające na celu ochronę dóbr osobistych, w formie zadośćuczynienia za krzywdę moralną. W 1950 r. uchwalono Przepisy ogólne prawa cywilnego, która to ustawa jako pierwsza regulowała syntetycznie ogólne instytucje prawa cywilnego, w tym również ochronę dóbr osobistych. W ustawie nie sprecyzowano jednak treści roszczeń, jakich mógł dochodzić pokrzywdzony, bowiem wskazano jedynie przykładowo, że może on żądać zaniechania działań¹³¹. W końcu w kodeksie cywilnym z 1964 r.¹³² wprowadzono całościową ochronę dóbr osobistych (art. 23, 24, 448 k.c.), a ustawodawca zdecydował się na sprecyzowanie środków ochrony dóbr osobistych. Przy tworzeniu nowego kodeksu cywilnego kwestią dyskusyjną było zagadnienie możliwości żądania naprawienia szkody niemajątkowej wyrządzonej naruszeniem dóbr osobistych. Ostatecznie zdecydowano się na umożliwienie żądania zadośćuczynienia pieniężnego za

z norm prawa przedmiotowego – B. Gawlik, Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens koncepcji tzw. praw podmiotowych osobistych, ZNUJ 1985, z. 41, s. 123-141.

¹²⁸ A. Cisek, Dobra osobiste..., s. 8-9.

¹²⁹ Ibid., s. 16.

¹³⁰ Ibid., s. 25.

¹³¹ J. Chaciński, Prawa podmiotowe a ochrona dóbr osobistych, Lublin 2004, s. 100-101.

¹³² Syntetyczny opis najważniejszych zasad rządzących odpowiedzialnością deliktową przyjętych w polskim kodeksie cywilnym przedstawia A. Szpunar, The Law of Tort in the Polish Civil Code, The International and Comparative Law Quarterly 1967, nr 1, s. 86-102.

krzywdę wyłącznie w czterech przypadkach: uszkodzenia ciała, wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia wolności oraz w wypadku, gdy kobietę skłoniono za pomocą podstępów, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządному (art. 444 i art. 445 k.c. w brzmieniu z 1964 r.).

Oprócz tego, kodeks cywilny rozciągnął również ochronę na przypadki zagrożenia dóbr osobistych (a nie jak wcześniej – wyłącznie dokonanego już naruszenia) oraz jednoznacznie wskazał, że ochrona dóbr osobistych na gruncie prawa cywilnego przysługuje niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach (np. karnych czy administracyjnych). Kodeks zmienił też kwestię rozkładu ciężaru dowodu, ustanawiając domniemanie bezprawności naruszenia (zagrożenia) dóbr osobistych i wskazując, że to pozwany może bronić się, wykazując, że jego zachowanie nie było bezprawne. Wszystkie te zmiany prowadziły do rozszerzenia i ułatwienia ochrony dóbr osobistych¹³³. Warto zaznaczyć, że dane statystyczne zaprezentowane przez J. S. Piątowskiego za lata 1978-1980 (w odniesieniu do spraw o ochronę dóbr osobistych - dostępne od roku 1978), które odzwierciedlają rażącą dysproporcję niewielkiej liczby spraw o ochronę dóbr osobistych w stosunku do liczby spraw karnych z prywatnego oskarżenia, które miały u swych podstaw naruszenie dóbr osobistych. Statystyka ta pokazuje, że pokrzywdzeni wybierali w większości drogę postępowania karnego, pomimo szerszej i potencjalnie skuteczniejszej ochrony cywilnoprawnej, który to wybór Autor tłumaczy głównie działaniem tradycji i przyzwyczajenia¹³⁴.

2. POJĘCIE DÓBR OSOBISTYCH

Dobra osobiste w obecnie obowiązującym stanie prawnym chronione są zasadniczo na podstawie art. 23 i 24 k.c., które stanowią podstawę prawną ochrony dóbr osobistych człowieka. Podstawą prawną dla ochrony dóbr osobistych osoby prawnej jest art. 43 k.c. Ochrona przysługuje zarówno przed naruszeniem danego dobra osobistego, jak również tylko przed zagrożeniem jego naruszenia. W razie zagrożenia podmiot uprawniony może jednak wyłącznie żądać zaniechania działania powodującego stan zagrożenia, a w przypadku naruszenia – uprawniony może także żądać dopełnienia czynności potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia. Ochrona ta jest niezależna od

¹³³ J.S. Piątowski, *Ewolucja ochrony dóbr osobistych* [w:] E. Łętowska (red.), *Tendencje rozwoju prawa cywilnego*, Ossolineum 1983, s. 11-12.

¹³⁴ *Ibid.*, s. 17-19.

możliwości żądania naprawienia szkody majątkowej, będącej skutkiem naruszenia dóbr osobistych.

Zarówno judykatura jak i przedstawiciele polskiej doktryny podejmowali próbę wypracowania kompleksowej definicji pojęcia dóbr osobistych.

S. Grzybowski wskazywał, że dobrami osobistymi są takie dobra, które przedstawiają dla człowieka wartości niemajątkowe, psychiczne jak np. dobra sława, cześć, nietykalność cielesna, wolność itp.¹³⁵ J. Panowicz-Lipska zaproponowała, by za dobra osobiste uznać niemajątkowe wartości, jakie dla każdego człowieka przedstawiają: jego fizyczna i psychiczna integralność oraz przejawy jego twórczej działalności¹³⁶. A. Szpunar definiował dobra osobiste jako wartości niemajątkowe, związane z osobowością człowieka, uznawane powszechnie w danym społeczeństwie¹³⁷. Według tego Autora, do rozstrzygnięcia o tym, czy w danym przypadku mamy do czynienia z dobrem osobistym, sięgnięcie wyłącznie do obowiązujących przepisów może okazać się niewystarczające, wobec postępujących zmian społecznych. Aby zatem stwierdzić, czy istnieje dane dobro osobiste oraz jednocześnie jakie są granice poszczególnych dóbr osobistych, należy odwołać się do panujących w społeczeństwie zapatrywań prawnych, moralnych i obyczajowych¹³⁸. A. Kopff wskazywał, że dobrem osobistym jest to wszystko, co nie będąc dobrem ekonomicznym, materialnym lub niematerialnym w znaczeniu prawa, służy człowiekowi do rozwoju jego fizycznej lub psychicznej osobowości oraz

¹³⁵ S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych...*, s. 9. Autor ten wskazywał, że charakterystyczną cechą wszystkich dóbr osobistych są niemajątkowe, indywidualne wartości świata uczuć, stanu życia psychicznego człowieka – *ibid.*, s. 78. Wydaje się jednak, że zbyt daleko idącym jest stwierdzenie, by przedmiotem ochrony była wartość w postaci „niezamąconego stanu spokoju psychicznego” – *ibid.* s. 19, s. 78. W dacie powstania monografii obowiązywał ogólny przepis o ochronie dóbr osobistych w art. 11 ustawy z dnia 18 lipca 1950 r. Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz. U. Nr 34, poz. 311 z późn. zm.): Ten, czyje dobro osobiste zostało naruszone bezprawnymi działaniami, może żądać ochrony prawnej, a w szczególności zaniechania tych działań. Dotyczy to zwłaszcza naruszenia czci, używania cudzego nazwiska lub pseudonimu, albo korzystania z cudzego wizerunku.

¹³⁶ J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975, s. 29. Autorka zaznaczała przy tym, że choć interesuje nas taka definicja dóbr osobistych, która nie pomija dóbr osobistych osób prawnych, to jednocześnie syntetyczne określenie, ujmujące cechy dóbr osobistych osób fizycznych i prawnych jest niemożliwe, zaś najogólniej dobra osobiste osób prawnych należy określić jako wartości niemajątkowe, dzięki istnieniu których osoba prawna może prawidłowo, zgodnie ze swym zakresem zadań, funkcjonować – *ibid.*, s. 26-28.

¹³⁷ A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 106.

¹³⁸ *Ibid.* Tak też przyjmuje się obecnie w orzecznictwie – zob. np. wyrok SA w Warszawie z 16.12.2016 r., VI ACa 1431/15, LEX nr 2275469: „Naturę i zakres poszczególnych dóbr osobistych wyznaczają przeważające w danym społeczeństwie zapatrywania prawne, moralne i obyczajowe. W efekcie przy ocenie, czy dane zachowanie stanowi naruszenie dóbr osobistych jednostki, należy odwołać się do kryteriów obiektywnych, opartych na ustalonych w społeczeństwie ocenach i wartościach oraz utrwalonych kontekstach i odniesieniach znaczeniowych.”.

ugruntowania jego odrębności i zarazem pozycji społecznej¹³⁹. Z kolei A. Cisek wskazywał, że są to wartości o charakterze niemajątkowym, ściśle związane z osobą ludzką, decydujące o jej bycie, pozycji w społeczeństwie, będące wyrazem jej odrębności psychicznej i fizycznej oraz możliwości twórczych, uznanie powszechnie w społeczeństwie i akceptowane przez dany system prawny¹⁴⁰.

Wypracowania definicji pojęcia dóbr osobistych podejmował się również Sąd Najwyższy. W jednym z orzeczeń wskazał, że dobra osobiste to wartości związane z wewnętrzną stroną życia ludzi¹⁴¹, w nieco późniejszym – że dobra osobiste to ogół czynników mających na celu zapewnienie obywatelowi rozwoju jego osobowości, ochronę jego egzystencji i zapewnienie mu prawa do korzystania z tych dóbr, które są dostępne na danym etapie rozwoju społeczno-ekonomicznego społeczeństwa, a które sprzyjają zachowaniu cech odrębności i związaniu ze społeczeństwem, w którym żyje¹⁴². Dalej Sąd Najwyższy wypowiedział, że się dobra osobiste to ujmowane w kategoriach obiektywnych wartości o charakterze niemajątkowym, ściśle związane z człowiekiem, decydujące o jego bycie, pozycji w społeczeństwie, będące wyrazem odrębności fizycznej i psychicznej oraz możliwości twórczych, powszechnie uznane w społeczeństwie i akceptowane przez system prawny. Nierozwalne związanie tych wartości jako zespołu cech właściwych człowiekowi, stanowiących o jego walorach, z jednostką ludzką wskazuje na ich bezwzględny charakter, towarzyszący mu przez całe życie, niezależnie od sytuacji w jakiej znajduje się w danej chwili¹⁴³. W kolejnym orzeczeniu z 2010 r. Sąd Najwyższy zdefiniował dobra osobiste jako wynikające z tych wartości niemajątkowych, które są ściśle związane z człowiekiem, obejmując jego fizyczną i psychiczną integralność albo będąc przejawem jego twórczej działalności; skupiają one niepowtarzalną, pozwalającą na samorealizację indywidualność człowieka, jego godność oraz pozycję wśród innych ludzi. Dobrem osobistym jest wartość immanentnie złączona z istotą człowieczeństwa oraz naturą człowieka, niezależna od jego woli, stała, dająca się skonkretyzować i obiektywizować¹⁴⁴. Według Sądu Najwyższego, by dana wartość mogła zyskać rangę dobra osobistego, musi wykazywać

¹³⁹ A. Kopff, Ochrona sfery życia prywatnego jednostki w świetle doktryny i orzecznictwa, ZNUJ. Prace prawnicze 1982, z. 100, s. 36.

¹⁴⁰ A. Cisek, Dobra osobiste..., s. 39.

¹⁴¹ Wyrok SN z 19.09.1968 r., II CR 291/68, OSNC 1969, nr 11, poz. 200, LEX nr 913.

¹⁴² Wyrok SN z 10.06.1977 r., II CR 187/77, LEX nr 7947, orzeczenie cytuję za: Z. Bidziński, J. Serda, Cywilnoprawna ochrona dóbr osobistych w praktyce sądowej [w:] J.S. Piątkowski (red.), Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym. Zagadnienia wybrane, Wrocław 1986, s. 10.

¹⁴³ Wyrok SN z 06.05.2010 r., II CSK 640/09, LEX nr 598758.

¹⁴⁴ Uchwała SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 41, LEX nr 612168.

następujące właściwości: wartości niemajątkowe, nieodłącznie związane z człowiekiem i jego naturą, stanowiące o jego wyjątkowości i integralności, jego godności i postrzeganiu w społeczeństwie, umożliwiające mu samorealizację i twórczą działalność, niepoddające się wycenieniu w ekonomicznych miernikach wartości¹⁴⁵.

Nieco łatwiej niż zdefiniowanie przychodzi wyszczególnienie cech, które decydują o istocie dóbr osobistych (o czym piszę szerzej w tym rozdziale w par. 3.). Wśród tych najczęściej wymienianych wskazać można: niemajątkowy i bezwzględny (o skutku *erga omnes*) charakter¹⁴⁶, a także ich związek z podmiotem, którego dotyczą (co wiąże się bezpośrednio z innymi cechami tych praw, takimi jak nieprzenoszalność, niezbywalność, niedziedziczność)¹⁴⁷.

Choć art. 23 k.c. zawiera listę dóbr osobistych, nie stanowi on jednak definicji pojęcia. Wyszczególnione w tym przepisie dobra mają charakter wyłącznie przykładowy, co oznacza, że oprócz nich istnieją jeszcze inne dobra osobiste, podlegające ochronie. Stworzona w ten sposób konstrukcja przyznaje duży zakres swobody judykaturze w zakresie decydowania co do potrzeby udzielenia ochrony konkretnemu interesowi, jak i zakresu tej ochrony. Konstrukcja ta wydaje się przy tym nieuniknioną, trudno bowiem znaleźć rozsądną alternatywę dla otwartego katalogu dóbr w świetle stałego procesu rozwoju społeczeństwa i zmian uznawanych w nim powszechnie wartości. Jednocześnie może ona stanowić zagrożenie w postaci dowolnego i nieuzasadnionego poszerzania granic ochrony, nie wspominając o dużym stopniu skomplikowania całej koncepcji ochrony.

Tym trudniejsze jest znalezienie granic ochrony, biorąc pod uwagę fakt, że dobra osobiste niezmiennie współistnieją i niejako konkurują z innymi wartościami chronionymi prawnie (jak np. wolność słowa, dostęp do informacji, swoboda działalności artystycznej)¹⁴⁸. Ze względu na „rozmycie” granic ochrony dóbr osobistych, dużą rolę w tym zakresie odgrywa orzecznictwo¹⁴⁹.

M. Pazdan wskazuje, że otwarta lista dóbr osobistych oznacza możliwość odkrywania przez judykaturę i doktrynę nowych postaci dóbr osobistych, a brak ostrych

¹⁴⁵ Wyrok SN z 07.12.2011 r., II CSK 160/11, OSNC 2012, nr 6, poz. 75, LEX nr 1112726.

¹⁴⁶ Choć powszechnie zauważa się postępującą komercjalizację dóbr osobistych i możliwość przełożenia dobra osobistego na wartość ekonomiczną, dającą się wyrazić w pieniądzu – zob. *I. Lewandowska-Malec*, Dobra osobiste, Warszawa 2017, s. 29-30.

¹⁴⁷ Ibid. s. 30.

¹⁴⁸ *A. Pązik*, Wyłączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego, Warszawa 2014, s. 19.

¹⁴⁹ *J. Barta, R. Markiewicz* [w:] *J. Barta, R. Markiewicz* (red.), Media a dobra..., s. 21.

granic między poszczególnymi dobrami wiąże się z występowaniem wątpliwości co do panujących między nimi relacji: „Te rzekomo nowe dobra mogą się bowiem okazać nieco bardziej uszczegółowionymi odmianami dóbr wymienionych we wspomnianym przepisie. Dyskusje budzi też relacja pomiędzy poszczególnymi nowymi postaciami dóbr osobistych. Precyzyjne ustalenie listy dóbr osobistych nie jest w tej sytuacji możliwe. Wykluczona jest też ich ścisła klasyfikacja.”¹⁵⁰. Biorąc pod uwagę, że ustawodawca umyślnie nie domknął katalogu dóbr osobistych pozostających pod ochroną prawa cywilnego, naturalnym jest wyodrębnianie z upływem czasu i rozwojem społeczeństwa dóbr osobistych dotychczas nieznanymi. K. Michałowska wskazuje, że odkrywanie przez judykaturę „nowych” dóbr osobistych może wynikać z dwóch sytuacji: z tego względu, że z uwagi na powtarzające się sytuacje konfliktowe praktyka codziennego życia wymusza znalezienie sposobu, który ułatwi ochronę określonych wartości (np. jak to się stało z kultem pamięci zmarłego), oraz z konieczności objęcia ochroną nowego, bezpiecznego do tej pory obszaru funkcjonowania jednostki (np. integralność)¹⁵¹.

3. CECHY DÓBR OSOBISTYCH

Jak wykazano powyżej, ustawodawca nie wskazał syntetycznej definicji dóbr osobistych, a próby wypracowania ścisłej definicji przez doktrynę i judykaturę nie przyniosło w pełni zadowalających rezultatów. Aby ukształtować kryteria pozwalające na zdecydowanie jakie wartości możemy uznać za dobra osobiste zasługujące na ochronę prawną, należałoby zatem dokonać próby klasyfikacji i opisu cech tych wartości czy dóbr, którym przyznany jest status dóbr osobistych, tworząc pewne warunki brzegowe czy ogólny model właściwy dla wszystkich dóbr osobistych¹⁵². W tym ujęciu to te cechy będą więc mogły decydować o tym, czy w ogóle możemy mówić o tym, że mamy do czynienia z dobrem osobistym podlegającym prawnej ochronie, czy też nie.

¹⁵⁰ M. Pazdan, Dobra osobiste i ich ochrona [w:] M. Saffjan (red.), Prawo cywilne – część ogólna. System prawa prywatnego, tom 1. Warszawa 2012, s. 1235. J. Sadowski uznaje brak wyznaczenia zakresu dóbr podlegających ochronie za jeden z poziomów „luzu decyzyjnego”, pozostawionego sądom w przypadku rozpoznawania spraw dotyczących ochrony dóbr osobistych – tak: J. Sadowski, Konflikt zasad - ochrona dóbr osobistych a wolność prasy, Warszawa 2008, s. 50 i n.

¹⁵¹ K. Michałowska, Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym, Warszawa 2017, s. 62-63.

¹⁵² Przykładowo W. Surowiecki wskazuje: „Model taki [powszechnie przyjęty model dóbr] należy rekonstruować na podstawie wspólnych cech dóbr osobistych wyodrębnionych bezpośrednio wolą ustawodawcy oraz tych zgodnie przyjętych przez orzecznictwo i akceptowanych przez doktrynę.” - W. Surowiecki, Przedmiot ochrony dóbr osobistych. Wybrane zagadnienia [w:] E. Skowrońska-Bocian, W. Borysiak (red.), Prace z prawa cywilnego, Warszawa 2010, s. 427.

J. S. Piątowski wskazuje na próby sformułowania definicji dóbr osobistych, która określałaby wspólną ich cechę lub cechy, zauważa jednak, że definicja ta może być rozumiana na dwa sposoby – jako wskazówka, pozwalająca ustalić, czy istotnie mamy do czynienia z dobrem osobistym w konkretnym przypadku, ale również, przy uogólnieniu cechy wspólnej wszystkim dobrom osobistym, jako ścieżkę do przejścia na płaszczyznę konstrukcji ogólnego dobra osobistego¹⁵³.

Podstawowe cechy dóbr osobistych można wyróżnić poprzez wskazanie cech praw podmiotowych, służących ich ochronie – prawa te mają charakter niemajątkowy (nawet jeśli naruszenie dóbr osobistych pociąga za sobą także skutek majątkowy), i bezwzględny (o skutku *erga omnes*), a ponadto charakteryzują się ścisłym związkiem z podmiotem, któremu służą. Dodatkowo wskazuje się również na cechy, takie jak: normatywny charakter dóbr osobistych¹⁵⁴, pojmowanych w kategorii wartości mających społeczną aprobatę¹⁵⁵, obiektywny charakter oraz zmienność katalogu dóbr osobistych¹⁵⁶ (charakter otwarty, dynamiczny). W niniejszym opracowaniu skupię się jednak na trzech podstawowych cechach praw podmiotowych osobistych jako mających największe znaczenie w kontekście tematu niniejszej pracy¹⁵⁷.

3.1. Niemajątkowy charakter

Zgodnie z tradycyjnym ujęciem, nie ma wątpliwości, że niemajątkowy charakter stanowi cechę wszystkich dóbr osobistych, zarówno tych wprost wymienionych w ustawie, jak i tych uznanych („odkrytych”) przez judykaturę. Niemajątkowy charakter w przypadku dóbr osobistych oznacza, że dobra osobiste nie dają się wprost wyrazić w kategoriach ekonomicznych. Jednocześnie nie wyłącza to jednak możliwości powstania skutków naruszenia dóbr osobistych w sferze majątkowej¹⁵⁸. Ponieważ ściśle określenie

¹⁵³ J.S. Piątowski, *Ewolucja ochrony dóbr...*, s. 26-27.

¹⁵⁴ „Za dobra osobiste mogą być uznane wyłącznie te wartości, które podlegają ochronie prawnej. Tym samym, choć np. miłość do rodziców czy przywiązanie do zwierząt domowych mieszczą się we wskazanej formule wartości uznanych w społeczeństwie, nie są (jak dotąd) dobrami osobistymi, w przeciwieństwie do np. nietykalności mieszkania i twórczości racjonalizatorskiej, które, choć *per se* wcale nie cenniejsze, zostały zaopatrzone w wyraźną ochronę prawną.” - P. Księżak, komentarz do art. 23 [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, wyd. II, Warszawa 2014, s. 270.

¹⁵⁵ K. Michałowska, *Niemajątkowe wartości...*, s. 44.

¹⁵⁶ Ibid., s. 48. Przykładowo J. Balcarczyk wśród cech dóbr osobistych wymienia niemajątkowy charakter, ścisły związek z podmiotem oraz „ruchomość” zakresu (rozumiana jako zmienność katalogu dóbr osobistych) – tak: J. Balcarczyk, *Prawo do wizerunku i jego komercjalizacja*, Warszawa 2009, s. 70-77.

¹⁵⁷ Choć wskazane powyżej cechy charakteryzują poszczególne prawa podmiotowe osobiste, mające na celu ochronę odpowiednich dóbr osobistych, zgodnie z przyjętą w Polsce powszechnie koncepcją ochrony dóbr osobistych opartej na konstrukcji praw podmiotowych, w dalszej części pracy dla zachowania przejrzystości wywodu dokonuję pewnego uproszczenia i cechy te przyporządkowuję bezpośrednio dobrom osobistym.

¹⁵⁸ A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 39.

majątkowego bądź niemajątkowego charakteru dobra nie zawsze jest łatwe, proponuje się celem ustalenia tego charakteru uwzględnienie elementu dominującego¹⁵⁹. W szczególności trudności mogą pojawić się w odniesieniu do tych dóbr osobistych, które podlegać mogą komercjalizacji, jak np. wizerunek, jak również w odniesieniu do autorskich dóbr osobistych. Z uwagi jednak na postępujący proces komercjalizacji dóbr osobistych, coraz częściej pojawiają się poglądy o konieczności weryfikacji tradycyjnego poglądu o przypisywaniu dobrom osobistym niemajątkowego charakteru, ponieważ o ile dobra osobiste są wartościami niemajątkowymi (ze względu na brak ich majątkowego substratu), o tyle niezasadne może być przypisywanie im niemajątkowego charakteru¹⁶⁰.

Trudno przy tym nie zauważyć również problemów, jakie w tej mierze pojawiać się mogą przy ocenie naruszenia dóbr osobistych osób prawnych. Przy naruszeniu dóbr osobistych osób prawnych (w tym w szczególności tych prowadzących działalność gospodarczą) trudno bowiem oddzielić wyraźną linią sferę interesów majątkowych od osobistych, a naruszenie dóbr osobistych często prowadzi, choćby pośrednio, do naruszenia interesów majątkowych¹⁶¹.

3.2. Bezwzględny charakter

Prawa wynikające z dóbr osobistych mają charakter bezwzględny, co oznacza, że są skuteczne w stosunku do wszystkich osób fizycznych i prawnych¹⁶² (*erga omnes*) – nie ma znaczenia czy między osobą dokonującą naruszenia lub zagrażającą dobrom osobistym uprawnionego a uprawnionym istnieje jakiś stosunek prawny. Innymi słowy, podmioty inne niż uprawniony mają obowiązek powstrzymać się od działań grożących naruszeniem dobra osobistego lub prowadzących do naruszenia¹⁶³. Jak wskazał w uchwale z 1971 r. Sąd Najwyższy: „Prawa osobiste, ściśle związane z ich podmiotem i doznające w art. 23 i 24 k.c. cywilnoprawnej ochrony, są prawami bezwzględnymi, a więc są skuteczne wobec wszelkich innych osób fizycznych lub prawnych niezależnie od stosunku łączącego osobę naruszającą z osobą, której dobro osobiste zostało

¹⁵⁹ Ibid. Tak również np. w wyroku SA w Katowicach z 18.07.2001 r., I ACa 242/01, OSA 2002, nr 9, poz. 50, LEX nr 55345, gdzie Sąd wskazał: „Niekwestionowaną cechą dóbr osobistych - w tym również omawianego - jest ich niemajątkowy charakter, co nie przekreśla jednak faktu, że reperkusje ich naruszenia mogą się odbijać w sferze majątkowej.”

¹⁶⁰ M. Ciemiński, Odszkodowanie za szkodę niemajątkową w ramach odpowiedzialności ex contractu, Warszawa 2015, s. 135 – jako przykład Autor podaje wizerunek gwiazdy filmowej.

¹⁶¹ A. Cisek, Dobra osobiste..., s. 65.

¹⁶² P. Nazaruk, komentarz do art. 23 [w:] P. Nazaruk (red.), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2024, nb 3 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 19.09.2024 r.).

¹⁶³ B. Janiszewska, komentarz do art. 23 [w:] J. Gudowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55(4)), Warszawa 2021, s. 363.

naruszone.”¹⁶⁴. Koncepcja zakładająca wielość dóbr osobistych, a tym samym wielość chroniących je praw podmiotowych, może kłócić się z zasadą zamkniętego katalogu praw bezwzględnych. Zdaniem zwolenników podejścia jednolitego prawa osobistości¹⁶⁵ (o czym szerzej dalej w par. 6.), podejście to usuwa wątpliwości związane z zasadą zamkniętego katalogu praw bezwzględnych – choć jednocześnie przeciwnicy wskazują, że zasada ta nie odnosi się do praw osobistych¹⁶⁶.

3.3. Ścisły związek dobra osobistego z podmiotem, któremu służy

Kolejną cechą dóbr osobistych jest ich ścisły związek z podmiotem, któremu służy. W tym sensie należy je traktować jako wartości niejako konstytuujące i indywidualizujące człowieka jako podmiot prawa cywilnego, decydujące o jego wyodrębnieniu wśród innych podmiotów¹⁶⁷. Cecha ta przejawia się też lub ma skutek w chwili powstania i wygaśnięcia dóbr osobistych – zasadniczo uznaje się, że chwile te zbieżne są z momentem zaistnienia i ustania istnienia podmiotu, któremu służy (a więc w przypadku człowieka – co do zasady z chwilą narodzin i śmierci). Pewnym wyjątkiem od tej zasady są oczywiście dobra, które powstają dopiero wskutek określonych działań danego podmiotu, np. dobra osobiste związane z działalnością twórczą. Skutkiem uznania dóbr osobistych za ściśle związane z podmiotem jest też ich nieprzenoszalność, niezbywalność i niedziedziczność.

Przykładowo w uzasadnieniu orzeczenia z 1980 r. Sąd Najwyższy wskazywał: „(...) roszczenia o ochronę dóbr osobistych określonej osoby, przysługują tylko jej, do istoty bowiem tych dóbr należy to, że są one nierozzerwalnie związane ze ściśle oznaczoną osobą. Roszczenia te - tak jak i dobra osobiste, z których naruszenia wynikają - nie mogą przejść na inne osoby; w szczególności jako prawa niemajątkowe nie przechodzą na spadkobierców. (...) Powódka nie może przeto dochodzić roszczeń o ochronę dóbr osobistych, z jakimi mógł - być może - wystąpić jej zmarły mąż. Powódka mogłaby przeto dochodzić obecnie tylko takich roszczeń osobistych związanych z osobą jej zmarłego męża, które realizowałyby jej dobro osobiste.”¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Uchwała 7 Sędziów SN z 28.05.1971 r., III PZP 33/70, OSNC 1971, nr 11, poz. 188, LEX nr 12214.

¹⁶⁵ A. Kopff, Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego. Zagadnienia konstrukcyjne, St. Cyw. 1972, t. XX, s. 5.

¹⁶⁶ P. Księżak, komentarz do art. 23..., s. 272.

¹⁶⁷ A. Cisek, Dobra osobiste..., s. 40.

¹⁶⁸ Wyrok SN z 28.11.1980 r., IV CR 475/80, OSNC 1981, nr 9, poz. 170. Orzeczenie omówione zostało przez J. Kosika, Naruszenie dobra osobistego wskutek działania jednostki organizacyjnej [w:] B. Kordasiewicz, E. Lętowska (red.), Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątowskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985.

Analizy jak należy rozumieć osobisty charakter interesów, jakie można zaliczyć do katalogu dóbr osobistych, dokonuje T. Grzeszak¹⁶⁹. Autorka wskazuje, że interes aspirujący do miana dóbr osobistych, powinien:

1. być związany z samym uprawnionym, a nie z dobrostanem innej osoby, której uprawniony tylko współczuje,
2. nie być interpersonalnym, czyli jego byt (samo istnienie) nie zależy od woli innej osoby,
3. być zindywidualizowany, czyli nie wspólny, ogólny, publiczny,
4. być „własny”, czyli nadawać się do poddania woli uprawnionego, a w szczególności wykonywaniu przez niego roszczeń zakazowych, i do wyrażania zgody na zachowania innych w stosunku do niego¹⁷⁰.

4. ROZKŁAD CIĘŻARU DOWODU

Powód, żądając przed sądem ochrony swych dóbr osobistych, musi wykazać fakt zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego wraz z wykazaniem, że dane dobro osobiste powodowi przysługuje (a w konsekwencji – również tego, że dane dobro istnieje)¹⁷¹. Zagrożenie lub naruszenie ma dotyczyć konkretnego, wskazanego przez powoda dobra osobistego oraz konkretnych przejawów naruszenia (zagrożenia) tego dobra - te okoliczności powinny zatem kształtować podstawę faktyczną powództwa¹⁷². Wykazanie zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego ujmowane powinno być w kategorii obiektywnego faktu, w oderwaniu od elementów normatywnych¹⁷³.

Na pozwanym ciąży wykazanie, że jego działanie nie było bezprawne¹⁷⁴. Ustawodawca wprowadził bowiem domniemanie co do przesłanki bezprawności¹⁷⁵.

¹⁶⁹ T. Grzeszak, *Dobro osobiste...*, s. 40.

¹⁷⁰ *Ibid.*, s. 40.

¹⁷¹ B. Janiszewska, komentarz do art. 24 [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1* (art. 1–55(4)), J. Gudowski (red.) Warszawa 2021, s. 460. Jak wskazuje Autorka: „Istnienie dobra osobistego stanowi element składowy faktu zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego, nie jest natomiast odrębnym faktem w rozumieniu art. 6.”.

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 70.

¹⁷⁴ Zob. np. wyrok SA w Katowicach z 17.07.2014 r., I ACa 334/14, LEX nr 1498919, w uzasadnieniu którego wskazano, że „Przepis art. 24 §1 kc statuuje, bowiem domniemanie bezprawności działania sprawcy naruszenia dobra osobistego. Każde, więc naruszenie lub zagrożenie tego dobra należy wstępnie zakwalifikować jako bezprawne. Domniemanie to może sprawca obalić, jeżeli wykaże, że zachodziła jedna z okoliczności wyłączających bezprawność działania.”.

¹⁷⁵ Tytułem porównania należy zauważyć, że w prawie niemieckim w przypadku odpowiedzialności deliktowej generalnie to na powodzie ciąży ciężar udowodnienia wszystkich przesłanek odpowiedzialności pozwanego – zob. U. Magnus, *The Borderlines of Tort Law...*, s. 187. Podobnie jest w przypadku odpowiedzialności deliktowej w prawie włoskim – zob. C. Amato, G. Comandé, *The Borderlines of Tort Law in Italy...*, s. 288.

Powód zwolniony jest więc z obowiązku wykazywania bezprawności działania naruszającego dobra osobiste i to na pozwanym spoczywa w takiej sytuacji obowiązek wykazania, że jego działanie nie było bezprawne. Bezprawność działania uchyla przy tym działanie na podstawie przepisu lub w wykonaniu prawa podmiotowego, zgodę uprawnionego, nadużycie prawa podmiotowego osobistego przez uprawnionego¹⁷⁶. Wprowadzenie tego domniemania w dużym stopniu ułatwia powodowi dochodzenie ochrony jego dóbr osobistych. Słusznie wskazuje się, że wprowadzone przez ustawodawcę domniemanie bezprawności może powodować, że ochrona prawna zostaje udzielona pokrzywdzonemu w sytuacjach, w których bez tego domniemania nie skorzystałby z ochrony¹⁷⁷. Dotyczy to przykładowo spraw, w których nie ma możliwości ustalenia rzeczywistego stanu rzeczy w toku postępowania dowodowego i ryzyko niewyjaśnienia podstaw faktycznych zarzutów ponosi strona pozwana¹⁷⁸. Co istotne, wskazuje się, że w praktyce zagadnienie odwróconego ciężaru dowodu w kontekście ochrony dóbr osobistych rozpatrywane jest wyłącznie w sytuacji, w której powód chce skorzystać z niemajątkowych środków ochrony dóbr osobistych (tj. formułuje żądanie zaniechania działania albo usunięcia skutków dokonanego już naruszenia)¹⁷⁹. W przypadku chęci skorzystania przez powoda z majątkowych środków ochrony dóbr osobistych (żądanie naprawienia powstałej szkody lub krzywdy powoda), dochodzenie tych roszczeń następuje zgodnie z art. 24 § 2 k.c. na zasadach ogólnych (w odniesieniu do naprawienia szkody majątkowej wyrządzonej wskutek naruszenia dobra osobistego) lub zgodnie z art. 24 § 1 zd. 3 k.c. na zasadach przewidzianych w kodeksie (w odniesieniu do żądania zadośćuczynienia pieniężnego albo zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny)¹⁸⁰. W tych sytuacjach zaś badanie rozkładu ciężaru dowodu następuje stosownie do konkretnej podstawy prawnej dochodzonego roszczenia¹⁸¹.

5. SUBIEKTYWNE I OBIEKTYWNE KRYTERIA OCENY

Na wstępie należy zaznaczyć, że subiektywne bądź obiektywne kryterium oceny może odnosić się zarówno do kwestii istnienia danego dobra osobistego, jak i oceny naruszenia dobra osobistego. Obecnie przyjmuje się, że zarówno ocena przyznania

¹⁷⁶ Zob. przykładowo wyrok SA w Warszawie z 12.12.2012 r., VI ACa 259/12, LEX nr 1362958.

¹⁷⁷ J. Sadowski, *Naruszenie dóbr osobistych...*, s. 44.

¹⁷⁸ Ibid., s. 44-45.

¹⁷⁹ B. Janiszewska, komentarz do art. 24..., s. 504.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Ibid.

ochrony prawnej danemu dobru¹⁸² jak i ocena naruszenia dobra osobistego opierać się powinna zasadniczo o kryteria obiektywne¹⁸³.

Początkowo zarówno istnienie dóbr osobistych i kryterium ich naruszenia rozumiane były w sposób subiektywny. Podejście takie prezentował przede wszystkim S. Grzybowski, wskazując, że dobra osobiste to „indywidualne wartości świata uczuć, stanu życia psychicznego człowieka”¹⁸⁴.

Za obiektywizacją pojęcia naruszenia opowiedział się A. Kopff, który zakładał, że zabezpieczeniu przez prawo podlegają interesy typowe, a nie ściśle indywidualne, zaś miernikiem powinna być przeciętna reakcja człowieka¹⁸⁵. J. Panowicz-Lipska wskazywała, że przy określaniu dóbr osobistych należy zaakcentować element obiektywizacji, natomiast subiektywne, indywidualne uczucia odnieść do oceny zagrożenia czy naruszenia dobra osobistego, jednak z uwagi na to, że subiektywne odczucia poszkodowanego mogą być dowodowo niepewne, uzasadniona jest ich weryfikacja z obiektywnego punktu widzenia¹⁸⁶.

Zwolennikiem obiektywnego podejścia zarówno w kwestii określenia dóbr osobistych, jak i ustalenia faktu ich naruszenia był m.in. A. Szpunar, który twierdził, że dobra osobiste są wartościami niemajątkowymi, związanymi z osobowością człowieka, uznanymi powszechnie w danym społeczeństwie¹⁸⁷, a o tym, czy doszło do naruszenia dobra osobistego decyduje obiektywna ocena okoliczności, a nie subiektywne odczucie osoby zainteresowanej¹⁸⁸. A. Szpunar zauważa, że, choć z reguły naruszenie dobra osobistego wywołuje u pokrzywdzonego uczucie przykrości, to jednocześnie, gdyby o istnieniu naruszenia danego dobra osobistego miałyby decydować kryteria subiektywne,

¹⁸² B. Lackoroński, Odpowiedzialność cywilna za pośrednie naruszenia dóbr, Warszawa 2013, s. 323-324, jak wskazuje Autor: „Reglamentacja” ochrony skutecznej *erga omnes* w odniesieniu do dóbr osobistych odbywa się właśnie poprzez uzależnienie możliwości objęcia ochroną prawną określonego dobra osobistego od jego uznania przez społeczeństwo.” (ibid., s. 324).

¹⁸³ Np. wyrok SA w Warszawie z 31.01.2013 r., VI ACa 1172/12, LEX nr 1322805: „Przy ocenie, czy doszło do naruszenia dobra osobistego, także takiego jakim jest godność człowieka, przyjmować należy koncepcję obiektywną naruszenia dobra osobistego, ustaloną w płaszczyźnie konkretnego stanu faktycznego, po przeanalizowaniu, czy dane zachowanie, biorąc pod uwagę przeciętne reakcje ludzkie mogło obiektywnie stać się podstawą do negatywnych odczuć po stronie pokrzywdzonego. Nie można jednocześnie całkowicie wykluczyć subiektywnego odczucia osoby żądającej ochrony prawnej, zależy to jednak od istoty zdarzenia, na które powołuje się osoba uważająca, że jej dobra osobiste zostały naruszone.”.

¹⁸⁴ S. Grzybowski, Ochrona dóbr osobistych..., s. 78. Koncepcja S. Grzybowskiego zawiera wprawdzie również elementy obiektywne, jednak z wyraźną przewagą elementów subiektywnych.

¹⁸⁵ A. Kopff, Glosa do orz. SN z 19.09.1968 r., NP. 1970, nr 7-8, s. 1186.

¹⁸⁶ J. Panowicz-Lipska, Majątkowa ochrona dóbr..., s. 29.

¹⁸⁷ A. Szpunar, Ochrona dóbr..., s. 106.

¹⁸⁸ Ibid., s. 106. Jak wskazuje Autor: „Obiektywne ujęcie dóbr osobistych nie powinno być podważane przez przyjęcie subiektywnych kryteriów przy ocenie naruszenia.” – A. Szpunar, Zadośćuczynienie za szkodę..., s. 90.

to samo wytoczenie powództwa o ochronę dóbr osobistych musiałoby stanowić dowód jego zasadności¹⁸⁹. W kontekście naruszenia godności osobistej Autor ten wskazuje, że to opinia społeczna ludzi rozsądnie i uczciwie myślących będzie decydowała o tym, czy doszło w konkretnym przypadku do naruszenia, subiektywne reakcje mogą być bowiem przesadne¹⁹⁰. Podejście A. Szpunara zostało uznane przez B. Kordasiewicza za sięgające zbyt daleko przez wyeliminowanie potrzeby uwzględnienia w jakimkolwiek stopniu czynników natury subiektywnej¹⁹¹. Autor ten twierdzi, że choć istnieje potrzeba konfrontacji indywidualnych, subiektywnych odczuć z reakcją i oceną uznaną za typową (przeciętną), to jednocześnie doktryna i orzecznictwo rozumieją tę potrzebę w sposób zbyt kategoryczny. Autor formułuje tezę, że subiektywne reakcje pokrzywdzonych, w tym zwłaszcza decyzje o zaniechaniu dochodzenia ochrony dóbr osobistych w razie naruszenia, wpływają na kształtowanie się postaw społecznych w sferze ochrony dóbr osobistych¹⁹².

Z. Radwański również opowiadał się za teorią obiektywną, wskazując, że sfera przeżyć wewnętrznych człowieka nie jest dostrzegalna powszechnie i tak dalece różnorodna, że nie może stanowić podstawy do konstruowania ogólnego obowiązku nieingerowania w nią¹⁹³. A. Cisek wskazywał, że prawo, jako instrument regulujący stosunki społeczne, musi chronić pewne wartości niejako typowe, uznane nie tylko przez poszczególne jednostki, ale powszechnie, dlatego też kryterium przesądzające o uznaniu danych wartości za dobra osobiste nie może decydować o tym, czy wzbudzają one pozytywne odczucia u danej osoby. Dobra osobiste jego zdaniem powinny odpowiadać interesom przeciętnej jednostki ludzkiej danego społeczeństwa, ponieważ prawo nie może chronić tych nadmiernie przewrażliwionych, a jednocześnie nie zapewniać ochrony tym, którzy z różnych powodów (np. choroby psychicznej) nie są zdolni do określonych przeżyć¹⁹⁴.

J. S. Piątowski (podobnie jak wielu innych przedstawicieli doktryny) wskazywał, że subiektywna teoria zawodzi w szczególności w odniesieniu do osób prawnych oraz

¹⁸⁹ A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 113.

¹⁹⁰ Ibid., s. 129. Autor ten wskazuje, że przyjęcie kryteriów obiektywnych przy ocenie naruszenia dóbr osobistych pozwala na uniknięcie „dwutorowości” przy ocenie naruszenia dóbr osobistych osób fizycznych i prawnych – tamże, s. 172.

¹⁹¹ B. Kordasiewicz, *W sprawie obiektywnych i subiektywnych kryteriów oceny naruszania dóbr osobistych* [w:] B. Kordasiewicz, E. Łętowska (red.), *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985, s. 19.

¹⁹² Ibid., s. 20-22.

¹⁹³ Z. Radwański, *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny* 1988, nr 2, s. 6.

¹⁹⁴ A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 38.

osób fizycznych, które ze względu na wiek lub stan psychiczny nie są zdolne do odczuwania naruszenia ich dóbr osobistych. Podnosi on także znany już argument, że skoro zgodnie z koncepcją subiektywną, o istnieniu ujemnych przeżyć osoby, której dobra osobiste zostały naruszone, dowiadujemy się z jej wypowiedzi i zachowania się, to samo wytoczenie powództwa o ochronę dóbr osobistych stanowić powinno dowód jego zasadności¹⁹⁵. Autor zaznacza, że oczywiście nie znaczy to, że naruszenie dóbr osobistych nie skutkuje zwykle ujemnymi przeżyciami poszkodowanego, ani też, że sąd powinien owe ujemne przeżycia pominąć przy rozpoznaniu sprawy.

J. Chaciński wskazywał, że ponieważ ujemne przeżycia konkretnego podmiotu, wywołane określonym zachowaniem drugiego podmiotu, stanowi tylko skutek naruszenia dobra i jest zawsze doznaniem subiektywnym, niezbędna jest zatem jego weryfikacja, oparta na pewnych typowych reakcjach, co prowadzi do obiektywizacji kryterium naruszenia dobra osobistego¹⁹⁶.

Współcześnie za dominujące uznaje się podejście obiektywne¹⁹⁷, co oznacza, że celem oceny istnienia dobra osobistego, jak i jego naruszenia należy posługiwać się kryterium obiektywnym, odwołującym się do przyjętych w społeczeństwie ocen¹⁹⁸. Choć zasadne jest chyba stwierdzenie, że tzw. teoria obiektywna nie neguje odwołań do indywidualnych przeżyć jednostki, ale nie nadaje im znaczenia dominującego i decydującego¹⁹⁹. Co istotne, w orzecznictwie wskazuje się, że odwołanie się do kryteriów obiektywnych nie oznacza, iż decydujące znaczenie ma reakcja, jaką określone zachowanie wywołuje w społeczeństwie, gdyż art. 24 k.c. nie uzależnia ochrony prawnej

¹⁹⁵ J.S. Piątkowski, *Ewolucja ochrony dóbr...*, s. 23.

¹⁹⁶ J. Chaciński, *Prawa podmiotowe a ochrona...*, s. 111.

¹⁹⁷ Tak również np. sądy angielskie, zob. *Berkoff v. Burchill* [1996] 4 All ER 1008.

¹⁹⁸ M. Pazdan, *Dobra osobiste i ich ochrona...*, s. 1233 i cyt. tam literatura. Zob. np. wyrok SN z 17.09.2004 r., V CK 69/04, LEX nr 197661, w którym Sąd Najwyższy wskazał, że: „Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie Sądu Najwyższego uznaje się, że decydujące znaczenie ma nie tyle subiektywne odczucie osoby żądającej ochrony prawnej, ale to, jaką reakcję wywołuje w społeczeństwie to naruszenie (...) nie można uznać za naruszające godność skarżącego wzywając go przez prowadzącego postępowanie przygotowawcze do złożenia zeznań, nawet kilkakrotne, czy nawet zagubienie akt postępowania (...)”. Zob. również wyrok SN z 26.10.2001 r., V CKN 195/01, LEX nr 53107.

¹⁹⁹ K. Czub, *O konstrukcji intelektualnych dóbr osobistych*, ZNUJ PPWI 2012, nr 1, s. 23. Autor dodaje, że z tej przyczyny bardziej zasadnym byłoby definiowanie omawianego nurtu jako koncepcji zobiektywizowanej, która wymaga poddania subiektywnych ocen czy odczuć pokrzywdzonego weryfikacji przez pryzmat zachowań czy wzorców postaw typowych dla zewnętrznego obserwatora. Zob. np. wyrok SA w Krakowie z 13.08.2015 r., I ACa 618/15, LEX nr 1940520, w którym Sąd Apelacyjny wskazał, że: „(...) skoro powód jak twierdzi nie miał świadomości naruszania jego dóbr osobistych w chwili pobytu w zakładzie karnym w okresie za który żąda zadośćuczynienia, to wątpliwe jest jego roszczenie skoro nie miał w tym czasie poczucia krzywdy. Istota naruszenia dóbr osobistych polega na negatywnych przeżyciach psychicznych w związku z ingerencją w podstawowe wartości aksjologicznie związane z osobą ludzką konsekwencją których jest poczucie krzywdy uzasadniające przyznanie rekompensaty pieniężnej.”.

od tego, czy oceniane zachowanie doszło do wiadomości szerszego kręgu osób. Nie chodzi zatem o reakcję społeczeństwa, ale o powszechnie akceptowaną w nim opinię²⁰⁰.

Pojawia się w doktrynie również stanowisko skrajnie obiektywizujące, zgodnie z którym ujemne przeżycia podmiotu, wywołane zachowaniem kogoś innego, nie mają znaczenia dla ustalenia, czy doszło do naruszenia jakiegokolwiek dobra osobistego²⁰¹. Na podobny pogląd, wyrażony przez J. Kosika, zwraca uwagę J. Chaciński: „(...) możliwe jest przyjęcie, że owo przeżycie nie jest w ogóle przesłanką naruszenia dobra osobistego. Przesłanką tą jest natomiast abstrakcyjne ujemne przeżycie, reakcja typowa. Na takim stanowisku stoi J. Kosik, który uważa, że przeżycia psychiczne jednostki nie stanowią niezbędnej przesłanki istnienia dobra osobistego. Należy je ujmować jako dobro przeciętnej jednostki w społeczeństwie.”²⁰². Choć jak wskazuje B. Kordasiewicz, nie można mówić o naruszeniu cudzych dóbr osobistych, gdy danego zachowania ani osoba zachowująca się w dany sposób, ani ten, którego zachowanie dotyczy, nie traktuje jako działania naruszającego dobra osobiste. W tym wypadku próba posługiwania się kryteriami obiektywnymi zawodzi²⁰³.

Można w końcu rozumieć obiektywne kryterium naruszenia dobra osobistego w ten sposób, że w ogóle nie ustalamy kwestii naruszenia przez pryzmat ujemnego przeżycia (czy to w rozumieniu subiektywnym czy też zobiektywizowanym), ale wyłącznie z punktu widzenia samego faktu naruszenia określonych zakazów lub nakazów wyrażonych w normach prawnych²⁰⁴.

Również orzecznictwo akceptuje koncepcję obiektywnych kryteriów oceny naruszenia dóbr osobistych²⁰⁵. Początkowo ujawniało się to w orzeczeniach, takich jak

²⁰⁰ Wyrok SN z 30.01.2024 r., II CSKP 1578/22, LEX nr 3716746.

²⁰¹ E. Wojnicka [w:] J. Barta (red.), Prawo autorskie. System prawa prywatnego, t. 13, Warszawa 2007, s. 230.

²⁰² J. Chaciński, Prawa podmiotowe a ochrona..., s. 113.

²⁰³ B. Kordasiewicz, W sprawie obiektywnych..., s. 24. Autor stawia pytania o relację między zwyczajami danego środowiska a zasadami przyjmowanymi przez ogół społeczeństwa i oceny naruszenia w razie konfliktu między nimi. Przyznaje zresztą, że w razie odrzucenia obu skrajnych poglądów (o bezkrytycznym przyjęciu za wyznacznik zwyczajów środowiskowych oraz o całkowitym przekreśleniu tych zwyczajów i przyjęciu reguł ogólnych), nie ma ostrej i precyzyjnej granicy przy ocenie naruszenia – tamże, s. 25. Przykładowo Sąd Najwyższy w wyroku SN z 29.09.2010 r., V CSK 19/10, OSNC-ZD 2011, nr 2, poz. 37, LEX nr 688480 wskazuje, że „Przy ocenie, czy doszło do naruszenia takich dóbr jak cześć człowieka, jego godność osobista i dobre imię miarodajne są przeciętne opinie ludzi rozsądnie i uczciwie myślących w środowisku, do którego należy osoba żądająca ochrony. Odwołanie się do obiektywnych kryteriów nie oznacza, że decydujące znaczenie ma reakcja, jaką dane zachowanie wywołuje w społeczeństwie, art. 24 k.c. bowiem nie uzależnia ochrony prawnej od tego, czy oceniane zachowanie doszło do wiadomości szerszego kręgu osób.”

²⁰⁴ J. Chaciński, Prawa podmiotowe a ochrona..., s. 113.

²⁰⁵ Zob. np. wyrok SN z 11.03.1997 r., III CKN 33/97, OSNC 1997, nr 6-7, poz. 93, LEX nr 29457; wyrok SA w Warszawie z 22.03.2017 r., I ACa 132/16, LEX nr 2317783.

uchwała 7 sędziów SN z 1971 r.²⁰⁶, dotycząca zmiany opinii pracowniczej, której treść zawierała krzywdzące i nieprawdziwe sformułowania lub oceny, czy wyroku SN z 1976 r.²⁰⁷, w której to sprawie SN oceniał kwestię naruszenia czci z powodu treści opinii wydanej przez biegłego. W swych późniejszych orzeczeniach Sąd Najwyższy wskazywał np., że „[p]rzy ocenie, czy naruszone zostało dobro osobiste człowieka decydują - jak powszechnie przyjmuje judykatura i doktryna - kryteria obiektywne, a nie subiektywne odczucie osoby żądającej ochrony prawnej. Miernika pozwalającego na ustalenie, czy naruszona została godność takiej osoby należy więc przede wszystkim poszukiwać w tzw. opinii publicznej, która jest wyrazem poglądów powszechnie przyjętych i akceptowanych przez społeczeństwo w danym czasie i miejscu. Wzorców, które powinny stanowić docelowy punkt odniesienia dokonywanej oceny, dostarczają zaś zapatrywania rozsądnie i uczciwie myślących ludzi, a w dalszej kolejności nauki moralne pochodzące od ludzi kompetentnych w tym zakresie i cieszących się niekwestionowanym autorytetem”²⁰⁸. Sąd Najwyższy uznaje, że dla oceny naruszenia dóbr osobistych rozstrzygające znaczenie ma uwzględnienie punktu widzenia określonej społeczności, zwłaszcza zaś jej rozsądnie i uczciwie myślących przedstawicieli, nie zaś wyłącznie odczucie osoby, której dobra osobiste mogły zostać naruszone. Nie jest miarodajny wyłącznie stan uczuć oraz miara indywidualnej wrażliwości powoda, ale również kontekst społeczny, a zwłaszcza odbiór kwestionowanych słów w środowisku, w którym je wypowiedziano²⁰⁹.

W kontekście zatem tematu niniejszej rozprawy uznać trzeba, że współcześnie zastosowanie obiektywnych kryteriów oceny istnienia danego dobra osobistego oraz naruszenia dobra osobistego stanowi o granicach prawnej ochrony. Nie będą zatem zasługiwać na ochronę takie wartości, które nie są powszechnie uznawane w danym społeczeństwie. Nie dojdzie też do naruszenia dobra osobistego, gdy dane zachowanie

²⁰⁶ Uchwała 7 Sędziów SN z 28.05.1971 r., III PZP 33/70, OSNC 1971, nr 11, poz. 188. Jak wskazano w tezie orzeczenia: „Naruszeniem czci (w rozumieniu art. 23 k.c.) jest sformułowanie uwłaczające czci każdego człowieka (zewnątrznej lub wewnętrznej) niezależnie od zawodu lub rodzaju wykonywanego zatrudnienia, w granicach przeciętnych ocen aktualnie stosowanych w społeczeństwie, a nie w indywidualnym odczuciu osoby, która domaga się ochrony prawnej.”

²⁰⁷ Wyrok SN z 16.01.1976 r., II CR 692/75, OSNC 1976, nr 11, poz. 251. Zgodnie z tezą orzeczenia: „Przy ocenie naruszenia czci należy mieć na uwadze nie tylko subiektywne odczucie osoby żądającej ochrony prawnej, ale także obiektywną reakcję w opinii społeczeństwa.”

²⁰⁸ Wyrok SN z 25.04.1989 r., I CR 143/89, LEX nr 5282. Podobnie również wyrok SN z 7.11.2000 r., I CKN 1149/98, LEX nr 50831.

²⁰⁹ Wyrok SN z 23.05.2002 r., IV CKN 1076/00, OSNC 2003, nr 9, poz. 121, LEX nr 57208. W sprawie chodziło o wypowiedź skierowaną do powoda przez jego przełożonego podczas odprawy wojskowej, w której pozwany powiedział, że powód „wygląda jak łachudra”, co odnosiło się do nieregulaminowego umundurowania powoda.

nie stanowi naruszenia w ocenie społecznej (choć oczywiście należy przy tym jednocześnie uwzględnić indywidualne przeżycia jednostki).

6. KONCEPCJA PLURALISTYCZNA I MONISTYCZNA

Na wstępie należy zaznaczyć, że przedstawiciele doktryny odnoszą się odrębnie zarówno do zasadności konstrukcji poszczególnych dóbr osobistych lub jednego, ogólnego dobra osobistego, jak również konstrukcji wielości praw osobistych lub jednolitego prawa osobistego. Dominujący i już powszechny jest pogląd, zgodnie z którym istnieje wiele osobistych praw podmiotowych, które odpowiadają poszczególnym dobrom osobistym (zatem praw osobistych jest tyle, ile dóbr osobistych²¹⁰).

S. Grzybowski argumentował, że ochronie podlegają dobra osobiste konkretne i obiektywne, a więc w kontekście ochrony dóbr osobistych nie można odnosić się do uczuć ludzkich jako abstrakcyjnej całości, ani do pojęć płynnych, nieokreślonych, zbyt subiektywnych (poza granicami oceny)²¹¹. Zwolennikiem koncepcji pluralistycznej był również A. Szpunar, który twierdził, że próba konstrukcji pojęcia „ogólnego dobra osobistego” jest z góry skazana na niepowodzenie, ponieważ prawo chroni jedynie poszczególne dobra osobiste, które i tak wymagają bliższego określenia²¹². A. Szpunar wskazywał, że takie rozumienie wynika z woli ustawodawcy, który nieprzypadkowo w art. 23 k.c. wymienił przykładowe poszczególne dobra osobiste, będące przedmiotem ochrony prawnej. Poszczególne dobra osobiste chronione są również na podstawie ustaw szczególnych²¹³. Według tego Autora jednym z argumentów przeciwko koncepcji monistycznej był fakt, że koncepcja ta nie daje się pogodzić z ukształtowaniem zgody uprawnionego w dziedzinie ochrony dóbr osobistych, ponieważ skutki udzielenia zgody kształtują się zależnie od charakteru danego dobra i sposobu jego naruszenia²¹⁴. W ocenie A. Ciska pluralistyczna koncepcja dóbr osobistych ma tę zaletę, że sprzyja precyzji rozstrzygnięć sądowych i stawia tamę dowolności ocen, jaka mogłaby grozić przy posługiwaniu się pojęciem nieoznaczonych bliżej dóbr osobistych. Z drugiej strony Autor

²¹⁰ Np. wyrok SN z 02.02.2011 r., II CSK 431/10, LEX nr 784917: „Z art. 23 k.c., zawierającego katalog dóbr osobistych, nie wynika, aby istniała kategoria jednego dobra osobistego podlegającego ochronie. Jest rzeczą oczywistą, bez potrzeby dalszej analizy, że godność oraz prawo do prywatności to odrębne dobra osobiste. Nie są również tożsamymi dobrami osobistymi godność oraz dobre imię.”.

²¹¹ S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych...*, s. 19. Jak wskazuje: „zakresy poszczególnych dóbr osobistych oraz odpowiadających im praw osobistych w wielu wypadkach wzajemnie się krzyżują.” (ibid., s. 80).

²¹² A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 105.

²¹³ Ibid., s. 116.

²¹⁴ A. Szpunar, *Zgoda uprawnionego w zakresie ochrony dóbr osobistych*, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny* 1990, nr 1, s. 45.

zwraca jednocześnie uwagę, że wobec powstających coraz to nowszych potencjalnych zagrożeń dla jednostki, wyraźne zarysowanie konturów poszczególnych dóbr osobistych może ostatecznie prowadzić pośrednio do osłabienia ochrony człowieka²¹⁵. Jako argument przemawiający za koncepcją ogólnego dobra osobistego prezentuje się również możliwość znalezienia nadrzędnego pojęcia dla wszelkiego rodzaju dóbr osobistych, zarówno tych wskazanych wprost w ustawie, jak i tych dopiero „odkrywanych” przez doktrynę i orzecznictwo²¹⁶.

Jeśli chodzi o orzecznictwo, zdarzały się orzeczenia w których mowa była wyłącznie ogólnie o naruszeniu dóbr osobistych, bez ich bliższego wskazania, lub o naruszeniu pewnej sfery życia człowieka, mogącej objąć wiele dóbr osobistych²¹⁷, co mogłoby sugerować, że również w orzecznictwie zdarzają się poglądy o istnieniu ogólnego dobra osobistego lub przynajmniej o istnieniu stanowiska niejako pośredniego między koncepcją pluralistyczną i monistyczną²¹⁸.

O stanowisku pośrednim można (jak się wydaje) mówić, analizując pogląd o możliwości ochrony całych sfer życia człowieka, ujmowanych jako suma dóbr jednostkowych (ich kompleksy, zespoły) bądź jako funkcjonalna całość²¹⁹.

Za koncepcją pluralistyczną praw podmiotowych osobistych opowiedział się Z. Radwański, wskazując na umożliwienie tym samym dzięki tej teorii jaśniejszego określenia treści poszczególnych praw podmiotowych²²⁰. Zwolennikiem poglądu o wielości praw osobistych był również J.S. Piąkowski, który wskazywał na trzy argumenty przemawiające za tym stanowiskiem: po pierwsze, sformułowanie kodeksowe sugeruje wielość praw podmiotowych, chroniących poszczególne dobra osobiste, po drugie, przyjęcie ogólnego prawa osobistości nie oznacza istnienia jednolitej ochrony prawnej (jest ona zróżnicowana, w zależności od tego, jakie dobro jest przedmiotem ochrony), a w końcu po trzecie, ogólne prawo osobistości jest przyczyną trudności konstrukcyjnych, ze względu na różnoraki charakter dóbr podlegających ochronie i nieuchwytność pojęcia ogólnego dobra osobistego²²¹.

²¹⁵ A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 45.

²¹⁶ J. Chaciński, *Prawa podmiotowe a ochrona...*, s. 108.

²¹⁷ A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 43-45.

²¹⁸ Choć np. już w wyroku SN z dnia 9 lipca 1971 r., II CR 220/71, OSNC 1972, nr 1, poz. 19, Sąd Najwyższy wskazał, że w sentencji wyroku powinno znaleźć się określenie naruszonego dobra: „Sentencja wyroku rozstrzygająca o żądaniu ochrony dóbr osobistych (art. 23 i 24 k.c.) nie może się ograniczać do ogólnikowego zakazu ich naruszania, ale obok wymienienia naruszonego dobra powinna zawierać ścisłe określenie czynności, która ma być zaniechana.”

²¹⁹ A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 46-49.

²²⁰ Z. Radwański, *Koncepcja praw podmiotowych...*, s. 6

²²¹ J.S. Piąkowski, *Ewolucja ochrony dóbr...*, s. 38-39.

Za konstrukcją monistyczną wypowiadała się mniejszość autorów, którzy przyjmowali koncepcję jednego prawa osobistości, w tym przede wszystkim A. Kopff²²². A. Kopff argumentował, że nie możemy przyjąć, by ustawodawca świadomie przeniósł kompetencje prawotwórcze na organy wymiaru sprawiedliwości, o czym ma świadczyć pojawianie się stale nowych, bezwzględnych praw osobistych, odpowiadających dobrom osobistym określonym nie w ustawie, a w orzecznictwie²²³. Przyjęcie tej koncepcji miałoby zatem umożliwić respektowanie zasady zamkniętego katalogu bezwzględnych praw podmiotowych, które to prawa może tworzyć wyłącznie ustawodawca. Koncepcja A. Kopffa zakładała zatem połączenie poglądu o wielości dóbr osobistych ze stanowiskiem o istnieniu jednolitego prawa osobistości²²⁴.

Choć obecnie powszechnie uznaje się koncepcję pluralistyczną za dominującą, nie brak głosów o potrzebie rewidowania tego poglądu i ponownej analizy zasadności przyjęcia koncepcji jednego prawa osobistości²²⁵.

7. KONSTRUKCJA PRAWNA OCHRONY DÓBR OSOBISTYCH

Jeśli chodzi o konstrukcję prawną ochrony dóbr osobistych, dominuje obecnie (i już od dłuższego czasu) pogląd o oparciu tej ochrony o koncepcję praw podmiotowych. Za tym poglądem opowiadali się przede wszystkim F. Zoll, S. Grzybowski, A. Szpunar i Z. Radwański²²⁶. Wyczerpująca analiza pojęcia prawa podmiotowego i przegląd wszystkich propozycji zdefiniowania tego pojęcia wykracza poza ramy niniejszej pracy²²⁷. Można poprzestać jedynie na krótkim stwierdzeniu, że prawo podmiotowe służy

²²² A. Kopff, *Koncepcja praw do intymności...*; A. Kopff, *Ochrona sfery życia prywatnego...*, s. 31 i n. Zob. też M. Saffjan, *Refleksje wokół konstytucyjnych uwarunkowań rozwoju ochrony dóbr osobistych*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2002, z. 1, s. 245–246.

²²³ A. Kopff, *Koncepcja praw do intymności...*, s. 7. Zob. też A. Kopff, *Ochrona sfery życia prywatnego...*, s. 31 i n.

²²⁴ Jak wskazywał A. Kopff: „(...) konstrukcję ogólnego dobra osobistego uważam za narzędzie przydatne, a nawet wręcz nieodzowne w procesie rozumowania zmierzającego do dookreślenia jednostkowych dóbr osobistych.” (A. Kopff, *Ochrona sfery życia prywatnego...*, s. 35). Przeciwno koncepcji A. Kopffa wysuwano takie argumenty jak brak rzeczywistego rozwiązania problemu wynikającego z zamkniętego katalogu bezwzględnych praw podmiotowych, a wyłącznie przesunięcie go na inną płaszczyznę, co skutkuje przyjęciem wielości treści jednego prawa osobistości, zamiast wielości praw osobistych – tak: J.S. Piątkowski, *Ewolucja ochrony dóbr...*, s. 40.

²²⁵ E. Traple, *Nadużycie instytucji ochrony...*, s. 152 i n.

²²⁶ M. Pazdan, *Dobra osobiste i ich ochrona...*, s. 1268 i cyt. tam literatura.

²²⁷ Por. przykładowo S. Wronkowska, *Analiza pojęcia prawa podmiotowego*, Poznań 1973. Autorka przedstawia w pracy niektóre, reprezentatywne koncepcje prawa podmiotowego, wskazując, że zwrotem „prawo podmiotowe” określano po pierwsze wolność zachowań poszczególnych osób, po drugie jako uprawnienie, po trzecie jako kompetencję, po czwarte jako uprawnienie połączone z roszczeniem w sensie procesowym. Zwrotem „prawo podmiotowe” określano też inne sytuacje prawne, składając się z różnych kombinacji ww. elementów (ibid., s. 49-50). W kontekście przedmiotu niniejszej pracy i sygnalizowanego zagadnienia rozszerzania koncepcji ochrony dóbr osobistych, należy odwołać się do poglądów dotyczących związanych z tym zjawiskiem problemu dewaluacji konstrukcji prawa podmiotowego – zob. M. Pyziak-

do opisu sytuacji prawnej jednego podmiotu wobec innych, jest zatem elementem stosunku cywilnoprawnego, a jego korelatem są obowiązki innych podmiotów. Cechą praw podmiotowych jest, że służą one ochronie uznanych przez prawo i akceptowanych społecznie interesów podmiotów prawa (jednak nie stanowią one jedyne sposoby ochrony interesów jednostek). Zasadniczo też formalną cechą praw podmiotowych jest możliwość wystąpienia do organu państwowego z żądaniem udzielenia ochrony – wymuszenia powinnego zachowania²²⁸.

S. Grzybowski wskazywał na sposób ochrony dóbr osobistych poprzez przyznanie jednostkom praw podmiotowych w postaci tzw. praw osobistych (praw osobistości)²²⁹. Autor argumentował, że niewątpliwie przepisy przewidywały możliwość żądania (poszukiwania przed sądem) ochrony prawnej (np. w postaci powództwa o usunięcie skutków naruszenia dobra osobistego), a nie wyłącznie żądania zaniechania pewnych działań, co decyduje o możliwości naruszenia prawa podmiotowego²³⁰.

J. Panowicz-Lipska wskazywała, że konstrukcja, przyjmująca istnienie wielu praw podmiotowych osobistych, chroniących poszczególne dobra osobiste, wydaje się bardziej przydatna i odpowiadająca uregulowaniu kodeksowemu, zaś ogólne prawo osobistości byłoby w przyjętym w k.c. systemie ochrony dóbr osobistych elementem zbędnym, skoro w każdym przypadku jego realizacja sprowadzałaby się do ochrony częściowych praw, ściśle związanych z konkretnym dobrem osobistym²³¹.

Jako przeciwnik zaprezentowanej koncepcji wystąpił przede wszystkim B. Gawlik. Według jego stanowiska, dobra osobiste to wartości nieodłączne w stosunku do danej osoby, nie mogą więc być samoistnym (zewnętrznym) nośnikiem praw podmiotowych²³². B. Gawlik proponował w zamian konstrukcję instytucjonalnej ochrony dóbr osobistych²³³. Choć obecnie, jak wskazano powyżej, nie jest to podejście dominujące, to również dzisiaj zauważa się przydatność tego modelu²³⁴.

Szafnicka, Prawa i wolności konstytucyjne a prawa podmiotowe prawa cywilnego. Przydatność konstrukcji prawa podmiotowego [w:] *J. Pisuliński, J. Zawadzka* (red.), *Aksjologia prawa cywilnego i cywilnoprawna ochrona dóbr*, Warszawa 2020, s. 119 i n.

²²⁸ *A. Cisek*, *Dobra osobiste...*, s. 51-52.

²²⁹ *S. Grzybowski*, *Ochrona dóbr osobistych...*, s. 14 i n.

²³⁰ *Ibid.*, s. 16.

²³¹ *J. Panowicz-Lipska*, *Majątkowa ochrona dóbr...*, s. 7.

²³² *B. Gawlik*, *Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens...*, s. 123 i n.

²³³ *Ibid.*

²³⁴ Zob. *T. Grzeszak, B. Janiszewska*, O odpowiedzialności portalu informacyjnego – cz. I. Zagadnienia prawne w praktyce SN, MoP 2017, nr 19, s. 1045: „Charakterystyczny dla koncepcji instytucjonalnej model oceny, oparty na wyważaniu chronionych wartości, był widoczny w rozważaniach ETPCz, odnoszących się do ochrony prawa do wolności wypowiedzi i do ochrony życia prywatnego. Przydatność tego modelu, wypracowanego zasadniczo dla ochrony praw człowieka, nie powinna także budzić wątpliwości w

Z. Radwański, odpowiadając na zarzuty stawiane koncepcji, wskazywał również, że istotne znaczenie ma funkcja prawa podmiotowego, która polega na regulowaniu zachowań ludzkich, w szczególności zachowań innych osób niż podmiot uprawniony. Nie ma zatem znaczenia tzw. przedmiot prawa podmiotowego, a w strukturze prawa podmiotowego znaczenie będą miały w istocie tylko trzy elementy: podmiot, któremu ono przysługuje, i podmiot lub podmioty korelatywnie obowiązane oraz treść prawa, natomiast „tzw. przedmiot prawa podmiotowego pełni jedynie subsydiarną i niejednolitą w różnych typach praw podmiotowych funkcję ułatwiającą określenie treści prawa podmiotowego.”²³⁵.

Krytycznie w odniesieniu do poglądu zaprezentowanego przez B. Gawlika wypowiedział się nie tylko Z. Radwański²³⁶, ale również m.in. A. Szpunar²³⁷.

Jeśli chodzi o relację między dobrami osobistymi a prawami osobistymi, te ostatnie służą do ochrony dóbr osobistych. Nie zawsze jednak zagrożenie naruszenia lub naruszenie dobra osobistego będzie równoznaczne z zagrożeniem naruszenia lub naruszeniem prawa osobistego i możliwością żądania ochrony prawnej²³⁸. Ochrona prawna będzie zatem przysługiwać, gdy jednocześnie dojdzie do naruszenia dobra osobistego i podmiotowego prawa osobistego²³⁹. Dobra osobiste można określić mianem przedmiotu praw podmiotowych osobistych²⁴⁰.

Jeśli chodzi o umiejscowienie koncepcji ochrony dóbr osobistych w ramach systematyki kodeksu cywilnego, należy zauważyć, że przepisy dotyczące dóbr osobistych i ich ochrony zostało umieszczone w części ogólnej kodeksu cywilnego, w oderwaniu od przepisów regulujących odpowiedzialność w ramach reżimu *ex delicto*. Jako jeden z argumentów przemawiających za odrębnością ochrony dóbr osobistych od reżimu deliktowego, mogło być skoncentrowanie niemajątkowych środków ochrony dóbr

warunkach polskich. W obszarze ochrony praw osobistych prawa cywilnego wynika ona m.in. z konieczności dostosowania się sądów krajowych do przyjętych w judykaturze Trybunału kierunków interpretacji art. 8 i 10 EKPCz, współcześnie w zasadzie powszechnie przywoływanych w polskim orzecznictwie dotyczącym ochrony czci w „konkurencji” z wolnością wypowiedzi.”. Autorki zauważają przy tym, że koncepcja instytucjonalna jest powszechnie stosowana przez sądy, choć bez wyraźnego odwoływania się do niej.

²³⁵ Z. Radwański, Koncepcja praw podmiotowych..., s. 4.

²³⁶ Ibid.

²³⁷ A. Szpunar, O niemajątkowych środkach ochrony dóbr osobistych, Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny 1984, nr 3, s. 27; A. Szpunar, Zgoda uprawnionego..., s. 43. Autor ten wskazuje: „W świetle przepisów art. 23, 24, 43, 445 i 448 k.c. ochrona taka opiera się wyraźnie na konstrukcji praw podmiotowych” – A. Szpunar, Ochrona dóbr..., s. 96.

²³⁸ J. Panowicz-Lipska, Majątkowa ochrona dóbr..., s. 8.

²³⁹ S. Grzybowski, Ochrona dóbr osobistych..., s. 20.

²⁴⁰ A. Cisek, Dobra osobiste..., s. 49.

osobistych w jednym miejscu w kodeksie cywilnym. Świadczyło to o poddaniu tej ochrony regułom odrębnym od tych, które rządziły *stricte* odpowiedzialnością deliktową i o podporządkowaniu tej ochrony zasadom charakterystycznym dla ochrony praw podmiotowych bezwzględnych²⁴¹. Jednocześnie wskazuje się, że wyrządzenie szkody przez naruszenie dobra osobistego mieści się w zakresie zastosowania przepisów o czynach niedozwolonych, a zatem sam art. 24 § 2, stanowiący, że jeżeli wskutek naruszenia dobra osobistego została wyrządzona szkoda majątkowa, poszkodowany może żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych, nie ma sam w sobie znaczenia normatywnego, a wyłącznie pełni funkcję informacyjną w stosunku do osób dotkniętych naruszeniem dobra osobistego²⁴².

8. KATALOG DÓBR OSOBISTYCH

Nie ma wątpliwości co do tego, że katalog dóbr osobistych, z uwagi na użycie sformułowania „w szczególności” w treści przepisu art. 23 k.c., jest katalogiem otwartym, a ustawodawca wyłącznie przykładowo wymienia wartości uznane za dobra osobiste²⁴³. Tym samym, w polskim systemie prawnym brak jest ustawowej definicji dóbr osobistych oraz wyczerpującej ich listy. Prawidłowym jest również stwierdzenie, że zakresy poszczególnych dóbr osobistych krzyżują się (zachodzą na siebie) i nie ma między nimi ostrej granicy, tak więc jeden i ten sam czyn może powodować naruszenie więcej niż jednego dobra osobistego.

Tradycyjnie w doktrynie akceptowano istnienie i możliwość ochrony dóbr osobistych nieujętych w katalogu z art. 23 k.c. J. Panowicz Lipska tytułem przykładu takich dóbr wymieniała kult pamięci osoby zmarłej, swobodę życia seksualnego czy stan cywilny²⁴⁴. S. Grzybowski wymieniał również wolność pracy, wolność od złośliwego niepokojenia czy udział w tworzeniu wartości kulturalnych i korzystaniu z tych wartości²⁴⁵. A. Szpunar wskazywał, że obserwuje się pojawianie się nowych dóbr osobistych, wykształconych w życiu prawnym i następnie uznawanych przez judykaturę²⁴⁶. Dodawał, że zakresy poszczególnych dóbr osobistych często krzyżują się,

²⁴¹ Ibid., s. 33.

²⁴² P. Machnikowski, Odpowiedzialność za majątkowe skutki naruszenia dobra osobistego w projekcie księgi pierwszej kodeksu cywilnego [w:] J. Balcarczyk (red.), Dobra osobiste w XXI wieku. Nowe wartości, zasady, technologie (*Rights of personality in the XXI century. New values, rules, technologies*), Warszawa 2012, s. 21.

²⁴³ Potwierdzono to np. w wyroku SN z 25.05.2011 r., II CSK 537/10, LEX nr 846563.

²⁴⁴ J. Panowicz-Lipska, Majątkowa ochrona dóbr..., s. 24.

²⁴⁵ S. Grzybowski, Ochrona dóbr osobistych..., s. 80 i n.

²⁴⁶ A. Szpunar, O niemajątkowych środkach ochrony..., s. 33.

a granice dóbr nie są ostre (np. konkretne działanie może stanowić naruszenie zarówno nietykalności cielesnej, jak i czci)²⁴⁷. Jako dobra osobiste chronione prawem, choć niewymienione wprost w ustawie, wymieniał przykładowo kult pamięci osoby zmarłej, sferę życia prywatnego jednostki, korzystanie z wartości środowiska naturalnego, czy integralność seksualną²⁴⁸.

Pozostawienie otwartego katalogu dóbr osobistych, a tym samym przyznanie pewnego marginesu luzu decyzyjnego, wydaje się zrozumiałe z uwagi na dynamicznie zmieniające się warunki życia w społeczeństwie, w szczególności w aspekcie rozwoju nowych technologii i nowych czynników mogących potencjalnie stanowić zagrożenie dla uznawanych powszechnie wartości²⁴⁹. Nie jest to zresztą zjawisko nowe, już w ubiegłym wieku zauważano nowe możliwości naruszenia dóbr osobistych z uwagi na rozwój technologii i postęp naukowo-techniczny, w tym również środków masowego przekazu – prasy, radia, filmu, telewizji²⁵⁰. Możliwa zatem jest ochrona dóbr osobistych wykształconych przez nowe stosunki społeczne, nawet jeśli nie są wprost wymienione w przepisach prawa, o ile można je uznać za objęte ochroną w wyniku wykładni²⁵¹.

Z drugiej jednak strony należy zwrócić uwagę na pewne niebezpieczeństwo wynikające ze zbyt pochopnego przyznawania ochrony właściwej dla dóbr osobistych nowo wyodrębnionym wartościom, teoretycznie w ramach przyznanej ustawowo swobody. Konstruowanie bezwzględnych praw podmiotowych (dla niewymienionych w ustawie dóbr osobistych) wiąże się bowiem nieodłącznie z nałożeniem powszechnych obowiązków, które zawsze stanowią korelat praw podmiotowych bezwzględnych²⁵².

Tym samym, nie ma jednoznacznej i definitywnej odpowiedzi na pytanie jakie wartości należy zaliczyć do kategorii prawnie chronionych dóbr osobistych. Wskazuje się, że dobrami osobistymi, pozostającymi pod ochroną prawa cywilnego, oprócz dóbr wymienionych w art. 23 k.c., są inne dobra (wartości idealne) do nich podobne, czyli odznaczające się zbliżonym zespołem cech. Określenie tych cech umożliwia

²⁴⁷ A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 121.

²⁴⁸ Ibid., s. 150-155.

²⁴⁹ Słusznie wskazano w uchwale SN(7) z 16.07.1993 r., I PZP 28/93, OSNC 1994, nr 1, poz. 2, LEX nr 3943, że „Odpowiedź na pytanie, czy określone dobro człowieka jest jego dobrem osobistym w rozumieniu art. 23 i 24 k.c., zależy od wielu czynników, gdyż pojęcie to należy odnosić do określonego poziomu rozwoju technologicznego i cywilizacyjnego, przyjętych w społeczeństwie zasad moralnych i prawnych, istniejącego rozwoju stosunków społecznych, gospodarczych czy nawet politycznych. Pojęcie naruszenia określonego dobra osobistego jest również pojęciem dynamicznym w czasie i dotyczącym konkretnych środowisk.”.

²⁵⁰ A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 8.

²⁵¹ A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 47.

²⁵² Z. Radwański, *Koncepcja praw podmiotowych...*, s. 6-7.

wyznaczenie zakresu przyznawanej przez prawo cywilne ochrony wartościom idealnym jednostki²⁵³.

Odpowiedzi na pytanie jakie wartości stanowić mogą podlegające cywilnoprawnej ochronie dobra osobiste należy zatem udzielić, porównując cechy wartości „pretendujących” do uzyskania statusu dóbr osobistych do wartości, którym status ten nadał ustawodawca. W przedmiotowej pracy będę starać się wyróżnić te cechy i wyznaczyć warunki brzegowe uznania danego dobra za dobro osobiste w rozumieniu przepisów ustawy.

W doktrynie wskazuje się w jaki sposób następować ma „uzupełnienie” katalogu z art. 23 k.c., tj. innymi słowy – w oparciu o jakie kryteria może następować wyodrębnienie innych niż wymienione wprost przez ustawodawcę chronionych wartości. Przykładowo, Z. Radwański wskazuje, że uznanie (poszczególnych dóbr) bynajmniej nie musi przybrać postaci wymienienia *expressis verbis* w przepisach prawnych chronionej wartości, ale może przybrać inne formy ustalania normatywnej treści systemu prawnego. Autor analogicznie wskazuje na proces ustalania normatywnej zawartości Konstytucji przez Trybunał Konstytucyjny – który pod uwagę bierze nie tylko samo brzmienie przepisów, ale również ich rozumienie (wykładnię) przez doktrynę i orzecznictwo sądów, zgodnie z aksjologią naszego ustroju i systemu prawa²⁵⁴.

9. PRZESŁANKI OCHRONY DÓBR OSOBISTYCH

Uruchomienie cywilnoprawnej ochrony dóbr osobistych wymaga wykazania spełnienia przesłanek jej zastosowania. Z art. 24 § 1 k.c. wynika, że przesłankami ochrony dóbr osobistych, które muszą być spełnione łącznie, są:

- 1) istnienie dobra osobistego,
- 2) zagrożenie lub naruszenie tego dobra,
- 3) bezprawność zagrożenia lub naruszenia.

Pierwsze dwie przesłanki musi udowodnić powód, natomiast pozwany może bronić się tym, że nie działał bezprawnie²⁵⁵. Ocena zasadności uruchomienia ochrony

²⁵³ J. Sadowski, komentarz do art. 23 [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), Kodeks cywilny. Komentarz. Wyd. 32, Warszawa 2024, nb 2 (dostęp elektroniczny Legalis, data dostępu: 21.09.2024 r.). J. Balcarczyk zauważa, że „ruchomy” zakres dóbr osobistych pozwala z jednej strony na wyodrębnianie w orzecznictwie nowych dóbr osobistych (tak jak np. miało to miejsce w przypadku prawa do prywatności, prawa do pochowania w danym grobie czy wolności od niepokojeń), zaś z drugiej strony wiąże się z utratą statusu dobra osobistego przez wartości wcześniej jako te dobra klasyfikowane (jak np. w przypadku tzw. pracowniczych dóbr osobistych) – tak: J. Balcarczyk, Prawo do wizerunku..., s. 75-76.

²⁵⁴ Z. Radwański, Koncepcja praw podmiotowych..., s. 7.

²⁵⁵ Np. wyrok SA w Łodzi z 29.04.2015 r., I ACa 1621/14, LEX nr 1680020; wyrok SA w Krakowie z 26.10.2017 r., I ACa 589/17, LEX nr 2515464.

dóbr osobistych wymaga zatem uprzedniej oceny, dokonywanej przez sąd, czy doszło do spełnienia wszystkich wymaganych do tego przesłanek. W doktrynie pojawił się pogląd, że niemożliwym jest systematyczne ujęcie ogólnych przesłanek, których występowanie mogłoby przesądzić o tym, czy konkretne zdarzenie lub wypowiedź stanowi naruszenie któregoś z dóbr osobistych, a ocena zawsze musi być dokonywana na tle konkretnego stanu faktycznego²⁵⁶.

Należy zgodzić się z zapatrywaniem wyrażonym w doktrynie, że orzecznictwo zdaje się w niektórych wypadkach niejako łącznie, bez wyraźnego rozróżnienia, rozpatrywać kwestię ziszczenia się przesłanek zastosowania ochrony dóbr osobistych, przykładowo nie rozdzielając kwestii naruszenia dobra osobistego i bezprawności naruszenia²⁵⁷.

9.1. Istnienie dobra osobistego

Poszkodowany, dochodząc ochrony dóbr osobistych, w pierwszej kolejności powinien wskazać, naruszone dobro lub dobra osobiste. Udzielenie poszkodowanemu prawnej ochrony może bowiem nastąpić wyłącznie w sytuacji naruszenia dóbr osobistych chronionych przez prawo. Jak wskazano już w par. 5 tego rozdziału pracy, obecnie uznaje się, że o istnieniu danego dobra osobistego przesądzają kryteria obiektywne, odwołujące się do wartości aktualnie przyjmowanych w danym społeczeństwie.

Nie ma zgodności co do tego, czy samo istnienie dobra osobistego należy uznać za odrębną przesłankę skutecznej ochrony dóbr osobistych. Zdaniem B. Janiszewskiej, konieczne jest wykazanie, że dane dobro osobiste przysługuje poszkodowanemu. Samo istnienie dobra osobistego stanowi jednak element składowy faktu zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego, nie jest natomiast odrębnym faktem w rozumieniu art. 6 k.c.²⁵⁸ W dalszej części pracy istnienie dobra osobistego potraktowano jako odrębną przesłankę zastosowania ochrony dóbr osobistych od przesłanki naruszenia dobra osobistego. Wydaje się, że uznanie badania istnienia konkretnego dobra osobistego wyłącznie za element badania czy doszło do naruszenia dobra osobistego może prowadzić do pewnych uproszczeń, w których brakuje wyraźnego rozróżnienia między analizą tego, czy dany interes przedstawiany przez powoda należy zaliczyć do katalogu

²⁵⁶ S. Dmowski, R. Trzaskowski, komentarz do art. 23 [w:] J. Gudowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Księga pierwsza. Część Ogólna, Warszawa 2014, nb 10 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 19.09.2024 r.).

²⁵⁷ A. Szpunar, Ochrona dóbr..., s. 111.

²⁵⁸ B. Janiszewska, komentarz do art. 24..., s. 460. Autorka przywołuje przy tym orzeczenia ze stanowiskiem odmiennym.

prawnie chronionych dóbr osobistych oraz tego, czy można stwierdzić, że wystąpiło zdarzenie prowadzące do naruszenia tego chronionego dobra.

9.2. Naruszenie dobra osobistego

Przesłanką, która musi być wykazana przez powoda szukającego ochrony dóbr osobistych, jest fakt naruszenia (bądź zagrożenia) dobra osobistego. Już samo zagrożenie dóbr osobistych może uprawniać powoda do uzyskania ochrony, co uzasadnione jest szczególnym znaczeniem dóbr osobistych dla człowieka oraz dotkliwością, a częstokroć także realnie nieusuwalnością skutków naruszenia²⁵⁹. Ochrona ma wtedy charakter prewencyjny i sprowadza się do możliwości żądania zaniechania działania, które stworzyło stan zagrożenia²⁶⁰.

Nie tylko istnienie dobra osobistego należy odnosić do aktualnego poziomu rozwoju cywilizacyjnego i warunków panujących w danym społeczeństwie – również przesłanka naruszenia dobra osobistego musi być traktowana jako pojęcie dynamiczne w czasie i dotyczące konkretnych środowisk²⁶¹. Przy tym przepisy mające na celu ochronę dóbr osobistych dają sądom znaczny zakres swobody ocennej, konieczny ze względu na zróżnicowany kontekst sytuacyjny i podmiotowy zdarzeń kwalifikowanych jako naruszenie dóbr osobistych²⁶². W orzecznictwie wskazuje się przy tym, że dla ustalenia, że doszło do naruszenia dóbr osobistych, nie jest konieczne, by naruszenie miało charakter publiczny, nie ma również wymogu wykazania przez stronę, że powstała po jej stronie jakakolwiek szkoda czy dodatkowa krzywda²⁶³.

Już A. Kopff zauważał, że dochodzi w orzecznictwie do przypadków „przeskoków myślowych”, tj. łącznego rozpatrywania kilku przesłanek zastosowania prawnej ochrony dóbr osobistych. Tymczasem sąd powinien najpierw ustalić, czy doszło do naruszenia dobra osobistego, zaś zagadnienie granic dóbr osobistych powinno być oddzielone od oceny bezprawności działania²⁶⁴. Jeśli nie nastąpiło naruszenie dobra osobistego, zbędne jest rozpatrywanie kwestii bezprawności działania²⁶⁵.

²⁵⁹ Ibid., s. 461.

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Uchwała SN(7) z 16.07.1993 r., I PZP 28/93, OSNC 1994, nr 1, poz. 2, LEX nr 3943; wyrok SN z 23.02.2022 r., II CSKP 232/22, OSNC 2023, nr 1, poz. 7, LEX nr 3347178.

²⁶² Postanowienie SN z 09.01.2018 r., V CSK 365/17, LEX nr 3372763.

²⁶³ Wyrok SA w Krakowie z 26.10.2017 r., I ACa 589/17, LEX nr 2515464.

²⁶⁴ A. Kopff, Glosa do wyroku SN z dnia 19.09.1968, OSNCP 1969, poz. 200 (NP. 1970, nr 7-8, s. 1185), cyt. za: A. Szpunar, Ochrona dóbr..., s. 108-109.

²⁶⁵ A. Szpunar, Ochrona dóbr..., s. 111.

W orzecznictwie i doktrynie pochyłano się nad kwestią naruszenia dobra osobistego wskutek działania jednostki organizacyjnej, i możliwości żądania naprawienia szkody przez poszkodowanego od bezpośredniego sprawcy lub jednostki organizacyjnej, w ramach której sprawca działa. W jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy podkreślił, że naruszyiciel dobra osobistego nie może skutecznie bronić się jedynie tym, że działał nie we własnym imieniu, ale z ramienia organów powołanych do kontroli i oceny działalności tej osoby²⁶⁶.

9.3. Bezprawność naruszenia

W obecnie obowiązującym stanie prawnym, bezprawność stanowi przesłankę odpowiedzialności za zagrożenie bądź naruszenie dóbr osobistych. Na gruncie art. 24 k.c. wprowadzone zostało domniemanie bezprawności zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych. Skutkuje to przejściem ciężaru dowodu co do tego, czy dane działanie, które naruszało dobro osobiste, było zgodne z prawem, na sprawcę naruszenia²⁶⁷. Co istotne na gruncie koncepcji ochrony dóbr osobistych dla stwierdzenia bezprawności nie będzie potrzebne określanie konkretnej normy prawnej, która została przez sprawcę naruszona, ponieważ przyjęte w art. 24 k.c. domniemanie bezprawności powoduje, że naruszenie dobra uznane jest jednocześnie za naruszenie prawa, o ile naruszyiciel nie wykaże okoliczności przeciwnej – tj., że miał prawo do naruszenia dobra, a zatem, że nie naruszył prawa podmiotowego²⁶⁸. Co więcej, pojęcie bezprawności obejmuje nie tylko zachowanie sprzeczne z obowiązującymi normami prawnymi, ale również naruszające zasady współżycia społecznego²⁶⁹. Bezprawnym jest więc każde działanie sprzeczne z normami prawa oraz z zasadami współżycia społecznego, a za bezprawne uważa się każde działanie naruszające dobro osobiste, jeżeli nie zachodzi żadna z okoliczności usprawiedliwiających²⁷⁰.

Istnieje spór co do tego, czy pojęcie bezprawności powinno być rozumiane jednolicie na gruncie wszystkich dziedzin prawa, czy też należy przyjąć pluralistyczną

²⁶⁶ Wyrok SN z 6.12.1972 r., I PR 352/72, OSNC 1973, nr 6, poz. 115, cytuję za: *J. Kosik*, Naruszenie dobra osobistego..., s. 31-32.

²⁶⁷ Choć jednocześnie wskazuje się, że domniemanie to nie będzie aktualizować się w przypadku żądania naprawienia szkody majątkowej w ramach reżimu deliktowego - art. 24 § 2 k.c. odsyła bowiem w zakresie naprawienia szkody majątkowej do zasad ogólnych, nie wprowadza jednak domniemania bezprawności działania naruszającego dobro osobiste, jak to ma miejsce dla potrzeb ochrony niemajątkowej – tak: *M. Kaliński*, *Szkoda na osobie i jej naprawienie*, Warszawa 2021, s. 41.

²⁶⁸ *J.M. Kondek*, *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej*, Warszawa 2013, s. 85.

²⁶⁹ Wyrok SO w Warszawie z 21.02.2022 r., I C 1231/20, LEX nr 3337583.

²⁷⁰ Wyrok SA w Warszawie z 16.04.2015 r., I ACa 1488/14, LEX nr 1746865.

koncepcję bezprawności, swoistą dla każdej dziedziny prawa²⁷¹. Zwolennicy koncepcji jednolitego rozumienia pojęcia bezprawności argumentują, że bezprawność oznacza zawsze godzenie w porządek prawny, a zarówno prawo jak i bezprawność powinny mieć wspólną treść w całym systemie prawnym. W ocenie A. Ciska podejście to ma niewielkie walory praktyczne, nie istnieje bowiem prosta zależność, że każde zachowanie uznane za bezprawne w jednej dziedzinie prawa, będzie automatycznie mieć taki sam skutek w innej, a także, że każde dozwolone działanie przez przepisy jednej gałęzi prawa nie może być zakwalifikowane jako bezprawne w drugiej²⁷². Autor ten opowiada się zatem za koncepcją pluralistyczną²⁷³.

Autor przykładowo cytuje orzeczenie Sądu Najwyższego, w którym Sąd Najwyższy na tle przepisów ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych stwierdził, że sąd przy rozstrzyganiu sporu dotyczącego pochowania i roztaczania pieczy nad grobem osoby zmarłej powinien uwzględnić nie tylko przepisy tej ustawy, ale przede wszystkim przepisy prawa cywilnego, co skutkuje uznaniem, że konkretne działania zgodne z przepisami wspomnianej ustawy, mogą być jednocześnie uznane za bezprawne z punktu widzenia prawa cywilnego²⁷⁴.

Bezprawność można zatem rozumieć jako ujemną ocenę zachowania z punktu widzenia (różnie rozumianego) porządku prawnego, a więc zachowanie sprzeczne z pewnymi regułami postępowania, wyznaczanymi przez normy prawne, ale również (jak wskazano powyżej) szeroko rozumiane zasady współżycia społecznego²⁷⁵.

Większość przedstawicieli doktryny uważało, że bezprawność, będąca ujemną oceną czynu od jego strony przedmiotowej, powinna być ujmowana obiektywnie²⁷⁶. Działanie może więc być uznane za bezprawne, choć sprawcy nie można przypisać winy. Działanie lub zaniechanie będziemy mogli uznać za bezprawne, gdy jest ono sprzeczne z

²⁷¹ A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 29.

²⁷² *Ibid.*, s. 66-67.

²⁷³ Choć w dalszej części pracy Autor wskazuje: „Chodzi o odpowiedź na pytanie, czy fakt, że określone zachowanie naruszające dobra osobiste sprzeczne jest z jakąkolwiek normą prawną będzie automatycznie powodowało uznanie go za bezprawne w świetle art. 24 k.c. Jeżeli ochrona dóbr osobistych ma mieć charakter realny, to odpowiedź pozytywna nie powinna budzić wątpliwości.” – *ibid.*, s. 89.

²⁷⁴ Wyrok SN z 23.05.1975 r., II CR 193/75, OSPiKA, 1977, nr 1, poz. 5, LEX nr 5003, orzeczenie cytuję za: A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 78. Jak zauważa Autor, przy problematyce ochrony dóbr osobistych i ochrony środowiska, w sferze stosunków cywilnych nieprzekroczenie norm dopuszczalnych immisji (na gruncie prawa administracyjnego) nie będzie automatycznie oznaczać wyłączenia ewentualnej odpowiedzialności za skutki zanieczyszczenia środowiska – *ibid.*, s. 79.

²⁷⁵ A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 69.

²⁷⁶ A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 156. W ocenie Autora za bezprawne należy uznać każde działanie sprzeczne z normami prawnymi lub zasadami współżycia społecznego, a mówiąc o bezprawności powinniśmy ją zrelacjonować do określonej dziedziny prawa cywilnego. Por. także A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 29-30; J.S. Piątkowski, *Ewolucja ochrony dóbr...*, s. 41.

porządkiem prawnym²⁷⁷. Również w orzecznictwie Sądu Najwyższego wyrażone jest zapatrywanie, zgodnie z którym przesłanka bezprawności działania (zachowania się) powinna być pojmowana w sensie obiektywnym, bez włączania w jego treść elementu subiektywnego winy²⁷⁸.

Możliwe jest zaistnienie pewnych sytuacji, które, pomimo że doszło do naruszenia (zagrożenia) dóbr osobistych, wyłączać będą bezprawność tego naruszenia (zagrożenia). Im więcej takich okoliczności wyróżnimy lub im szerszy będzie ich zakres, tym węższa w praktyce okaże się ochrona dóbr osobistych. Niejednokrotnie pojęcie bezprawności jest analizowane właśnie przez pryzmat okoliczności wyłączających bezprawność. Problematyka okoliczności wyłączających bezprawność jest jednak bardzo skomplikowana i ich szczegółowe określenie i próba systematyki nie jest jednoznaczna i uniwersalna.

Przykładowo S. Grzybowski wśród okoliczności wyłączających bezprawność wymieniał działanie w ramach porządku prawnego, realizację własnego prawa podmiotowego, podjęcie działania w granicach wyznaczanych przez przepisy szczególne, które uznawały je za dozwolone, a także obrona interesu zasługującego na ochronę oraz, tylko w pewnym wąskim zakresie, zgoda uprawnionego²⁷⁹. Natomiast A. Szpunar wyróżnia następujące okoliczności wyłączające bezprawność naruszenia: działanie w ramach porządku prawnego i wykonywanie praw podmiotowych przez sprawcę naruszenia, zgoda pokrzywdzonego, działania podjęte w obronie uzasadnionego interesu społecznego lub prywatnego, i w końcu stan wyższej konieczności i obrona konieczna²⁸⁰. Z kolei J.S. Piątkowski do tych okoliczności zalicza cztery zasadnicze grupy sytuacji: działania podjęte w ramach porządku prawnego, w wykonywaniu prawa podmiotowego, za zgodą uprawnionego lub w obronie zasługującego na ochronę interesu (społecznego lub indywidualnego)²⁸¹. A. Cisek wskazuje, że przy przyjęciu koncepcji ochrony dóbr osobistych w ramach bezwzględnego stosunku prawnego, to ustawodawca powinien określić, kiedy mimo naruszenia (zagrożenia) dane zachowanie nie będzie uznane za bezprawne, w przeciwnym razie dochodzi do mnożenia okoliczności wyłączających bezprawności i w rezultacie – do zawężenia ochrony dóbr osobistych²⁸².

²⁷⁷ A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 156.

²⁷⁸ Wyrok SN z 06.12.1967 r., II CR 318/67, GSiP 1968, nr 10, s. 2.

²⁷⁹ S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych...*, s. 115 i n.

²⁸⁰ A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 157 i n.

²⁸¹ J.S. Piątkowski, *Ewolucja ochrony dóbr...*, s. 43.

²⁸² A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 75.

Obecnie uznaje się, że okoliczności wyłączające bezprawność są limitowane i obejmują: zgodę uprawnionego, wykonywanie prawa podmiotowego, działanie w ramach porządku prawnego oraz działanie w celu ochrony przeważającego interesu społecznego lub prywatnego²⁸³.

10. ŚRODKI PRAWNE OCHRONY DÓBR OSOBISTYCH

Środki prawne ochrony dóbr osobistych możemy podzielić na niemajątkowe i majątkowe środki ochrony. Niemajątkowymi środkami ochrony są m.in. roszczenie o zaniechanie działania zagrażającego dobru osobistemu oraz roszczenie o dopełnienie czynności potrzebnych do usunięcia skutków dokonanego naruszenia dobra osobistego. Jako środek ochronny może też służyć powództwo o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c.²⁸⁴ Wśród majątkowych środków ochrony wyróżnić można roszczenie o zapłatę zadośćuczynienia pieniężnego lub o zapłatę odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny.

10.1. Niemajątkowe środki ochrony dóbr osobistych

Według A. Ciska roszczenia niemajątkowe przewidziane w art. 24 k.c. należy ujmować jako konsekwencję zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego chronionego prawem podmiotowym osobistym będącym elementem stosunku prawnego o charakterze bezwzględnym. Celem tych roszczeń jest doprowadzenie do niezakłóconego „korzystania” z dóbr osobistych przez podmiotu uprawnionego²⁸⁵. Wydaje się, że tym najistotniejszym z niemajątkowych środków ochrony dóbr osobistych jest roszczenie o zaniechanie działań zagrażających lub już naruszających dobra osobiste. Jest szczególnie istotne w przypadku zagrożenia, ponieważ umożliwi zapobieżenie naruszeniu dobra osobistego.

Możliwe roszczenia niemajątkowe nie mają charakteru jednolitego, ponieważ roszczenie o zaniechanie i usunięcie stanu zagrożenia lub naruszenia należy potraktować jako konsekwencje naruszenia prawa podmiotowego bezwzględnego i jak takie mają one na celu wyłącznie zapewnienie dalszej realizacji dozwolonego zachowania uprawnionego. Natomiast roszczenie o usunięcie skutków naruszenia ma służyć

²⁸³ B. Janiszewska, komentarz do art. 24..., s. 460. Choć np. J. Sadowski wskazuje, że katalog kontratypów nie ma charakteru zamkniętego – zob. J. Sadowski, Naruszenie dóbr osobistych ..., s. 47. Podobnie w uzasadnieniu wyroku SA w Łodzi z 29.04.2015 r., I ACa 1621/14, LEX nr 1680020.

²⁸⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 1964 Nr 43, poz. 296 ze zm.).

²⁸⁵ A. Cisek, Dobra osobiste..., s. 114.

niemajątkowej kompensacji, odrębnej jednak od odpowiedzialności odszkodowawczej, co decyduje o tym, że przepisy dotyczące odpowiedzialności deliktowej nie mogą być wprost stosowane do odpowiedzialności niemajątkowej²⁸⁶.

10.2. Majątkowe środki ochrony dóbr osobistych

Obecnie zadośćuczynienie pełni podstawową rolę jako sankcja za naruszenie dóbr osobistych. Same dobra osobiste są wartościami o charakterze niemajątkowym, trudno zatem stwierdzić jaka suma pieniężna tytułem zadośćuczynienia będzie odpowiadać skutkom dokonanego naruszenia.

Ewolucja instytucji zadośćuczynienia miała swój początek w polskim systemie prawnym w przepisach prawa autorskiego, które przewidywały roszczenie o pokutne. W przepisie art. 165 kodeksu zobowiązań²⁸⁷ przewidziano możliwość żądania zadośćuczynienia za krzywdę, wskazując w jakich przypadkach jest to dopuszczalne: uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia, pozbawienie wolności, obraza czci, kwalifikowane skłonienie kobiety albo małoletniego lub psychicznie upośledzonego mężczyzny do poddania się czynowi nierządному (wskazana suma pieniężna mogła być przyznana poszkodowanemu lub wskazanej przez niego instytucji). Jednocześnie ogólne przesłanki odpowiedzialności deliktowej musiały być spełnione. W razie śmierci poszkodowanego, sąd mógł przyznać zadośćuczynienie za krzywdę najbliższym członkom rodziny zmarłego (lub instytucji przez nich wskazanej)²⁸⁸. Wzorem prawa szwajcarskiego przyznano dodatkowo możliwość żądania zadośćuczynienia w prawie rodzinnym, w wyroku rozwodowym, od małżonka winnego na rzecz małżonka niewinnego oraz matce od pozamałżeńskiego ojca dziecka, jeśli wcześniej przyrzekał jej zawarcie małżeństwa. Po roku 1950 pojawiały się głosy o nieprzystawianiu instytucji zadośćuczynienia do założeń prawa socjalistycznego²⁸⁹.

Ostatecznie w kodeksie cywilnym w art. 445 przyznano możliwość żądania zadośćuczynienia w wypadkach uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia wolności oraz w wypadku, gdy kobietę skłoniono za pomocą podstęp, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządному²⁹⁰.

²⁸⁶ Ibid., s. 151.

²⁸⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań (Dz.U. 1933 Nr 82 poz. 598) (nieobowiązujące).

²⁸⁸ A. Szpunar, Zadośćuczynienie za szkodę..., s. 159.

²⁸⁹ Ibid., s. 160.

²⁹⁰ Słowa: „gdy kobietę skłoniono” zmieniono na „skłonienia” w wyniku nowelizacji na mocy art. 1 pkt 19 ustawy z dnia 23 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny (Dz.U. 1996 nr 114 poz. 542).

Jednocześnie w art. 448 k.c. (przed nowelizacją z 1996 r.) przyznano możliwość żądania przez poszkodowanego zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na rzecz PCK, o ile naruszenie dóbr osobistych było umyślne²⁹¹. Roszczenie to przysługiwało niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków wyrządzonej szkody. Jeśli chodzi o relację art. 445 do art. 448 k.c., wskazywano, że powództwo z art. 448 k.c. może spełniać funkcję samodzielną, w odniesieniu do naruszenia dóbr osobistych niewymienionych w art. 445 k.c., a zadośćuczynienie z art. 448 k.c. ma charakter fakultatywny²⁹².

Po nowelizacji ustawą z 23 sierpnia 1996 r. przepis art. 448 k.c.²⁹³ stanowi: W razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia. Przepis art. 445 § 3 stosuje się. Nowela dodała też do art. 24 § 1 k.c. zdanie: Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny²⁹⁴.

Obowiązek zapłaty zadośćuczynienia nie musi wynikać wyłącznie z naruszenia dóbr osobistych. Aby dochodzić roszczenia o zadośćuczynienia, należy udowodnić fakt naruszenia dobra osobistego albo wykazać spełnienie przesłanek odpowiedzialności za wybrane szkody niemajątkowe, które ustawodawca zdecydował się kompensować (np.

²⁹¹ Art. 448 k.c. w brzmieniu sprzed nowelizacji: W razie umyślnego naruszenia dóbr osobistych poszkodowany może żądać, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków wyrządzonej szkody, ażeby sprawca uiścił odpowiednią sumę pieniężną na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża.

²⁹² A. Szpunar, Zadośćuczynienie za szkodę..., s. 204 i cyt. tam uchwała SN z 08.12.1973 r., III CZP 37/73, OSNC 1974, nr 9, poz. 145, LEX nr 1696, w której to uchwale Sąd Najwyższy uznał dopuszczalność kumulacji roszczeń z art. 445 i 448 k.c.

²⁹³ Oceny kierunków interpretacji art. 448 k.c. w nowym brzmieniu dokonuje m.in. A. Śmieja, Z problematyki odpowiedzialności uregulowanej w art. 448 k.c. [w:] M. Pyziak-Szafrnicka (red.), Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara, Kraków Zakamycze 2004, s. 281-305.

²⁹⁴ Zgodnie z aktualnym brzmieniem przepisu art. 24 § 1 zd. 3 k.c.: Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego albo zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.

art. 446 § 4 k.c., art. 11a ustawy o usługach turystycznych²⁹⁵)²⁹⁶. Podobnie na gruncie art. 4 ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta²⁹⁷, w razie zawinionego naruszenia wymienionych praw pacjenta istnieje prawo do domagania się zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. Nie każde prawo pacjenta jest wszak dobrem osobistym²⁹⁸.

Kodeks cywilny w art. 445 § 1 i 448 k.c. nakazuje zasądzanie „odpowiedniej sumy” tytułem zadośćuczynienia pieniężnego. Choć sama treść tego sformułowania na przestrzeni lat nie ulegała zmianom, orzecznictwo przyjmowało różne podejście co do wysokości zasądzanych kwot tytułem zadośćuczynienia²⁹⁹. Zadośćuczynienie pełniło nieco odmienne funkcje, początkowo funkcję represyjną, obecnie zaś coraz częściej – kompensacyjną i satysfakcyjną. Z uwagi na coraz poważniejsze nakłady finansowe konieczne ze strony sprawcy naruszenia celem usunięcia skutków naruszenia (np. ogłoszenia prasowe) pod roz wagę należałoby poddać zasadność kwalifikowania roszczeń o usunięcie skutków naruszenia z art. 24 k.c. jako niemajątkowych środków ochrony³⁰⁰.

²⁹⁵ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych, obecnie: ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych (Dz.U. 1997 Nr 133, poz. 884 ze zm.), art. 11a został uchylony przez art. 64 pkt 8 ustawy z dnia 24 listopada 2017 r. (Dz.U.2017.2361) zmieniającej ww. ustawę z dniem 1 lipca 2018 r., przepis przewidywał zadośćuczynienie za tzw. „zmarnowany urlop”. Zob. uchwałę SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 41, LEX nr 612168, w której Sąd Najwyższy wskazał, że prawo do spokojnego wypoczynku (urlopu) nie jest dobrem osobistym, wobec czego podstawą odpowiedzialności za szkodę niemajątkową w postaci „zmarnowanego urlopu” nie może być art. 448 w związku z art. 24 § 1 k.c. Podstawą tą może być jednak (nieobowiązujący już) art. 11a ustawy o usługach turystycznych, który, zgodnie z wykładnią Trybunału Sprawiedliwości, dokonana w odniesieniu do art. 5 dyrektywy 90/314 - Dyrektywa Rady 90/314/EWG z dnia 13 czerwca 1990 r. w sprawie zorganizowanych podróży, wakacji i wycieczek (Dz.Ur.UE.L. 1990 r. Nr 158, str. 59), której to implementacja nastąpiła m.in. ustawą o usługach turystycznych, powinien objąć pojęciem szkody także uszczerbek niemajątkowy w postaci „zmarnowanego urlopu”.

²⁹⁶ T. Grzeszak, *Przewlekłość postępowania a naruszenie praw osobistych. Zagadnienia prawne w praktyce* SN, MoP 2016, nr 19, s. 1048.

²⁹⁷ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. 2009 Nr 52, poz. 417 ze zm.).

²⁹⁸ M. Walachowska, komentarz do art. 448 [w:] M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534), Warszawa 2018, s. 711.

²⁹⁹ Jak wskazywał sam Sąd Najwyższy w 2004 r., tendencja do zasądzania tytułem zadośćuczynienia sum raczej skromnych, przełamana została w pewnym stopniu w latach siedemdziesiątych na korzyść poszkodowanych, podtrzymana jednak znów w latach osiemdziesiątych. Próby jej korektury w kierunku zasądzania wyższych sum można zaobserwować ponownie w ostatnich latach - wyrok SN z 30.01.2004 r., I CK 131/03, OSNC 2005, nr 2, poz. 40, LEX nr 141820.

³⁰⁰ J. Matys, *Ewolucja środków ochrony dóbr osobistych w kodeksie cywilnym* [w:] J. Balcarczyk (red.), *Dobra osobiste w XXI wieku. Nowe wartości, zasady, technologie (Rights of personality in the XXI century. New values, rules, technologies)*, Warszawa 2012, s. 37-38, 47-48. Sąd Najwyższy wskazywał, oceniając wysokość kosztów publikacji oświadczenia przez pozwanego w sprawie o ochronę dóbr osobistych, że w razie naruszenia celem ochrony udzielonej pokrzywdzonemu jest dążenie do usunięcia skutków tego naruszenia i kompensata doznanej krzywdy bez elementu represji podmiotu odpowiedzialnego za naruszenie dóbr osobistych - wyrok SN z 2.02.2011 r., II CSK 431/10, LEX nr 784917.

ROZDZIAŁ III OCHRONA DÓBR OSOBISTYCH A OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Należy przypomnieć, że dobra osobiste chronione są nie tylko przez przepisy prawa cywilnego – ale pozostają niezależnie od tego pod ochroną innych dziedzin prawa, np. prawa karnego, konstytucyjnego czy prawa pracy. Jednocześnie nie każda wartość konstytucyjna czy konwencyjna będzie odpowiadać wartości, która spełniałaby przesłanki uznania jej za dobro osobiste³⁰¹. Zatem nie zawsze naruszenie np. praw i wolności konstytucyjnych albo praw człowieka będzie automatycznie przemawiać za zasadnością zastosowania środków ochrony dóbr osobistych³⁰².

Na płaszczyźnie prawa krajowego szczególnie istotna jest ochrona przyznana przepisami konstytucji, jako że to godnościowa koncepcja jednostki i wynikająca stąd jej podmiotowość i autonomia stanowią mają źródło wszystkich poszczególnych dóbr osobistych³⁰³. E. Łętowska omawiając zakres wpływu Konstytucji na prawo cywilne, wskazała m.in. właśnie na konstytucjonalizację ochrony dóbr jednostki, które wcześniej objęte były ochronnym reżimem tylko prawa cywilnego, zaś dzięki Konstytucji ich ochrona została wzbogacona o ochronę dokonywaną środkami publicznoprawnymi³⁰⁴. Nie ma wątpliwości co do tego, że, jak wskazuje B. Lewaszkiewicz-Petrykowska „(...) pewne prerogatywy przyrodzone osobie ludzkiej, pod postacią praw podmiotowych, są obecne na dwu płaszczyznach. Z jednej strony są wpisane do Konstytucji i zaklasyfikowane jako prawa podstawowe, mając w zasadzie na celu ograniczenie władzy państwa, z drugiej strony jednak te same prawa, przywoływane w kontekście relacji między jednostkami, są uznawane za prawa podmiotowe, skuteczne przeciwko wszystkim (bezwzględne) i nimi wówczas zajmuje się prawo cywilne”³⁰⁵. Autorka zadaje

³⁰¹ B. Janiszewska, komentarz do art. 23..., s. 361. Autorka zasadnie wskazuje, że „Również zbieżność nazw chronionych wartości (dóbr osobistych i wartości konstytucyjnych) nie może być automatycznie utożsamiana ze zbieżnością przedmiotu ochrony, np. wolności jako dobra osobistego i różnych przejawów wolności konstytucyjnych (w kwestii godności człowieka zob. postanowienie SN z 21.08.2020 r., V CSK 557/19). Ponadto niektóre prawa konstytucyjne i prawa człowieka odnoszą się do sfer działalności społecznej czy zawodowej ludzi i nie mają odzwierciedlenia wśród dóbr osobistych, jak np. prawo do sądu, w tym prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie, gwarantowane w art. 45 Konstytucji RP i art. 6 EKPC.” (ibid, s. 361). Trafnie wskazano również w uzasadnieniu postanowienia SN z 09.06.2017 r., I CSK 100/17, LEX nr 3374878, że dobra osobiste w rozumieniu art. 23 k.c. nie są kategorią tożsamą z rozmaitymi publicznymi prawami podmiotowymi, nawet takimi, które daje się wywieść z Konstytucji RP.

³⁰² Ibid, s. 361-362.

³⁰³ Wyrok SA w Warszawie z 18.09.2019 r., VI ACa 254/18, LEX nr 2758143.

³⁰⁴ E. Łętowska, Wpływ Konstytucji na prawo cywilne [w:] M. Wyrzykowski (red.), Konstytucyjne podstawy systemu prawa, Warszawa 2001, s. 126.

³⁰⁵ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, Czy reforma odpowiedzialności..., s. 36.

następnie istotne pytania: czy prawa zaklasyfikowane jako podstawowe mają zatem większe znaczenie od innych praw podmiotowych? Czy na gruncie prawa cywilnego należałoby ustalić w takim przypadku hierarchię praw podmiotowych? I w końcu czy dopuszczalne jest powoływanie się na prawa podstawowe w stosunkach między jednostkami?³⁰⁶

Nie ma zgody poglądów w odniesieniu do tego, czy prawa i wolności konstytucyjne mogą być stosowane bezpośrednio między podmiotami prawa cywilnego (horyzontalnie). Przeciwnicy takiego podejścia wskazują, że prawa i wolności konstytucyjne powstały w celu ochrony jednostki przed ingerencją państwa i powoływanie się na nie w sporach między podmiotami prawa cywilnego prowadziłoby do nakładania na te podmioty nowych obowiązków i tym samym stanowiło ingerencję w ich wolność³⁰⁷. Zwolennicy zaś twierdzą, że przemiany w zakresie funkcji spełnianych przez państwo, które powinno aktywnie chronić jednostkę przed podmiotami ekonomicznie silniejszymi, przemawiają za rezygnacją z koncepcji autonomiczności prawa prywatnego względem regulacji konstytucyjnych³⁰⁸.

Tradycyjnie prawo czynów niedozwolonych i prawa człowieka podporządkowywano różnym z natury dziedzinom prawa – delikty podporządkowane są dziedzinie prawa prywatnego, znajdujące zastosowanie w stosunkach poziomych między założeniami równorzędnymi podmiotami prawa prywatnego, zaś ochrona praw człowieka przynależy do dziedziny prawa publicznego, regulującego relacje wertykalne pomiędzy jednostką a państwem. Ten tradycyjny podział coraz częściej jest kwestionowany, a prawnicy sięgają do doktryny praw człowieka również w przypadku sporów sądowych na płaszczyźnie prywatnoprawnej, co prowadzi do tego, że można mówić o tzw. horyzontalnym oddziaływaniu praw człowieka (*horizontal effect of human rights*), czyli wpływie praw człowieka na relacje między obywatelami³⁰⁹.

³⁰⁶ Ibid. Ł. Goździaszek również zadaje podobne pytanie, analizując, czy dobrom chronionym wprost przez Konstytucję należy przypisać silniejszą ochronę w prawie cywilnym niż przewidzianą w aktach ustawowych – czyli czy dobrom tym będziemy przypisywać pierwszeństwo w razie kolizji. Autor twierdzi, że choć z pozoru wydaje się, że dobra chronione przepisami Konstytucji mają w tym wypadku pierwszeństwo, to z uwagi na trudność w określeniu zakresu ochrony udzielonego poszczególnym dobrom, twierdzenie takie może być zawodne – tak: Ł. Goździaszek, *Cywilnoprawne granice swobody wypowiedzi w internecie*, Warszawa 2015, s. 3.

³⁰⁷ J. Chaciński, *Prawa podmiotowe a ochrona...*, s. 159-160.

³⁰⁸ J. Limbach, *Promieniowanie konstytucji na prawo prywatne*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 1999, z. 3, s. 405-114.

³⁰⁹ S. Somers, *The European Convention on Human Rights as an Instrument of Tort Law*, Cambridge 2018, s. 2.

Przesłanek rozszerzania czy rozwoju koncepcji ochrony dóbr osobistych upatruje się również w utożsamianiu dóbr osobistych z prawami człowieka³¹⁰. W mojej ocenie teza o utożsamianiu dóbr osobistych z prawami człowieka jest zbyt daleko idąca, jeśli mowa o ogólnych tendencjach, jednak z pewnością można zauważyć, że rozszerzanie koncepcji ochrony dóbr osobistych jest powiązane z coraz silniej dostrzeganą potrzebą ochrony praw człowieka³¹¹. Choć zgadzam się z poglądem, że dóbr osobistych w żadnym razie nie można automatycznie utożsamiać z prawami człowieka ani z publicznymi prawami podmiotowymi³¹², nawet w przypadku zbieżności nazw poszczególnych chronionych wartości (dóbr i praw), to jednocześnie nie można pomijać wpływu, jaki mają normy konstytucyjne i międzynarodowe na kierunek interpretacji przepisów kodeksu cywilnego³¹³. Nie można oczywiście wykluczyć sytuacji, w której naruszenie

³¹⁰ Jak wskazuje SSN Jacek Gudowski w uzasadnieniu zdania odrębnego do uchwały SN(7) z 27.03.2018 r., III CZP 36/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 103: „W dezintegracji konstrukcji dóbr osobistych znajdują także efekt swoistego utożsamiania ich - przynajmniej na niektórych polach i w niektórych orzeczeniach - z prawami człowieka, których zakres jest szerszy i obejmuje także relacje międzyludzkie, w tym rozmaite więzi, dobrom osobistym obce.”

³¹¹ Zob. A. Zieliński, *Ochrona praw podmiotowych* [w:] Z. Radwański, A. Olejniczak (red.), *Prawo cywilne – część ogólna. System Prawa Prywatnego*. Tom 2. Wyd. 3, Warszawa 2019, s. 861, nb 18.

³¹² Wyrok SN z 20.09.2013 r., II CSK 1/13, LEX nr 1388592; wyrok SN z 23.06.2023 r., II CSKP 1988/22, LEX nr 3589690. Zob. też wyrok SN z 24.09.2015 r., V CSK 741/14, OSNC 2016, nr 7-8, poz. 95, LEX nr 1794282, w uzasadnieniu którego wskazano, że charakter prawny dóbr osobistych odróżnia je od innych wartości, także tych, które wskazane są w Konstytucji oraz międzynarodowych konwencjach regulujących prawa człowieka.

³¹³ B. Janiszewska, komentarz do art. 23..., s. 362. Jak wskazuje Autorka: „Także wówczas, gdy prawa człowieka lub prawa i wolności konstytucyjne dotyczą wartości stanowiących również dobra osobiste (np. życie, zdrowie), sposób i zakres ich ochrony powinien uwzględniać charakter i cel stosowania aktów prawnych, w których te prawa i dobra zostały przywołane. Każdy z tych aktów zapewnia ochronę właściwymi dla siebie środkami prawnymi, a ponadto tym konkretnie wartościom, które stanowią przedmiot jego ochrony. Jeśli zatem z treści żądania wynika zamiar dochodzenia roszczeń wymienionych w art. 24, to konieczne jest wykazanie przesłanek udzielenia ochrony dobrom osobistym, natomiast samo stwierdzenie, że doszło do naruszenia praw lub wolności konstytucyjnych albo praw człowieka, nie uzasadnia uwzględnienia powództwa (...)” (ibid., s. 361). Problem ten dobrze ilustruje fragment uzasadnienia wyroku SN z 09.05.2003 r., V CK 344/02, OSNC 2004, nr 7-8, poz. 119, LEX nr 81632, w sprawie, w której analizowano istnienie dobra osobistego w postaci wolności wyboru obrońcy w postępowaniu karnym lub dyscyplinarnym – wskazano bowiem, iż Konstytucja, przewidując różne wolności i prawa osobiste, nie wymaga, aby zwykły ustawodawca wszystkie te wolności i prawa chronił za pomocą środków przewidzianych dla ochrony dóbr osobistych, czasem wystarczająca jest ich ochrona w inny sposób, np. za pomocą środków procesowych. Z drugiej strony np. Sąd Apelacyjny w Katowicach w uzasadnieniu wyroku z 17.07.2014 r., I ACa 334/14, LEX nr 1498919, wskazał, że jest dobrem osobistym „prawo do godnego uczestnictwa w postępowaniu karnym” (choć w sprawie ostatecznie odmówił ochrony powodowi).

Wydaje się, że w odmienny sposób wyjaśnia relację między dobrami osobistymi a wolnościami konstytucyjnymi J. Podkowik, opisując zależność między swobodą sumienia w rozumieniu art. 23 k.c. a wolnością sumienia i religii w rozumieniu art. 53 Konstytucji RP. Autor ten wskazuje, że (na gruncie sporów o ochronę dóbr osobistych) sądy „współstosują” przepisy Konstytucji i kodeksu cywilnego przy ustaleniu zakresu chronionego dobra oraz przy badaniu bezprawności naruszenia i tak, aksjologia Konstytucji ma służyć ustaleniu czy dana wartość, którą poszkodowany wiąże ze swobodą sumienia, jest objęta ochroną prawną w świetle art. 53 Konstytucji – zob. J. Podkowik, *Cywilnoprawna ochrona dóbr osobistych a wolność sumienia i religii* [w:] A. Biłgorajski (red.), *Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, karnego i cywilnego*, Warszawa 2015, s. 160.

praw człowieka jednocześnie stanowić będzie naruszenie dóbr osobistych, relacja ta nie występuje jednak zawsze³¹⁴.

2. OCHRONA DÓBR OSOBISTYCH Z PERSPEKTYWY EKPC

Z perspektywy europejskiej ochrona dóbr osobistych funkcjonuje w ramach reżimu odpowiedzialności deliktowej. Jednocześnie wiele uznanych dóbr osobistych podlega jednocześnie ochronie prawnej jako prawa człowieka. Przykładem może być życie, integralność fizyczno-psychologiczna, wolność (w tym swoboda poruszania się), godność czy prywatność. Prawa te pozostają dobrami osobistymi chronionymi za pomocą przepisów prawa cywilnego (a także np. karnego), ale otrzymują również ochronę poprzez obowiązujące przepisy konstytucyjne na poziomie wertykalnym, co zapobiega ich naruszeniu poprzez działanie organów państwowych. Przy tym taka konstytucjonalizacja prawa prywatnego występuje w różnym stopniu w większości systemów prawnych³¹⁵.

Jednocześnie na ochronę dóbr osobistych wpływ mają akty prawne o charakterze międzynarodowym, poświęcone ochronie praw człowieka. Wśród aktów prawnych o charakterze międzynarodowym, które wpływają na ochronę dóbr osobistych, należy wymienić przede wszystkim Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (EKPC)³¹⁶, Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej³¹⁷, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych³¹⁸ czy Konwencję o prawach dziecka³¹⁹. Z

³¹⁴ Podobnie jak dane osobowe nie są tożsame z dobrami osobistymi i osoba domagająca się ochrony dóbr osobistych, powołując się na naruszenie dokonane w związku z korzystaniem z danych osobowych, musiałaby wykazać spełnienie przesłanek warunkujących zastosowanie środków ochrony przewidzianych *stricte* dla ochrony dóbr osobistych (art. 24 i 448 k.c.) – zob. wyrok SA w Warszawie z 18.09.2019 r., VI ACa 254/18, LEX nr 2758143 i wyrok SN z 13.12.2018 r., I CSK 690/17, LEX nr 2591586. Zob. też wyrok SN z 15.02.2008 r., I CSK 358/07, OSNC 2009, nr 4, poz. 63, LEX nr 383065, w sprawie dotyczącej ochrony dóbr osobistych naruszonych wskutek udzielenia powódce przez stronę pozwaną niepełnych informacji o zakresie posiadanych i przetwarzanych danych osobowych dotyczących jej sytuacji kredytowej. Analogicznie, naruszenie praw pacjenta również nie oznacza automatycznie naruszenia dóbr osobistych – część praw pacjenta ma charakter praw osobistych, chroniących podstawowe dobra osobiste jak np. zdrowie czy wolność, jednak nie wszystkie prawa przysługujące pacjentowi mają charakter bezwzględny, niektóre z nich są skuteczne wyłącznie *inter partes*, uprawniony może więc żądać określonego zachowania tylko od konkretnego świadczeniodawcy – M. Śliwka, Prawa pacjenta w prawie polskim na tle prawnoporównawczym, Toruń 2010, s. 38.

³¹⁵ J. Neethling, *Personality rights: a comparative overview...*, s. 241-242.

³¹⁶ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284 ze zm.).

³¹⁷ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz.U.E.C Nr 83, str. 389).

³¹⁸ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 r. Nr 38, poz. 167).

³¹⁹ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.).

uwagi na ograniczone ramy niniejszej pracy, w tym rozdziale analiza zostanie ograniczona do jednego z najważniejszych aktów prawa międzynarodowego z perspektywy ochrony dóbr osobistych, czyli na EKPC.

Europejska konwencja praw człowieka została przyjęta w 1950 r. przez państwa członkowskie Rady Europy i weszła w życie w 1953 r. Polska ratyfikowała konwencję w 1993 r. Nad przestrzeganiem konwencji czuwa od 1959 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka z siedzibą w Strasburgu. Dochodzenie praw i wolności zagwarantowanych w Konwencji możliwe jest za pomocą skarg indywidualnych i skarg międzypaństwowych. Konwencja jest integralną częścią wewnętrznego porządku prawnego stron Konwencji³²⁰ i ma ona pierwszeństwo przed prawem krajowym³²¹. Z drugiej strony EKPC obecna jest również w unijnym porządku prawnym. Odwołuje się do niej art. 6 ust. 3 TUE³²², jako do źródła zasad ogólnych prawa, a nadto w art. 52 ust. 3 Karty Praw Podstawowych, zawarte jest zobowiązanie, by prawa zawarte w Karcie i odpowiadające prawom zawartym w Konwencji interpretować zgodnie z Konwencją³²³.

Wpływ EKPC na prawo prywatne jest dwojaki – może wynikać z obligatoryjnego i fakultatywnego zastosowania postanowień Konwencji. Z EKPC i orzecznictwa Trybunału w Strasburgu wynika, że państwo (zarówno ustawodawca, jak i organy państwowe) jest związane w swoich działaniach standardami wyznaczonymi przez EKPC, niezależnie od tego, czy działania te mają charakter publiczno- czy prywatnoprawny. W rezultacie normy Konwencji są stosowane w stosunkach

³²⁰ Co istotne w przypadku Wielkiej Brytanii, EKPC stała się częścią porządku prawnego Wielkiej Brytanii na skutek inkorporacji Konwencji na mocy uchwalonej w 1998 r. ustawy o prawach człowieka - *Human Rights Act* (1998, c. 42; HRA). Sądy brytyjskie do czasu wejścia w życie HRA nie miały kompetencji do orzekania na podstawie Konwencji, ponieważ prawo traktatowe mogło zmienić prawo krajowe tylko w przypadku jego implementacji przez prawodawstwo krajowe – tak: A. Budnik, Wpływ Human Rights Act na definiowanie organu administracji publicznej w Wielkiej Brytanii – uwagi porównawcze, *Krytyka Prawa* 2017, tom 9, nr 4, s. 40.

³²¹ M.A. Nowicki, art. 1 [w:] Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności [w:] Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa 2021, s. 373. W doktrynie wskazuje się na wyrastającą ponad prawa krajowe autonomiczną dziedzinę praw człowieka tak: M.A. Zachariasiewicz [w:] M. Pazdan (red.), Prawo prywatne międzynarodowe. System Prawa Prywatnego. Tom 20A, Warszawa 2014, s. 91, nb 239.

³²² Traktat o Unii Europejskiej. Wersja skonsolidowana (Dz.Urz.U.E.C 2012 Nr 326, poz. 13). Zgodnie z art. 6 ust. 3 TUE: Prawa podstawowe, zagwarantowane w europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz wynikające z tradycji konstytucyjnych wspólnych Państwom Członkowskim, stanowią część prawa Unii jako zasady ogólne prawa.

³²³ K. Kowalik-Bańczyk, Znaczenie (nie)przystąpienia Unii Europejskiej do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka dla ochrony praw podmiotów gospodarczych [w:] A. Bodnar, A. Płoszka (red.), Wpływ Europejskiej Konwencji Praw Człowieka na funkcjonowanie biznesu, Warszawa 2016, s. 46. Art. 52 ust. 3 KPP: W zakresie, w jakim niniejsza Karta zawiera prawa, które odpowiadają prawom zagwarantowanym w europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, ich znaczenie i zakres są takie same jak praw przyznanych przez tę konwencję. Niniejsze postanowienie nie stanowi przeszkody, aby prawo Unii przyznawało szerszą ochronę.

prywatnoprawnych między państwem a obywatelami (wertykalnie). Ponadto, prawa zawarte w postanowieniach EKPC mogą wywierać określony wpływ na stosunki prawne pomiędzy obywatelami poprzez rozwiniętą w orzecznictwie koncepcję zobowiązań pozytywnych oraz oparty na art. 13 Konwencji wymóg skutecznej krajowej ochrony prawnej. Te pozytywne zobowiązania są przyjmowane w odniesieniu do kilku praw zawartych w Konwencji i oznaczają, że państwo ma obowiązek nie tylko powstrzymać się od naruszania takich praw, ale również ma obowiązek chronić obywateli przed naruszaniem tych praw przez innych obywateli³²⁴. W końcu, nawet jeśli zastosowanie postanowień Konwencji w danej sytuacji nie jest obligatoryjne, mogą one stanowić inspirację i ustalać standardy w prawie prywatnym - prawa ustanowione w EKPC odzwierciedlają przecież fundamentalne wartości w społeczeństwie, które powinny być istotne w sensie ogólnym³²⁵. Postanowienia Konwencji wskazują, że prawa człowieka mają wymiar horyzontalny, ale nie zobowiązują państw do regulowania relacji horyzontalnych w celu ochrony praw człowieka przed naruszeniami osób prywatnych (choć jednocześnie tego nie wykluczają). Co istotne, Konwencja nie przyznaje wprost obywatelom prawa do powoływania się na prawa człowieka bezpośrednio w sporze z innym obywatelem³²⁶.

3. KONSTYTUCJONALIZACJA PRAW OSOBISTYCH

Zauważalne od kilkadziesiąt lat zjawisko konstytucjonalizacji prawa prywatnego³²⁷, powoduje zbliżenie się do siebie w tym zakresie poszczególnych europejskich systemów prawnych. Prawa człowieka są coraz częściej przywoływane nie tylko w relacjach między państwem a obywatelem, ale również w relacjach między podmiotami prywatnymi. Istotnym jest przy tym nie tylko samo pytanie czy można odwoływać się do praw człowieka w relacjach między podmiotami prywatnymi, ale również czy sądy mogą, w ramach rozpatrywania sporów natury prywatnoprawnej,

³²⁴ T. Barkhuysen, M.L. van Emmerik, *Constitutionalisation of Private Law: The European Convention on Human Rights Perspective* [w:] T. Barkhuysen, S. Lindenberg (red.), *Constitutionalisation of Private Law*, Leiden 2006, s. 48-49.

³²⁵ Ibid., s. 51.

³²⁶ S. Somers, *The European Convention...*, s. 10.

³²⁷ M. Safjan wspomina zjawisko konstytucjonalizacji prawa na gruncie polskim od roku 1989. Wskazuje on, że treść wielu dóbr osobistych zależeć będzie od rekonstrukcji wolności i praw zawartych w normach wyższego rzędu – M. Safjan, *O uroках eklektyzmu metodologicznego. Od wspólnoty zasad i aksjologii do wspólnoty konstrukcji i wykładni prawa* [w:] R. Szczepaniak (red.), *Problemy pogranicza prawa prywatnego*, Warszawa 2022, s. 20-22.

bezpośrednio stosować prawa podstawowe³²⁸. W doktrynie wskazuje się, że prawa człowieka, podobnie jak dobra wymienione w Konstytucji, nie są bezpośrednią podstawą kształtowania praw osobistych – choć służą jako inspiracja i wskazówka powszechnie aprobowanych wartości³²⁹. Praktyka pokazuje, że sądy stosują prawa człowieka, bezpośrednio lub pośrednio, do stosunków prawnych między obywatelami³³⁰. W ten sposób doktryna praw człowieka przyczynia się do zjawiska, jakie możemy nazwać właśnie konstytucjonalizacją prawa prywatnego (lub też pojawia się nazwa niejako odwrotnie ujmująca problem – prywatyzacja praw człowieka)³³¹. Zjawisko to zdefiniować można jako rosnący wpływ praw podstawowych w stosunkach między podmiotami prywatnymi, przy czym prawa podstawowe to te prawa, które pierwotnie regulować miały stosunki między państwem a jego obywatelami. Prawa te mogą być skodyfikowane w konstytucji krajowej lub w traktacie o prawach człowieka (jak np. EKPC) lub mogą też być niepisane³³². W niniejszym fragmencie pracy posługuję się zatem pojęciem „konstytucjonalizacji” w szerszym znaczeniu, tzn. przy uwzględnieniu wpływu nie tylko przepisów konstytucyjnych, ale również aktów prawa międzynarodowego, które chronią prawa człowieka.

B. Lewaszkiewicz-Petrykowska opisuje trzy etapy funkcjonowania systemów odpowiedzialności cywilnej w Europie od początku XIX wieku – od spokojnej ewolucji, gdzie wina była podstawą odpowiedzialności zarówno kontraktowej jak i deliktowej, poprzez rozwój przemysłowy, powiązany z istotną rolą odpowiedzialności obiektywnej, niezależnej od winy, aż w końcu do czasów konstytucjonalizacji prawa cywilnego (czy odwrotnie – cywilizacji prawa konstytucyjnego)³³³, kiedy pod wpływem koncepcji praw

³²⁸ Na ten temat pisał m.in. *M. Saffjan*, O różnych metodach oddziaływania horyzontalnego praw podstawowych na prawo prywatne, *PiP* 2014, nr 2, s. 3-33. Autor trafnie wskazuje, że na gruncie niektórych spraw natury prywatnoprawnej, rozpatrywanych przez sądy, jedynym możliwym sposobem ich rozwiązania jest rozstrzygnięcie o konflikcie praw podstawowych przy odwołaniu się do wartości konstytucyjnych na poziomie konkretnych sporów – tak jak dzieje się to w przypadku dobrze znanego konfliktu między prawem do ochrony czci i prawem do wolności słowa (tamże, s. 17-18).

³²⁹ *E. Traple*, Nadużycie instytucji ochrony..., s. 145.

³³⁰ O zagrożeniach związanych z bezpośrednim odwoływaniem się do praw podstawowych w stosunkach prywatnoprawnych pisze *M. Pyziak-Szafnicka*, Prawa i wolności konstytucyjne..., s. 134 i n.

³³¹ *T. Barkhuysen, M.L. van Emmerik*, Constitutionalisation of Private Law..., s. 45.

³³² *J. Smits*, Private Law and Fundamental Rights: a Sceptical View [w:] *T. Barkhuysen, S. Lindenberg* (red.), Constitutionalisation of Private Law, Leiden 2006, s. 10.

³³³ Warto zwrócić uwagę na toczącą się na gruncie prawa włoskiego debatę na temat zjawiska tzw. *depatrimonializzazione del diritto privato*, które to tłumaczyć ma proces, w trakcie którego prawo prywatne, pojmowane jako prawo właściwe dla stosunków majątkowych, otwiera się coraz bardziej na regulację i ochronę stosunków niemajątkowych, osobistych – zob. *S. Thobani*, Diritti della personalità..., s. 14.

człowieka i wzrostu znaczenia praw podstawowych prawnicy na nowo przeanalizować muszą podstawy odpowiedzialności cywilnej³³⁴.

Można obecnie zauważyć znaczący wpływ praw człowieka (praw podstawowych) na prawo prywatne. Jak wskazuje M. Safjan: „Współczesne podejście do prawa wymaga jednak nieustannego przekraczania granic pomiędzy gałęziami i dyscyplinami prawnymi, ma charakter holistyczny, dąży do oglądu całościowego prawnych konstrukcji uwzględniającego różne metodologie, bo – jak słusznie zauważają twórcy holizmu – całości nie da się sprowadzić do jej składników. Prawa podstawowe wyrażają aksjologię systemu, stanowią jej esencję.”³³⁵. Trafnie jednak M. Safjan zaznacza, że głównym punktem zainteresowania powinno być pytanie nie o to, czy prawa podstawowe powinny oddziaływać na prawa prywatne, ale raczej kto (sądy powszechne czy np. wyłącznie ustawodawca i jak (przy użyciu jakich metod) ma zapewnić przenikanie praw podstawowych do wszystkich gałęzi prawa, w tym prawa prywatnego³³⁶.

Ważnym czynnikiem przyczyniającym się do tego zjawiska w Europie jest rozwój jurysdykcji wielopoziomowej. Dziedzina prawa prywatnego nie jest już zatem pozostawiona do wyłącznej kompetencji powszechnych, krajowych sądów cywilnych, ale w Europie jest pod znacznym wpływem krajowych sądów konstytucyjnych i sądów ponadnarodowych, takich jak Europejski Trybunał Praw Człowieka (Strasburg) i Trybunał Sprawiedliwości (Luksemburg)³³⁷.

Jednym ze znanych przykładów wpływu dziedziny praw podstawowych na prawo prywatne jest sprawa rozpatrywana najpierw przez niemiecki Federalny Trybunał Sprawiedliwości (BGH), a następnie Federalny Trybunał Konstytucyjny (BVerfG), dotycząca kobiety, która w 1982 roku w wieku 21 lat zgodziła się zostać poręczycielem,

³³⁴ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Czy reforma odpowiedzialności...*, s. 34-36.

³³⁵ M. Safjan, *O urokach eklektyzmu...*, s. 24. W tej samej monografii P. Stec wskazuje, że obserwujemy „publicyzację sfery prywatnej”, a rodzina, własność, małżeństwo, dziedziczenie, wychowanie dzieci, a nawet religia i tożsamość płciowa przestają być wyłącznie sprawą prywatną. Autor zaznacza, że ochrona dóbr osobistych od dawna analizowana jest z perspektywy praw i wolności konstytucyjnych czy szerszej – praw człowieka – P. Stec, *Czy żyjemy w epoce postcywilistycznej?* [w:] R. Szczepaniak (red.), *Problemy pogranicza prawa prywatnego*, Warszawa 2022, s. 106. Również Ł. Goździaszek zauważa, że przepisy konstytucyjne stanowią jedną z wytycznych dla interpretacji przepisów prawa cywilnego, szczególnie gdy wprowadzić prawo cywilne reguluje daną kwestię, ale z uwagi na silną nieostrość norm, konieczne jest każdorazowe i zindywidualizowane dokonywanie wykładni przepisów na kanwie konkretnego przypadku – tak: Ł. Goździaszek, *Cywilnoprawne granice swobody...*, s. 3.

³³⁶ M. Safjan, *O różnych metodach oddziaływania...*, s. 19.

³³⁷ S.D. Lindenbergh, *Fundamental Rights in Private Law: Anchors or Goals in a Globalizing Legal Order?* [w:] M. Faure, A. Van der Walt (red.), *Globalization and Private Law*, Cheltenham 2010, s. 368. O wpływie prawa europejskiego oraz praktyki orzeczniczej TSUE na zjawisko krzyżowania się konstrukcji i metod interpretacji prawa pochodzących z prawa publicznego i prywatnego pisze M. Safjan, *O urokach eklektyzmu...*, s. 25 i n.

zobowiązując się przed bankiem do spłaty kredytu swego ojca, mając ograniczone możliwości finansowe i skromne doświadczenie zawodowe. Federalny Trybunał Konstytucyjny uznał, że *Bundesgerichtshof*, utrzymując poręczenie w mocy, naruszył prawo kobiety do samostanowienia i należało wziąć pod uwagę dotkliwe konsekwencje dla słabszej strony stosunku³³⁸. W rezultacie BGH w nowym orzeczeniu uznał, że poręczenie było sprzeczne z dobrymi obyczajami³³⁹.

Inną znaną sprawą, w której wypracowane na przestrzeni lat stanowisko krajowych sądów uległo przeobrażeniu pod wpływem ETPC, jest sprawa księżnej Karoliny Hanowerskiej (wtedy Karoliny z Monako)³⁴⁰. ETPC uznał, że prawo księżnej Karoliny do prywatności gwarantowane przez art. 8 Konwencji zostało naruszone przez publikację zdjęć ukazujących ją w scenach z jej życia codziennego, nawet jeśli zostały one wykonane w miejscu publicznym³⁴¹. Ocenia się, że orzeczenie Trybunału doprowadziło do zmiany linii orzeczniczej niemieckich sądów na bardziej restrykcyjną względem mediów³⁴². W kolejnej, podobnej sprawie w 2012 r. dotyczącej ochrony prawa do prywatności księżnej Karoliny, Trybunał nie dopatrywał się naruszenia art. 8 Konwencji wobec skarżących³⁴³.

Jako jeden ze sposobów, w jaki prawa podstawowe wpływają na prawo prywatne, wskazuje się właśnie na styk praw podstawowych z koncepcją dóbr osobistych, kiedy prawo podstawowe, będąc jednocześnie dobrem osobistym, rozpatrywane jest w kategoriach prawa prywatnego³⁴⁴. To właśnie prawo deliktowe jest najbardziej kojarzone z wpływem praw podstawowych na inne dziedziny prawa ze względu na fakt, że dobra osobiste są w dużej ilości systemów prawnych chronione poprzez delikt. Naruszenie

³³⁸ Tzw. sprawa *Bürgschaft*; BGH, 16.03.1989 - IX ZR 171/88; BVerfG, 19.10.1993 - 1 BvR 567/89, cyt. za: S.D. *Lindenbergh*, *Fundamental Rights in Private Law...*, s. 369 oraz J. *Smits*, *Private Law and Fundamental Rights...*, s. 11-12.

³³⁹ BGH, 24.02.1994 - IX ZR 227/93, cyt. za: S.D. *Lindenbergh*, *Fundamental Rights in Private Law...*, s. 369.

³⁴⁰ Wyrok ETPC z 24.06.2004 r. w sprawie von Hannover v. Niemcy, skarga nr 59320/00, LEX nr 148052.

³⁴¹ K. von Bassewitz, *Hard Times for Paparazzi...*, s. 646. Autorka wskazywała, że szczegółowe wytyczne w sprawach dotyczących naruszenia prywatności, wypracowane na przestrzeni lat przez niemieckie sądy będą musiały zostać zrewidowane (ibid., s. 648).

³⁴² B. Rodak, Swoboda wypowiedzi dziennikarskiej a ochrona dobrego imienia i wizerunku osób publicznych. Glosa do wyroku ETPC z dnia 7 lutego 2012 r., 40660/08 i 60641/08, LEX/el. 2012 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 20.09.2024 r.).

³⁴³ Wyrok ETPC(WI) z 07.02.2012 r. w sprawie von Hannover v. Niemcy, skarga nr 40660/08, LEX nr 1104747. Zob. A. *Pązik*, komentarz do art. 81 [w:] R. *Markiewicz* (red.), *Komentarz do ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych* [w:] *Ustawy autorskie. Komentarze*. Tom II, Warszawa 2021, s. 1911, który wymienia i opisuje katalog okoliczności, które w ocenie Trybunału należy wziąć pod uwagę, analizując sprawy, w których dochodzi do kolizji wartości w postaci prywatności i wolności słowa.

³⁴⁴ S.D. *Lindenbergh*, *Fundamental Rights in Private Law...*, s. 373.

integralności cielesnej lub prywatności są typowymi przykładami naruszeń zarówno praw człowieka, jak i dóbr osobistych³⁴⁵.

T. Barkhuysen i M. L. van Emmerik, dokonując kompleksowego przedstawienia podstawowych sposobów wpływu doktryny praw człowieka na prawo prywatne, wyróżniają następujące modele:

1. bezpośredni wpływ praw człowieka na stosunki prywatnoprawne – horyzontalne (bezpośredni wpływ na osoby trzecie);

2. pośredni wpływ praw człowieka na stosunki prywatnoprawne poprzez wykładnię klauzul generalnych (*general open legal standards*), takich jak np. dobra wiara, rozsądek i uczciwość czy należyta staranność, na przykład w kontekście czynów niedozwolonych;

3. pośredni wpływ poprzez ustawodawstwo implementujące prawa człowieka, które mają zastosowanie w stosunkach prywatnych (normy o różnym charakterze, z których wynika stosowanie praw człowieka w stosunkach prywatnych w swoisty sposób, jak np. ochrona własności, prywatności czy równości);

4. pośrednie oddziaływanie praw człowieka poprzez traktowanie ich tak, jakby stanowiły ogólne prawo osobowości;

5. określony stopień oddziaływania praw człowieka przez wzgląd na rozstrzyganie sporu między podmiotami prywatnymi przez sąd państwowy;

6. brak jakiegokolwiek wpływu dziedziny praw człowieka na stosunki prawa prywatnego (prawa człowieka mają wpływ ściśle na relacje między państwem a obywatelami i nie ma mowy o jakiegokolwiek formie oddziaływania na prywatne stosunki prawne)³⁴⁶.

W literaturze znaleźć jednak można poglądy o tym, że rozwój zjawiska konstytucjonalizacji prawa prywatnego nie jest czymś pożądanym, m.in. przez wzgląd na fakt, że prawo prywatne zwykle wystarcza i przy rozstrzyganiu sporu sąd cywilny nie ma potrzeby zwracać się do regulacji konstytucyjnych, jako że wartości konstytucyjne i tak stanowią podwaliny regulacji prywatnoprawnych. Prawa podstawowe nie są też wystarczająco precyzyjne i danemu prawu podstawowemu zwykle przeciwstawiane jest inne prawo podstawowe, co prowadzi do konfliktu wartości (jak np. prywatność i wolność słowa)³⁴⁷.

³⁴⁵ J. Smits, *Private Law and Fundamental Rights...*, s. 13.

³⁴⁶ T. Barkhuysen, M.L. van Emmerik, *Constitutionalisation of Private Law...*, s. 45-47.

³⁴⁷ Zob. J. Smits, *Private Law and Fundamental Rights...*

Przykładowo niemiecki Trybunał konstytucyjny już w 1986 r. wskazywał, że choć nie ma możliwości bezpośredniego stosowania ustawy zasadniczej w stosunkach między jednostkami, to jednocześnie rozwinął teorię promieniowania praw podstawowych – co oznacza, że choć sędzia, rozpatrując spory z zakresu prawa prywatnego, nie jest związany wprost prawami podstawowymi, to jednak wpływają one na interpretację norm prawa prywatnego (interpretacja ma być dokonywana w sensie zgodnym z Konstytucją)³⁴⁸.

Również na gruncie polskim możemy zauważyć znaczący wpływ doktryny praw człowieka na stosunki prywatnoprawne. Przy rozpatrywaniu spraw o ochronę dóbr osobistych sądy niezwykle często odnoszą się do postanowień EKPC i orzecznictwa ETPC, co nierzadko ma decydujący wpływ na rozstrzygnięcie³⁴⁹. W odniesieniu do norm konstytucyjnych, pojawia się stanowisko, że na gruncie polskim w kontekście historycznym prawo cywilne niejako wyprzedziło prawo konstytucyjne – z uwagi na fakt, że w okresie realnego socjalizmu w Polsce konstytucjonaliści nie stawiali zasady godności człowieka w centrum swojego zainteresowania, doktryna prawa cywilnego i sądy cywilne rozwijały teorię praw osobowości³⁵⁰.

Z uwagi na niechęć udzielenia przez sądy ochrony prywatnoprawnej pokrzywdzonemu, który powołuje się na prawa podstawowe zagwarantowane w systemie ochrony praw człowieka³⁵¹ (chyba że dane prawo kwalifikuje się jako dobro osobiste)³⁵²,

³⁴⁸ BVerfG, 23.04.1986 - 2 BvR 487/80, cyt. za: B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, Czy reforma odpowiedzialności..., s. 39.

³⁴⁹ Przykładowo w sprawie o ochronę dóbr osobistych, której domagali się powodowie z uwagi na naruszenie w postaci wydania decyzji administracyjnej nakazującej rozbiorę ich domu, sądy I i II instancji przyznały rację pozwanemu, nie dopatrując się żadnego naruszenia dóbr osobistych. Sąd Najwyższy tymczasem odwołał się do orzecznictwa ETPC i dokonanej przez Trybunał wykładni art. 8 ust. 1 EKPC (zob. m.in. wyrok ETPC z 24.05.2007 r., 32718/02, w sprawie Tuleshov i inni v. Rosja, skarga nr 32718/02, LEX nr 289013, gdzie Trybunał wskazał, że długotrwałe zagrożenie eksmisją z mieszkania, pozostawianie w stanie niepewności co do otrzymania od Państwa mieszkania zastępczego, stanowi naruszenie prawa do mieszkania oraz wyrok ETPC z 28.04.2005 r. w sprawie Buck v. Niemcy, skarga nr 41604/98, LEX nr 150071, w którym Trybunał potwierdził, że ingerencja Państwa w prawo do mieszkania musi być zgodna z prawem, konieczna, odpowiadająca pilnej potrzebie społecznej oraz proporcjonalna do uzasadnionego prawnie celu, jaki miała realizować). Na tej podstawie Sąd Najwyższy uznał, że wydanie decyzji administracyjnej nakazującej rozbiorę domu jako zbudowanego bez wymaganego pozwolenia na budowę, które uznane zostało za nieważne, może stanowić naruszenie dobra osobistego w postaci nietykalności mieszkania - wyrok SN z 21.04.2010 r., V CSK 352/09, LEX nr 584223.

³⁵⁰ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, Czy reforma odpowiedzialności..., s. 42.

³⁵¹ Np. wyrok SN z 27.08.2021 r., V CSKP 103/21, LEX nr 3290646: „Ubocznie dostrzeżenia wymaga, że za uznaniem danej wartości za dobro osobiste nie przemawia okoliczność, że podlega ona ochronie na poziomie konwencyjnym (art. 8 EKPC) czy konstytucyjnym (art. 47 Konstytucji), prawa człowieka związane z jego funkcjonowaniem w różnych dziedzinach aktywności życiowej mają bowiem znacznie szerszy zakres zastosowania niż dobra osobiste”.

³⁵² Zob. np. wyrok SA w Katowicach z 15.11.2011 r., I ACa 509/11, LEX nr 1217498, w którym Sąd odmówił udzielenia ochrony dóbr osobistych powodowi, który powoływał się na uniemożliwienie mu udziału w jawnej rozprawie sądowej w charakterze publiczności. Sąd w uzasadnieniu wyroku wskazał, że jakkolwiek katalog dóbr osobistych, wymienionych w art. 23 k.c., nie jest zamknięty to brak jest podstaw do tego, aby uprawnienie tego rodzaju zaliczyć do kategorii dóbr osobistych, podobnie jak do dóbr

pojawiają się głosy o zasadności wprowadzenia odrębnej podstawy ustawowej dla kompensacji uszczerbku wywołanego naruszeniem praw człowieka³⁵³. Wykluczyłoby to problem nieprzystawiania systemu ochrony dóbr osobistych do ochrony praw podstawowych.

osobistych nie zalicza się prawa do sądu. Zob. również przykładowo wyrok SN z 6.05.2010 r., II CSK 640/09, LEX nr 598758, w którym Sąd Najwyższy wskazał, że prawo do rozpoznania sprawy przez sąd bez nieuzasadnionej zwłoki nie stanowi dobra osobistego, czy wyrok SA w Szczecinie z 24.02.2011 r., I ACa 13/11, LEX nr 1213812, wydany w sprawie, w której powód dochodził ochrony jego dóbr osobistych w postaci prawa do równego traktowania i prawa do rzetelnej obrony jego własności.

³⁵³ E. Bagińska, O granicach kompensacji szkody niemajątkowej w przyszłym kodeksie cywilnym (uwagi na tle prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego), PiP 2021, nr 3, s. 125.

ROZDZIAŁ IV RÓŻNE ASPEKTY POSZERZANIA GRANIC OCHRONY DÓBR OSOBISTYCH

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Dziedzina ochrony dóbr osobistych (rozumiana szeroko, nie tylko w kontekście polskich regulacji) podlega nieustannym przeobrażeniom³⁵⁴. Choć w mojej ocenie zjawiska tego nie można ocenić w sposób jednoznacznie pozytywny lub negatywny, to w kontekście prawa polskiego przedstawiciele doktryny nie od dziś ostrzegają przed nadmiernym poszerzaniem granic ochrony dóbr osobistych. Zgodzić się należy z poglądem, że w wyniku ciągłych zmian społecznych i technologicznych, naturalny i pożądany jest wzrost znaczenia instytucji ochrony dóbr osobistych. Już w XX wieku obserwowano to zjawisko w skali światowej, a jego przyczyn upatrywano między innymi w nowych rozwiązaniach technicznych (rozpowszechnienie radia, telewizji, rozwój komputerów). Nie bez znaczenia była też zwiększająca się liczba wypadków komunikacyjnych, mająca wpływ na skalę dochodzonych roszczeń o naprawienie szkód wynikłych z naruszenia dóbr osobistych w postaci życia czy zdrowia³⁵⁵.

W literaturze polskiej i zagranicznej od dawna trwają dyskusje na temat granic koncepcji ochrony dóbr osobistych w różnych systemach prawnych. Dotyczą różnych aspektów mechanizmu ochrony na przykład istnienia poszczególnych dóbr osobistych, takich jak dobra osobistego w postaci tytułu zawodowego magistra³⁵⁶, prawa do komercyjnego wykorzystania wizerunku (*right to publicity*)³⁵⁷, prawa do niezakłóconego czerpania zysku z prowadzonej działalności gospodarczej³⁵⁸, prawa do rozwoju kariery sportowej³⁵⁹ czy możliwość dochodzenia ochrony dóbr osobistych w ramach reżimu

³⁵⁴ Jak wskazują M. Bussani i M. Infantino, Tort Law and Legal Cultures, The American Journal of Comparative Law, 2015, nr 1, s. 97-98: „Through decentralized, overlapping, and continually evolving interventions of private actors, each operating at different levels and from different spheres of authority, tort law adjudication constantly reshapes social ideas and practices about injuries, causal attribution and responsibility, and pushes the law to move in response to its challenges.”

³⁵⁵ J.S. Piątkowski, Ewolucja ochrony dóbr..., s. 10. Zob. także wyrok SA w Krakowie z 28.03.2014 r., I ACa 121/14, LEX nr 1587242, w którym słusznie stwierdzono: „Do kategorii dóbr osobistych nie można zaliczyć praw o charakterze majątkowym, chociaż ich naruszenie może wpływać na negatywne odczucia w sferze psychicznej, duchowej każdego kto utożsamia się z uprawnieniami do określonego prawa majątkowego.”

³⁵⁶ Wyrok SN z 07.02.2007 r., I PK 211/06, OSNP 2008, nr 11-12, poz. 158, LEX nr 400476.

³⁵⁷ Zagadnienie to pozostawiam poza zakresem niniejszej pracy, wyłączając sygnalizując jego istotne znaczenie dla problematyki rozszerzania zakresu ochrony dóbr osobistych.

³⁵⁸ M. Dziurda, komentarz do art. 43 [w:] J. Gudowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55(4)), Warszawa 2021, s. 767; K. Świątczak, Dobra osobiste osób prawnych w polskim prawie cywilnym, Łódź 2020, s. 61.

³⁵⁹ Wyrok SA w Warszawie z 14.06.2016 r., VI ACa 972/15, LEX nr 2094628. Inaczej: wyrok SA w Warszawie z 20.10.2020 r., V ACa 314/19, LEX nr 3112275. Drugi z przytoczonych wyroków Sądu Apelacyjnego w Warszawie, który odmówił uznania prawa do rozwoju kariery sportowej za dobro osobiste

odpowiedzialności kontraktowej³⁶⁰ (żądanie ochrony jako konsekwencja *breach of contract*) czy skutek naruszenia prawa własności³⁶¹. Dyskusja ta dotyczy przy tym nie tylko granic ochrony dóbr osobistych, jakiej wymagać może osoba, której dobra osobiste są naruszane, ale również granic, w jakich dopuszczalne jest zezwolenie na

w rozumieniu art. 23 k.c. i odmówił udzielenia prawnej ochrony dóbr osobistych powodowi, został uchylony wyrokiem SN z 30.01.2024 r., II CSKP 1578/22, LEX nr 3716746. Sprawa została przekazana do ponownego rozpoznania, a Sąd Najwyższy wytknął Sądowi Apelacyjnemu niedostatecznie wyczerpującą ocenę charakteru dobra, którego ochrony domagał się w sprawie powód.

³⁶⁰ Problem ten wykracza poza ramy niniejszej pracy, szczegółowo opisuje go jednak np. *M. Saffan*, *Naprawienie szkody niemajątkowej...*, s. 255 i n.; *M. Ciemiński*, *Odszkodowanie za szkodę...*; *K. Kryla-Cudna*, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową powstałą wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania umowy*, Warszawa 2018.

Możliwość żądania zadośćuczynienia w kontekście tzw. „zmarnowanego urlopu” można traktować jako pewien wyjątek od ogólnej zasady związania krzywdy niemajątkowej z reżimem deliktowym (zob. dotyczącą tego zagadnienia uchwałę SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4 poz. 41, LEX nr 612168) lub jako przejaw pewnej tendencji do coraz szerszego ujmowania ochrony interesów niemajątkowych w ramach reżimów odszkodowawczych.

W odniesieniu do możliwości zakwalifikowania niewykonania bądź nienależytego wykonania obowiązku kontraktowego jako naruszenia dóbr osobistych zob. np. wyrok SA w Warszawie z 11.02.2021 r., I ACa 397/20, LEX nr 3169929, wydany w sprawie, w której powód twierdził, że do naruszenia jego dóbr osobistych doszło w związku z realizacją obowiązków wynikających z zawartej umowy o dzieło, poprzez demontaż nagrobka zmarłych rodziców powoda i brak jego ponownego zamontowania po oczyszczeniu (choć sprawa ta i orzeczenia sądów obu instancji są interesujące pod wieloma innymi względami, mającymi znaczenie dla kwestii rozpatrywanych w niniejszej pracy – m.in. w odniesieniu do ustalenia zaistnienia przesłanki naruszenia dobra osobistego oraz bezprawności naruszenia).

Odrębnym zagadnieniem jest ochrona dóbr osobistych pacjenta na podstawie art. 4 ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzecznik Praw Pacjenta (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1876 z późn. zm.), a wcześniej na podstawie art. 19a ust. 1 nieobowiązującej już ustawy z dnia 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej (Dz.U. 1991 Nr 91, poz. 408 ze zm.). Przyjmuje się, że roszczenia oparte na tym przepisie mogą być dochodzone zarówno w ramach reżimu deliktowego, jak i kontraktowego – tak np. *B. Chmielowiec*, komentarz do art. 4 [w:] *D. Karkowska* (red.), *Prawa pacjenta i Rzecznik Praw Pacjenta*. Komentarz, Warszawa 2021, s. 216. Zob. też wyrok SN z 29.05.2007 r., V CSK 76/07, OSNC 2008, nr 7-8, poz. 91, LEX nr 298935, wydany na gruncie poprzednio obowiązującego art. 19a u.z.o.z., w którym wskazano, że przepis ten „(...) służy tylko osobie będącej pacjentem, ale zasięg jego oddziaływania wykracza poza sferę deliktową i mieści się również w sferze kontraktowej.”. Niezależnie od szkód wyrządzonych przy leczeniu coraz częściej zauważa się potrzebę odejścia od możliwości przyznania zadośćuczynienia wyłącznie w razie szkód wyrządzonych czynem niedozwolonym, podobnie do rozwiązań przyjętych w systemach prawnych innych państw – tak np.: *K. Bączyk-Rozwadowska*, *Odpowiedzialność cywilna za szkody wyrządzone przy leczeniu*, Toruń 2013, s. 125, przypis nr 67.

³⁶¹ *J. Neethling*, *Personality rights: a comparative overview...*, s. 239-241. Autor twierdzi, że między innymi te przykłady decydują o tym, że istnieją problemy w jednoznacznym opisanu dystynktywnych cech dóbr osobistych, taki jak np. niemajątkowy czy ściśle osobisty charakter.

wykorzystywanie dóbr osobistych przez osobę trzecią³⁶² (zjawisko nazywane komercjalizacją dóbr osobistych³⁶³).

Problem dobrze ilustruje pogląd wypowiedziany przez SSN Jacka Gudowskiego w uzasadnieniu zdania odrębnego uchwały Sądu Najwyższego odnośnie do dopuszczalności przyznania zadośćuczynienia za tzw. naruszenie więzi rodzinnych: „(...) zwrot Sądu Najwyższego w tym kierunku stwarza realne niebezpieczeństwo dekompozycji konstrukcji dóbr osobistych oraz rozmycia ich ochrony, co może zachęcać wszystkich pokrzywdzonych do dochodzenia przed sądami zadośćuczynienia za krzywdę, niezależnie od źródła pokrzywdzenia (cierpienia), rodzaju i rozmiaru krzywdy oraz charakteru naruszonego dobra (interesu). Praktyka odnotowuje już takie przypadki, zmuszając sądy do tworzenia ekwilibrystycznych niekiedy koncepcji zapewniających ochronę prawną; w ten sposób granice tej ochrony przesuwają się poza granice rozsądku, w nieznanym kierunku, paradoksalnie grożąc całkowitym rozpadem zasad odpowiedzialności cywilnoprawnej z tytułu czynów niedozwolonych. Cierpią na tym także same dobra osobiste - kategoria prawna o fundamentalnym znaczeniu dla prawa prywatnego - oraz istotny, autonomiczny sposób ochrony «idealnych interesów» człowieka.”³⁶⁴.

W Polsce coraz większa liczba przedstawicieli nauki prawa³⁶⁵, jak i sądów³⁶⁶ przestrzega przed nadmiernym poszerzaniem ochrony przyznawanej z tytułu naruszenia dóbr osobistych, zwracając uwagę, że nie każda niedogodność życiowa czy przykrość

³⁶² Na gruncie prawa włoskiego zauważa się, że kategoria dóbr osobistych odnosi się w rzeczywistości do dwóch typów dóbr osobistych: wartości o charakterze *stricte* osobistym (np. część, prawo do tożsamości) oraz fizycznych lub niematerialnych przejawów tych wartości (np. nazwisko, wizerunek, dane osobowe), przy czym drugi typ przedstawia również pewną wartość majątkową – zob. *S. Thobani*, *Diritti della personalità...*, s. 16. Z kolei na gruncie polskim niemajątkowy charakter dóbr osobistych przemawia według np. *A. Wojciechowskiej* za tym, by autorskich dóbr osobistych nie klasyfikować jako rodzaju dóbr powszechnych, lecz jako dobra o cechach samoistnych, a ustalenia te mogą znaleźć częściowe zastosowanie także do powszechnych dóbr osobistych poddawanych procesowi komercjalizacji – tak: *J. Balcarczyk*, *Prawo do wizerunku...*, s. 77.

³⁶³ O zjawisku w odniesieniu do prawa do wizerunku zob. np. *J. Balcarczyk*, *Prawo do wizerunku...*, *J. Sieńczyło-Chlabicz*, *Prawo do wizerunku a komercjalizacja dóbr osobistych*, *PiP* 2007, nr 6, s. 19-34; wyrok SA w Warszawie z 12.12.2012 r., VI ACa 259/12, LEX nr 1362958.

³⁶⁴ Zdanie odrębne SSN Jacka Gudowskiego do uchwały SN(7) z 27.03.2018 r., III CZP 36/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 103.

³⁶⁵ *M. Wałachowska*, *Roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za zerwanie więzi rodzinnych w razie doznania przez osobę bliską poważnego uszczerbku na zdrowiu*, *PS* 2017, nr 9, s. 20; *T. Grzeszak*, *Dobro osobiste...*, s. 25; *K. Pałka*, *Kreowanie dóbr osobistych [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017, s. 1024 i n.

³⁶⁶ Wyrok SA w Szczecinie z 03.03.2022 r., III APa 14/21, LEX nr 3360525; wyrok SA w Krakowie z 28.03.2014 r., I ACa 121/14, LEX nr 1587242; wyrok SA we Wrocławiu z 06.02.2015 r., I ACa 1596/14, LEX nr 2106845.

powinna podlegać ochronie prawnej³⁶⁷. Na uwagę zasługują wypowiedzi Sądu Najwyższego³⁶⁸ oraz sądów powszechnych³⁶⁹, które, zdając się dostrzegać skalę problemu, nakazują ostrożność przy stosowaniu cywilnoprawnej ochrony dóbr osobistych i powściągliwość, w szczególności w aspekcie odkrywania nowych dóbr osobistych czy zaistnienia przesłanki naruszenia³⁷⁰. Przykładowo sądy odmawiały uznania dóbr osobistych w postaci możliwości kierowania samochodem³⁷¹, „wiarygodności kredytowej”³⁷², zaufania do Państwa³⁷³ czy rozpoznania sprawy sądowej w rozsądnym terminie³⁷⁴. Sądy zwracają również uwagę na fakt, że nie każde bezprawne zachowanie prowadzić musi do naruszenia dóbr osobistych człowieka³⁷⁵.

Zjawisko, o którym mowa, nie jest łatwo zdefiniować³⁷⁶. Podejmuje się próby nazywania go **dekompozycją, dekonstrukcją, wynaturzeniem koncepcji dóbr**

³⁶⁷ Pojawiają się też głosy, że tendencja do „odkrywania” nowych dóbr osobistych jest wyrazem wzrastającego uznania dla osoby ludzkiej i odpowiedzią na mnożące się zagrożenia wywołane rozwojem techniki, choć jednocześnie może być uznana za nieodpowiedzialne korzystanie z wolności będącej darem ustroju demokratycznego, zaś niektóre z „odkrytych” dóbr osobistych pozostają co najmniej sporne, jeśli nie nietrafnie wskazane – tak: *Z. Radwański, A. Olejniczak*, Prawo cywilne..., s. 171.

³⁶⁸ Np. uchwała SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 41, LEX nr 612168; wyrok SN z 16.11.2017 r., V CSK 81/17, LEX nr 2440468; wyrok SN z 27.08.2021 r., V CSKP 103/21, LEX nr 3290646; wyrok SN z 23.06.2023 r., II CSKP 1988/22, LEX nr 3589690.

³⁶⁹ Np. wyrok SA w Warszawie z 27.02.2023 r., I ACa 704/22, LEX nr 3579662.

³⁷⁰ Choć przykładowo w uzasadnieniu wyroku SN z 13.04.2023 r., II CSKP 991/22, LEX nr 3576094, wskazano, że stawiany orzecznictwu zarzut „odkrywania” nowych dóbr osobistych nie jest trafny, jako że katalog dóbr osobistych, z uwagi na rozwój społeczny, nie może pozostać niezmienny.

³⁷¹ Wyrok SN z 23.02.2022 r., II CSKP 232/22, OSNC 2023, nr 1, poz. 7, LEX nr 3347178.

³⁷² Wyrok SA w Warszawie z 18.09.2019 r., VI ACa 254/18, LEX nr 2758143.

³⁷³ Wyrok SA w Warszawie z 20.06.2012 r., I ACa 1389/11, LEX nr 1220671.

³⁷⁴ Wyrok SN z 24.09.2015 r., V CSK 741/14, OSNC 2016, nr 7-8, poz. 95, LEX nr 1794282. Zob. też inne przykłady prezentowane przez *A. Śmidogę*, Otwarty katalog dóbr osobistych w orzecznictwie, *Młoda Palestra*. Czasopismo Aplikantów Adwokackich 2018, nr 3, s. 35 i n.

³⁷⁵ Zob. wyrok SO w Warszawie z 14.01.2013 r., I C 716/12 (niepubl.) i wyrok SA w Warszawie z 09.12.2013 r., I ACa 608/13, LEX nr 1428254, wydane w sprawie żądania przez grupę posłów ochrony dóbr osobistych w postaci wolności sumienia i wyznania, której to ochrony posłowie domagali się poprzez usunięcie krzyża z Sali Posiedzeń Plenarnych Sejmu RP. Powództwa wniesione w sprawie zostały oddalone jako bezzasadne, apelacja powodów została oddalona. Sąd I instancji wskazywał, iż nawet gdyby przyjąć, że krzyż wisi w Sejmie bezprawnie, to powództwo i tak nie mogłoby zostać uwzględnione - wobec uprzedniego ustalenia, że ta obecność nie narusza dóbr osobistych powodów w postaci swobody sumienia czy wyznania. W odniesieniu do zagadnienia obecności symboli religijnych w budynkach publicznych i ewentualnych naruszeń dóbr osobistych zob. również wyrok ETPC z 03.11.2009 r. w sprawie Lautsi v. Włochy, skarga nr 30814/06, dostęp w j. angielskim pod adresem: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-104040&filename=001-104040.pdf> (data dostępu: 21.09.2024 r.).

³⁷⁶ Jak się wydaje nazwanie opisywanego zjawiska nadużywaniem koncepcji ochrony dóbr osobistych może w odpowiedni sposób oddawać sens jego znaczenia, ale jednocześnie stwarza ryzyko niezasadnego powiązania go z instytucją nadużycia prawa (*abus de droit* w prawie francuskim, na gruncie prawa polskiego przede wszystkim art. 5 k.c.). Nie wchodząc w szczegóły w uproszczeniu można stwierdzić, że nadużycie prawa to takie wykonywanie swojego prawa podmiotowego, które ma na celu wyłącznie wyrządzenie szkody innej osobie, jak również działanie sprzeczne z dobrą wiarą, zwyczajami uczciwego obrotu lub celem prawa podmiotowego – tak: *T. Justyński*, Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym, Kraków Zakamycze 2000, s. 42. Tymczasem opisywane zjawisko nie polega na wykonywaniu własnego

osobistych lub inflacją dóbr osobistych³⁷⁷. Co istotne, nie chodzi tutaj wyłącznie o nazwę nowo wyodrębnionego dobra osobistego (np. godność narodowa wywodzona z godności, czy wolność działalności gospodarczej wywodzona z szeroko pojętej wolności). Jak słusznie zauważa K. Pałka, podejście takie opiera się na założeniu, że wystarczy formalnie powiązać np. prawo do godziwych warunków mieszkaniowych z godnością i mirem domowym, pomijając to, co najistotniejsze, czyli określenie treści dobra osobistego, pozwalające na ustalenie, jakie zachowanie jest jego naruszeniem³⁷⁸. Poszukując ochrony z tytułu naruszenia dóbr osobistych, należy dokładnie wskazać które dobro osobiste zostało naruszone. Nie wystarczy samo wskazanie zdarzenia, które spowodowało naruszenie. Wymóg ten ma swoje uzasadnienie – rozpoznając sprawę w przedmiocie ochrony dóbr osobistych sąd powinien w pierwszej kolejności określić dobro osobiste, które mogło zostać naruszone, następnie ustalić, czy doszło do naruszenia dobra osobistego, a dopiero w przypadku pozytywnej odpowiedzi ustalić czy działanie pozwanego było bezprawne.

Zjawisko to zauważalne jest przede wszystkim w orzecznictwie polskich sądów, przy czym nie dotyczy to wyłącznie sądów powszechnych. Szereg zarzutów odnośnie do orzecznictwa Sądu Najwyższego formułuje w tym względzie M. Czajkowska-Dąbrowska. Wskazuje ona, że w niektórych orzeczeniach Sądu Najwyższego trudno było wyodrębnić konkretne naruszone dobro (przy jednoczesnym stwierdzeniu krzywdy moralnej), co skłaniało niektóre składy orzekające do kreowania dóbr słabo sprecyzowanych, określanych przy pomocy kilku różnych sformułowań, co z kolei – zdaniem Autorki - może świadczyć o **załamywaniu się konstrukcji dobra osobistego jako elementu przesłanki roszczeń z tytułu naruszenia dóbr osobistych**³⁷⁹ (pogrubienie własne).

prawa podmiotowego, ale na nieuzasadnionym poszerzeniu koncepcji ochrony dóbr osobistych w różnych aspektach, w taki sposób, że jej granice ulegają całkowitemu rozmyciu.

³⁷⁷ Zob. E. Traple, Nadużycie instytucji ochrony..., s. 139. Pojęcia inflacji kategorii dóbr osobistych używa m.in. P. Machnikowski, komentarz do art. 23 [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Wyd. 11, Warszawa 2023, nb 2 (dostęp elektroniczny Legalis, data dostępu: 19.09.2024 r.), a także K. Pałka, Kreowanie dóbr osobistych..., s. 1024. Podobnie również np. R. Strugała, W oczekiwaniu na uchwałę połączonych izb SN, czyli o podstawach prawnych i granicach ochrony dobra osobistego w postaci „więzi rodzinnej”, MoP 2021, nr 1, s. 23: „(...) zjawisko inflacji dóbr osobistych powinno skłaniać do krytyki orzeczeń, w których za dobra osobiste uznaje się wartości niezwiązane immanentnie z człowiekiem i jego godnością (np. więź ze zwierzęciem domowym, możliwość życia w czystym środowisku czy poczucie dumy narodowej)”.

³⁷⁸ K. Pałka, Kreowanie dóbr osobistych..., s. 1032.

³⁷⁹ M. Czajkowska-Dąbrowska, Roszczenie o zadośćuczynienie z art. 448 k.c. (po nowelizacji) w orzecznictwie Sądu Najwyższego [w:] K. Ślęzak (red.), Studia i analizy Sądu Najwyższego. Tom VII, Warszawa 2014, s. 24.

Postulaty ostrożnego i powściągliwego kreowania nowych dóbr osobistych, bez sztucznego rozszerzania treści pojęcia dobra osobistego, mają niezwykle istotne znaczenie. W doktrynie rozpoznaje się, że odmienne podejście może stwarzać ryzyko zaburzenia koncepcji prawnej dóbr osobistych, a przez to utrudniać określenie przedmiotu i granic ochrony udzielanej im w systemie prawa, a przydawanie rangi dobra osobistego pomniejszym interesom niemajątkowym prowadziłoby do deprecjonowania dóbr osobistych jako wartości szczególnie doniosłych dla każdego człowieka³⁸⁰.

Koncepcję ochrony dóbr osobistych w pewnym sensie traktuje się jak swoistą klauzulę generalną³⁸¹. To podejście zdaje się trafne o tyle, że konstrukcja ochrony dóbr osobistych – podobnie jak klauzula generalna – mają za zadanie zapewniać elastyczność norm prawnych, jednak przy tym mogą wywoływać niebezpieczeństwo związane z relatywizmem postrzegania wartości³⁸².

2. PRZESŁANKA ISTNIENIA DOBRA OSOBISTEGO - ROZBUDOWYWANIE KATALOGU DÓBR OSOBISTYCH

W miarę zmian warunków życia społecznego powstają nowe wartości, inne zaś zanikają, dlatego katalog dóbr osobistych jest przynajmniej częściowo zmienny i jednocześnie pojawiają się nowe dobra³⁸³.

Jednocześnie, choć zmienność katalogu dóbr osobistych jest zjawiskiem pożądanym, zauważa się nadmierne, zbyt pochopne rozbudowywanie tego katalogu w orzecznictwie. Wydaje się, że również w literaturze błędnie niektórzy autorzy poszerzają katalog istniejących dóbr osobistych³⁸⁴.

³⁸⁰ B. Janiszewska, komentarz do art. 23..., s. 369.

³⁸¹ Tak np. B. Gawlik, *Ochrona dóbr osobistych...*, s. 131 oraz B. Kordasiewicz, *Jednostka wobec środków masowego przekazu*, Ossolineum 1991, s. 160 i n. Inaczej natomiast Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 171. Zob. też zdanie odrębne SSN Jacka Gudowskiego do uchwały SN(7) z 27.03.2018 r., III CZP 36/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 103: „Dobra osobiste niepostrzeżenie stają się w praktyce swoistą klauzulą generalną, obejmującą niemal każdy osądany przypadek żądania zadośćuczynienia i każdy stan faktyczny, nieznajdujący prostego rozwiązania w obowiązującym prawie i pozwalający naprawić wszystkie rzeczywiste lub domniemane «krzywdy» oraz uszczerbki w «idealnych interesach» stron.”.

³⁸² A. Szot, *Klauzula generalna jako ponadgałęziowa konstrukcja systemu prawa*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 2016, vol. 63, nr 2, s. 295.

³⁸³ A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 115.

³⁸⁴ Np. E. Dobrodziej wskazuje: „Otwarty katalog dóbr osobistych umożliwia zaliczenie do nich wszelkich dóbr spełniających wymogi tego pojęcia, jak np. prawo do intymności życia prywatnego, prawo do pochówku, prawo do uczęszczania do lokali rozrywkowych, prawo do ochrony sfery uczuciowej związanej z kultem zmarłego, prawo do niezakłóconego odbioru programu telewizyjnego, prawo do żądania zakazania tzw. imisji, prawo do pseudonimu, prawo do miru domowego, prawo do nieskażonego środowiska itp.” – E. Dobrodziej, *Ochrona dóbr osobistych: aspekty prawne i praktyczne*, Bydgoszcz 2003, s. 6.

Naturalnym jest, że katalog dóbr osobistych (niezależnie od oczywistych różnic dotyczących terminologii i teoretycznej koncepcji ich ochrony przyjętej w danym systemie prawnym) różni się w zależności od systemu. Nie można chyba mówić o istnieniu jakiegokolwiek uniwersalnego katalogu dóbr, które powinny podlegać ochronie prawnej, choć próby wypracowania takowej były podejmowane³⁸⁵. J. Neethling zaproponował następującą typologię: prawo do życia, nietykalność cielesna, swoboda poruszania się, dobre imię, godność, prawo do uczuć, prawo do prywatności i prawo do tożsamości. Zaproponowane przez niego dobra osobiste „zawierają” w sobie różne podtypy, które np. w polskim systemie prawnym wyróżniamy jako odrębne dobra osobiste. Przykładowo, w ramach prawa do tożsamości, według J. Neethlinga, zawiera się również prawo do nazwiska, głosu, wizerunku itd.³⁸⁶ Autor jednocześnie przestrzega przed niepotrzebnym podziałem na zbyt wiele odrębnych dóbr osobistych³⁸⁷.

Kwestia zagrożeń płynących z możliwości nadmiernego rozszerzania dóbr osobistych, mogących podlegać ochronie prawnej, nie jest problemem nowym³⁸⁸. Już J. Panowicz-Lipska wskazywała, że powstaje problem, jakimi kryteriami należy się kierować przy kwalifikacji dobra osobistego, a możliwość objęcia ochroną cywilnoprawną wszelkich dóbr osobistych i wątpliwości, jakie mogą wynikać przy ich kwalifikacji, uzasadniają dążenie do skonstruowania bliższego określenia pojęcia dóbr osobistych³⁸⁹. Granice pomiędzy poszczególnymi dobrami osobistymi nie są ostre. Tradycyjnie uważa się, że zakres i treść poszczególnych dóbr osobistych są płynne³⁹⁰.

Naturalnie, jak zostało to już powiedziane wcześniej, nie mamy wątpliwości co do tego, że istnieje możliwość „odkrywania” nowych dóbr osobistych, niewymienionych wprost przez ustawodawcę. W ten sposób uznano m.in. istnienie dobra osobistego w postaci kultu pamięci osoby zmarłej czy sfery życia prywatnego i co do konieczności objęcia ich ochroną prawną właściwą dla dóbr osobistych nie ma współcześnie żadnych wątpliwości³⁹¹.

³⁸⁵ J. Neethling, Recognition and Protection of Personality Rights: Classification and Typology, *Journal of European Tort Law* 2018, vol. 9, issue 3, s. 244-245.

³⁸⁶ Ibid., s. 264.

³⁸⁷ Ibid., s. 266.

³⁸⁸ Choć przykładowo J.S. Piątkowski uważał, że spotykane ówczesnie w piśmiennictwie twierdzenie o pojawianiu się coraz to nowszych dóbr osobistych, wykształconych przez życie i w następnej kolejności uznanych przez judykaturę, jest wyolbrzymione i jedynym takim dobrem osobistym był kult pamięci osoby zmarłej – J.S. Piątkowski, *Ewolucja ochrony dóbr...*, s. 30.

³⁸⁹ J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr...*, s. 26.

³⁹⁰ A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 10, s. 106.

³⁹¹ W odniesieniu do dobra osobistego w postaci prawa do kultu pamięci osoby zmarłej zob. np. A. Chodorowska, Ł. Szumkowski, *Problematyka prawa do grobu w kontekście dóbr osobistych*, *Studia*

Nie od dziś zauważa się również potrzebę wyodrębniania samodzielnych elementów z zakresu uznanych już dóbr osobistych i traktowania ich jako dóbr jednostkowych. Jako przykład może posłużyć godność pracownicza, traktowana jako odrębne od godności dobro osobiste³⁹². Nie wszyscy przedstawiciele doktryny są jednak tego zdania. Istnieniu dobra osobistego w postaci godności pracowniczej sprzeciwił się Sąd Najwyższy w cytowanej już uchwale z 1971 r.³⁹³ Jak wskazał w tezie orzeczenia: „Naruszeniem czci (w rozumieniu art. 23 k.c.) jest sformułowanie uwłaczające czci każdego człowieka (zewnętrznej lub wewnętrznej) niezależnie od zawodu lub rodzaju wykonywanego zatrudnienia, w granicach przeciętnych ocen aktualnie stosowanych w społeczeństwie, a nie w indywidualnym odczuciu osoby, która domaga się ochrony prawnej. Toteż nieuzasadnione jest odróżnianie «godności pracowniczej» jako szczególnego przedmiotu ochrony przewidzianej w art. 23 k.c., tak jak niewłaściwe są też rozróżnienia innych «godności» związanych z wykonywaniem zawodu.”. Przykładowo J. Chaciński stoi na stanowisku, że nie ma jakichkolwiek podstaw do wyróżniania godności pracowniczej jako odrębnego dobra osobistego, ponieważ rozróżnienie takie następowałoby tylko ze względu na świadczenie pracy na podstawie stosunku pracy i dokładnie na takiej samej zasadzie moglibyśmy wyróżniać godność agenta, zleceniobiorcy, konsumenta itp.³⁹⁴

W doktrynie w ostatnich latach zauważa się dynamiczny rozwój zakresu wartości objętych mianem dóbr osobistych. Wskazuje się, że: „W orzecznictwie dostrzegane są wciąż nowe interesy i wartości, uznawane in casu za godne ochrony w ramach konstrukcji dobra osobistego. Poszerzanie zakresu przyznawanej ochrony następuje przy tym zasadniczo na dwa sposoby. Z jednej strony sądy odkrywają nowe dobra osobiste, dotychczas nieodkryte. Z drugiej zaś strony, zakresy istniejących już i powszechnie uznanych dóbr osobistych podlegają rozszerzaniu tak, aby objąć nimi interesy dotychczas

Prawoustrojowe 2019, nr 46, s. 19-33. Autorzy wyodrębniają prawo do grobu jako uprawnienie o charakterze dobra osobistego wynikające z kultu pamięci osoby zmarłej (ibid., s. 26). Co istotne, powołując się na orzeczenie Sądu Najwyższego (wyrok SN z 06.02.2008 r., II CSK 474/07, LEX nr 452984), Autorzy wskazują również, że do dóbr osobistych określanych jako kult pamięci zmarłych należy prawo do pochowania w przyszłości własnych zwłok w wybranym przez siebie miejscu – które to prawo może zostać naruszone przez niedotrzymanie warunków umowy przez zarządcę cmentarza i pochowanie w ustalonym miejscu zwłok innej osoby (ibid., s. 27).

³⁹² A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 45-46. Autor ten wskazuje, że w zasadzie sam ustawodawca przewiduje ochronę pewnych dóbr jednostkowych, wpływających z pojęć szerszych, np. ochrona tajemnicy korespondencji ma służyć zabezpieczeniu tylko jednego z elementów tajemnicy prywatnej.

³⁹³ Uchwała 7 Sędziów SN z 28.05.1971 r., III PZP 33/70, OSNC 1971, nr 11, poz. 188.

³⁹⁴ J. Chaciński, *Prawa podmiotowe a ochrona...*, s. 125.

za ich pomocą niechronione.”³⁹⁵. Jednocześnie słusznie pojawiają się (i to również coraz częściej) postulaty, by rozszerzanie katalogu dóbr następowało ostrożnie i w ramach przyjętej konstrukcji prawnej dóbr osobistych. Nie wszystkie bowiem „wartości idealne” stanowią dobra osobiste jednostki, a jedynie te, które porządek prawny za takie uznaje³⁹⁶.

A. Cisek przewidywał wzrost znaczenia ochrony dóbr osobistych za pomocą przepisów prawa cywilnego, wskazując na konieczność posłużenia się elastycznymi instrumentami prawnymi, zagwarantowanymi przez cywilnoprawną ochronę dóbr osobistych, wobec coraz to nowszych i trudnych do przewidzenia zagrożeń, którym sprostać musi jednostka³⁹⁷.

Po przyjęciu kodeksu cywilnego, art. 23 i 24 k.c. analizowane były początkowo przez pryzmat obowiązujących przepisów Konstytucji PRL. Jak zatem zauważano, choć przepisy Konstytucji nie przesadzają o zakresie ochrony dóbr osobistych poszkodowanego, to jednocześnie zakreślają ogólne ramy, w których porządek prawny zapewnia ochronę poszczególnych dóbr osobistych³⁹⁸. W ramach katalogu uznawanych dóbr osobistych wymieniano zatem przykładowo istniejącą w warunkach społeczeństwa socjalistycznego wolność pracy (art. 68 ust. 1 Konstytucji gwarantował obywatelom prawo do pracy)³⁹⁹.

Prawo do prywatności jest obecnie powszechnie uznawanym dobrem osobistym, choć nie jest wprost wymienione w art. 23 k.c., a pierwsza wzmianka o cywilnoprawnej ochronie prywatnej sfery życia człowieka pojawiła się w art. 14 ust. 6 prawa prasowego⁴⁰⁰, zgodnie z którym nie wolno bez zgody osoby zainteresowanej publikować informacji oraz danych dotyczących prywatnej sfery życia, chyba że wiąże się to bezpośrednio z działalnością publiczną danej osoby⁴⁰¹.

Jednym z pierwszych wyodrębnionych dóbr osobistych, uznanych przez orzecznictwo, a niewymienionych wprost przez ustawodawcę, jest kult pamięci osoby zmarłej. Sąd Najwyższy uznał w orzeczeniu z 1965 r., że: „Otóż art. 10 ust. 1 ustawy z 31.I.1959 r. przewiduje prawo, które przysługuje najbliższej rodzinie osoby zmarłej, a

³⁹⁵ J. Sadowski, komentarz do art. 23..., nb 19 (dostęp elektroniczny Legalis, data dostępu: 21.09.2024 r.).

³⁹⁶ Wyrok SA w Warszawie z 18.09.2019 r., VI ACa 254/18, LEX nr 2758143.

³⁹⁷ A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 4.

³⁹⁸ A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 94-95.

³⁹⁹ *Ibid.*, s. 93.

⁴⁰⁰ Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (Dz.U. 1984 Nr 5, poz. 24 ze zm.) Tak: B. Kordasiewicz, *Cywilnoprawna ochrona prawa do prywatności*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2000, z. 1, s. 22.

⁴⁰¹ Zgodnie z aktualnym brzmieniem przepisu art. 14 ust. 6 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe.

m.in. matce, mianowicie prawo do pochowania. Sfera możliwości postępowania przewidziana tym przepisem przedstawia wartość psychiczną. Art. 10 ust. 1 ustawy z 31.I.1959 r. chroni więc dobro osobiste, które przysługuje jako prawo podmiotowe osobiste.”⁴⁰².

W dalszej części pracy przedstawiam zwięźle katalog wartości, które budziły lub wciąż budzą kontrowersje w orzecznictwie i piśmiennictwie, co do ich włączenia w poczet grupy chronionych prawem dóbr osobistych. Nie przedstawiam zatem tradycyjnego ujęcia najważniejszych dóbr osobistych, co do których konieczność cywilnoprawnej ochrony nie budzi dyskusji, ale zamiast tego skupiam się na przypadkach wątpliwych, granicznych. Zaznaczyć również należy, że owe wyliczenie dóbr osobistych, których wyodrębnienie może budzić uzasadnione wątpliwości, nie ma charakteru kompletnego, a wyłącznie przykładowy. Należy ponadto przewidywać, że ze względu na tendencję do dynamicznego rozbudowywania katalogu dóbr osobistych na gruncie polskiego systemu prawnego, w przyszłości liczba podobnych przykładów będzie coraz większa.

2.1. Więzi rodzinne

Możliwość wyodrębnienia więzi rodzinnych jako dóbr osobistych podlegających ochronie prawa cywilnego była długo dyskutowana w literaturze i zdania w tej kwestii nadal są podzielone⁴⁰³. Jeśli chodzi o orzecznictwo, wydaje się, że obecnie można mówić o dominującym poglądzie o przyznaniu więzi rodzinnej statusu dobra osobistego (w szczególności z uwagi na szereg orzeczeń Sądu Najwyższego, który opowiadał się – w większości z nich – za kwalifikacją więzi rodzinnych jako dóbr osobistych). Najczęściej problem istnienia dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych i możliwości przyznania zadośćuczynienia za ich zerwanie pojawia się w dwóch sytuacjach – przy wypadkach komunikacyjnych oraz w przypadku tzw. szkód prenatalnych związanych z nieprawidłowo przeprowadzonym porodem⁴⁰⁴ (tej drugiej kwestii przyglądam się bliżej w rozdziale IV par. 2.2. niniejszej pracy). Zagadnienie to dotyczy kwestii tzw. osób

⁴⁰² Postanowienie SN z 13.01.1965 r., I CR 464/64, OSNC 1965, nr 10, poz. 171. J.S. Piąkowski w odniesieniu do cytowanego orzeczenia argumentuje, że niezasadnie SN uzależnia możliwość domagania się ochrony dobra osobistego od tego, by dobro to było przewidziane w ustawie – *J.S. Piąkowski, Ewolucja ochrony dóbr...*, s. 32.

⁴⁰³ Zob. T. Grzeszak, Zdrada małżeńska a naruszenie dóbr osobistych w orzecznictwie Sądu Najwyższego, *MoP* 2019, nr 11, s. 608 i cyt. tam literatura.

⁴⁰⁴ P. Szymańska vel *Szymanek*, Wiąż rodzinna w orzecznictwie Sądu Najwyższego, *Studia Prawnoustrojowe* 2019, t. 45, s. 337.

pośrednio poszkodowanych⁴⁰⁵. Osobą bezpośrednio poszkodowaną będzie bowiem osoba, wobec której skierowane było działanie sprawcze i która wskutek tego działania doznała uszczerbku na zdrowiu. Osobami pośrednio poszkodowanymi są osoby czujące ból i cierpienie w związku z jej kalectwem⁴⁰⁶. Na wstępie należy poczynić kilka uwag odnoszących się do kwestii skutków śmierci poszkodowanego i możliwości żądania zadośćuczynienia za doznaną krzywdę przez najbliższych członków rodziny zmarłego (osób pośrednio poszkodowanych). Należy zauważyć, że polski ustawodawca na przestrzeni lat regulował wyżej wskazaną kwestię w różny sposób, a ewolucja w tym zakresie mogła mieć wpływ na późniejsze uregulowanie kwestii zadośćuczynienia za niemożność nawiązania lub kontynuowania więzi rodzinnej.

Początkowo art. 166 k.z. przewidywał, że w razie śmierci poszkodowanego sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego stosowną sumę pieniężną tytułem zadośćuczynienia za doznaną przez nich krzywdę moralną. Sądom pozostawiono przy tym dużo swobody przy ocenie, czy w danych okolicznościach sprawy zadośćuczynienie powinno być przyznane, a krzywda była powszechnie rozumiana jako cierpienia psychiczne, spowodowane utratą osoby bliskiej⁴⁰⁷. Jednak Sąd Najwyższy w uchwale 7 sędziów z 1951 r. uznał przyznanie na podstawie art. 166 k.z. zadośćuczynienia za krzywdę moralną na rzecz członka rodziny zmarłego za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego w Państwie Ludowym, argumentując, że śmierć osoby bliskiej nie powinna być źródłem korzyści pieniężnej. Dokonana w ten sposób wykładnia w praktyce prowadziła do uchylecia przepisu art. 166 k.z.⁴⁰⁸ Kolejna uchwała SN z 1957 r.

⁴⁰⁵ Jak wskazuje *M. Walachowska*, Roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne..., s. 18: „Zasadnicze pytanie, jakie można postawić w związku z dochodzeniem zadośćuczynienia pieniężnego za naruszenie więzi rodzinnej z uwagi na doznanie poważnego uszczerbku na zdrowiu przez inną osobę, dotyczy tego, czy interes podlega w tego typu sprawach ochronie oraz w jakim sposób racjonalnie wytyczyć granice takiej kompensacji. Z jednej strony można twierdzić, że członkowie rodziny poszkodowanego są jedynie poszkodowani pośrednio, ponieważ zdarzenie wyrządzające szkodę nie było skierowane przeciwko nim. Z drugiej strony jednak, jeśli np. współmałżonek dozna wstrząsu psychicznego z tego powodu, należałoby uznać go na poszkodowanego bezpośrednio (choć relacja kauzalna ma wówczas charakter pośredni). Podobnie trzeba by było uznać, gdyby przyjąć, że więź emocjonalna z poszkodowanym ma charakter dobra osobistego.”.

⁴⁰⁶ *K. Krupa-Lipińska*, Zadośćuczynienie za cierpienie wynikające z niemożności nawiązania z osobą bliską typowej więzi rodzinnej z powodu jej uszczerbku na zdrowiu będącego następstwem czynu niedozwolonego, *Gdańskie Studia Prawnicze* 2018, t. 39, s. 190. Problem osób pośrednio poszkodowanych w sytuacji spowodowania uszczerbku na zdrowiu jest podobny jak w sprawach dotyczących śmierci osoby bliskiej.

⁴⁰⁷ *A. Szpunar*, Odszkodowanie w razie śmierci osoby bliskiej, Warszawa 1973, s. 148.

⁴⁰⁸ Uchwała SN(7z) z 15.12.1951 r., C 15/51, OSNCK 1953, nr 1, poz. 3, LEX nr 117056. *A. Szpunar* wskazywał, że zgodnie z uzasadnieniem uchwały, Sąd Najwyższy twierdził, że roszczenie o zadośćuczynieniem na rzecz członka rodziny zmarłego jest uzasadnione wtedy, gdy z krzywdą moralną łączy się szkoda majątkowa, trudno uchwytna, której nie pozwalają wynagrodzić inne obowiązujące

dopuszczała w pewnych wypadkach możliwość zasądzenia zadośćuczynienia w razie śmierci najbliższego członka rodziny – Sąd Najwyższy uznał w tym przypadku, że żądanie zadośćuczynienia na podstawie art. 166 k.z. nie jest zasadne, gdy krzywda polega tylko na cierpieniu z powodu utraty osoby najbliższej, ale nie łączy się z pogorszeniem sytuacji życiowej uprawnionego (decydując o mieszanym charakterze zadośćuczynienia – obejmującego elementy majątkowe i niemajątkowe)⁴⁰⁹.

Następnie w toku prac legislacyjnych zwyciężył pogląd, że należy zrezygnować z przepisu dotyczącego przyznania zadośćuczynienia na rzecz najbliższych członków rodziny w razie śmierci poszkodowanego, co było rezultatem ugruntowania się zasady, że śmierć osoby najbliższej nie powinna być źródłem korzyści majątkowych⁴¹⁰. Jednocześnie wydaje się, że ustawodawca w przejrzysty sposób dał wyraz odróżnieniu szkód majątkowych od niemajątkowych, przyznając najbliższym członkom rodziny zmarłego w art. 446 § 3 prawo do odszkodowania (nie zaś zadośćuczynienia) w razie znacznego pogorszenia ich sytuacji życiowej⁴¹¹.

Dopiero ustawą nowelizującą z dnia 30 maja 2008 r.⁴¹² dodano do art. 446 k.c. paragraf 4, uprawniający sąd do przyznania najbliższym członkom rodziny zmarłego odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę⁴¹³. Należy podkreślić, że przepis art. 446 § 4 k.c. mógł być stosowany wyłącznie do przypadków, w których śmierć będąca źródłem krzywdy nastąpiła po wejściu w życie przepisu, nie mógł zaś stanowić podstawy prawnej do dochodzenia zadośćuczynienia przez osoby, które doznały krzywdy z powodu śmierci bliskiego mającej miejsce wcześniej. Przewidywano więc, że dobro osobiste w postaci więzi rodzinnej czy emocjonalnej, „odkryte” z uwagi na potrzebę przezwyciężenia tych konsekwencji

przepisy. Jak wskazuje Autor, Z. Radwański określił takie podejście mianem „odszkodowania za szkodę majątkową pod firmą zadośćuczynienia” – A. Szpunar, *Odszkodowanie w razie śmierci...*, s. 148-150.

⁴⁰⁹ Uchwała SN(CI) z 29.01.1957 r., I CO 37/56, OSNCK 1958, nr 1, poz. 2, LEX nr 118891, cyt. za: A. Szpunar, *Odszkodowanie w razie śmierci...*, s. 150-151.

⁴¹⁰ A. Szpunar, *Odszkodowanie w razie śmierci...*, s. 153-154. Jak stwierdził Autor: „Uzasadniona wydaje się teza, że suma pieniężna nie jest właściwym środkiem na otarcie łez najbliższych członków rodziny zmarłego, powołujących się w istocie na krzywdę, która spotkała inną osobę.” – *ibid.*, s. 154.

⁴¹¹ *Ibid.*, s. 155. Autor wyjaśnia dalej, że ustawodawcy, poprzez dokonanie zmiany, chodziło o to, aby w odszkodowaniu na rzecz osób najbliższych nie mieszać różnych elementów – majątkowych i niemajątkowych – *ibid.*, s. 157.

⁴¹² Ustawa z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2008 Nr 116, poz. 731).

⁴¹³ W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że chodzi o przywrócenie instytucji z art. 166 Kodeksu zobowiązań, według którego sąd mógł przyznać najbliższemu członkowi rodziny poszkodowanego, którego śmierć nastąpiła wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, lub instytucji przez nich wskazanej, stosowną sumę pieniężną jako zadośćuczynienie za doznaną przez nich krzywdę moralną - uzasadnienie projektu ustawy z druku Sejmu VI kadencji nr 81, dostęp pod adresem: <https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruku/81> (data dostępu: 12.09.2024 r.)

intertemporalnych, szybko zacznie „żyć własnym życiem”, otwierając drogę do dochodzenia, na podstawie art. 448 k.c., zadośćuczynienia za krzywdę wynikającą z jego naruszenia, do którego doszło z innego powodu niż śmierć osoby bliskiej pokrzywdzonego⁴¹⁴. I rzeczywiście, warto zwrócić uwagę na orzeczenie Sądu Najwyższego z 2010 r., w którym wskazał on, że spowodowanie śmierci osoby bliskiej przed dniem wejścia w życie wskazanej powyżej ustawy nowelizującej mogło stanowić naruszenie dóbr osobistych najbliższych członków rodziny zmarłego i uzasadniać przyznanie im zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c.⁴¹⁵ Sąd Najwyższy uznał, że zadośćuczynienie należy się z uwagi na naruszenie dobra osobistego w postaci prawa do życia rodzinnego i utrzymania tego rodzaju więzi. Słuszna wydaje się krytyka tego orzeczenia⁴¹⁶. Należy zaś zgodzić się ze stwierdzeniem, że to właśnie trudności w ocenie charakteru więzi rodzinnych skłoniły ustawodawcę do przywrócenia wyraźnej podstawy prawnej dla zadośćuczynienia pieniężnego w razie śmierci osoby bliskiej⁴¹⁷, i analogiczne uzasadnienie można formułować w przypadku podstawy dla zadośćuczynienia w razie ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu osoby bliskiej. Należy wnioskować zatem, że skoro ustawodawca wyraźnie uregulował (poza art. 448 k.c.) możliwość żądania zadośćuczynienia w razie śmierci osoby bliskiej, zadośćuczynienie to nie należało się wcześniej, na podstawie art. 448 k.c., a więzi rodzinne, naruszone przez śmierć osoby bliskiej, nie były uznawane za dobro osobiste.

⁴¹⁴ R. Strugała, W oczekiwaniu na uchwałę..., s. 16.

⁴¹⁵ Wyrok SN z 14.01.2010 r., IV CSK 307/09, OSNC-ZD 2010, nr 3, poz. 91, LEX nr 599865. Podobnie np. uchwała SN z 22.10.2010 r., III CZP 76/10, LEX nr 604152: „Najbliższemu członkowi rodziny zmarłego przysługuje na podstawie art. 448 k.c. w związku z art. 24 § 1 k.c. zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę, gdy śmierć nastąpiła na skutek deliktu, który miał miejsce przed dniem 3 sierpnia 2008 r.” oraz wyrok SN z 11.05.2011 r., I CSK 621/10, LEX nr 848128: „Wprowadzenie art. 446 § 4 k.c. doprowadziło bowiem jedynie do zmiany w sposobie realizacji roszczenia przez skonkretyzowanie osób uprawnionych do jego dochodzenia oraz przesłanek jego stosowania.”.

⁴¹⁶ Tak np. M. Walachowska, Wynagrodzenie szkód deliktowych doznanych przez pośrednio poszkodowanych, Warszawa 2014, s. 299-300. Słusznie wskazuje Autorka, powołując się na wyrok SA w Białymstoku z 09.01.2014 r., I ACa 616/13, LEX nr 1415818, iż „(...) skoro nie było [przed wprowadzeniem art. 446 § 4 k.c.] wyraźnej podstawy prawnej dla roszczenia o zadośćuczynienie w związku ze śmiercią osoby bliskiej, nie było zasadne odwoływanie się w każdej sprawie do art. 448 k.c. i włączanie do katalogu dóbr osobistych z art. 23 k.c. każdej wartości niemajątkowej.” (ibid., s. 300). Autorka wskazuje, że nie podziela poglądu, że prawo do życia i zdrowia najbliższych członków rodziny jest dobrem osobistym (ibid., s. 324-325). Choć np. w głosie do wyroku SA w Gdańsku z dnia 23 września 2005 r. wskazywała, że „Należy zastanowić się, czy powołana przez Sąd w sprawie więź rodziców z dzieckiem mieści się w otwartym katalogu niemajątkowych dóbr przysługujących człowiekowi. Sądzę, że rację miał Sąd, zaliczając tę wartość do kategorii dóbr osobistych. Jest to przecież wartość niemajątkowa, ściśle związana z jednostką ludzką.” - M. Walachowska, Glosa do wyroku s.apel. z dnia 23 września 2005 r., I ACa 554/05, PS 2007, nr 1, s. 135.

⁴¹⁷ M. Walachowska, Wynagrodzenie szkód deliktowych..., s. 311.

Podobnie stało się w przypadku możliwości żądania zadośćuczynienia za doznaną krzywdę tytułem naruszenia dobra osobistego w postaci prawa do utrzymywania kontaktów rodzinnych, wskutek spowodowania ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu. Jeszcze przed zmianą stanu prawnego, istniały dwa przeciwstawne stanowiska orzecznicze: według jednego z nich, prawo do utrzymywania kontaktów rodzinnych (czy więzi rodzinnych) jest dobrem osobistym i z tego tytułu zadośćuczynienie może być przyznane, natomiast według drugiej – nie ma podstaw do wyróżnienia dobra osobistego w postaci prawa do utrzymywania więzi rodzinnych, wobec czego nie można żądać zadośćuczynienia w wyniku ich zerwania i dopiero w przypadku śmierci osoby bliskiej można formułować żądanie zadośćuczynienia za zaistniałą w wyniku śmierci tej osoby krzywdę. Poniżej przedstawiam kluczowe argumenty przedstawicieli obu stanowisk.

Jednym z pierwszych istotnych orzeczeń dotyczących istnienia dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych był wyrok wydany w 2005 r. przez Sąd Apelacyjny w Gdańsku, a więc jeszcze przed wprowadzeniem do kodeksu cywilnego art. 446 § 4. Sąd uznał wtedy, że szczególna więź rodziców z dzieckiem, przysługująca zarówno dziecku, jak i rodzicom w prawidłowo funkcjonującej rodzinie, zasługuje na status dobra osobistego, podlegającego ochronie prawnej przewidzianej w art. 24 § 1 k.c.⁴¹⁸ Wyrok spotkał się z aprobatą przedstawicieli doktryny⁴¹⁹.

W kolejnych latach Sąd Najwyższy kilkakrotnie uznawał istnienie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych, w tym w kilku uchwałach wydanych w składzie siedmiu sędziów. Na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza uchwała z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 36/17 oraz uchwała z dnia 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19.

Sąd Najwyższy w uchwale 7 sędziów z 2018 r.⁴²⁰ wskazał, że choć nazwy wyodrębnionego dobra osobistego na przestrzeni czasu różniły się (więź rodzinna, więź

⁴¹⁸ Wyrok SA w Gdańsku z 23.09.2005 r., I ACa 554/05, *Palestra* 2006, nr 9-10, poz. 308, LEX nr 193128. Stan faktyczny sprawy dotyczył śmiertelnego pobicia przez policjanta 13-letniego syna powodów w czasie nieuzasadnionej interwencji funkcjonariuszy policji wobec grupy kibiców sportowych.

⁴¹⁹ *M. Wałachowska*, Głosa do wyroku s.apel. z dnia 23 września 2005 r., I ACa 554/05..., s. 135; *M. Kowalski*, Głosa do wyroku s.apel. z dnia 23 września 2005 r., I ACa 554/05, *Palestra* 2006, nr 9-10, s. 308.

⁴²⁰ Uchwała SN(7) z 27.03.2018 r., III CZP 36/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 103, LEX nr 2521621. W tym samym dniu zapadły jeszcze dwie uchwały SN w składzie 7 sędziów, potwierdzające uznanie dobra osobistego w postaci więzi emocjonalnej pomiędzy osobami bliskimi, tj. uchwała SN(7) z 27.03.2018 r., III CZP 60/17, OSNC 2018, nr 9, poz. 83, LEX nr 2463496 i uchwała SN(7) z 27.03.2018 r., III CZP 69/17, OSNC 2018, nr 4, poz. 104, LEX nr 2521622. Do wszystkich trzech uchwał zdania odrębne zgłosili sędziowie: Jacek Gudowski i Kazimierz Zawada. Zob. *A. Wilk*, Zadośćuczynienie za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego - glosa - III CZP 60/17, *MoP* 2018, nr 15, w której Autorka uznaje za uzasadnione stanowisko zajęte w uchwale, traktujące więź emocjonalną z osobami najbliższymi jako dobro osobiste i wskazuje, że stanowi ono istotny krok na drodze do skuteczniejszej ochrony bliskich relacji międzyludzkich jako dobra osobistego.

rodzinna, której zerwanie powoduje ból, cierpienie i rodzi poczucie krzywdy, szczególna więź rodzinna, prawo do życia w rodzinie, prawo do życia rodzinnego, więź lub szczególna więź emocjonalna łącząca osoby bliskie, szczególna więź rodziców z dzieckiem, prawo do życia w związku małżeńskim, posiadania ojca i życia w pełnej rodzinie⁴²¹), to prawo to istniało również przed wprowadzeniem art. 446 § 4 k.c. do systemu prawa cywilnego, a rozbieżność nazw jest pozorna. Sąd Najwyższy wskazał również, że nie każde naruszenie więzi bliskości uzasadnia ochronę tego dobra osobistego, lecz tylko takie, które prowadzi do skutków w istocie takich samych, jakie następują w razie śmierci poszkodowanego (przypadki głębokiego upośledzenia funkcji życiowych wskutek uszczerbków zdrowia najcięższych, nieodwracalnych i wyłączających możliwość zachowania bliskości z poszkodowanym). W uzasadnieniu uchwały Sąd Najwyższy powoływał się m.in. na art. 10:301 ust. 1 zd. trzecie Zasad Europejskiego Prawa Deliktów⁴²² oraz cz. VI art. 2 § 202 ust. 1 *Draft Common Frame of Reference*⁴²³, argumentując, że została tam wprost przyjęta zasada kompensacji szkody niemajątkowej doznanej przez osoby bliskie poszkodowanego. Na argument, że art. 446 k.c. wyczerpująco określa roszczenia przysługujące pośrednio poszkodowanym osobom bliskim, a 446 § 4 k.c. ogranicza roszczenia osoby bliskiej do przypadków powstania szkody niemajątkowej wskutek śmierci poszkodowanego, Sąd Najwyższy odpowiada następująco: art. 446 § 4 nie stanowi *lex specialis* w stosunku do ogólnych zasad ochrony dóbr osobistych, a zakresy norm z art. 446 § 4 i 448 k.c. nie pokrywają się. Uregulowanie roszczenia o zadośćuczynienie dla osób bliskich poszkodowanego, który wskutek czynu niedozwolonego poniósł śmierć, oznacza zrównanie zakresu odpowiedzialności sprawcy z zakresem określonym w art. 445 k.c., a więc objęcie nim rozszerzonej odpowiedzialności za naruszenie dobra osobistego na zasadzie winy, ryzyka i słuszności i jednocześnie wyeliminowanie obowiązku dowodowego wykazania przez najbliższego

⁴²¹ W orzecznictwie określenia te są używane dość swobodnie i brak jest konsekwencji co do zdefiniowania tego dobra osobistego, choć przecież dokładne jego określenie ma przede wszystkim znaczenie dla wyznaczenia kręgu podmiotów legitymowanych czynnie do wystąpienia z roszczeniem o zadośćuczynienie – tak: K. Osajda, Zadośćuczynienie za doznanie przez bliskiego uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku, PiP 2016, nr 1, s. 76.

⁴²² Art. 10:301 ust. 1 zd. trzecie PETL: „Roszczenie o zadośćuczynienie może również przysługiwać osobom, które pozostają w bliskim związku z poszkodowanym, który poniósł śmierć lub doznał innego bardzo poważnego uszczerbku.” (tłumaczenie na j. polski dostępne pod adresem: <http://www.egtl.org/PETLPolish.html>, data dostępu: 21.09.2024 r.).

⁴²³ Cz. VI art. 2:202 (1) DCFR: “Non-economic loss caused to a natural person as a result of another’s personal injury or death is legally relevant damage if at the time of injury that person is in a particularly close personal relationship to the injured person.” (dostęp pod adresem: <https://sakig.pl/wp-content/uploads/2019/01/dfcr.pdf>, data dostępu: 22.09.2024 r.).

członka rodziny naruszenia tego dobra. Sąd Najwyższy dodał przy tym, że krąg osób legitymowanych czynnie wyznaczać będzie treść prawa osobistego, a więc więź bliskości. Uprawnionymi będą więc najbliżsi członkowie rodziny poszkodowanego, który w wyniku czynu bezprawnego doznał poważnego uszczerbku na zdrowiu lub rozstroju zdrowia. Osoby te nie mogą korzystać jednak z ułatwienia dowodowego polegającego na braku potrzeby wykazania naruszenia dobra osobistego, co oznacza konieczność dowodu zarówno bliskości, jak i silnej więzi emocjonalnej⁴²⁴.

Zdanie odrębne do uchwały zgłosili sędziowie: Jacek Gudowski i Kazimierz Zawada. Sędzia Jacek Gudowski zasadniczo zgodził się z przyjętym kierunkiem uchwały, wyraził natomiast wątpliwości co do uzasadnienia uchwały, a konkretnie co do tezy, że podstawę prawną przyznania zadośćuczynienia osobom najbliższym poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu, jest art. 448 k.c. Sędzia Gudowski nie zgodził się również z wyróżnieniem dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej i nazwał zjawisko sięgania po sądy do konstrukcji dóbr osobistych w podobnych przypadkach swoistą bezradnością jurysdykcyjną, pojawiającą się w orzecznictwie sądowym, gdy zachodzi konieczność osądzenia roszczenia moralnie (społecznie, psychologicznie) słusznego, ale nieznajdującego prostego odniesienia w prawie pozytywnym⁴²⁵. Dostrzegając lukę w prawie, celem znalezienia prawnego uzasadnienia podjętej uchwały, zaproponował odwołanie się do przepisu art. 446 § 4 k.c. – albo poprzez rozszerzającą wykładnię, albo poprzez analogię⁴²⁶. Sędzia Kazimierz Zawada stwierdził, że to od zamierzonego działania ustawodawcy zależy określenie przesłanek dopuszczalności kompensaty krzywdy przez

⁴²⁴ Zasadnie podnosi się, że dużą trudność może sprawiać zbadanie, czy bliskich poszkodowanego i poszkodowanego łączyła „szczególna więź bliskości” – tak: *J. Węglińska*, Głosa częściowo aprobująca do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 22 października 2019 r., *Zeszyty Prawnicze* Zeszyty Prawnicze 2021, nr 21.3, s. 375.

⁴²⁵ Choć np. w uzasadnieniu wyroku SN z 13.05.2015 r., III CSK 286/14, OSNC 2016, nr 4, poz. 45, LEX nr 1781848, wydanego przez skład orzekający, którego przewodniczącym był SSN Jacek Gudowski, znajduje się potwierdzenie, że „(...) podstawa faktyczna uzasadnia przyjęcie naruszenia dobra osobistego powodów w postaci prawa do niezakłóconego życia w rodzinie”. W sprawie chodziło o możliwość przyznania zadośćuczynienia na rzecz rodziców za krzywdę spowodowaną czynem niedozwolonym powodującym zgon nienarodzonego jeszcze dziecka. W ocenie Sądu Najwyższego podstawą zadośćuczynienia w tym wypadku nie mógł być art. 446 § 4 k.c., ponieważ dziecko w fazie prenatalnej, niezdolne do życia poza organizmem matki, nie może być uznane za „zmarłego” w rozumieniu tego przepisu.

⁴²⁶ Z uzasadnienia zdania odrębnego odczytać można chęć i potrzebę znalezienia albo nawet „dopasowania” odpowiedniej podstawy prawnej dla z góry podjętego kierunku uchwały, celem osiągnięcia zamierzonego skutku, co może budzić wątpliwości. Sędzia Gudowski sam zresztą przyznaje to i stwierdza, że owo poszukiwanie znajduje uzasadnienie w odczuwaniu rzeczywistej potrzeby zadośćuczynienia krzywd osób najbliższych poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu.

przyznanie zadośćuczynienia pieniężnego. Wyraził ponadto niepokój w związku z tendencją do rozszerzania zastosowania przepisów o ochronie dóbr osobistych na obszary, w których w rzeczywistości nie dochodzi do naruszenia dóbr osobistych i w których chce się uczynić z tych przepisów instrument realizacji celów, do których osiągnięcia one się nie nadają.

Wyrażone w uchwale stanowisko nie jest oczywiście pierwszym przypadkiem, w którym Sąd Najwyższy wyraził aprobatę dla wyszczególnienia dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych⁴²⁷, choć przykładowo w jednym z orzeczeń pojawiło się zastrzeżenie, że nie każda więź rodzinna będzie stanowić dobro osobiste. By tak je zakwalifikować, więzi te muszą przybierać postać rzeczywistych, silnych, trwałych więzi emocjonalnych, których istnienie przejawia się na zewnątrz w taki sposób, iż możliwa jest obiektywna weryfikacja ich istnienia i nie mogą być one utożsamiane jedynie z uczuciem przywiązania do innej osoby⁴²⁸.

Stanowisko Sądu Najwyższego nie było przy tym przyjęte bezdyskusyjnie. W doktrynie pojawiały się głosy sprzeciwu wobec przyjętej przez Sąd Najwyższy koncepcji. Przykładowe zarzuty względem możliwości uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste zwięźle przedstawia (choć jednocześnie odpiera) B. Lackoroński i wymienia wśród nich: brak osobistego charakteru więzi rodzinnych, subiektywny charakter więzi rodzinnych, czasowy zakres ochrony (tj. jakie momenty decydują o początku i końcu ochrony), katalog zdarzeń, które mogą uruchamiać majątkową ochronę więzi rodzinnych (czy tylko śmierć najbliższego członka rodziny), problem nakładania się ochrony więzi rodzinnych wynikającej z art. 24, art. 446 § 4 i art. 448 k.c. na ochronę wynikającą z innych przepisów, tego rodzaju dobro podlega bowiem ochronie prawnej m.in. na mocy

⁴²⁷ Do wcześniejszych orzeczeń Sądu Najwyższego, w których potwierdzono istnienie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych możemy zaliczyć np. uchwałę SN z 22.10.2010 r., III CZP 76/10, LEX nr 604152; uchwałę SN z 13.07.2011 r., III CZP 32/11, OSNC 2012, nr 1, poz. 10, LEX nr 852341; uchwałę SN z 07.11.2012 r., III CZP 67/12, OSNC 2013, nr 4, poz. 45, LEX nr 1230027; uchwałę SN z 20.12.2012 r., III CZP 93/12, OSNC 2013, nr 7-8, poz. 84 LEX nr 1267081; wyrok SN z 14.01.2010 r., IV CSK 307/09, OSNC-ZD 2010, nr 3, poz. 91, LEX nr 599865; wyrok SN z 10.11.2010 r., II CSK 248/10, LEX nr 785681; wyrok SN z 11.05.2011 r., I CSK 621/10, LEX nr 848128; wyrok SN z 25.05.2011 r., II CSK 537/10, LEX nr 846563; wyrok SN z 15.03.2012 r., I CSK 314/11, LEX nr 1164718; postanowienie SN(7) z 27.06.2014 r., III CZP 2/14, OSNC 2014, nr 12, poz. 124, LEX nr 2521621; wyrok SN z 13.05.2015 r., III CSK 286/14, OSNC 2016, nr 4, poz. 45, LEX nr 1781848; wyrok SN z 20.08.2015 r., II CSK 595/14, LEX nr 1809874; wyrok SN z 09.08.2016 r., II CSK 719/15, OSNC 2017, nr 5, poz. 60, LEX nr 2108500; wyrok SN z 10.02.2017 r., V CSK 291/16, LEX nr 2329480. Choć np. odmiennie: wyrok SA w Poznaniu z 15.04.2010 r., I ACa 207/10, LEX nr 628183 („Utrata bliskiej osoby przez zawinione zachowanie sprawcy zdarzenia mieści się na pewno w kategoriach ograniczenia praw niematerialnych członka rodziny, które podlega ochronie w aspekcie art. 24 k.c. i co za tym idzie nie podlega wyrównaniu krzywdy przez zastosowanie art. 448 k.c.”).

⁴²⁸ Wyrok SN z 09.08.2016 r., II CSK 719/15, OSNC 2017, nr 5, poz. 60, LEX nr 2108500.

Konstytucji (np. art. 71) czy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁴²⁹ (art. 23), pośredni charakter naruszenia więzi rodzinnych, retroaktywne i ekonomiczne skutki uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste, a w końcu - „niedopasowanie” więzi rodzinnych do systemu ochrony dóbr osobistych⁴³⁰. Jeszcze przed podjęciem ww. uchwały Sądu Najwyższego, L. Bosek krytykował orzeczenia polskich sądów, w których przyznawały one więziom rodzinnym status dobra osobistego, wskazując, że więzi te nie mają charakteru osobistego w tym sensie, że są to zawsze więzi interpersonalne, będące tradycyjnie przedmiotem regulacji i ochrony prawa rodzinnego, zaś relacja ta zawsze jest pochodną sytuacji prawnej, społecznej i emocjonalnej więcej niż jednego podmiotu, co wyklucza jej ściśle osobisty charakter⁴³¹. Skoro zaś więź rodzinna ma z definicji być więzią emocjonalną, a więc zależną od woli obydwu stron, nie można jej kwalifikować jako stałej (niezmiennej) i przynależnej z definicji jednej osobie⁴³². Odnosząc się zaś do często przywoływanej analogii, zgodnie z którą, skoro stosunek (szacunek, kult) do osób zmarłych jest dobrem osobistym, to także stosunek do osoby żyjącej, najbliższego członka rodziny też może być dobrem osobistym, L. Bosek wskazuje, że przecież stosunek do osoby zmarłej *ex definitione* nie dotyczy relacji interpersonalnej, lecz osobistego, ściśle indywidualnego, choć uznanego społecznie, uczucia osoby żyjącej⁴³³. Słuszne wydaje się twierdzenie, że jedynie te powszechnie cenione wartości, które poddają się wyłącznej dyspozycji uprawnionego, mogą być uznane za dobro osobiste, zaś więź rodzinna takiej cechy nie posiada⁴³⁴. Zasadnie podnosi się argument, że przecież nie u każdego więź rodzinna zostaje wykształcona. W zależności od jednostki, więź ta może ewoluować, rozwijając się albo stopniowo zanikając, a przemiany więzi nie są całkowicie niezależne od woli tej jednostki. W związku z tym, trudno przypisać jej zgodności z triadą przyrodzoności, niezbywalności i nieprzenoszalności, a także cechę stałości właściwe dla dóbr osobistych⁴³⁵. Podnosi się, że życie czy zdrowie bliskiego członka rodziny bywa z reguły przedkładane ponad inne dobra osobiste tej osoby (np. matka w relacji do życia i

⁴²⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 Nr 9, poz. 59 ze zm.)

⁴³⁰ B. Lackoroński, Kontrowersje wokół ustalania odpowiedzialności z tytułu naruszenia więzi rodzinnych jako dobra osobistego, *Studia Prawnoustrojowe* 2019, nr 46, s. 192-194. Autor stwierdza, że w jego ocenie nie zachodzi ryzyko dekompozycję konstrukcji dóbr osobistych wskutek uznania więzów rodzinnych za dobro osobiste.

⁴³¹ L. Bosek, W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego), *Forum Prawnicze* 2015, nr 3, s. 9.

⁴³² Ibid., s. 10.

⁴³³ Ibid., s. 12.

⁴³⁴ P. Szymańska vel Szymanek, *Więź rodzinna w orzecznictwie...*, s. 340.

⁴³⁵ M. Gąska, *Więź rodzinna – refleksje nad charakterem dobra oraz dopuszczalnością i sposobami kompensacji krzywdy wywołanej jego naruszeniem*, *Forum Prawnicze* 2018, nr 1, s. 23.

zdrowia swojego dziecka) oraz wiąże się z pełną gotowością do ich poświęcenia, co świadczy o tym, jak ważne w życiu człowieka jest dobro osobiste pod postacią więzi rodzinnej⁴³⁶. Jednak przyjmując to rozumowanie, można byłoby twierdzić, że w istocie dobrami osobistymi człowieka mogą być dobra osobiste innej jednostki (jej życie, zdrowie), albo przynajmniej, że dobrem osobistym może być „relacja” człowieka do dóbr osobistych bliskiej osoby⁴³⁷. K. Michałowska twierdzi, że więź rodzinna (jej utrata) nie powinna być postrzegana w kategorii dobra osobistego, a co najwyżej jako jedna z przesłanek krzywdy. Według tej Autorki, mimo to, więź rodzinna wymaga ochrony, która powinna być realizowana w stanowiącym dobro osobiste życiu rodzinnym⁴³⁸. Co ciekawe, zaznacza, dokonując porównania wartości w postaci życia prywatnego i życia rodzinnego, że w ich wzajemnej relacji, prywatność jest zindywidualizowana, zaś „rodzinnosc” – relacyjna⁴³⁹. Ponownie nakazuje to postawić pytanie o możliwość wpasowania życia rodzinnego w ramy koncepcji dóbr osobistych, ze swej istoty ściśle związanych z konkretną jednostką.

Według drugiego z zapatrywań wyrażonych w orzecznictwie Sądu Najwyższego, nie istnieje dobro osobiste w postaci prawa do niezakłóconych relacji rodzinnych i dopiero definitywne ich rozerwanie wskutek śmierci poszkodowanego może uzasadniać przyznanie osobom dla niego najbliższym stosownego zadośćuczynienia⁴⁴⁰. Stanowisko to zostało wyrażone w uchwale składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 2019 r.⁴⁴¹ Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały wskazał m.in., że sama krzywda nie jest jeszcze dowodem, że doszło do naruszenia dobra osobistego, ponieważ istnieje wiele interesów

⁴³⁶ A. Biały, Prawo do zadośćuczynienia dla osób najbliższych w świetle uchwały Sądu Najwyższego z 27.03.2018 r., III CZP 60/17, PS 2019, nr 7-8, s. 200.

⁴³⁷ Jak zasadnie wskazuje T. Grzeszak: „Naruszenie dobra osobistego należy więc definiować jako naruszenie powszechnie obowiązującej zasady postępowania nakierowanej na ochronę zindywidualizowanego, niemajątkowego interesu uprawnionego, który nadaje się do ochrony prawem zakazowym, skutecznym *erga omnes*, a nie tylko między stronami jakiejś relacji.” - T. Grzeszak, Zdrada małżeńska a naruszenie..., s. 609.

⁴³⁸ K. Michałowska, Niemajątkowe wartości..., s. 269, 272, podobnie K. Michałowska, Ewolucja i wyodrębnienie „rodzinnych dóbr osobistych” – zagadnienia wybrane, *Miscellanea Historico-Iuridica* 2018, tom 17, z. 1, s. 351.

⁴³⁹ K. Michałowska, Ewolucja i wyodrębnienie..., s. 352.

⁴⁴⁰ Przy czym pogląd ten zakłada, że art. 446 § 4 k.c. pozwala na przyznanie zadośćuczynienia niezależnie od tego, czy doszło do naruszenia jakiegokolwiek dobra osobistego osoby doznającej krzywdę.

⁴⁴¹ Uchwała SN(7) z 22.10.2019 r., I NSNZP 2/19, OSNKN 2020, nr 2, poz. 11, LEX nr 2729318. Podobnie orzekł Sąd Najwyższy np. w postanowieniu SN z 21.04.2017 r., I CSK 472/16, LEX nr 2305912. W uzasadnieniu postanowienia Sąd Najwyższy wskazał jednak, że istnieje podlegające ochronie dobro osobiste w postaci więzi rodzinnych (choć różnie nazywanych): „To dobro osobiste ujmowane jest nie tylko jako więź rodzinna, ale nadto jako więź emocjonalna łącząca osoby bliskie z kręgu rodziny, a także jako dobro osobiste wyrażające się prawem do życia w pełnej rodzinie, prawo do życia w związku małżeńskim a także jako szczególna więź rodziców z dziećmi.”. Tymczasem w przywoływanej uchwale składu 7 sędziów Sądu Najwyższego w ogóle zanegowano istnienie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych.

niemajątkowych (zarówno chronionych, jak i niechronionych prawem), które nie mają postaci dóbr osobistych⁴⁴². Przyznanie zadośćuczynienia w związku z naruszeniem dóbr osobistych za krzywdę osób bliskich bezpośrednio poszkodowanego w razie jego śmierci lub uszczerbku na zdrowiu nie było nigdy możliwe na podstawie art. 448 k.c. Ewentualna zmiana zaś w tym zakresie, poszerzająca model ochrony deliktowej, wymaga zawsze ingerencji ze strony ustawodawcy. W uzasadnieniu uchwały pojawiło się również stwierdzenie, że wprowadzenie art. 446 § 4 k.c. nie stanowi argumentu za przyjęciem, iż kompensowana nim krzywda jest skutkiem naruszenia dobra osobistego. **W ocenie Sądu Najwyższego przedmiotem ochrony art. 446 § 4 k.c. nie jest dobro osobiste jako takie, lecz inny interes niemajątkowy**⁴⁴³. Co więcej, wskazuje się, że przegląd europejskich porządków prawnych dowodzi, że dopuszczenie kompensacji uszczerbków niemajątkowych osób bliskich poszkodowanego nie jest wyrazem ochrony dóbr osobistych tych osób, ale szczególnym rozwiązaniem prawa deliktowego i sankcją dla sprawcy za nieprawidłowe zachowanie. Sąd Najwyższy wskazuje zresztą w uzasadnieniu na inne sytuacje, w których zadośćuczynienie może być przyznane w związku z naruszeniem innych interesów niemajątkowych, które nie mają charakteru dóbr osobistych, jak zadośćuczynienie za zmarnowany urlop⁴⁴⁴ czy zadośćuczynienie za naruszenie praw pacjenta⁴⁴⁵. Dalej Sąd Najwyższy zwraca uwagę, że uznanie więzi rodzinnej za jedno z dóbr osobistych prowadzi do podważenia sensu wprowadzenia ustawą z dnia 30 maja 2008 r. art. 446 § 4 k.c.⁴⁴⁶, ugruntowanej w literaturze i przyjętej

⁴⁴² Wśród przedstawicieli nauki pojawiły się głosy, że uchwała stała się odpowiedzią na formułowany od lat w doktrynie postulat racjonalizacji – działanie w zakresie dóbr osobistych w taki sposób, aby sięganie do ich ochrony następowało w sposób ostrożny i powściągliwy, bez poszerzania ich katalogu. Skutkuje to bowiem koniecznością wykazania, że naruszona wartość była ściśle związana z podmiotem, a istnienie tej wartości przejawiało się na zewnątrz – tak: A. Sosna, *Więzi rodzinne jako dobro osobiste w świetle przepisów Kodeksu cywilnego i orzecznictwa sądowego*, MoP 2022, nr 12, s. 634.

⁴⁴³ Tak np. również R. Strugała, *W oczekiwaniu na uchwałę...*, s. 19 (Autor zaznacza, że w art. 446 § 4 k.c. - inaczej niż w art. 445 i 448 k.c. - nie ma mowy o naruszeniu dobra osobistego, a jedynie o krzywdzie).

⁴⁴⁴ Uchwała SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 41, LEX nr 612168.

⁴⁴⁵ Art. 4 ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. 2009 Nr 52, poz. 417 ze zm.). Wskazuje się, że przepisy art. 446 k.c. i art. 4 ust. 1 i 2 ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta nie łączą prawa do zadośćuczynienia z obowiązkiem wykazania naruszenia dobra osobistego – tak: L. Bosek, *W sprawie kwalifikacji więzi...*, s. 19. Tak również postanowienie SN z 27.04.2023 r., I CSK 3767/22, LEX nr 3566974, w którym Sąd Najwyższy wskazał, że naruszenie dóbr osobistych należy odróżnić od naruszenia praw pacjenta, gdyż z każdym z tych naruszeń związana jest odrębna podstawa do zasądzenia zadośćuczynienia (odpowiednio: art. 23, art. 24 i art. 448 k.c. oraz art. 4 ust. 1 ustawy z 2008 r. o prawach pacjenta i Rzecznik Praw Pacjenta).

⁴⁴⁶ Choć np. wcześniej SA w Warszawie wskazywał, że: „Skoro na mocy nowelizacji kodeksu cywilnego, wprowadzającej art. 446 § 4 k.c. do porządku prawnego, nie został uchylony art. 448 k.c., to należy przyjąć, że jeżeli czyn niedozwolony został popełniony po dniu 3 sierpnia 2008 r. - najbliżsi członkowie rodziny osoby zmarłej mogą dochodzić zadośćuczynienia zarówno na podstawie art. 446 § 4 k.c., jak i na mocy art. 448 k.c., przy czym skorzystanie z pierwszej podstawy jest prostsze, gdyż łączy się z ułatwieniami dowodowymi. Natomiast przed dniem 3 sierpnia 2008 r. jedyną podstawą roszczenia o zadośćuczynienie

w dotychczasowym orzecznictwie sądowym konstrukcji dobra osobistego, a także systemowego założenia prawa deliktów, że kompensacja uszczerbków osób pośrednio poszkodowanych jest dopuszczalna tylko na zasadzie wyjątku, w przypadkach określonych przez ustawodawcę.

W odniesieniu do argumentów wywodzonych z regulacji Zasad Europejskiego Prawa Deliktów (PETL) oraz *Draft Common Frame of Reference*, Sąd Najwyższy uznał, że sformułowane tam postulaty nie stanowią podsumowania wspólnego poziomu rozwoju prawa deliktowego krajów europejskich, a nawet świadomie wyprzedzają obecny stan prawny w niektórych krajach europejskich. Sąd Najwyższy wyłącza również możliwość żądania zadośćuczynienia przez tzw. osoby pośrednio poszkodowane, stwierdzając, że osobą wyłącznie legitymowaną do żądania zadośćuczynienia za uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia na podstawie art. 445 k.c. czy 448 k.c. jest sam poszkodowany, a nie osoby mu bliskie⁴⁴⁷. Powołuje się przy tym na podobne rozwiązania przyjęte w prawie niemieckim i holenderskim, gdzie również co do zasady nie uznaje się możliwości żądania naprawienia szkody przez osoby pośrednio poszkodowane, a roszczenie o zadośćuczynienie w razie śmierci osoby bliskiej formułowane jest w oparciu o odrębną podstawę prawną.

Sąd Najwyższy odnosi się następnie do sensu konstruowania w ogólności tzw. „dóbr osobistych relacyjnych”, wskazując, że pozostawanie w relacji jednej osoby do drugiej nie powinno być utożsamiane z dobrem o charakterze *erga omnes*, a dobra osobiste chronione bezwzględnie nie powinny wynikać ze stosunku między podmiotami. W końcu słusznie zauważa, że postrzeganie istnienia dobra osobistego przez pryzmat subiektywnego odczucia przywiązania do innej osoby musi prowadzić do intensyfikowania ochrony innych relacji niż więź między najbliższymi członkami rodziny. Skoro zerwanie więzi rodzinnych miałoby zasługiwać na ochronę prawną, dlaczego ochrony tej nie przyznać innym więziom międzyludzkim, czasem przecież silniejszym niż relacje rodzinne, np. z przyjacielem.

Dodatkowo zagadnieniem widocznym wyłącznie na tle problemu związanego z zadośćuczynieniem przyznanym osobom najbliższym poszkodowanego w razie

był art. 448 k.c. i to zarówno dla osób najbliższych, jak i dla innych podmiotów.” - wyrok SA w Warszawie z 14.10.2014 r., I ACa 475/14, LEX nr 1537487.

⁴⁴⁷ Choć przykładowo T. Nowakowski w głosie krytycznej do uchwały wskazuje, że w ogóle podział na osoby bezpośrednie i pośrednio poszkodowane jest sztuczny, wadliwy z perspektywy ochrony dóbr niemajątkowych i nie do pogodzenia z regułami wykładni art. 448 k.c. i art. 446 § 4 k.c. – T. Nowakowski, Zadośćuczynienie pieniężne za naruszenie więzi rodzinnej. Glosa do uchwały SN z dnia 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19, OSP 2020, nr 5, s. 41.

spowodowania ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu, jest kwestia „zerwania” więzi rodzinnych. Trudno bowiem mówić o ich zerwaniu, gdy nie doszło do śmierci osoby najbliższej. Słusznie stawia się więc pytanie, czy można mówić o więzi „lepszej” lub „gorszej” i na tej podstawie decydować o przyznaniu zadośćuczynienia (choć oczywiście wobec uregulowania tej kwestii w art. 446² k.c. – o czym niżej – pytanie to traci nieco na aktualności)⁴⁴⁸.

Problem rozbieżności w orzecznictwie SN w powyższej kwestii został zasygnalizowany dwukrotnie w Uwagach o stwierdzonych nieprawidłowościach i lukach w prawie⁴⁴⁹. Wskazano, że zachodzi pilna interwencja ustawodawcy w tym zakresie w celu rozstrzygnięcia zaistniałych wątpliwości, podobnie jak miało to miejsce w przypadku przepisu art. 446 § 4 k.c. Rzeczywiście, ustawą z dnia 24 czerwca 2021 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny⁴⁵⁰ wprowadzono przepis art. 446² k.c. w brzmieniu: W razie ciężkiego i trwałego uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, skutkującego niemożnością nawiązania lub kontynuowania więzi rodzinnej, sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny poszkodowanego odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę⁴⁵¹. W uzasadnieniu projektu ustawy wyjaśniono, że nowelizacja stanowi reakcję ustawodawcy na ujawnioną rozbieżność w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego⁴⁵². Jednocześnie w uzasadnieniu zaznaczono, że skutek zerwania więzi rodzinnych jest podobny w zakresie do śmierci osoby bliskiej, a cierpienie najbliższego członka rodziny związanego z takim chorym jest dominujące w dłuższym okresie, zaś intensywność poczucia i braku nadziei są nie mniejsze niż trauma związana ze śmiercią, co uzasadnia wprowadzenie nowej regulacji. Co ciekawe, wydaje się, że wprowadzenie nowego przepisu do kodeksu cywilnego nie zakończyło dyskusji o zasadności wyodrębnienia nowego dobra

⁴⁴⁸ P. Szymańska *vel* Szymanek, *Więź rodzinna w orzecznictwie...*, s. 342.

⁴⁴⁹ Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Uwagi o stwierdzonych nieprawidłowościach i lukach w prawie za rok 2019, Warszawa 2020, s. 14-16; Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Uwagi o stwierdzonych nieprawidłowościach i lukach w prawie za rok 2020, Warszawa 2021, s. 14-16, dostępne pod adresem: https://www.sn.pl/osadzienajwyzszym/SitePages/Wystapienia_Pierwszego_Prezesa_SN.aspx (data dostępu: 20.09.2024 r.).

⁴⁵⁰ Ustawa z dnia 24 czerwca 2021 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny (Dz.U. 2021 poz. 1509).

⁴⁵¹ Wydaje się, że celem wyeliminowania wątpliwości, jakie powstały przy kwestii możliwości stosowania art. 446 § 4 k.c. do zdarzeń powstałych przed wejściem w życie ustawy nowelizującej (wstecz), w art. 2 ustawy nowelizującej z 2021 r. uregulowano, że nowo wprowadzony przepis art. 446² k.c. stosuje się również do zdarzeń, których skutkiem jest niemożność nawiązania lub kontynuowania więzi rodzinnej przez najbliższych członków rodziny z poszkodowanym z powodu wyrządzenia u niego ciężkiego i trwałego uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, powstałych przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy.

⁴⁵² Uzasadnienie projektu ustawy z druku Sejmu IX kadencji nr 1125, dostęp pod adresem: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1125> (data dostępu: 08.09.2024 r.).

osobistego w postaci więzi rodzinnych. Sąd Najwyższy w wyroku z 2022 r., odnosząc się do obu uchwał (III CZP 36/17 i I NSNZP 2/19), podzielił pogląd, że naruszenie więzi rodzinnych stanowi naruszenie dobra osobistego (choć zastrzec należy, że w dacie zamknięcia rozprawy przed Sądem Apelacyjnym nie było bezpośredniej regulacji uprawniającej do zadośćuczynienia pieniężnego za naruszenie więzi rodzinnych)⁴⁵³. Zasadnie podnosi się, że ustawodawca nie sprecyzował pojęcia „więzi rodzinnej”. Dodanie art. 446² k.c. nie rozstrzyga dyskusji o możliwości uznania więzi rodzinnej za dobro osobiste⁴⁵⁴, zaś argumentem przeciwko tej konstrukcji może być okoliczność, że gdyby więzi rodzinne mogły być objęte ochroną dotyczącą dóbr osobistych, to wprowadzenie regulacji art. 446² k.c. można by uważać za zbędne⁴⁵⁵. W ocenie R. Strugały redakcja przepisu art. 446² k.c. skłania ku ocenie, że (inaczej niż ma to miejsce w przypadku art. 446 § 4 k.c.) ustawodawca zdał sobie sprawę z praktyki uznającej istnienie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej i celowo do niej nawiązał, co w opinii tego Autora decyduje o tym, że przepis ten stanowi podstawę kompensacji krzywdy wynikającej z naruszenia dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej⁴⁵⁶.

Uważam, że choć interwencja ustawodawcy w przypadku tak kontrowersyjnym i różnie rozumianym w ramach jednego porządku prawnego była potrzebna i pozwoli na ujednolicenie orzecznictwa w tym zakresie, przyczyniając się do urzeczywistnienia w tej kwestii zasady pewności prawa, to jednak uznanie więzi rodzinnych za dobro osobiste jest chybione⁴⁵⁷. Koronnym argumentem jest przy tym w mojej ocenie brak osobistego charakteru więzi rodzinnych, które już z samej definicji zakładają zależność ich istnienia od kogoś innego niż sam podmiot ochrony. Słuszna jest też uwaga o nieusprawiedliwionym stawianiu więzi rodzinnych nad inne więzi o charakterze emocjonalnym, łączące ludzi (np. pomiędzy partnerami, przyjaciółmi), które nierzadko mogą okazać się silniejsze, trwalsze niż te rodzinne. Jeśli zaś dopuszczamy możliwość

⁴⁵³ Wyrok SN z 11.03.2022 r., II CSKP 214/22, LEX nr 3362573. Zob. też wyrok SN z 13.04.2023 r., II CSKP 991/22, LEX nr 3576094.

⁴⁵⁴ R. Strugała, Artykuł 446[2] KC jako podstawa zasądzenia zadośćuczynienia za krzywdę wyrządzoną naruszeniem więzi rodzinnej spowodowanym ciężkim i trwałym uszkodzeniem ciała lub rozstrojem zdrowia najbliższego członka rodziny, MoP 2021, nr 21, s. 1120.

⁴⁵⁵ A. Sosna, Więzy rodzinne jako dobro..., s. 638.

⁴⁵⁶ R. Strugała, Artykuł 446[2] KC jako podstawa..., s. 1122. Choć jednoczenie Autor zaznacza, że ani z samego brzmienia art. 446² k.c., ani z treści uzasadnienia ustawy nowelizującej, nie wynika, czy zadośćuczynienie ma kompensować krzywdę wynikającą z naruszenia dobra osobistego, czy też przepis ten ma stanowić samodzielną podstawę naprawienia krzywdy.

⁴⁵⁷ Zob. np. W. Popiołek, Więzy między osobami fizycznymi jako przedmiot ochrony cywilnoprawnej [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017, s. 1044-1060.

uznania więzi człowieka z inną istotą ludzką za dobro osobiste (mające charakter niemajątkowy, osobisty, bezwzględny), trudno będzie postawić wyraźną granicę między relacją człowieka zasługującą na ochronę przysługującą dobrom osobistym a innymi relacjami, które uznamy za niemieszczące się w pojęciu dóbr osobistych.

Zaobserwowany rozwój koncepcji więzi rodzinnych jako dobra osobistego⁴⁵⁸ może mieć zatem poważne konsekwencje w przyszłości⁴⁵⁹. Słusznie zauważa się, że może prowadzić on do poszerzenia ochrony nie tylko na relacje jednostki z innymi osobami (niż członkowie najbliższej rodziny, nie ma bowiem powodu ograniczania ochrony wyłącznie do osób powiązanych więzami krwi, skoro to siła i charakter relacji emocjonalnej jest istotny)⁴⁶⁰, ale również na relacje np. ze zwierzęciem czy może nawet z rzeczą. W końcu rozwój ten może objąć nowe okoliczności uzasadniające przyznanie

⁴⁵⁸ W doktrynie wskazuje się, że (występująca w orzecznictwie i w końcu również wskazana wprost w art. 446² k.c. przez ustawodawcę) nazwa więzi rodzinnych jest niefortunna i nieprecyzyjna, co może otwierać furtkę dla kolejnych procesów – o ochronę tego dobra, w zupełnie innym stanie faktycznym, ale w nawiązaniu do tej samej wartości godnej ochrony, którą wskazał wcześniej sąd – *T. Grzeszak*, Dobro osobiste..., s. 19.

⁴⁵⁹ Przykładowo SA w Warszawie wypowiadał się na temat istnienia dobra osobistego w postaci „jakości życia rodzinnego”, pogorszenie której miałyby uzasadniać przyznanie zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c.: „(...) Sąd Apelacyjny opowiada się jednak za poglądem pośrednim. Uznaje więc, że tak bliskie więzi, w tym pochodzące z naturalnego pokrewieństwa osób sobie najbliższych, z racji ich wpływu na każdą jednostkę ludzką i ich znaczenie dla jej życia wewnętrznego, w tym poczucia jej pochodzenia i relacji immamentnie kształtujących każdego człowieka, należy zaliczać do dóbr osobistych każdej osoby fizycznej, co oznacza, że do naruszenia takiego dobra dochodzi wyłącznie skutek śmierci osoby bliskiej. Z drugiej zaś strony, w składzie orzekającym w tej sprawie Sąd Apelacyjny opowiada się także za poglądem, że jakość życia rodzinnego, sposób jego wypełnienia na co dzień oraz od święta, również relacjami zachodzącymi pomiędzy osobami sobie bliskimi, w tym koniecznością wykonywania nad nimi stałej nawet opieki, w tym wynikającej ze stanu zdrowia takich osób, również wywołanego błędami przy porobie, to tylko doświadczenie życiowe każdej z takich osób sobie bliskich, nie zaś osobne dobro osobiste współtworzące osobowość każdej osoby fizycznej (...)” - wyrok SA w Warszawie z 19.05.2022 r., V ACA 34/21, LEX nr 3370729.

⁴⁶⁰ Rozwój koncepcji w ujęciu przedmiotowym następował poprzez sukcesywne poszerzanie się katalogu okoliczności, których wystąpienie wiązałoby się z naruszeniem dobra osobistego w postaci więzów rodzinnych, podlegającym kompensacji – jak np. dopuszczenie na drodze orzeczniczej (jeszcze przed zmianą stanu prawnego) wynagradzania krzywdy osób bliskich poszkodowanego, który nie zmarł, lecz doznał poważnego uszczerbku na zdrowiu – *M. Gaska*, Wiąż rodzinna – refleksje nad charakterem..., s. 28.

ochrony za naruszenie więzi rodzinnych⁴⁶¹, jak np. w przypadku zdrady małżeńskiej czy braku kontaktu z członkiem rodziny⁴⁶².

⁴⁶¹ Przykładowo Sąd Apelacyjny w Katowicach rozpatrywał sprawę, w której powódka żądała m.in. zadośćuczynienia za krzywdę spowodowaną brakiem zainteresowania ze strony ojca powódki. Zarówno Sąd Okręgowy w pierwszej instancji jak i Sąd Apelacyjny zasadnie uznały, że nie doszło do naruszenia dóbr osobistych powódki (nie doszło do naruszenia czci lub godności, ani więzów rodzinnych). Sąd Apelacyjny wskazał również, że prawo powódki do uczuć pozwanego i do zainteresowania z jego strony nie jest podlegającym ochronie cywilnoprawnej dobrem osobistym - wyrok SA w Katowicach z 15.05.2015 r., I ACa 131/15, LEX nr 1747245. Co ciekawe, orzekający w pierwszej instancji Sąd Okręgowy w Częstochowie w uzasadnieniu wyroku wskazał, że nie można było rozpatrywać zachowania pozwanego jako naruszającego dobro w postaci więzi rodzinnych, te bowiem nigdy nie powstały - wyrok SO w Częstochowie z 05.11.2014 r., I C 104/14, LEX nr 2117878. To kolejny argument, który przemawia za odrzuceniem koncepcji więzów rodzinnych jako dobra osobistego w ogóle, skoro cechą dóbr osobistych jest ich przyrodzony charakter.

⁴⁶² W wyroku SA w Gdańsku z 15.07.2015 r., I ACa 202/15, LEX nr 1770654, Sąd Apelacyjny uznał, że pozwana, uniemożliwiając powodowi kontaktu z ich wspólnymi dziećmi, naruszyła jedno z podstawowych dóbr osobistych człowieka w postaci więzi rodzicielskiej (łączącej powoda z jego córkami). Zaznaczenia wymaga, że Sąd Okręgowy, orzekając w pierwszej instancji, stwierdził (moim zdaniem prawidłowo), że: „(...) prawo do życia rodzinnego i utrzymywania kontaktów z dziećmi nie stanowią samoistnego dobra osobistego podlegającego ochronie na podstawie art. 24 i art. 448 k.c. Prawo do życia rodzinnego jest zbiorem uprawnień wynikających z pokrewieństwa, powinowactwa, czy też faktycznego pożycia i jako takie nie podlega samoistnej ochronie przy wykorzystaniu przepisów art. 23 i 24 k.c. Nie ma również potrzeby kreowania na potrzeby rozstrzyganej sprawy dobra osobistego w postaci prawa rodzica do kontaktów z dziećmi, gdyż tak określone prawo, mające wystarczającą ochronę w innych ustawach, «dotykałoby» sfery zewnętrznej relacji zachodzącej pomiędzy bliskimi, a nie świata uczuć, emocji i sfery psychiki.” (wyrok SO w Gdańsku z 09.12.2014 r., I C 597/11, niepubl.). Jednocześnie Sąd I instancji uznał, że ochronie może podlegać „co najwyżej” dobro osobiste w postaci więzi emocjonalnej powoda z córkami (choć ostatecznie ochrony tej w wyroku odmówił, który to wyrok został następnie zmieniony przez Sąd Apelacyjny).

W innej sprawie Sąd Najwyższy wskazał (w mojej ocenie zasadnie), że więź rodzinna obejmująca sferę prawa do utrzymywania osobistych, bezpośrednich lub pośrednich kontaktów ojca z małoletnim dzieckiem, naruszana przez drugiego rodzica nie stanowi dobra osobistego w rozumieniu art. 23 k.c. - wyrok SN z 10.05.2021 r., II CSKP 11/21, OSNC 2022, nr 4, poz. 42, LEX nr 3269975. Co istotne, w sprawie tej Sąd Okręgowy, orzekając w I instancji, uwzględnił w części powództwo o ochronę dóbr osobistych, uznając, że więź osobista i emocjonalna z najbliższymi członkami rodziny może być zaliczona do dóbr osobistych. Choć orzeczenie Sądu Okręgowego po analizie stanu faktycznego sprawy jest zrozumiałe ze względów aksjologicznych, to w mojej ocenie rozszerzenie ochrony przewidzianej dla dóbr osobistych było w tym przypadku zbyt daleko idące.

Z kolei w wyroku z 16.12.2020 r., I ACa 367/20, LEX nr 3169928, Sąd Apelacyjny w Warszawie zasadnie zmienił wyrok Sądu Okręgowego, którym Sąd Okręgowy częściowo uznał żądanie zadośćuczynienia z tytułu naruszenia dobra osobistego powódki w postaci prawa do życia rodzinnego (rozumianego jako prawo do utrzymania więzi z rodzicem, w szczególności prawo córki do uczuć ojca i do zainteresowania z jego strony). Sąd Apelacyjny podzielił zarzut naruszenia art. 23 k.c. i uznał, że pozwany trafnie wskazał, że nie można zaliczyć do kategorii dóbr osobistych prawa powódki, jako córki pozwanego, do uczuć ojca i do zainteresowania z jego strony.

W innej sprawie Sąd Apelacyjny w Warszawie wskazał, że choć należy uznać, że więzi rodzinne stanowią dobro osobiste, to możliwość naruszenia tego dobra osobistego ogranicza się do przypadków całkowitego i nieodwracalnego rozpadu tych więzi, zatem nie można mówić o naruszeniu dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych w kontekście sposobu wykonywania kontaktów rodzica z dzieckiem (wyrok SA w Warszawie z 07.11.2022 r., VI ACa 933/21, LEX nr 3503891).

Powyższe przykłady stanowią dowód na to, w jak różny sposób sądy podchodzą do kwestii „rozszerzania” dobra osobistego, dotyczącego relacji między członkami rodziny i różnice te dotyczą zarówno kwestii terminologicznych (dobro nazywane prawem do życia rodzinnego, więziami rodzinnymi, więziami emocjonalnymi itp.), jak i – co ważniejsze – czy dobro takie w ogóle istnieje, a jeśli tak, to w jakim zakresie i jakie zachowanie stanowić będzie jego naruszenie.

Co istotne, uznanie prawa do utrzymywania więzi rodzinnych za dobro osobiste, którego naruszenie może prowadzić do przyznania zadośćuczynienia na rzecz osoby bliskiej np. z uwagi na stan wegetatywny (śpiączka) bezpośrednio poszkodowanego nie przekreśla możliwości żądania zadośćuczynienia przez tego ostatniego (na podstawie art. 445 § 1 w zw. z art. 444 § 1 k.c.)⁴⁶³. Choć nie może on w podanym przykładzie odczuwać krzywdy, Sąd Najwyższy wskazuje, że zadośćuczynienie za doznaną krzywdę się należy, w wysokości opartej o kryteria obiektywne⁴⁶⁴. M. Nesterowicz zwraca uwagę, że w praktyce z zasądzonego na rzecz bezpośrednio poszkodowanego zadośćuczynienia *de facto* korzystać będą osoby bliskie poszkodowanemu⁴⁶⁵. Jeśli tak, możliwość przyznania zadośćuczynienia zarówno na rzecz bezpośrednio poszkodowanego, jak i odrębnie na rzecz osób mu bliskich (z uwagi na zerwanie więzi rodzinnych) wydaje się zbyt daleko idąca. Pytanie, czy zadośćuczynienie za zerwanie więzi rodzinnych mogłoby zostać zasądzone również na rzecz osoby w stanie wegetatywnym, która przecież obiektywnie również nie jest w stanie ich dłużej utrzymywać. Co więcej, w przypadku śmierci osoby bezpośrednio poszkodowanej będącej w stanie wegetatywnym, otwiera się droga do żądania zadośćuczynienia przez osoby jej bliskie na podstawie art. 446 § 4 k.c. Wszystkie te zagadnienia prowadzą do konkluzji, że uznanie więzi rodzinnych za dobro osobiste i umożliwienie dochodzenia zadośćuczynienia za ich zerwanie może prowadzić do nadmiernego obciążenia sprawcy naruszenia.

Kompensacja krzywdy związanej z doznaniem przez najbliższego członka rodziny uszczerbku na zdrowiu w rozsądnych granicach dopuszczalna jest w orzecznictwie w Austrii, we Francji, Włoszech, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii czy Portugalii⁴⁶⁶. We Francji dopuszczalne jest przyznanie zadośćuczynienia za krzywdę

⁴⁶³ Wskazuje się, że odmowa przyznania zadośćuczynienia osobom w stanie wegetatywnym raziłaby brakiem konsekwencji, skoro po ich śmierci osoby bliskie pośrednio poszkodowane miałyby prawo do zadośćuczynienia, na podstawie art. 446 § 4 k.c. – tak: M. Nesterowicz, Zadośćuczynienie pieniężne na rzecz poszkodowanych w stanie wegetatywnym na skutek śpiączki mózgowej (na tle wyroku Sądu Najwyższego z 16.04.2015 r., I CSK 434/14), PS 2016, nr 6, s. 22. Należy jednak zwrócić uwagę, że w pierwszym przypadku chodzi o przyznanie zadośćuczynienia na rzecz bezpośrednio poszkodowanego, co nie jest równoznaczne z przyznaniem zadośćuczynienia osobom bliskim poszkodowanemu.

⁴⁶⁴ Wyrok SN z 16.04.2015 r., I CSK 434/14, LEX nr 1712803: „Do oceny krzywdy doznanej przez osobę pozostającą w stanie wegetatywnym na skutek «śpiączki mózgowej» i wysokości zadośćuczynienia należy przyjąć kryteria obiektywne. Brak wewnętrznych odczuć cierpień fizycznych i psychicznych, poczucia nieprzydatności i niemożności korzystania z życia nie może prowadzić do pozbawienia takiej osoby zadośćuczynienia.”. Podobnie np. wyrok SA w Warszawie z 19.09.2013 r., VI ACa 178/13, LEX nr 1409426: „Należy zatem w niniejszej sprawie zaakcentować konieczność zrekompensowania powódce ogromu cierpień fizycznych i psychicznych doznanych przez nią. Tej kompensacyjnej funkcji nie może przekreślać okoliczność, że powódka nie zawsze ma świadomość swojego stanu zdrowia.”.

⁴⁶⁵ M. Nesterowicz, Zadośćuczynienie pieniężne na rzecz poszkodowanych..., s. 22.

⁴⁶⁶ M. Walachowska, Roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne..., s. 23.

spowodowaną zarówno utratą osoby bliskiej, jak również z powodu cierpienia wywołanego faktem, że bezpośrednio poszkodowany znajduje się w stanie wegetatywnym⁴⁶⁷. Należy zauważyć, że w orzecznictwie francuskim już w ubiegłym wieku zdarzały się przypadki zasądzenia zadośćuczynienia pieniężnego za cierpienie psychiczne spowodowane uszkodzeniem ciała osoby bliskiej. Kwestia wynagrodzenia cierpień ojca wywołanych wypadkiem córki, która stała się osobą trwale sparaliżowaną, pojawiła się w wyroku Sądu Kasacyjnego z 1946 r., o istotnym znaczeniu dla późniejszych orzeczeń sądów francuskich⁴⁶⁸. A. Szpunar na tle poprzednio obowiązującego stanu prawnego wyraził pogląd, że nie należy, inaczej niż miało to miejsce w judykaturze francuskiej, uwzględniać i wynagradzać uczuć związanych z przywiązaniem do innej osoby, tak więc na polskim gruncie ojciec nie mógłby się domagać zadośćuczynienia z tej przyczyny, że córka została kaleką wskutek wypadku⁴⁶⁹. W orzecznictwie niemieckim do niedawna nie uznawano możliwości żądania zadośćuczynienia za krzywdę spowodowaną śmiercią osoby bliskiej, za wyjątkiem przypadków, w których prowadziło to do udowodnionego pogorszenia zdrowia u pokrzywdzonego w stopniu wyższym niż przeciętnie. Od 2017 r., w związku z wprowadzeniem § 844 (3) BGB, istnieje możliwość żądania zadośćuczynienia w przypadku śmierci bliskiej osoby – ustawa wymaga by między zmarłym a pokrzywdzonym istniała szczególna osobista relacja (*besonderes persönliches Näheverhältnis*), przy czym uznaje się, że istnieje ona pomiędzy małżonkami, partnerami oraz między dziećmi i rodzicami⁴⁷⁰.

Co do zasady w orzecznictwie zagranicznym uznaje się również możliwość przyznania zadośćuczynienia na rzecz osób bezpośrednio poszkodowanych, znajdujących się w stanie wegetatywnym, które nie są świadome swego stanu. Sądy nie tylko w Polsce, ale i innych krajach europejskich przyjmują, że zadośćuczynienie przysługuje osobie poszkodowanej, pozbawionej świadomości, niemogącej odczuwać faktycznie doznanej przez siebie krzywdy⁴⁷¹. Możliwość taka uznawana jest m.in. przez

⁴⁶⁷ Cass. Civ 1, 29.11.1989, Bull. civ. I, no. 369, cyt. za: O. Moréteau, Basic Questions of Tort Law..., s. 41.

⁴⁶⁸ A. Szpunar, Zadośćuczynienie za szkodę..., s. 48. Autor zaznacza przy tym, że orzecznictwo francuskie jest w tym zakresie wyjątkowe na tle orzecznictwa innych krajów europejskich.

⁴⁶⁹ Ibid., s. 73. Autor wskazuje, że odszkodowania (w szerokim tego słowa znaczeniu, także w odniesieniu do szkody niemajątkowej), może domagać się jedynie ta osoba, która bezpośrednio poniosła szkodę wskutek danego zdarzenia.

⁴⁷⁰ U. Magnus, The Borderlines of Tort Law..., s. 180.

⁴⁷¹ E. Wasilewska, Zbiektywizowany sposób oceny rozmiaru krzywdy przy ustalaniu zadośćuczynienia pieniężnego na rzecz poszkodowanego pacjenta, IUSNOVUM 2017, Nr 3, s. 113.

sądy angielskie⁴⁷² i włoskie⁴⁷³. Rozbieżności poglądów pojawiły się w orzecznictwie francuskim⁴⁷⁴. Wskazuje się zatem, że względy prawoporównawcze przemawiają za przyjęciem, że więzi rodzinne powinny podlegać prawnej ochronie. Analiza komparatystyczna dowodzi, że orzecznictwo w wielu krajach udziela ochrony prawnej przez zasądzenie zadośćuczynienia osobie, której bliski doznał uszczerbku na zdrowiu⁴⁷⁵.

Więzi rodzinne stały się również „wytrychem” do dochodzenia naprawienia krzywdy spowodowanej zdradą małżeńską⁴⁷⁶. Po raz pierwszy na temat kwalifikowania naruszenia więzi małżeńskiej przez wieloletnie zdrady jako naruszenia dobra osobistego Sąd Najwyższy wypowiedział się w 2018 r.⁴⁷⁷, rozpoznając sprawę dotyczącą dopuszczalności kwalifikacji zdrady małżeńskiej jako naruszenia dóbr osobistych ze skargi Rzecznika Praw Obywatelskich o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku Sądu Okręgowego w Lublinie z dnia 24 czerwca 2015 r. (II Ca 246/15)⁴⁷⁸. Zgodnie z ustalonym stanem faktycznym sprawy, powód i pozwana zawarli związek małżeński w 1993 r., w czasie którego pozwana urodziła czworo dzieci. Od zawarcia związku małżeńskiego powód pracował za granicą w Niemczech i przyjeżdżał co dwa, trzy miesiące do Polski. Co najmniej od 1997 r. pozwana utrzymywała stosunki seksualne z pozwanym, kolegą powoda, który też pracował za granicą. W 2007 r.

⁴⁷² Orzeczenie w sprawie *Wise v. Kaye* [1962] 1 QB 638; *West & Son v. Shephard* [1964] AC 326 oraz *Lim Poh Choo v. Camden and Islington Area Health Authority* [1979] QB 196, 214 – orzeczenia cyt. za: *M. Nesterowicz, Zadośćuczynienie pieniężne na rzecz poszkodowanych...*, s. 28.

⁴⁷³ Corte di Cassazione, 12.09.2011, n. 18641 – cyt. za: *M. Nesterowicz, Zadośćuczynienie pieniężne na rzecz poszkodowanych...*, s. 30.

⁴⁷⁴ *M. Nesterowicz, Zadośćuczynienie pieniężne na rzecz poszkodowanych...*, s. 29. Autor wskazuje, że z jednej strony jednolita wydawała się linia orzecznicza, zgodnie z którą krzywda (szkoda moralna) poszkodowanego w stanie wegetatywnym musi być naprawiona w całości, a z drugiej nie uznawano roszczeń o zadośćuczynienie za szkodę moralną poszkodowanym w wypadkach drogowych, będącym w stanie wegetatywnym na skutek śpiączki mózgowej, którzy nie odzyskali świadomości aż do zgonu.

⁴⁷⁵ *K. Osajda, Zadośćuczynienie za doznanie...*, s. 79. Autor wskazuje, że: „Co do zasady, stan prawny w tych krajach nie różni się od treści prawa polskiego. Wydaje się zatem, że w ten sposób wytyczona została silnie uzasadniona aksjologicznie ścieżka, którą mogą podążać polskie sądy.”.

⁴⁷⁶ Zgodnie z art. 29 (nieobowiązującego) dekrety z dnia 25 września 1945 r. Prawo małżeńskie (Dz. U. Nr 48, poz. 270) w wyroku orzekającym rozwód, sąd na żądanie małżonka niewinnego mógł przyznać mu od małżonka winnego rozpadu małżeństwa zadośćuczynienie za krzywdę moralną. Możliwości takiej nie przewidują obecnie przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

⁴⁷⁷ *T. Grzeszak, Zdrada małżeńska a naruszenie...*, s. 607.

⁴⁷⁸ Wyrok SN z 11.12.2018 r., IV CNP 31/17, OSNC 2019, nr 9, poz. 95, LEX nr 2621125. Zob. *K. Kurosz, Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską. Ochrona dóbr osobistych. Zdrada kwalifikowana jako naruszenie godności osobistej. Glosa do wyroku SN z dnia 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17, OSP 2019, nr 12, s. 113* oraz *K. Ciućkowska, Ochrona więzi małżeńskiej instrumentami właściwymi dla dóbr osobistych. Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską. Glosa do wyroku SN z dnia 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17, OSP 2019, nr 10, s. 94; J.M. Kondek, Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską: glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 11.12.2018 r., IV CNP 31/17, PS 2020, nr 2, s. 123-132* (ten ostatni Autor przekonuje, że – jak się wydaje – zdrada małżeńska, jako radykalne nadużycie najintymniejszej relacji międzyludzkiej, powinna zostać uznana za szczególny przypadek naruszenia więzi rodzinnej, uzasadniający przyznanie zadośćuczynienia. Dalej wskazuje, że zachowanie pozwanego, choć niesprzeczne z żadnym przepisem prawa stanowionego, było ewidentnie bezprawne, jako sprzeczne z zasadami współżycia społecznego).

pozwana wniosła o separację, a w 2009 r. wniosła pozew o rozwód. Powód nie brał czynnego udziału w postępowaniu rozwodowym, a rozwód orzeczono z jego winy. Po stwierdzeniu w wyniku badań genetycznych, że żadne z dzieci urodzonych w trakcie trwania małżeństwa nie jest dzieckiem powoda, powód załamał się. Pozwani zawarli związek małżeński i zamieszkali razem z dziećmi. W ocenie powoda, pozwani naruszyli tym samym jego dobra osobiste, z czym zgodził się zarówno sąd I jak i II instancji. Sąd I instancji przyznał powodowi zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę doznaną w wyniku naruszenia dóbr osobistych w zróżnicowanej wysokości od pozwanej w kwocie 20 tys. zł zaś od pozwanego w kwocie 10 tys. zł. W wyroku Sąd Okręgowy oddalił w całości apelację pozwanych oraz zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że podwyższył zasądzoną dotychczas od pozwanego na rzecz powoda kwotę zadośćuczynienia do 15 tys. zł. Skargę RPO o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku Sądu Okręgowego oparto na naruszeniu prawa materialnego tj. art. 24 § 1 w zw. z art. 448 k.c. przez ich zastosowanie w odniesieniu do roszczeń skierowanych do obojga pozwanych, oraz naruszeniu konstytucyjnych praw człowieka i obywatela tj. art. 31 ust. 1 oraz art. 47 Konstytucji RP gwarantujących wolność osobistą i prawo do prywatności obejmujące między innymi prawo decydowania o swoim życiu rodzinnym i osobistym.

Sąd Najwyższy uwzględnił skargę RPO. W uzasadnieniu orzeczenia wskazał, że choć w orzecznictwie uznaje się więzi rodzinne jako dobra osobiste podlegające ochronie, to ma to miejsce w sytuacji definitywnej utraty tych więzi na skutek śmierci osób najbliższych będącej następstwem działań osób trzecich. Sąd Najwyższy podzielił argumenty wyrażone w skardze, że zerwanie więzi osobistej na skutek śmierci, bądź powstania stanu wegetatywnego ma szczególny charakter: po pierwsze, naruszenie więzi jest spowodowane przez czynniki (podmioty) zewnętrzne, a nie przez żaden z podmiotów relacji rodzinnych; po drugie, relacje pomiędzy naruszcycielem dobra osobistego a poszkodowanym nie są w żaden sposób regulowane normami prawa rodzinnego. W uzasadnieniu wyroku zaznaczono również, że naruszenie obowiązku wierności małżeńskiej może wiązać się z konsekwencjami prawnymi, ale ograniczonymi do tych wynikających z prawa rodzinnego (surowsze warunki wykonywania obowiązków alimentacyjnych pomiędzy małżonkami). Sąd Najwyższy wskazał w końcu, że samo naruszenie lojalności przyjacielskiej, posługiwanie się kłamstwem, jak też nawiązanie

relacji intymnych z innymi osobami nie może stanowić podstawy ochrony powoda jako zachowań naruszających jego dobra osobiste⁴⁷⁹.

T. Grzeszak wskazuje, że powyższe rozstrzygnięcie nie oznacza aprobaty Sądu Najwyższego dla niemoralnego zachowania zdradzających, tylko oddzielenie norm moralnych od zasad postępowania, które wynikają z ochrony dóbr osobistych⁴⁸⁰. Stanowisko to rozumieć należy jako odmowę traktowania zdrady jako naruszenia dóbr osobistych, a w konsekwencji odmowę kompensacji za pomocą zadośćuczynienia wyrządzanej takim zachowaniem krzywdy⁴⁸¹. Wydaje się, że zbyt daleko w swych rozważaniach idzie A. S. Tokarz, formułując tezę, że prawo do małżeństwa (związku partnerskiego), jak i prawo do życia w takim związku i trwania w nim, prawo do założenia i posiadania rodziny, posiadania potomstwa (dzieci) należą do katalogu dóbr osobistych każdego człowieka⁴⁸². Zdaje się, że podejście to znów pomija kwestię ochrony dóbr osobistych, opartą o konstrukcję praw podmiotowych skutecznych *erga omnes*⁴⁸³.

⁴⁷⁹ Podobnie Sąd Najwyższy w wyroku z 27.08.2021 r., V CSKP 103/21, LEX nr 3290646, stwierdził, że przepisy o ochronie dóbr osobistych nie mają zastosowania do ochrony więzi prawnorodzinnych między małżonkami w przypadku zdrady małżeńskiej. Sąd Najwyższy podzielił ocenę sądu apelacyjnego, że nie doszło ani do naruszenia dóbr osobistych powódki, ani do bezprawnego działania pozwanej, nie ma bowiem powszechnego obowiązku nieingerowania w więzi interpersonalne. Dodatkowo, odnosząc się do żądań powoda (męża powódki), Sąd Najwyższy uznał za bezprzedmiotowe rozważanie, czy należy wyodrębnić dobro osobiste w postaci prawa do samostanowienia w zakresie planowania potomstwa (prawa decydowania o swoim rodzicielstwie), z uwagi na fakt, że powód, odbywając stosunek seksualny z pozwaną bez dokonywania z nią uzgodnień w kwestii zabezpieczenia przed niechcianą ciążą i bez zastosowania takich zabezpieczeń samodzielnie, sam pozbawił się decyzji w tym zakresie. Sąd Najwyższy stwierdził w końcu (z czym należy się zgodzić), że prawo do świadomego decydowania o swoim rodzicielstwie (prawo do planowania rodziny) mieści się w dobrze osobistym w postaci prywatności lub wolności, a dobro to powinno być chronione przede wszystkim w sytuacji doprowadzenia do pożycia intymnego, z zastosowaniem przemocy, groźby bezprawnej, podstęp, którego skutkiem byłaby nieplanowana ciąża ewentualnie braku zgody dawcy na użycie komórek rozrodczych w procedurze medycznie wspomaganej prokreacji.

⁴⁸⁰ Normy moralne oraz normy prawne tworzą odrębne systemy normatywne, które pozostają względem siebie w stosunku odrębności walidacyjnej, co oznacza, że moc obowiązująca norm prawnych nie pochodzi z norm moralnych, jak również moc obowiązująca norm moralnych nie jest czerpana z mocy norm prawnych. Wskazuje się, że obecnie w systemach prawnych spośród trzech stanowisk odnoszących się do zakresu ingerencji prawa w sferę wolności człowieka, tj. neutralności prawa, paternalizmu prawnego oraz moralizmu prawnego dominuje to pierwsze – A. Tomczyk, Rozdział I, § 4. Stosunek norm prawnych do norm moralnych, pkt I-II [w:] Skutki cywilnoprawne naruszenia norm moralnych między osobami bliskimi, Warszawa 2020 (dostęp elektroniczny Legalis, data dostępu: 21.09.2024 r.).

⁴⁸¹ T. Grzeszak, Zdrada małżeńska a naruszenie..., s. 608.

⁴⁸² A.S. Tokarz, Zdrada małżeńska. Zadośćuczynienie za zerwanie więzi rodzinnych, PS 2011, nr 4, s. 104.

⁴⁸³ Autor wskazuje dalej, że opisane przez niego wartości mogą być uznane za dobra osobiste człowieka, jeżeli ten przywiązuje do nich duże znaczenie, identyfikuje się z nimi, mają one dla niego istotną wartość (niematerialną) – ibid., s. 107. Wydaje się, że argumentacja ta zakłada, że katalog chronionych dóbr osobistych może być różny w zależności od jednostki, której przysługuje. Tymczasem trudno pogodzić się z tezą, że dobro osobiste przysługuje konkretnej osobie tylko w wypadku, gdy ta przywiązuje do niego istotną wagę. Uznaje się, że ocena istnienia (wyodrębnienia) danego dobra osobistego zależy bowiem od powszechnych przekonań, a nie wyłącznie przekonań poszczególnych jednostek.

Więzi rodzinne to nie jedyne tzw. „dobra osobiste relacyjne”⁴⁸⁴, jakim ochrony udzielają polskie sądy. Kontrowersyjny i szeroko komentowany był wyrok Sądu Najwyższego z 2004 r., w którym to uznano, że mogą stanowić dobro osobiste uczucia religijne i przyjaźń osoby duchownej, którą z Papieżem wiąże stosunek bliskości i szczególne więzy emocjonalne⁴⁸⁵. Sąd Najwyższy odnosił się w uzasadnieniu zarówno do dobra osobistego w postaci uczuć religijnych, jak i kultu pamięci o zmarłym. Ustosunkowując się do argumentu przedstawionego w toku postępowania przez Sąd Apelacyjny, który wskazał, że ochrona dóbr osobistych nie ma na celu ochrony określonego dobra w wymiarze powszechnym, a pozwanym nie da się przypisać działania, które byłoby skierowane *stricte* przeciwko powodowi, Sąd Najwyższy stwierdził, że szczególnie silne związki uczuciowe łączące powoda z Janem Pawłem II stanowią źródło dobra osobistego w postaci uczuć religijnych, a zarazem przyjaźni z Papieżem. Sąd Najwyższy argumentował, że określenie podmiotu uprawnionego do dochodzenia ochrony dóbr osobistych w rozpatrywanym przypadku powinno nastąpić analogicznie jak w przypadku prawa do kultu pamięci o zmarłym – właściwym kryterium oceny jest zatem odpowiedni stosunek bliskości, nieograniczony wyłącznie do więzi między członkami rodziny. Co istotne, sam Jan Paweł II nie podjął żadnych działań celem ochrony swoich dóbr osobistych⁴⁸⁶. Choć nie neguję obraźliwego dla Papieża charakteru artykułu, który stał się przyczynkiem do wytoczenia powództwa przez księdza, ani znaczenia więzi łączącego go z Papieżem, orzeczenie stanowi kolejny przykład naruszenia granic koncepcji prawnej ochrony dóbr osobistych ze względów aksjologicznych. Na uwagę zasługuje pogląd wyrażony w jednym z orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Warszawie, zgodnie z którym: „(...) dla ustalenia naruszenia dobra osobistego, jako dobra indywidualnego nierozzerwalnie związanego z konkretną osobą

⁴⁸⁴ Sformułowania takiego używa C. Błaszczak, Glosa krytyczna do wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 13 stycznia 2021 r., I ACa 289/20, Radca Prawny. Zeszyty Naukowe 2021, nr 3, s. 167-180.

⁴⁸⁵ Wyrok SN z 06.04.2004 r., I CK 484/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 69, LEX nr 132396.

⁴⁸⁶ Jak wskazuje B. Rakoczy, Glosa do wyroku SN z dnia 6 kwietnia 2004 r., I CK 484/03, PS 2006, nr 10, s. 156: „(...) formułowanie ogólnych wniosków, że przyjaciel zawsze może żądać ochrony, gdy znieważono osobę trzecią - jego przyjaciela, jest nieuprawnione. (...) Dlatego też trafnie Sąd Najwyższy dostrzegł drugi element, pozwalający udzielić ochrony, jakim jest status Jana Pawła II. Jeżeli chodzi o Jana Pawła II, to znaczenie mają następujące okoliczności: przyjaźń z powodem i autorytet, jakim powszechnie się cieszył, oraz status Papieża, jako głowy Kościoła łacińskiego, a także pozycji, jaką ma Papież w świetle przepisów prawa kanonicznego, a w szczególności KPK. Dopiero te okoliczności powodują, że więź przyjaźni między powodem a Papieżem Janem Pawłem II jest dobrem osobistym powoda, które zasługuje na ochronę.” W mojej ocenie rację ma T. Grzeszak, która argumentuje: „Tylko ten, czyja cześć doznała uszczerbku, powinien decydować o tym, czy i jak zareaguje, a nie żeby ten, kto tylko mu współczuje, decydował o wytaczaniu powództwa o zaniechanie, o usunięcie skutków naruszenia, negocjował oświadczenie przeproszające itp.” - T. Grzeszak, Dobro osobiste..., s. 32.

konieczne jest stwierdzenie bezprawnego zachowania się podmiotu dobro to naruszającego, dającego się zindywidualizować przeciwko tej osobie. Dlatego też przewidziane w art. 24 k.c. roszczenia o ochronę dóbr osobistych moga być dochodzone jako ściśle związane z osobą pokrzywdzoną i tylko przez tę osobę, w sytuacji, gdy sporne zachowania dotyczą osób żyjących. Za dyskusyjny zatem Sąd Apelacyjny w tym składzie uważa pogląd przeciwny, tj. przyznający legitymację materialnoprawną podmiotom do dochodzenia ochrony dobra osobistego, w sytuacji, gdy sprawcom (tu pozwanym) nie da się przypisać działania, które skierowane byłoby przeciwko tym podmiotom (tu powódkom).” (podkreślenie własne)⁴⁸⁷.

Na uwagę zasługuje także sprawa, w której zadośćuczynienia domagali się dwaj powodowie – ojciec i syn – uzasadniając powództwo krzywdą spowodowaną ujawnieniem informacji o ojcu, obejmujących m.in. dane osobowe powoda i inne dane pozwalające na zidentyfikowanie jego osoby oraz orientacji seksualnej, a także nazwisko jego partnera⁴⁸⁸. Sąd Najwyższy trafnie tym razem stwierdził, że nie każda przykrość stanowi naruszenie dobra osobistego i podlega kompensacji w reżimie ochrony dóbr osobistych, a system prawny nie gwarantuje wolności od stresów i przykrości, związanych z wydarzeniami życiowymi⁴⁸⁹. Ujawnienie informacji o ojcu, choć mogło powodować negatywne odczucia syna, ingerowało wyłącznie w prawo do prywatności ojca, nie zaś jego syna⁴⁹⁰.

Należy odnotować przypadki nowszych orzeczeń polskich sądów, w których doszło do uznania za uzasadnione żądania zadośćuczynienia wynikłego z naruszenia dobra osobistego w postaci więzi ze zwierzęciem. A. Szpunar wskazywał, że w polskim prawie nie uwzględnia się *pretium affectionis* i w przedstawionym powyżej przykładzie utraty ulubionego zwierzęcia wskutek zawinionego działania sprawcy, właściciel zwierzęcia nie będzie mógł domagać się zadośćuczynienia, a wyłącznie naprawienia szkody majątkowej⁴⁹¹. Inaczej uznał np. Sąd Okręgowy w Krakowie w wyroku z 2017 r., w którym wskazał on, że więź człowieka ze zwierzęciem, w szczególności z psem, może

⁴⁸⁷ Wyrok SA w Warszawie z 30.11.2012 r., VI ACa 729/12, LEX nr 1289628.

⁴⁸⁸ Wyrok SN z 26.05.2017 r., I CSK 557/16, OSNC 2018, nr 3, poz. 33, LEX nr 2312038.

⁴⁸⁹ O problemie identyfikacji krzywdy z naruszeniem dobra osobistego piszę szerzej w rozdziale IV par. 3.1. pracy.

⁴⁹⁰ Podobnie np. Z. Bidziński, J. Serda, Cywilnoprawna ochrona dóbr..., s. 56 – zauważają, że obraza czci jednego członka rodziny uzasadnia legitymację czynną pozostałych członków najbliższej rodziny do dochodzenia ochrony dóbr osobistych we własnym imieniu jedynie w przypadku śmierci osoby bezpośrednio dotkniętej obrazą – podejście odmienne byłoby sprzeczne z osobistym i nieprzenoszalnym charakterem praw osobistych.

⁴⁹¹ A. Szpunar, Zadośćuczynienie za szkodę..., s. 75.

zostać uznana za dobro osobiste, podlegające ochronie na gruncie prawa cywilnego, i przyznał kwotę 5 tys. zł tytułem zadośćuczynienia za krzywdę spowodowaną utratą psa⁴⁹². W sprawie tej powód żądał, oprócz zwrotu kosztów leczenia swojego psa oraz naprawienia szkody obliczonej na podstawie „rynkowej wartości” psa, również zadośćuczynienia krzywdy spowodowanej jego utratą. Powód uzasadniał swoje żądanie tym, że jego pies zdechł w konsekwencji obrażeń i uszkodzeń narządów wewnętrznych doznanych w wyniku ataku psa pozwanej, który pozostawał w tym czasie bez opieki. Sąd Okręgowy zgodził się z powodem i przyznał mu zadośćuczynienie za doznaną krzywdę⁴⁹³. Choć motyw aksjologiczne orzeczenia Sądu Okręgowego są zrozumiałe i słuszne, wątpliwości budzi pogląd o istnieniu dobra osobistego w postaci szczególnej i autentycznej więzi z psem⁴⁹⁴. Nieprawidłowy wydaje się jednak pogląd M. Nesterowicza, że opisany wyżej wyrok powinien być „początkiem orzecznictwa traktowania zwierzęcia jako dobro osobiste i przyznawania zadośćuczynienia pieniężnego za jego utratę”⁴⁹⁵. Potrzeba naprawienia krzywdy spowodowanej utratą pupila nie uzasadnia naginania (a nawet przekraczania) granic konstrukcji prawnych, które do potrzeb tych nie przystają⁴⁹⁶. Rozmycie tych granic może bowiem doprowadzić do wypaczenia całej koncepcji ochrony. Tak np. trafnie wskazał i wyjaśnił (na tle podobnego stanu faktycznego co w

⁴⁹² Wyrok SO w Krakowie z 07.09.2017 r., II Ca 1111/17, LEX nr 2460249.

⁴⁹³ Podobnie orzekł SO w Krakowie już wcześniej, w wyroku z 22.11.2016 r., II Ca 1883/16, LEX nr 2250681: „W analizowanej sprawie niewątpliwie doszło do naruszenia dobra prawnego powoda polegającego na emocjonalnej więzi jaka łączyła powoda z zagryzionym psem. Ta więź emocjonalna w sposób oczywisty należy do kategorii dóbr osobistych.”. Podobnie również wyrok SO w Szczecinie z 17.01.2018 r., II Ca 358/16, LEX nr 2485280: „Sąd Okręgowy nie miał wątpliwości, iż pod wpływem judykatury oraz doktryny lista dóbr osobistych jest stale poszerzana. Do katalogu dóbr wymienionych przez ustawodawcę można dodać wiele innych, takich jak: prawo do prywatności, płęć, prawo do planowania rodziny, tradycja rodzinna, pamięć o osobie zmarłej lub więź między członkami rodziny. Nie ulega zatem wątpliwości, iż do dóbr osobistych zaliczyć można więź pomiędzy człowiekiem a zwierzęciem.”. Należy na marginesie zaznaczyć, że pomimo uznania więzi ze zwierzęciem za dobro osobiste, SO w Szczecinie odmówił przyznania zadośćuczynienia, uznając, że, choć doszło do naruszenia dobra osobistego, powódka nie wykazała żadnej krzywdy. Sąd w szczególności wziął pod uwagę fakt, że pies powódki nie zmarł, a wyłącznie odniósł obrażenia wskutek pogryzienia.

⁴⁹⁴ Orzeczenie pozytywnie ocenia M. Rzewuska. Nie przekonuje jednak jej argument, w którym przekonuje o zasadności wyodrębnienia dobra osobistego w postaci więzi ze zwierzęciem, i wskazuje, że skoro „słyszymy o nowych dobrach osobistych (często równie kontrowersyjnych), których naruszenie podlega ochronie prawnej, przez co rodzi się pytanie, czemu za takie dobro nie uznać więzi człowieka ze zwierzęciem” - M. Rzewuska, *Więź człowieka ze zwierzęciem jako dobro osobiste*. Glosa do wyroku s.okręg. z dnia 7 września 2017 r., II Ca 1111/17, Glosa 2022, nr 2, s. 42. Właśnie odkrywanie dóbr osobistych mających coraz mniej cech właściwych dla konstrukcji dóbr osobistych, powinno stanowić przestrożę i skłaniać ku bardziej roważnemu wyodrębnianiu dóbr osobistych.

⁴⁹⁵ M. Nesterowicz, *Zadośćuczynienie pieniężne i odszkodowanie za śmierć lub uszkodzenie psa „rodzinnego” na skutek czynu niedozwolonego (w świetle orzecznictwa)*, PS 2019, nr 5, s. 123.

⁴⁹⁶ Ciekawą alternatywą wydaje się rozwiązanie przyjęte przez Sąd Rejonowy w Dzierżoniowie, który w podobnym stanie faktycznym zasądził na rzecz powódki zadośćuczynienie za krzywdę doznaną w wyniku rozstroju zdrowia (a więc na podstawie art. 445 § 1 k.c.) - wyrok SR w Dzierżoniowie z 9.11.2016 r., I C 873/15, LEX nr 2337763.

ww. sprawach) Sąd Rejonowy w Olkuszu: „Aktualnie podejmowane są próby «konstruowania» nowych dóbr osobistych (więź ze zwierzęciem, prawo do życia w wolnym od zanieczyszczeń środowisku). Próby te oparte są na ekstensywnej wykładni tego pojęcia, wypaczającej istotę jego utrwalonego rozumienia (zjawisko to trafnie nazwane zostało «dekompozycją» konstrukcji dóbr osobistych - zdanie odrębne (...) J. G. do uchwały SN z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17). (...) nowych dóbr osobistych może stanowić drogę do nieuzasadnionego systemowo i nieograniczonego rozszerzania granic odpowiedzialności deliktowej za krzywdę.”⁴⁹⁷. Należy jednak sądzić, że pogląd o wyodrębnieniu dobra osobistego w postaci więzi emocjonalnej ze zwierzęciem będzie utrwalany w przyszłości⁴⁹⁸.

Dobro osobiste w postaci więzi ze zwierzęciem jest jednak uznane np. we Francji⁴⁹⁹. W orzecznictwie francuskim pojawiały się decyzje, w których przyznawano właścicielom zwierząt zadośćuczynienie za krzywdę spowodowaną utratą konia (1500 franków) lub psa (600 franków)⁵⁰⁰.

K. Kurosz wskazuje, że brakuje podstaw w prawie polskim do zaliczenia do kategorii dóbr osobistych przywiązania do zwierzęcia, podobnie jak uznania wartości sentymentalnej – *pretium affectionis* związanej z własnością zwierzęcia w ramach szkody majątkowej⁵⁰¹. Przy okazji należy wskazać na pewne nieścisłości terminologiczne, jeśli chodzi o pojęcie *pretium affectionis*. W prawie polskim pojęcie to rozumiane jest jako tzw. wartość szczególnego upodobania, wyróżniana obok *pretium commune* i *pretium singulare*, a stanowiąca jedną z podstaw do szacowania wysokości poniesionej szkody⁵⁰²

⁴⁹⁷ Wyrok SR w Olkuszu z 28.05.2021 r., I C 105/20, LEX nr 3226317. W podobnym duchu wypowiadał się o wyróżnieniu dobra osobistego w postaci więzi ze zwierzęciem Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z 13.01.2021 r., I ACa 289/20, LEX nr 3154721: „Podkreśla się, że mimo otwartego katalogu dóbr osobistych należy unikać zaliczania do tego katalogu wszelkich wartości o charakterze niemajątkowym, tak aby nie deprecjonować instytucji dóbr osobistych, jako najwyższych wartości niematerialnych człowieka. Z tego względu nie są odosobnione głosy, że nawet wartości niemajątkowe uznawane powszechnie i akceptowane, nie zawsze stanowią dobro osobiste podlegające ochronie na podstawie art. 23 i nast. k.c.”. Por. krytyczną głosę do tego orzeczenia - C. Błaszczuk, Głosa krytyczna do wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 13 stycznia 2021 r., I ACa 289/20..., s. 167-180.

⁴⁹⁸ Kolejnym orzeczeniem, w którym uznano istnienie dobra osobistego w postaci więzi emocjonalnej człowieka z psem domowym, był wyrok SA w Poznaniu z 17.08.2022 r., I ACa 749/21, LEX nr 3430368 (choć w sprawie tej powództwo o ochronę dóbr osobistych zostało oddalone, lecz nie z uwagi na brak istnienia dobra osobistego, a – jak wskazano w uzasadnieniu wyroku - ze względu na niespełnienie przesłanki bezprawności naruszenia dobra osobistego).

⁴⁹⁹ J. Neethling, Recognition and Protection..., s. 257.

⁵⁰⁰ V.V. Palmer, Moral Damages: The French Awakening..., s. 53.

⁵⁰¹ K. Kurosz, Czy za utratę psa należy się zadośćuczynienie, 16.05.2018 r., dostęp pod adresem: <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art9795411-krzysztof-kurosz-czy-za-utrate-psa-nalezy-sie-zadoscuczynienie> (data dostępu: 20.09.2024 r.).

⁵⁰² G. Karaszewski, komentarz do art. 363 [w:] P. Nazaruk (red.), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2024, nb 4 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 19.09.2024 r.).

czy też jako wartość sentymentalna, szczególnego przywiązania właściciela do rzeczy⁵⁰³. *Pretium affectionis* kwalifikuje się jako szkodę niemajątkową⁵⁰⁴ o charakterze subiektywnym⁵⁰⁵. M. Nesterowicz wskazuje zaś, że do *pretium affectionis* zbliża się pojęcie więzi emocjonalnej⁵⁰⁶. W polskim systemie prawnym przyjmuje się, że *pretium affectionis* nie podlega uwzględnieniu przy obliczeniu wysokości odszkodowania („Akceptacja wartości szczególnego upodobania wprowadziłaby do problematyki szacowania szkody zupełną dowolność, dając podstawę do naprawiania szkód niemajątkowych w zasadzie bez żadnego ograniczenia.”⁵⁰⁷). Inaczej jest np. w prawie francuskim, gdzie sądy niezależnie od szkody majątkowej przyznają również zadośćuczynienie za szkodę moralną (*préjudice moral*), polegającą na naruszeniu wartości sentymentalnej (*sentiments d'affection*)⁵⁰⁸. Należy wskazać, że istnieje pogląd, zgodnie z którym *pretium affectionis* nie musi odnosić się do rzeczy, ale dotyczyć może uczuciowej więzi z inną osobą, zbliżając się w ten sposób do pojęcia szkody niemajątkowej spowodowanej np. utratą bliskiej osoby⁵⁰⁹.

Myślę, że rozważania te trafnie podsumuje stanowisko wyrażone przez E. Bagińską, która zauważa, że interesy niemajątkowe próbuje się niekiedy zakwalifikować jako dobra osobiste, choć nie wszystkie interesy prawne dają się łatwo sklasyfikować, a problemu właściwej selekcji przedmiotu ochrony nie da się obejść przez sztuczne wtłoczenie danego interesu do kategorii dóbr osobistych. I choć przyznanie zadośćuczynienia za krzywdę spowodowaną utratą psa w ocenie części doktryny uznano za postępowe i nieodbiegające od utrwalonych tendencji w innych krajach europejskich, a ta sfera emocjonalna zasługuje na ochronę majątkową, to jednak to ustawodawca powinien wyznaczyć dla niej podstawę i racjonalne granice⁵¹⁰.

⁵⁰³ K. Kurosz, Czy w prawie polskim dopuszczalne jest zadośćuczynienie pieniężne za śmierć zwierzęcia? ZNUJ PPWI 2017, nr 1, s. 156.

⁵⁰⁴ J. Misztal-Konecka, Roszczenia majątkowe osób najbliższych dla pokrzywdzonego, Warszawa 2008, s. 55.

⁵⁰⁵ U. Walczak, Geneza problemu w prawie europejskim i pojęcie szkody niemajątkowej, TPP 2007, nr 1, s. 126, 134.

⁵⁰⁶ M. Nesterowicz, Zadośćuczynienie pieniężne i odszkodowanie..., s. 127.

⁵⁰⁷ G. Karaszewski, komentarz do art. 363..., nb 4 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 19.09.2024 r.).

⁵⁰⁸ Wyrok Sądu Kasacyjnego z 16.01.1962 r. w sprawie *Lunus*, Cass. Civ 1, 16.01.1962, Bull. civ. I no. 33, cyt. za: M. Nesterowicz, Zadośćuczynienie pieniężne i odszkodowanie..., s. 127 oraz O. Moréteau, Basic Questions of Tort Law..., s. 39, przypis nr 173.

⁵⁰⁹ A.J. Verheij, Compensation of Pretium Affectionis - A Constitutional Necessity? Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg 2004, vol. 67, no. 3, s. 395: "The term for «emotional distress caused by the wrongful death or injury of a loved one» used in this article is «*pretium affectionis*». This term, which is used in France, gives expression to the fact that the emotional distress that is discussed here has its source in (a violation of) the affectionate ties that connect human beings.".

⁵¹⁰ E. Bagińska, O granicach kompensacji szkody..., s. 123-124.

W literaturze można znaleźć pogląd o istnieniu dobra osobistego o szerszym zakresie, w postaci prawa do uczuć różnego rodzaju, jak miłość, wiara (religia), przywiązanie czy czystość. Autor przedstawiający ten pogląd zaznacza jednak, że nie oznacza to, że nie można wyodrębnić poszczególnych rodzajów ludzkich uczuć jako niezależnych dóbr osobistych, jako przykład tego zjawiska podając wyodrębnione prawo do uczuć i przekonań religijnych⁵¹¹.

2.2. Prawo do planowania rodziny

W Polsce szeroko komentowanym już od kilkunastu lat pozostaje zagadnienie istnienia i charakteru prawnego prawa do legalnego przerwania ciąży lub prawa do planowania rodziny⁵¹². Problematiczne jest stwierdzenie, czy kobiecie przysługuje dobro osobiste w postaci prawa do aborcji, razem ze wszystkimi tego konsekwencjami, w postaci przysługiwania kobiecie prawa do wykonania zabiegu, które to prawo może przybrać postać roszczenia⁵¹³. Należy również postawić pytanie, czy prawo to (jeśli istnieje) jest przejawem dobra osobistego w postaci wolności, czy też samo w sobie stanowi samodzielne dobro osobiste⁵¹⁴. Istnieje pogląd, zgodnie z którym prawo podjęcia decyzji o posiadaniu potomstwa nie stanowi odrębnego dobra osobistego, ale może zawierać się w ramach prawa do integralności fizycznej i psychicznej (*bodily and psychological integrity*)⁵¹⁵, rozważa się też, czy należy do zakresu dobra osobistego w postaci zdrowia⁵¹⁶.

⁵¹¹ J. Neethling, *Recognition and Protection...*, s. 256.

⁵¹² Tytułem uzupełnienia należy dodać, że w chwili przygotowania niniejszej pracy zgodnie z ustawą o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z dnia 7 stycznia 1993 r. (Dz.U. 1993 Nr 17, poz. 78 ze zm.) przerwanie ciąży może być dokonane wyłącznie w dwóch przypadkach, tj., gdy ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej lub gdy zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego. W wyroku TK z 22.10.2020 r., K 1/20, LEX nr 3071397, Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 4a ust. 1 pkt 2 ww. ustawy, który dopuszczał przerwanie ciąży również w przypadku, gdy badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu, jest niezgodny z art. 38 w związku z art. 30 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i utracił on moc z dniem 27 stycznia 2021 r.

⁵¹³ T. Justyński, *Naruszenie przez lekarza prawa rodziców do planowania i przerywania ciąży jako podstawa roszczenia odszkodowawczego*. Głosa do wyroku SN z dnia 13 października 2005 r., IV CK 161/05, PiP 2006, nr 7, s. 114. Na ten temat zob. również M. Sobas, *Odpowiedzialność cywilnoprawna za szkody doznane przed urodzeniem*. Praca doktorska, Katowice 2021, s. 381 i n. i cytowana nam literatura.

⁵¹⁴ Choć pojawiają się również głosy, że problem czy „prawo” do aborcji należy zaklasyfikować jako część składową prawa do planowania rodziny, czy też jako przejaw prawa do samostanowienia, lub jako podmiotowe prawo osobiste, są drugorzędne – tak: E. Bagińska [w:] E. Bagińska (red.), *System Prawa Medycznego. Odpowiedzialność prywatnoprawna*, tom 5, Warszawa 2021, s. 388.

⁵¹⁵ J. Neethling, *Recognition and Protection...*, s. 247-248. Autor ten uważa, że również integralność seksualna nie stanowi odrębnego dobra osobistego, ale zawiera się w nietykalności cielesnej (*bodily integrity*).

⁵¹⁶ J. Buchalska [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020, s. 125 i n.

Każdorazowo uznanie prawa do przerwania ciąży, czy to w ramach wyodrębnionego dobra osobistego, czy to jako samodzielnie istniejącego dobra, rodzi pytanie o konflikt z dobrem osobistym dziecka w postaci prawa do życia. Z zagadnieniem mierzył się też zresztą kilkakrotnie Sąd Najwyższy, przyjmując odmienne stanowiska, co w skrócie przedstawię poniżej⁵¹⁷.

Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z 2003 r. (sprawa zakwalifikowana jako tzw. *wrongful conception*) stwierdził, że kobieta - w sytuacji określonej w art. 4a ust. 1 pkt 3 ustawy, czyli w wypadku wystąpienia przesłanki dopuszczającej przerwanie ciąży zgodnie z ustawą, ma prawo do aborcji, a uniemożliwienie tego zabiegu przez zobowiązanego uprawnia ją do dochodzenia wyrównania szkody wynikłej z tego zdarzenia⁵¹⁸. Sąd Najwyższy wskazał, że dobrem osobistym jest szeroko rozumiana wolność, równolegle prezentowane są również poglądy wyodrębniające prawo do planowania rodziny w systemie dóbr osobistych, upodmiotowujące kobietę w sprawach prokreacji, sprzeciwiające się instrumentalnemu jej traktowaniu. Jednocześnie w ocenie Sądu Najwyższego nie sposób nie zauważyć kolizji chronionych w takim wypadku dóbr osobistych⁵¹⁹.

Co istotne, Sąd Najwyższy orzekał w tej samej sprawie raz jeszcze, w 2006 r., przyjmując odmienne stanowisko⁵²⁰. Wskazał on bowiem, że samo „prawo do aborcji” nie jest dobrem osobistym, a podstawą jego wyróżnienia nie może być art. 4a i 4b ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. Okoliczności wskazane w ustawie mają charakter zbliżony do kontratypu, zatem wyłącznie wyłączają bezprawność czynu, nie jest to jednak

⁵¹⁷ Kompleksowe przedstawienie tematu z uwzględnieniem dotychczasowego orzecznictwa Sądu Najwyższego w tym zakresie przedstawia A. Jacek, „Złe urodzenie” jako źródło odpowiedzialności odszkodowawczej zakładu opieki zdrowotnej, Prok. i Pr. 2008, nr 12, s. 92-104 oraz K. Szutowska, Odpowiedzialność za szkodę z tytułu *wrongful conception* i *wrongful birth* w świetle funkcji odpowiedzialności odszkodowawczej w polskim prawie cywilnym - część I, Transformacje Prawa Prywatnego 2008, nr 1, s. 57-88.

⁵¹⁸ Wyrok SN z 21.11.2003 r., V CK 16/03, OSNC 2004, nr 6, poz. 104, LEX nr 106563. W sprawie tej powódka domagała się zasądzenia zadośćuczynienia w wysokości 20.000 zł za naruszenie jej dóbr osobistych oraz odszkodowania w wysokości 15.000 zł z racji uniemożliwienia wykonywania przez nią pracy zarobkowej. Domagała się też zasądzenia na rzecz małoletniego syna renty po 800 zł miesięcznie, stanowiącej równowartość kosztów jego utrzymania. Powódka wskazywała, że pozwany szpital nie wykonał zleconego zabiegu przerwania ciąży będącej następstwem gwałtu, z uwagi na niewłaściwe określenie zaawansowania ciąży jako 14-tygodniowej, zamiast 11-tygodniowej. W ocenie powódki uniemożliwienie jej aborcji skutkowało koniecznością poniesienia wydatków na utrzymanie dziecka oraz utratą możliwości zarobkowania przez powódkę. Ponadto, powódka wskazywała, że skutek zmuszenia jej do urodzenia dziecka pochodzącego z przestępstwa, doszło do naruszenia jej dóbr osobistych w postaci jej zdrowia i wolności.

⁵¹⁹ Tytułem uzupełnienia należy wskazać, że Sąd Najwyższy uznał, że nie istniała możliwość uwzględnienia roszczenia powódki o zadośćuczynienie na podstawie zdarzeń zaistniałych w październiku 1996 r., ponieważ art. 448 k.c. - w ówczesnym brzmieniu - nie przewidywał takiej podstawy prawnej.

⁵²⁰ Uchwała SN z 22.02.2006 r., III CZP 8/06, LEX nr 171722.

równoznaczne z uznaniem prawa do aborcji za dobro osobiste, zaś właściwa dla kontratypu kolizja dóbr wyłącza możliwość konstruowania prawa podmiotowego, którego przedmiotem byłoby dobro osobiste, polegające na możliwości naruszenia dóbr osobistych innych osób. Co więcej, w uzasadnieniu uchwały wskazano, że, choć Sąd Najwyższy orzekając w toku instancji uznał, że możliwość decydowania o przerwaniu ciąży w przypadkach określonych w art. 4a ustawy o planowaniu rodziny jest elementem ogólniejszego dobra osobistego, jakie stanowi szeroko rozumiana wolność (prawo do decydowania o swoim życiu osobistym), to jednak koncepcję taką należy odrzucić, jako pozbawioną uzasadnienia normatywnego.

Kolejny raz na temat istnienia dobra osobistego w postaci prawa do przerwania ciąży Sąd Najwyższy wypowiedział się w 2005 r. (sprawa tzw. *wrongful birth*)⁵²¹. Podzielił on stanowisko wyrażone w orzeczeniu z 2003 r. i potwierdził, że prawo do planowania rodziny jest dobrem osobistym a jego naruszenie, przez uniemożliwienie kobiecie przerwania ciąży, dopuszczalnego na podstawie art. 4a ust. 1 pkt 3 ustawy o planowaniu rodziny, stanowi naruszenie dobra osobistego, uzasadniające możliwość przyznania zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. Stwierdził, że skoro ustawa o planowaniu rodziny przyznaje rodzicom prawo do świadomego planowania rodziny, a kobiecie prawo do przerwania ciąży między innymi z tzw. przyczyn genetycznych, to prawa te należy uznać za prawa podmiotowe rodziców, których naruszenie rodzi odpowiedzialność odszkodowawczą. Sąd Najwyższy wskazał również, że uniemożliwienie rodzicom wykonania tych praw prowadzące do urodzenia, wbrew ich woli, dziecka upośledzonego, rodzi po stronie podmiotu odpowiedzialnego obowiązek zapłaty odpowiedniego zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. za doznaną w wyniku naruszenia ich dóbr osobistych krzywdę.

W kolejnym wyroku z 2008 r. Sąd Najwyższy potwierdził dotychczasowe stanowisko wyrażone w sprawach V CK 16/03 i IV CK 161/05 i wskazał, że prawo do planowania rodziny i wynikające z niego uprawnienie do legalnego przerwania ciąży w warunkach określonych w art. 4a ustawy o planowaniu rodziny należą do dóbr

⁵²¹ Wyrok SN z 13.10.2005 r., IV CK 161/05, OSP 2006, nr 6, poz. 71, LEX nr 181383. W sprawie tej powódka twierdziła, że odmówiono jej udzielenia rzetelnej informacji o stanie zdrowia i zagrożeniach ciąży, nie skierowano jej na specjalistyczne badania prenatalne i w konsekwencji pozbawiono prawa do świadomego podjęcia decyzji o przerwaniu ciąży. Co istotne, ustalono, że u pierwszego dziecka powódki występowała wada genetyczna w postaci ciężkiej dysplazji kręgosłupowo-przynasadowej, co stanowiło przesłankę medyczną wskazującą na prawdopodobieństwo wystąpienia takiej wady także i u drugiego płodu, co z kolei decydowało o konieczności skierowania powódki pod opiekę poradni specjalistycznej (genetycznej) i wykonania dodatkowych badań, a także udzielenia jej wyczerpujących informacji o jej stanie zdrowia i genetycznych zagrożeniach płodu.

osobistych, których naruszenie może uzasadniać żądanie zadośćuczynienia na podstawie art. 448 w związku z art. 24 k.c.⁵²²

Stanowisko Sądu Najwyższego nie uległo zmianie w kolejnym wyroku z 2010 r., w którym SN ponownie wskazał, że prawo do planowania rodziny i wynikające z niego uprawnienie do legalnego przerwania ciąży w warunkach określonych w art. 4a ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży⁵²³ jest dobrem osobistym⁵²⁴. W końcu po raz kolejny Sąd Najwyższy potwierdził je w 2017 r.⁵²⁵

Zatem poza stanowiskiem wyrażonym w uchwale z 2006 r. (III CZP 8/06), Sąd Najwyższy każdorazowo opowiadał się za przyznaniem prawa do legalnego przerwania ciąży, czy to w ramach istniejącego już dobra osobistego – wolności, czy też jako samodzielnego, wyodrębnionego dobra osobistego, nazywanego zwykle prawem do planowania rodziny.

Na krótką wzmiankę zasługuje wyrok ETPC w sprawie Tysiąc przeciwko Polsce⁵²⁶. Skarżąca twierdziła, że w wyniku odmowy wydania zaświadczenia, że jej krótkowzroczność stanowi podstawę dla terapeutycznego przerwania ciąży, uniemożliwiono jej przerwanie ciąży z powodów zdrowotnych, zaś w wyniku ciąży oraz porodu doznała ona poważnego uszczerbku na zdrowiu w postaci niemal całkowitej utraty wzroku, oficjalnie został u niej stwierdzony poważny stopień niepełnosprawności. Skarżąca powoływała się na naruszenie art. 8 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Trybunał wskazał, że „(...) podczas gdy Konwencja nie

⁵²² Wyrok SN z 12.06.2008 r., III CSK 16/08, OSNC 2009, nr 3, poz. 48, LEX nr 449917. Powództwo oparte było m.in. na żądaniu przez powódkę zasądzenia kwoty 20.000 zł tytułem naruszenia jej dóbr osobistych i praw pacjentki przez pozbawienie prawa do informacji o stanie zdrowia płodu w wyniku nieskierowania na genetyczne badania prenatalne i pozbawienie jej prawa do świadomego podjęcia decyzji o przerywaniu ciąży oraz uniemożliwienie wykonania tego zabiegu przez celowe przewlekanie procedur medycznych.

⁵²³ Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z dnia 7 stycznia 1993 r. (Dz.U. 1993 Nr 17, poz. 78 ze zm.).

⁵²⁴ Wyrok SN z 06.05.2010 r., II CSK 580/09, LEX nr 602234.

⁵²⁵ Wyrok SN z 23.06.2017 r., I CSK 566/16, LEX nr 2382435. Co istotne, Sąd Najwyższy wskazał, że dla możliwości przyznania odszkodowania i renty na rzecz rodziców niepełnosprawnego dziecka, nie ma znaczenia fakt, czy powódka zdecydowałaby się na przerwanie ciąży, gdyby była świadoma stanu zdrowia płodu. Jak wskazano w uzasadnieniu wyroku: „Wymaganie przez Sąd Apelacyjny w realiach rozpoznawanej sprawy, aby warunkiem przyznania odszkodowania i renty było złożenie przez powódkę w toku niniejszego postępowania, a więc niejako *ex post*, oświadczenia, że przerwałaby ciążę, w sytuacji, w której powódka nieświadoma stanu płodu, urodziła dziecko, które ma aktualnie kilka lat, jest obiektem miłości oraz troski rodziców, godzi w relacje uczuciowe i rodzinne, jest wątpliwe z punktu widzenia etycznego i «gubi» z pola widzenia zasadnicze źródło krzywdy i szkody powodów, za którą niewątpliwie odpowiada pozwany Szpital.”

⁵²⁶ Wyrok ETPC z 20.03.2007 r. w sprawie Tysiąc v. Rzeczpospolita Polska, skarga nr 5410/03, LEX nr 248817.

gwarantuje prawa do jakiegokolwiek poziomu opieki medycznej, Trybunał w dotychczasowych sprawach stwierdził, iż życie prywatne obejmuje integralność fizyczną i psychiczną osoby i na państwie spoczywa pozytywny obowiązek zapewnienia obywatelom ich prawa do skutecznego poszanowania dla tej integralności (...). Trybunał stwierdził, że prawo polskie nie zapewniało skutecznego mechanizmu umożliwiającego ustalenie, czy w danej sprawie zostały spełnione warunki do dokonania zgodnej z prawem aborcji. Środki działające z mocą wsteczną nie są przy tym wystarczające. Polska nie spełniła zatem obowiązku zabezpieczenia prawa skarżącej do poszanowania jej życia prywatnego, a tym samym miało miejsce naruszenie art. 8 Konwencji⁵²⁷.

Powyższe uwagi prowadzą do wniosku, że podstawową konsekwencją uznania istnienia prawa do aborcji jako dobra osobistego jest związane z tym prawo do żądania przez kobietę wykonania zabiegu aborcji, w razie zajścia ku temu ustawowych przesłanek. W razie uznania prawa do przerwania ciąży za dobro osobiste, krzywda doznana w związku z naruszeniem tego dobra będzie uzasadniać zasądzenie zadośćuczynienia w oparciu o art. 448 k.c. Przeciwnie stanowisko zakłada, że możliwości tej nie można rozpatrywać w kategoriach prawa podmiotowego, ponieważ pacjenci nie mogą na drodze sądowej dochodzić przeprowadzenia określonego zabiegu⁵²⁸. Pojawia się pogląd, że aborcja powinna być rozpatrywana przede wszystkim w kategoriach czynu zabronionego, a określone w ustawie o planowaniu rodziny przesłanki warunkujące dopuszczalność aborcji, stanowią kontratypy, tj. okolicznościami wyłączającymi bezprawność czynu, z kontratypu zaś nie można bowiem wyprowadzić prawa podmiotowego⁵²⁹. Ponadto, niezależnie od kwestii istnienia prawa podmiotowego do przeprowadzenia zabiegu przerwania ciąży, wskazuje się, że uznanie dopuszczalności aborcji za zgodną z zasadami współżycia społecznego w określonych w ustawie o planowaniu rodziny przypadkach nie wymaga uznania jej za wartość godną szczególnej ochrony, podniesienia jej do rangi dobra osobistego⁵³⁰.

⁵²⁷ Na marginesie można dodać, że wypowiedzi medialne dotyczące sprawy Alicji Tysiąc i wyroku ETPC w jej sprawie skłoniły Alicję Tysiąc do wytoczenia powództwa o ochronę jej dóbr osobistych – zob. wyrok SA w Katowicach z 5.03.2010 r., I ACa 790/09, LEX nr 1236397.

⁵²⁸ P. Sobolewski, Glosa do wyroku SN z dnia 13 października 2005 r., IV CK 161/05, OSP 2006, nr 11, s. 125.

⁵²⁹ W. Borysiak, Naruszenie przez lekarza prawa rodziców do planowania i przerywania ciąży jako podstawa roszczenia odszkodowawczego. Glosa do wyroku SN z dnia 13 października 2005 r., IV CK 161/05, PiP 2006, nr 7, s. 117-118.

⁵³⁰ K. Szutowska, Odpowiedzialność za szkodę z tytułu *wrongful*..., s. 80. Jak wskazuje Autorka: „możliwości poddania się zabiegowi przerwania ciąży nie można uznać ani za element prawa do planowania rodziny, ani szerszego jeszcze prawa do decydowania o swoim życiu osobistym. Pomimo

Wydaje się, że słuszny jest pogląd o braku możliwości potraktowania prawa do przerwania ciąży jako dobra osobistego ze wszystkimi tego konsekwencjami. Trudno wyobrazić sobie sytuację, w której powódka dochodziłaby ochrony swoich dóbr osobistych w razie wystąpienia zagrożenia naruszenia takiego dobra. Uwzględnienie na drodze sądowej żądania zaniechania działania zagrażającego dobru prowadziłoby do wydawania przez sądy wyroków, w których *de facto* nakazywane byłoby przerwanie ciąży. Przyznanie prawu do przerwania ciąży statusu dobra osobistego oznaczałoby również, że prawu temu przysługuje cecha bezwzględności charakteru, co byłoby równoznaczne z jego skutecznością wobec wszystkich (*erga omnes*).

Z problemem istnienia prawa do planowania rodziny nieodłącznie związane jest zagadnienie z tzw. roszczeniami z tytułu *wrongful* (*wrongful birth*, *wrongful conception*, *wrongful life*)⁵³¹. Roszczenie z tytułu *wrongful birth* (lub *wrongful birth action*, niedobre urodzenie) to roszczenie rodziców upośledzonego dziecka przeciwko lekarzowi, który w zawiniony sposób nie rozpoznał uszkodzeń dziecka w czasie ciąży (lub jeszcze przed poczęciem) i uniemożliwił przerwanie ciąży. Roszczenie z tytułu *wrongful conception* (niechciane poczęcie) to roszczenie rodziców dziecka przeciwko lekarzowi, który w zawiniony sposób nie zapobiegł urodzeniu się (zdrowego zwykle, lecz niechcianego) dziecka⁵³². Natomiast roszczenie z tytułu *wrongful life* (niedobre życie) to roszczenie dziecka (będzie to zawsze dziecko niepełnosprawne) przeciwko lekarzowi za to, że dziecko musiało przyjść na świat w stanie upośledzenia fizycznego lub psychicznego i prowadzić życie pełne cierpienia z tego powodu, podczas gdy nie powinno było się w ogóle urodzić, ale urodziło się z powodu zaniedbania ze strony lekarza⁵³³.

Większość europejskich systemów prawnych dopuszcza obecnie roszczenia z tego tytułu, a dokładniej uznają roszczenia o naprawienie szkody z tytułu utraconych

bowiem, iż zdrowie i życie dziecka poczętego jest w aspekcie fizjologicznym w pełni zależne od matki, to zgodnie z aksjologią polskiego porządku prawnego podlega ono ochronie należącej człowiekowi, co wyklucza traktowanie wyjątkowych przypadków legalnej aborcji, a więc przypadków jego zgodnego z prawem unicestwienia, jako przejawu dobra osobistego kobiety.” – *ibid.*, s. 82.

⁵³¹ Literatura, zarówno polska jak i zagraniczna, na ten temat jest niezwykle obszerna i nie sposób jej w tym miejscu przedstawić. Na gruncie polskim tematem zajęli się m.in. T. Justyński czy M. Nesterowicz.

⁵³² T. Justyński, *Poczęcie i urodzenie się dziecka jako źródło odpowiedzialności cywilnej*, Kraków Zakamycze 2003, s. 20-21. D. Krzyżanowska, *Szkoda majątkowa i jej kompensacja w sprawach *wrongful conception** [w:] E. Skowrońska-Bocian, W. Borysiak (red.), *Prace z prawa cywilnego*, Warszawa 2010, s. 244, wskazuje, że sprawy *wrongful conception* i *wrongful birth* wydają się być do siebie zbliżone, ponieważ w obu to rodzice są legitymowani do wniesienia powództwa odszkodowawczego, jednakże ta tożsamość podmiotów, po stronie których zaistniała szkoda, nie powinna prowadzić do dowolnego kwalifikowania poszczególnych stanów faktycznych jako spraw *wrongful conception* lub *wrongful birth*.

⁵³³ I. Giesen, *Of Wrongful Birth, Wrongful Life, Comparative Law and the Politics of Tort Law Systems* [w:] *Tydskrif vir Heedendaagse Romeins-Hollandse Reg* 2009, vol. 72, s. 259.

dochodów i dodatkowych kosztów utrzymania niepełnosprawnego dziecka. Niektóre sądy, stosując szeroką konstrukcję pojęcia szkody, uznają nawet całość kosztów utrzymania dziecka za szkodę podlegającą naprawieniu. W odniesieniu do szkody niemajątkowej, w orzecznictwie europejskim istnieje tendencja do uznawania roszczeń rodziców dziecka urodzonego w wyniku niechcianego poczęcia (jak np. w przypadku nieudanej sterylizacji lub wazektomii⁵³⁴), jak również przez rodziców, którym w wyniku czynu niedozwolonego uniemożliwiono przerwania życia płodu przez aborcję. Zarówno zakres odszkodowania za szkody niemajątkowej, jak i charakter szkody rodziców są sporne⁵³⁵.

W większości systemów prawnych uznaje się, że samo urodzenie dziecka nie może być traktowane jako szkoda (tak np. uznają sądy francuskie⁵³⁶, angielskie⁵³⁷, niemieckie). Co do zasady sądy europejskie nie uznają zatem powództw z tytułu *wrongful life*. Dziecko jednak ma możliwość żądania odszkodowania za naruszenie integralności cielesnej i powództwa takie uznawane są np. w Holandii, Austrii i niektórych stanach USA⁵³⁸.

Nie można zapominać o słynnej i budzącej kontrowersje sprawie Perruche⁵³⁹ (rozpatrywanej przez francuskie sądy wielokrotnie na przestrzeni 10 lat), w której francuski Sąd Kasacyjny przyznał powodowi Nicolasowi Perruche możliwość żądania odszkodowania z tytułu tzw. niechcianego urodzenia. W sprawie tej nieprawidłowa diagnoza przekazana Pani Perruche – matce Nicolasa, uniemożliwiła jej podjęcie decyzji o przerwaniu ciąży. W rezultacie Nicolas urodził się z poważnym upośledzeniem. Sprawę Perruche należało zaklasyfikować jako sprawę z tytułu *wrongful life*, jako że powód – Nicolas Perruche nigdy nie mógł urodzić się zdrowy, a wcześniejsza prawidłowa diagnoza pozwoliłaby na przerwanie ciąży, nie umożliwiłaby zaś skutecznego leczenia⁵⁴⁰. Komentatorzy wskazują, że Sąd Kasacyjny niezasadnie uznał

⁵³⁴ Zob. przykładowo *McFarlane v. Tayside Health Board* [2000] 2 AC 59.

⁵³⁵ E. Bagińska, *Wrongful Birth and Non-Pecuniary Loss: Theories of Compensation*, *Journal of European Tort Law* 2010, vol. 1, issue 2, s. 173.

⁵³⁶ Cass. Civ 1, 25.06.1991, Bull. civ. I, 140, no. 213, cyt. za: O. Moréteau, *Basic Questions of Tort Law...*, s. 44.

⁵³⁷ K. Oliphant, *Basic Questions of Tort Law...*, s. 395.

⁵³⁸ J. Neethling, *Recognition and Protection...*, s. 251.

⁵³⁹ Cour de cassation, Assemblée plénière, 17.11.2000, Bulletin 2000 A. P. no. 9 p. 15 (no. de pourvoi : 99-13.701). Stan faktyczny sprawy opisali szczegółowo m.in. R. Clement, O. Rodat, *Post-Perruche: What Responsibilities for Professionals? Medicine and Law* 2006, vol. 25, issue 1, s. 31-44 oraz J. Ewing, *The Perruche Case*, *Journal of Law & Family Studies* 2002, vol. 4, no. 2, s. 317-322.

⁵⁴⁰ P. Lewis, *The Necessary Implications of Wrongful Life Claims: Lessons from France*, *European Journal of Health Law* 2005, vol. 12, no. 2, s. 135.

odpowiedzialność lekarzy, choć w sprawie nie spełniona została jedna z przesłanek odpowiedzialności za błąd medyczny, tj. oprócz zdarzenia i szkody zabrakło przesłanki w postaci związku przyczynowego między nimi⁵⁴¹. W tym ujęciu jednak jako szkodę traktuje się niepełnosprawność dziecka, tymczasem wydaje się, że należałoby uznać, że za szkodę uznano nie niepełnosprawność, ale urodzenie się dziecka z niepełnosprawnością, co słusznie budzi zastrzeżenia z punktu widzenia etyki⁵⁴².

Kontrowersje i żywa dyskusja wokół sprawy i orzeczenia Sądu Kasacyjnego⁵⁴³ doprowadziły do uchwalenia przez francuski parlament w marcu 2002 r. ustawy, która uniemożliwiła wytoczenie powództwa z tytułu *wrongful life*⁵⁴⁴. Wydaje się, że spowodowane to było nie tylko wątpliwościami natury etycznej i prawnej, ale również ryzykiem masowych wzrostów kosztów ubezpieczeń działalności diagnostyków prenatalnych, a nawet ryzykiem braku możliwości ubezpieczenia w ogóle⁵⁴⁵.

Podobne okoliczności miały miejsce w tzw. *Kelly case*, rozpatrywanej nieco później przez holenderski Sąd Najwyższy (*Hoge Raad*)⁵⁴⁶. W sprawie tej z uwagi na błąd

⁵⁴¹ B. Feuillet, The Perruche Case and French Medical Liability, Drexel Law Review 2011, vol. 4, no. 1, s. 141.

⁵⁴² "Such a solution was unacceptable from an ethical point of view - as it implied that «being born with disabilities» could constitute harm - and it led to the formulation of a systematic link between the presence of a disability and the termination of pregnancy. It was in this manner, then, that the Perruche case damaged the rules of medical liability." – ibid., s. 143.

⁵⁴³ Por. T. Callus, "Wrongful Life" a la Francaise, Medical Law International 2001, vol. 5, issue 2, 117-126.

⁵⁴⁴ Loi 2002-303 du 4 mars 2002 relative aux droits des malades et à la qualité du système de santé, dostęp pod adresem: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000227015/> (data dostępu: 23.09.2024 r.), por. C.C. Manaouil, M.M. Gignon, O.O. Jarde, 10 Years of Controversy, Twists and Turns in the Perruche Wrongful Life Claim: Compensation for Children Born with a Disability in France, Medicine and Law 2012, vol. 31, no. 4, s. 665. Co ciekawe, po uchwaleniu nowej ustawy, pojawiły się pytania, czy ma ona mieć zastosowanie do trwających już postępowań sądowych. Rodzice, którym urodziły się niepełnosprawne dzieci przed wejściem w życie ustawy uznali, że jej zastosowanie w stosunku do nich jest krzywdzące, ponieważ uniemożliwiła im uzyskanie wyższego odszkodowania, które prawdopodobnie otrzymaliby na podstawie standardów wyznaczonych orzeczeniem w sprawie Perruche, tym bardziej, że publiczny fundusz gwarancyjny stworzony w celu rekompensowania tego rodzaju niepełnosprawności jako substytut odpowiedzialności deliktowej rozpoczął działalność dopiero w 2005 r. W rezultacie, sprawy przeciwko Francji trafiły przed ETPC, który w dwóch wyrokach z dnia 6 października 2005 r. orzekł na korzyść rodziców (wyrok ETPC(WI) z 06.10.2005 r. w sprawie Maurice v. Francja, skarga nr 11810/03, LEX nr 157813 oraz wyrok ETPC(WI) z 06.10.2005 r. w sprawie Draon v. Francja, skarga nr 1513/03, LEX nr 157767). ETPC uznał, że sprawa Perruche stworzyła uzasadnione oczekiwanie pełnej rekompensaty za niepełnosprawność dziecka – zob. B. Feuillet, The Perruche Case..., s. 147.

⁵⁴⁵ R. Clement, O. Rodat, Post-Perruche..., s. 33.

⁵⁴⁶ *Leids Universitair Medisch Centrum v. Kelly Molenaar*, Hoge Raad, 18.03.2005, Rechtspraak van de Week 2005, 42. Wcześniej, bo już w 1997 r., holenderski Sąd Najwyższy zdecydował o dopuszczalności powództw z tytułu *wrongful birth* w tzw. sprawie Missing IUD, przyznając odszkodowanie odpowiadające wysokości kosztów utrzymania dziecka, jak również zadośćuczynienie na rzecz matki dziecka – zob. *Missing IUD case*, Hoge Raad, 21.02.1997, Rechtspraak van de Week 1997, 54, orzeczenie cyt. za: A. Keirse, M. Schaub, Self-Determination with a Price Tag; the Legal and Financial Consequences of Wrongful Conception and Wrongful Birth and the Decision of the Parents to Keep the Child, Journal of European Tort Law 2010, vol. 1, issue 3, s. 249-250 oraz I. Giesen, Of Wrongful Birth..., s. 261.

lekarski nie doszło do wykrycia wady genetycznej płodu, pomimo tego, że matka Kelly Molenaar prosiła o przeprowadzenie badań na występowanie wad genetycznych, z uwagi na fakt w rodzinie jej męża istniała historia wad chromosomowych. Jak twierdziła matka Kelly, gdyby wiedziała o wadzie genetycznej, zdecydowałaby się na dokonanie aborcji. Kelly urodziła się z niepełnosprawnością fizyczną i intelektualną. Holenderski Sąd Najwyższy zdecydował, że uprawnionymi do wystąpienia o naprawienie szkody są nie tylko rodzice Kelly, ale również ona sama⁵⁴⁷. Odnosząc się do kwestii spełnienia przesłanek odpowiedzialności deliktowej (który to problem, jak wskazano powyżej, podnoszono również w sprawie Perruche), *Hoge Raad* uznał, że to nie urodzenie się dziecka ani sama wada genetyczna stanowią podstawę odpowiedzialności, ale nieprawidłowa decyzja o zaniechaniu przeprowadzenia odpowiednich badań⁵⁴⁸.

W Wielkiej Brytanii londyński Sąd Apelacyjny w sprawie *McKay v. Essex Area Health Authority* opowiedział się przeciwko możliwości kierowania przez dziecko powództwa z tytułu *wrongful life*⁵⁴⁹. Sądy niemieckie po raz pierwszy przed koniecznością oceny roszczeń z tytułu *wrongful life* postawione zostały w 1981 r. W sprawie tej, podobnie jak w poprzednich, lekarz poprzez niewłaściwą diagnozę odebrał matce możliwość dokonania aborcji, a tym samym zmusił dziecko do urodzenia się i życia w stanie upośledzenia. Powództwo, w zakresie roszczeń dziecka z tytułu *wrongful life*, sąd oddalił, a wyrok został następnie utrzymany przez Sąd Najwyższy RFN (BGH)⁵⁵⁰.

Z jednej strony, przeciwnicy dopuszczalności roszczeń z tytułu *wrongful life* zwracają uwagę na to, że urodzenie się dziecka (niezależnie czy zdrowego czy z niepełnosprawnością) nigdy nie może stanowić szkody. Przy roszczeniach *wrongful life* pojawia się argument, że nie należy czynić rozróżnienia między dziećmi z niepełnosprawnościami, urodzonymi w wyniku błędu lekarskiego, które teoretycznie miałyby prawną możliwość uzyskania rekompensaty poniesionej przez siebie szkody, a dziećmi, których urodzenie się z niepełnosprawnością nie jest wynikiem niewłaściwej

⁵⁴⁷Stan faktyczny sprawy dokładnie przedstawia *E.H. Hondius*, *The Kelly Case – Compensation for Undue Damage for Wrongful Treatment* [w:] *J.K.M. Gevers, E.H. Hondius, J.H. Hubben* (red.), *Health Law, Human Rights and the Biomedicine Convention: Essays in Honour of Henriette Roscam Abbing*, Leiden 2005, s. 111. Zob. też *M. Faure, T. Hartlief*, *The Netherlands*, [w:] *H. Koziol, B.C. Steininger* (red.), *European Tort Law 2005*, Wiedeń 2006, s. 421-422.

⁵⁴⁸*E.H. Hondius*, *The Kelly Case...*, s. 113.

⁵⁴⁹*McKay v. Essex Area Health Authority* [1982] 2 All ER 771.

⁵⁵⁰BGH, 18.01.1983 - VI ZR 97/81, cyt. za: *T. Justyński*, *Poczęcie i urodzenie się dziecka...*, s. 245 oraz *I. Giesen*, *Of Wrongful Birth...*, s. 263.

diagnozy, a które takich środków prawnych zostałyby pozbawione⁵⁵¹. Z drugiej jednak pojawia się stanowisko, że powództwa wrongful stanowią skuteczne narzędzie do przeciwdziałania naruszeniom prawa do samostanowienia: “In my opinion both wrongful birth and wrongful life claims, in Europe but also elsewhere, are in essence about the right to selfdetermination, especially of the mother, but also of the father. It is this fundamental right – in wrongful life cases exercised by the parents on behalf of the child – that is breached by the doctors’ or the obstetricians’ fault.”⁵⁵².

Na uwagę zasługuje sprawa rozpatrywana na gruncie przepisów włoskich przez ETPC⁵⁵³, w której stan faktyczny był następujący: skarżący, gdy urodziła się ich pierwsza córka chora na mukowiscydozę, dowiedzieli się, że są zdrowymi nosicielami tej choroby. Kiedy skarżąca ponownie zaszła w ciążę, przeszła badanie prenatalne, aby upewnić się, że jej drugie dziecko nie urodzi się z mukowiscydozą, ale wynik testu na obecność choroby u płodu był pozytywny. Para zdecydowała się na przerwanie ciąży ze względów medycznych. Przed podjęciem decyzji o kolejnym dziecku, skarżący chcieli poddać się badaniom przesiewowym zarodków przed implantacją, jednak - zgodnie z przepisami obowiązującymi we Włoszech - nie mieli takiej możliwości. W skardze do Trybunału, skarżący powołali się na prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 Konwencji o prawach człowieka). W swoim wyroku Trybunał uznał prawo skarżących do skorzystania z medycznie wspomaganego zapłodnienia oraz z genetycznej diagnostyki preimplantacyjnej celem ochrony przysługującego im prawa do posiadania dziecka niedotkniętego chorobą, której są zdrowymi nosicielami. Trybunał uznał, że w sprawie doszło do naruszenia art. 8 Konwencji, wskazując na niespójność prawa włoskiego, które nie pozwala na badanie zarodka, choć jednocześnie umożliwia badanie płodu i jego usunięcie w przypadku wad genetycznych⁵⁵⁴. Trybunał uznał tego typu ingerencję w prawo do życia prywatnego i rodzinnego za nieproporcjonalną, co decydowało o naruszeniu Konwencji⁵⁵⁵.

W odniesieniu do uwag dotyczących nietykalności cielesnej należy zwrócić uwagę na problem istnienia owego dobra osobistego w stosunku do części ludzkiego

⁵⁵¹ J. Harris, *The Wrong of Wrongful Life*, *Journal of Law and Society* 1990, vol. 17, no. 1, s. 104.

⁵⁵² I. Giesen, *Of Wrongful Birth...*, s. 268.

⁵⁵³ Wyrok ETPC z 28.08.2012 r. w sprawie *Costa i Pavan v. Włochy*, skarga nr 54270/10, LEX nr 1213971.

⁵⁵⁴ K. Warecka, *Strasburg: nie mylić pojęć „dziecko” i „embrion”*. *Costa i Pavan przeciwko Włochom* - wyrok ETPC z dnia 28 sierpnia 2012 r., skarga nr 54270/10, LEX/el. 2014 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 21.09.2024 r.)

⁵⁵⁵ O wyroku Trybunału i pozytywnych zmianach, jakie zachodzą w tym zakresie we włoskim orzecznictwie, pisze A. Valongo, *Human Rights and Reproductive Choices in the Case-Law of Italian and European Courts*, *European Journal of Health Law* 2014, vol. 21, no. 2, s. 123-140.

ciała, które zostały oddzielone od samego ciała, takich jak włosy, ząb, przeszczepiona nerka, odcięta ręka czy nawet sperma. Przykładowo w Holandii przyjmuje się, że ochrona właściwa dla dóbr osobistych nadal istnieje również w odniesieniu do części ciała. W prawie niemieckim przyjęto drogę pośrednią, rozróżniając części ciała trwale od niego oddzielone, do których nie znajdzie zastosowania ochrona właściwa dla dóbr osobistych, oraz części, które traktowane są w dalszym ciągu jako część ciała, tj. części przeznaczone do reintegracji oraz części przeznaczone do wykonywania typowych funkcji organizmu, jak np. sperma do prokreacji⁵⁵⁶.

Na koniec odnotować należy pogląd o zasadności wyodrębnienia całej grupy rodzinnych dóbr osobistych⁵⁵⁷, w skład której miałyby wchodzić dobra osobiste w postaci m.in.: życia rodzinnego (wywodzonego z życia prywatnego)⁵⁵⁸, stanu cywilnego, pochodzenia, nazwiska, rodzicielstwa, herbu, tytułu rodowego, tradycji rodzinnej, kultu pamięci bliskich zmarłych i nietykalności mieszkania rodzinnego⁵⁵⁹.

2.3. Dobra osobiste zbiorowości – problem osobistego charakteru dobra

W doktrynie⁵⁶⁰ wskazuje się, że istnieje możliwość przyjęcia, iż dobra osobiste mogą przysługiwać jednocześnie kilku podmiotom, stając się w ten sposób ich wspólnym, wielopodmiotowym dobrem, co do którego każda z uprawnionych osób może

⁵⁵⁶ J. Neethling, *Recognition and Protection...*, s. 249.

⁵⁵⁷ K. Michałowska, *Niemajątkowe wartości...*; K. Michałowska, *Ewolucja i wyodrębnienie...*, s. 345-360 (Autorka mówi o dobrach osobistych, które zawierają w sobie „rodzinny substrat”). Co interesujące, Autorka twierdzi, iż widzi wyraźną trudność w przyznaniu statusu dobra osobistego więzi rodzinnej, ale z uwagi na potrzebę ochrony tej sfery życia, przedmiotem ochrony powinno być życie rodzinne. Por. np. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych...*, s. 100, który twierdził, że nie można uznawać, jakoby istniała osobna kategoria „rodzinnych dóbr osobistych”, koncepcja taka nie dawałaby bowiem tak ścisłych pojęć, by mogły one stać się użyteczne. Wskazywał, że przepisy prawa rodzinnego troskliwie biorą pod uwagę osobiste stosunki rodzinne, uwzględniając ich osobisty, niemajątkowy charakter i zapewniając im dostateczną ochronę.

⁵⁵⁸ K. Michałowska, *Niemajątkowe wartości...*, s. 317. Autorka postuluje uzupełnienie katalogu z art. 23 k.c. o oba dobra osobiste, tj. życie prywatne i życie rodzinne (podobnie: K. Michałowska, *Ewolucja i wyodrębnienie...*, s. 356). Trudno zgodzić się z tym postulatem z dwóch powodów: po pierwsze, wyodrębnienie życia prywatnego jako dobra osobistego odrębnego od uznanej powszechnie prywatności wydaje się niepotrzebne, zaś w odniesieniu do życia rodzinnego, uznanie wartości tej za dobro osobiste można uznać za zbyt daleko idące, z powodów analogicznych jak w przypadku więzi rodzinnych. Po drugie, skoro katalog dóbr osobistych z art. 23 k.c. jest otwarty, a jego poszerzanie następuje w drodze twórczej działalności orzecznictwa, wydaje się, że nie ma potrzeby wskazywania nowo wyodrębnionych dóbr osobistych wprost w treści przepisów. Nie przekonuje twierdzenie Autorki, że znaczenie wymienionych wartości przemawia za jednoznacznym kodeksowym wskazaniem. W kodeksie nie wskazano bowiem wprost tak fundamentalnej (i niekwestionowanej przecież) wartości jak np. życie.

⁵⁵⁹ Autorka jednocześnie wskazuje, że uznanie określonych wartości za dobra osobiste wymaga dużej ostrożności, gdyż pochopne rozszerzanie katalogu dóbr osobistych o nowe wartości może z czasem powodować zmniejszenie ich szczególnego statusu – *ibid.*, s. 274.

⁵⁶⁰ Zagadnieniem dobrego imienia zbiorowości zajmują się m.in. J. Barta i R. Markiewicz, jako przykład problemu podając sprawę użycia określenia „komunistyczny kapuś” oraz (cytowaną w niniejszej pracy) sprawę użycia wojsk polskich w działaniach militarnych w Iraku – zob. J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a dobra...*, s. 55 i n.

niezależnie od pozostałych dochodzić ochrony⁵⁶¹. Jednocześnie pojawia się pogląd, że dobro osobiste interpersonalne to oksymoron⁵⁶². W orzecznictwie przyjmuje się, iż w celu ustalenia, że doszło do naruszenia dobra osobistego jako dobra indywidualnego, nierozzerwalnie związanego z konkretną osobą, konieczne jest stwierdzenie takiego działania naruszcyciela, które daje się zindywidualizować jako podjęte przeciwko osobie ubiegającej się o udzielenie jej ochrony⁵⁶³.

Zgodzić się można z twierdzeniem, że członek grupy może dochodzić ochrony swoich dóbr osobistych w związku z naruszeniem np. wskutek znieślawiającej wypowiedzi, której treść dotyczyła całej grupy, o ile tylko można uznać, że wypowiedź ta dotyczyła konkretnie tego członka grupy. Zasadnie wskazuje J. Wierciński, iż wydaje się, że im mniejsza grupa, do której taka wypowiedź się odnosi, tym większe prawdopodobieństwo, że zarzut dotyczy konkretnej jednostki⁵⁶⁴. Jednak obecnie sądy coraz częściej przyznają ochronę wartościom powszechnym, interesom ogółu (np. pewnej grupy społecznej), nie dotyczącym wyłącznie jednostki⁵⁶⁵. Problemem jest zatem pomijanie jednej z cech stanowiących o istocie dóbr osobistych – ich osobistego (a więc związanego z jednostką) charakteru. Problem ten opisuje znakomicie T. Grzeszak, przedstawiając przy tym wiele przykładów z polskiego orzecznictwa (z których niektóre przytaczam poniżej)⁵⁶⁶. Wskazuje ona przede wszystkim, że: „[u]prawniony do dobra osobistego nie jest «strażnikiem» wartości, tylko swojego indywidualnego («egoistycznego») interesu”⁵⁶⁷, a „[d]o ochrony interesu publicznego, ogólnospołecznego

⁵⁶¹ A. Sylwestrzak, komentarz do art. 23 [w:] M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2024, nb 3 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 21.09.2024 r.).

⁵⁶² Zdanie odrębne SSN Kazimierza Zawady do uchwały SN(7) z 27.03.2018 r., III CZP 36/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 103.

⁵⁶³ Wyrok SN z 20.09.2013 r., II CSK 1/13, LEX nr 1388592, tak również wyrok SA w Szczecinie z 03.03.2022 r., III APa 14/21, LEX nr 3360525; wyrok SA w Warszawie z 03.06.2003 r., I ACa 1162/02, Wokanda 2004, nr 6, poz. 35, LEX nr 106889; wyrok SA w Warszawie z 30.11.2012 r., VI ACa 729/12, LEX nr 1289628; wyrok SA w Gdańsku z 26.11.2014 r., V ACa 729/14, LEX nr 1793933. Podobnie wyrok SO w Szczecinie z 26.03.2010 r., I C 28/10, OSA 2012, nr 4, poz. 90-111, LEX nr 1135961.

⁵⁶⁴ J. Wierciński, Niemajątkowa ochrona czci..., s. 80.

⁵⁶⁵ Nie oznacza to oczywiście, że dane dobro osobiste nie może przysługiwać więcej niż jednej osobie. Przykładem może być dobro osobiste w postaci nazwy zespołu artystycznego, które to dobro przysługuje z reguły wszystkim członkom zespołu, chyba że bądź wiąże się ona treściowo z jednym tylko lub z niektórymi z nich, bądź chodzi o zespół utworzony, nazwany i kierowany przez jednego z członków w sposób tak wyraźny i oczywisty, iż uchodzi za zespół tej osoby (wyrok SN z 30.05.1988 r., I CR 124/88, OSNC 1989, nr 5, poz. 87, LEX nr 3455). Zob. podobnie np. wyrok SA w Warszawie z 30.04.2014 r., VI ACa 1304/13, LEX nr 1469456, w którym wskazano, że nazwa zespołu artystycznego stanowi dobro osobiste wszystkich członków zespołu, ponieważ wszyscy członkowie włożoną pracą, zdolnościami twórczymi i artystycznymi, w miarę posiadanych możliwości, działają na korzyść tej nazwy, a w efekcie prawo do nazwy zespołu przysługuje każdemu z jego członków.

⁵⁶⁶ T. Grzeszak, Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane, PS 2018, nr 4.

⁵⁶⁷ Ibid., s. 23.

właściwe są inne środki prawne i pozaprawne, a nie roszczenia o ochronę dóbr osobistych”⁵⁶⁸. Rację ma Autorka, przestrzegając przed zmieszaniem porządku prywatnoprawnego z publicznoprawnym, które może prowadzić do kompletnej nieprzewidywalności rozstrzygnięć sądu⁵⁶⁹.

Przykładowo do uwzględnienia powództwa przez sąd I instancji doszło w sprawie, w której powód (kapłan Kościoła katolickiego, należący do najbliższego otoczenia papieża Jana Pawła II) domagał się ochrony dóbr osobistych w postaci jego uczuć religijnych, do naruszenia których doszło poprzez użycie w treści artykułu prasowego obraźliwych sformułowań pod adresem papieża Jana Pawła II. Sąd Okręgowy stwierdził, że publikacja naruszyła dobra osobiste *sensu largo* osób znających jego treść, a w wypadku polskich katolików naruszyła ich uczucia religijne, godząc w najwyższy żyjący autorytet moralny. Sąd Apelacyjny trafnie zmienił zaskarżony wyrok i oddalił powództwo, argumentując, że pozwanym nie można przypisać podjęcia działania dającego się zindywidualizować przeciwko powodowi, zatem nie doszło do naruszenia dobra osobistego powoda. Choć Sąd Apelacyjny ocenił wysoce negatywnie sporną publikację i zaznaczył, że powód nie był odosobniony w odbiorze treści artykułu, to jednak art. 24 k.c. służy wyłącznie ochronie dóbr osobistych jednostki, natomiast dla ochrony określonego dobra w wymiarze powszechnym właściwe są normy chroniące porządek publiczny⁵⁷⁰. W tym kontekście nie sposób nie wspomnieć o przyjęciu przez Sejm RP uchwały z dnia 9 marca 2023 r. w sprawie obrony dobrego imienia św. Jana Pawła II, która choć, co oczywiste, nie dotyczy ochrony dóbr osobistych Jana Pawła II w sensie cywilistycznym, to jednak może potencjalnie stanowić pewien argument w przypadku prób dochodzenia ochrony prawnej dóbr osobistych w postaci uczuć

⁵⁶⁸ Ibid., s. 22.

⁵⁶⁹ Ibid.

⁵⁷⁰ Wyrok SA w Warszawie z 03.06.2003 r., I ACa 1162/02, Wokanda 2004, nr 6, poz. 35, LEX nr 106889. Na uwagę zasługuje również wyrok SA w Warszawie z 11.02.2005 r., VI ACa 752/04, Legalis nr 76305. W sprawie tej powód (ksiądz w kościele rzymskokatolickim) domagał się ochrony dóbr osobistych w imieniu własnym oraz arcybiskupa (a także, jak się wydaje, wielu pokrzywdzonych katolików). Do naruszenia miało dojść poprzez publikację artykułu dotyczącego molestowania seksualnego przez arcybiskupa. W ocenie powoda nieprawdziwe zarzuty podnoszone w treści artykułu wobec arcybiskupa wyrządziły krzywdę katolikom, a szczególnie powodowi jako księdzu i naruszyły jego uczucia religijne. Sąd I instancji prawidłowo oddalił powództwo, z uwagi na brak czynnej legitymacji procesowej powoda. Wskazał przy tym, że powód, wytaczając powództwo, pragnął ochronić przede wszystkim cudze dobra osobiste, tzn. arcybiskupa lub wiernych Kościoła, zaś roszczenia o ochronę dóbr osobistych mogą być dochodzone jako ściśle związane z osobą pokrzywdzonego i tylko przez tę osobę. Sąd I instancji wskazał ponadto, że osoba zwierzchnika nie może być przedmiotem uczuć religijnych ani szczególnej czci, czy stanowić autorytetu wiary dla jego podwładnych. Apelacja powoda od wyroku sądu I instancji została oddalona. Co interesujące, z uzasadnienia wyroku Sądu Apelacyjnego wynika, że powód nie znał osobiście arcybiskupa.

religijnych (a takich postępowań – w związku z wydarzeniami, które były przyczynkiem do wydania uchwały – można w przyszłości spodziewać się więcej)⁵⁷¹.

W sprawie z powództwa członka partii politycznej (Sojuszu Lewicy Demokratycznej) sąd II instancji uwzględnił apelację powoda, uznając naruszenie jego dóbr osobistych i zobowiązując pozwanego do opublikowania w porannym programie radiowym po oświadczenia oraz zasądzając od pozwanego na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża kwotę 10 tys. zł. W sprawie chodziło o nazwanie w programie telewizyjnym Sojuszu Lewicy Demokratycznej organizacją przestępczą⁵⁷². Sąd Apelacyjny wyjaśniał, że wypowiedź pozwanego, chociaż odnosiła się do SLD jako całości, jednocześnie stanowiła naruszenie dóbr osobistych powoda jako członka tej partii i dlatego powodowi powinny przysługiwać z tego tytułu roszczenia niezależnie od roszczeń SLD opartych na art. 43 k.c. Nie miał znaczenia dla Sądu Apelacyjnego fakt, że pozwany nie znał powoda i nie miał zamiaru naruszyć jego dóbr osobistych. W ocenie Sądu Apelacyjnego, wypowiedź pozwanego dotyczyła nie tylko SLD jako całości, ale także wszystkich jej członków, którym w ten sposób przypisane zostały działania przestępcze. Sąd Najwyższy, uchylając wyrok Sądu Apelacyjnego w zaskarżonej części, słusznie wskazał, że w przypadku zniesławiającego zarzutu pod adresem większej liczby zbiorowo określonych osób, czyli tak zwanego kolektywnego znieważenia, osoba wchodząca w skład danej zbiorowości może domagać się ochrony swoich dóbr osobistych tylko wtedy, gdy jest możliwe stanowcze ustalenie, że zniesławiająca wypowiedź jej dotyczyła. Sąd Najwyższy wskazał dalej, że dla identyfikacji określonej osoby jako podmiotu naruszonych praw osobistych zarzutem pod adresem większej liczby zbiorowo określonych osób nie wystarcza stwierdzenie przynależności do danej grupy, a w przypadku wypowiedzi o partii politycznej liczącej - jak SLD - kilkadziesiąt tysięcy członków nie można poprzestać na ustaleniu, że osoba dochodząca ochrony czci jest członkiem tej partii.

Ciekawym przykładem jest również sprawa z powództwa Stowarzyszenia na Rzecz Osób LGBT „Tolerado” w Gdańsku przeciwko Fundacji Pro-Prawo do życia w

⁵⁷¹ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 marca 2023 r. w sprawie obrony dobrego imienia św. Jana Pawła II, dostęp pod adresem: <https://www.sejm.gov.pl/media9.nsf/files/MPRA-CPRNUV/%24File/Uchwa%C5%82a%20Sejmu%20w%20sprawie%20obrony%20dobrego%20imienia%20%C5%9Bw.%20Jana%20Paw%C5%82a%20II.pdf> (data dostępu: 19.09.2024 r.).

⁵⁷² Wyrok SN z 21.09.2006 r., I CSK 118/06, OSNC 2007, nr 5, poz. 77, LEX nr 214155. Zob. również głosę aprobowaną do wyroku SN: *J. Wierciński*, Cywilne prawo - ochrona członka partii politycznej z tytułu pośredniego naruszenia dobra osobistego - zniesławienie określonej zbiorowości a ochrona członka tej zbiorowości. Głos do wyroku SN z dnia 21 września 2006 r., I CSK 118/06, OSP 2009, nr 10, s. 107.

Warszawie. Podstawą do wytoczenia powództwa był fakt przemieszczania się na terenie Gdańska furgonetki oklejonej homofobicznymi hasłami oraz banerami ze zdjęciami roznegliżowanych osób, oznaczonej nazwą fundacji. Postanowieniem z dnia 26 września 2019 r. Sąd I instancji udzielił zabezpieczenia roszczeniu powoda⁵⁷³. Jednak wyrokiem z dnia 15 lipca 2020 r. Sąd Okręgowy w Gdańsku oddalił pozew, co (jak wynika z doniesień prasowych) uzasadniał brakiem legitymacji czynnej powoda. Sąd stwierdził, że stowarzyszenie miało prawo do wystąpienia z pozwem o naruszenie jego dóbr osobistych, jednakże nie mogło domagać się ochrony dobra osobistego w postaci godności osoby prawnej, co stanowiło podstawę powództwa⁵⁷⁴. Stanowisko przeciwne obrał Sąd Apelacyjny⁵⁷⁵.

Niezwykle interesująca pod kątem badania legitymacji czynnej powodów, będących przedstawicielami pewnej grupy, okazała się sprawa oceniana przez Sąd Apelacyjny w Warszawie w sprawie VI ACa 141/21⁵⁷⁶. W sprawie powodowie – grupa osób o orientacji homoseksualnej, żądali udzielenia ochrony dóbr osobistych w postaci wolności, godności, dobrego imienia (czci), integralności seksualnej oraz prywatności na skutek naruszenia poprzez formułowanie przez pozwaną obraźliwych wypowiedzi pod adresem osób homoseksualnych. Podstawowym problemem w sprawie – jak zauważyły to Sądy obu instancji – okazała się kwestia legitymacji czynnej powodów. Powodowie w pozwie, uzasadniając istnienie legitymacji czynnej do wystąpienia z powództwem,

⁵⁷³ Postanowienie SO w Gdańsku z 26.09.2019 r., I C 1134/19, dostępne pod adresem https://pliki.stopaborcji.pl/grafiki/postanowienie_sad.pdf (data dostępu: 19.09.2024 r.). Udzielono zabezpieczenia poprzez: poprzez zakazanie rozpowszechniania wizerunku dwóch nagich mężczyzn, przedstawionego w załączniku do wniosku o zabezpieczenie z dnia 18 września 2019 r., wraz z informacjami „Pederasty żyją średnio 20 lat krócej”, „Czyny pedofilskie zdarzają się wśród homoseksualistów 20 razy częściej”, „Tacy chcą edukować twoje dzieci. Powstrzymaj ich.”, „70% zachowań na AIDS dotyczy pederastów”, „91% dzieci wychowywanych przez lesbijki i 25% wychowywanych przez pederastów jest molestowanych”, prezentowanego w formie banerów wielkopowierzchniowych, na plakatach, na ulotkach, na stronie internetowej www.stopedofilii.pl, na stronie internetowej www.stopaborcji.pl oraz na pojazdach przemieszczających się w ruchu publicznym i w miejscach ogólnie dostępnych oraz rozpowszechniania w miejscach publicznych komunikatu dźwiękowego prezentującego te treści. Z uzasadnienia postanowienia wynika, że Sąd I instancji uznał, iż „pozwany głosi hasła o związku pomiędzy homoseksualizmem a pedofilią, mogące być odczytywane jako obraźliwe i krzywdzące dla osób LGBT, w tym także dla powoda (...) W efekcie powyższego mogło nastąpić naruszenie godności osób LGBT i powyższych praw im przysługujących, a w konsekwencji przysługujących także powodowi”.

⁵⁷⁴ M. Sewastianowicz, Sprawa zniesławienia osób LGBT+ wraca na wokandę, dostęp pod adresem: <https://www.prawo.pl/prawo/sprawa-znieslawienia-osob-lgbt-wraca-na-wokande,513452.html> (data dostępu: 19.09.2024 r.).

⁵⁷⁵ M. Sandecki, Stowarzyszenie LGBT ma prawo reprezentować społeczność LGBT+ w procesie cywilnym. Przełomowa decyzja gdańskiego sądu, 03.03.2023 r., dostęp pod adresem: <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,29524823,stowarzyszenie-lgbt-ma-prawo-reprezentowac-spolecznosc-lgbt.html> (data dostępu: 19.09.2024 r.).

⁵⁷⁶ Wyrok SA w Warszawie z 10.02.2022 r., VI ACa 141/21, LEX nr 3716042.

argumentowali, że wypowiedź będąca przedmiotem sporu dotyczyła wszystkich osób o orientacji homoseksualnej, co uzasadniało możliwość skorzystania ze środków ochrony dóbr osobistych przez powodów jako członków tej zbiorowości. Sąd Okręgowy oddalił powództwo z uwagi na brak legitymacji procesowej czynnej po stronie powodowej, w uzasadnieniu wyroku wskazując, że wypowiedzi pozwanej miały charakter ogólny i nie odnosiły się bezpośrednio do powodów, a ponadto stanowiły jedynie poboczny wątek w dyskusji prowadzonej na inny temat⁵⁷⁷. Sąd Okręgowy zaznaczył wprawdzie, że dopuszczalnym jest co do zasady naruszenie dóbr osobistych członka pewnej zbiorowości – pod warunkiem jednak, że członków tej grupy, żądających ochrony ich dóbr osobistych, da się zindywidualizować, tylko wtedy jest bowiem spełniony wymóg indywidualności naruszenia. Tymczasem Sąd Apelacyjny, uchylając wyrok sądu I instancji i przekazując sprawę do ponownego rozpoznania, uznał, że powodowie mają legitymację czynną w sprawie, a fakt, że pozwana nie odnosiła swojej wypowiedzi bezpośrednio do powodów, nie wyklucza możliwości żądania przez powodów ochrony ich dóbr osobistych jako członków zbiorowości ściśle zdefiniowanej poprzez konkretne cechy. Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu powoływał się na możliwość przejścia (po naruszeniu pewnego progu) od naruszenia interesu zbiorowego, publicznego do bezpośredniego naruszenia zindywidualizowanego interesu jednostki – argumentując, że konstrukcja tego typu jest przydatna w zakresie ochrony dóbr osobistych, a jej wykluczenie uznać należy za anachroniczne i niekorespondujące z rozwojem mediów, masowością i skalą ich działania.

Choć naturalnym i pożądanym jest potrzeba udzielenia prawnej ochrony przed wypowiedziami o charakterze wysoce obraźliwym, noszącym znamiona (jak słusznie określił Sąd Apelacyjny w przytoczonym wyroku) mowy nienawiści, wydaje się, że temu celowi nie może w omawianym przypadku służyć koncepcja ochrony dóbr osobistych⁵⁷⁸. W przeciwnym razie trudno byłoby mówić o możliwości określenia kręgu potencjalnych

⁵⁷⁷ Wyrok SO w Warszawie z 12.01.2021 r., XXV C 2147/18, LEX nr 3716041. Orzeczenie Sądu Okręgowego krytykuje *M. Fras*, Ochrona dóbr osobistych osób nieheteronormatywnych. Kilka krytycznych uwag na tle judykatury [w:] *S. Byczko, A. Kappes, B. Kucharski, U. Promińska* (red.), *Non omne quod licet honestum est. Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera*, Warszawa 2022, s. 157 i n.

⁵⁷⁸ O możliwości zastosowania środków ochrony dóbr osobistych jako reakcji na mowę nienawiści pisze *T. Bojanowski*, *Mowa nienawiści a dobra osobiste – wybrane aspekty ochrony cywilnoprawnej*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 2023, vol. 70, nr 1, s. 23-37. Autor wskazuje, że co do zasady niesformalizowana grupa osób nie jest podmiotem prawa cywilnego, a zatem taka grupa nie może wytoczyć powództwa o ochronę dóbr osobistych przed mową nienawiści. Jednak nie zamyka to drogi do poszukiwania ochrony przez poszczególnych jej członków – o ile tylko w związku z atakiem na grupę, do której przynależy członek, doszło do naruszenia dóbr osobistych tego członka – *ibid.*, s. 27-28.

powodów w sprawie i jakichkolwiek ograniczeniach w tym zakresie. Przyjęcie argumentacji prezentowanej przez Sąd Apelacyjny prowadziło do wniosku, zgodnie z którym każdy członek zbiorowości o pewnych skonkretyzowanych cechach ma legitymację do wytoczenia powództwa o ochronę dóbr osobistych naruszonych poprzez wypowiedzi kierowane pod adresem tej zbiorowości, niezależnie od tego, czy w jakikolwiek sposób bezpośrednio go dotyczyły⁵⁷⁹. Wydaje się, że wypacza to sens konstrukcji ochrony dóbr osobistych zaprojektowanej z myślą o ochronie dóbr zindywidualizowanych⁵⁸⁰, a nie z myślą o ochronie wartości publicznych czy interesów pewnej zbiorowości. Nie można wprowadzić wykluczać potrzeby ich ochrony, koncepcja dóbr osobistych nie wydaje się przy tym odpowiednim do tego instrumentem⁵⁸¹.

Oczywiście warto przytoczyć również przykłady orzeczeń sądów, w których prawidłowo oceniały, że naruszenie nie było nakierowane na dobra osobiste jednostki, ale na pewne wartości powszechne. I tak w wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie, w sprawie, w której powód uzasadniał naruszenie jego godności wskutek nieodświeżania,

⁵⁷⁹ Jak wskazuje G. Maroń, choć kilka ostatnich orzeczeń polskich sądów złagodziło kryteria legitymacji czynnej w sprawach o ochronę dóbr osobistych, to jednak nie zmienia ogólnej konstatacji, że nie da się skutecznie dochodzić ochrony dóbr osobistych, jeśli zniesławiająca wypowiedź dotyczy ogólnie osób o np. określonym wyznaniu, rasie, narodowości czy płci – zob. G. Maroń, Prawna regulacja mowy nienawiści (*hate speech*) w porządku prawnym Stanów Zjednoczonych. Analiza prawnoporównawcza [w:] G. Blicharz, M. Delijewski (red.), *Wolność słowa. Współczesne wyzwania w perspektywie prawnoporównawczej*, Warszawa 2019, s. 512-513.

⁵⁸⁰ Inaczej W. Machała, Problem naruszenia dóbr osobistych wskutek wypowiedzi niekierowanych do indywidualnego adresata. Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 10 lutego 2022 r. w sprawie VI ACa 141/21, *Przegląd Prawa Medycznego* 2022, tom 4, nr 1, s. 125-138. W. Machała wydaje się twierdzić, że podejście przyjęte przez Sąd Okręgowy jest konsekwencją „większościowo przyjmowanej we współczesnej doktrynie i orzecznictwie obiektywnej koncepcji dobra osobistego i jego naruszenia” (ibid., s. 129). W mojej ocenie problem legitymacji czynnej powodów w analizowanej sprawie dotyczy nie kwestii przyjęcia obiektywnego kryterium oceny naruszenia dóbr osobistych, ale przede wszystkim ścisłego związku dobra osobistego z podmiotem, którego dotyczy.

⁵⁸¹ Zob. również wyrok SO w Krakowie z 08.12.2020 r., I C 1357/19, LEX nr 3425376. W sprawie tej Sąd Okręgowy w Krakowie oddalił powództwo, w którym powód domagał się ochrony swoich dóbr osobistych, które miały zostać naruszone sformułowaniem „tęczowa zaraza” użytym przez pozwanego metropolitę krakowskiego arcybiskupa Marka Jędraszewskiego podczas homilii wygłoszonej z okazji 75. rocznicy wybuchu Powstania Warszawskiego. Powód argumentował, że zwrot użyty przez metropolitę naruszył dobra osobiste osób nieheteronormatywnych, w tym dóbr osobistych powoda. Sąd Okręgowy w Krakowie uzasadniając podjęte rozstrzygnięcie o oddaleniu powództwa wskazywał, że w sprawie nie doszło do naruszenia dóbr osobistych powoda – z uwagi na to, że będące przedmiotem sporu fragmenty homilii, wygłoszone były w ramach wykonywanych przez metropolitę kanonicznych obowiązków. Sąd uznał także, że przedstawiciel Kościoła Katolickiego ma prawo do wolności wypowiedzi, w tym do formułowania krytycznych ocen odnoszących się do poglądów i postaw prezentowanych przez osoby uczestniczące w debacie publicznej. Sąd wskazał dalej, że arcybiskup z racji pełnionej przez siebie funkcji, formułując twierdzenia pozostające w duchu promowanych przez Kościół wartości, działał w obronie uzasadnionego interesu społecznego. Przekonywującą krytykę cytowanego orzeczenia przedstawia M. Fras, *Ochrona dóbr osobistych osób nieheteronormatywnych...*, s. 153 i n. Wydaje się jednak, że – choć samo uzasadnienie wyroku Sądu Okręgowego słusznie budzi wątpliwości – to jednak trudno przyznać, by powód zdołał wykazać, że doszło do naruszenia bezpośrednio jego dóbr osobistych wskutek wypowiedzi przedstawiciela Kościoła, a nie wyłącznie naruszenia interesów pewnej zbiorowości.

czy też niewystarczającego odświeżania ciągów komunikacyjnych przez służby miejskie, Sąd słusznie wskazał, że (niezależnie od tego, czy zdarzenie takie w ogóle miało miejsce i czy było zawinione przez pozwanego) nie mogło dojść do naruszenia godności powoda, ponieważ tego rodzaju zachowania nie są w ogóle nakierowane na dobra osobiste powoda⁵⁸².

W innej sprawie powód domagał się ochrony dóbr osobistych w postaci poczucia przynależności narodowej, prawa do kultywowania tradycji i pamięci narodowej, przekonań religijnych oraz poczucia bezpieczeństwa i wnosił o zobowiązanie pozwanego do złożenia oświadczenia następującej treści: „Wyrażam ubolewanie z powodu bezprawnej napaści zbrojnej na Republikę Iracką dokonanej w roku 2003 r. przez Rzeczpospolitą Polską. Działania te nie miały umocowania w prawie i nie wyrażały przekonań większości społeczeństwa polskiego. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej”. Abstrahując od innych oczywistych przyczyn braku możliwości uwzględnienia takiego żądania, zarówno Sąd Okręgowy jak i Apelacyjny orzekające w toku instancji zasadnie uznały, że powództwo zmierzało do ochrony dobra w wymiarze powszechnym, zaś dobra osobiste ze swojej istoty są związane ze ściśle oznaczoną osobą⁵⁸³.

Interesującym przykładem jest również sprawa, w której powód twierdził, że rozpowszechnienie przez pozwanego (właściciela przedsiębiorstwa, które umieściło na terenie miasta czterdzieści plakatów) plakatu reklamującego film „Skandalista Larry Flynt”, stanowiącego profanację Krzyża Chrystusowego, narusza dobro osobiste powoda, jakim jest swoboda sumienia i wyznania⁵⁸⁴. Na plakacie widoczny jest mężczyzna przepasany na biodrach flagą amerykańską z rozpostartymi ramionami (na kształt krzyża) na tle łona kobiecego, okryty w bieliznę typu bikini. Sąd pierwszej instancji oddalił powództwo, przy tym jednak decydujące znaczenie przypisał braku bezprawności w działaniu pozwanego, nie był on bowiem uprawniony ani zobowiązany do dokonywania, w ramach prowadzonej działalności, weryfikacji zleconych mu usług pod kątem treści lub formy przekazanych materiałów. Sąd drugiej instancji oddalił apelację powoda z innym uzasadnieniem – wskazując m.in., że dla ochrony uczuć religijnych w wymiarze powszechnym właściwe są normy chroniące porządek publiczny, a nie przepisy o

⁵⁸² Wyrok SA w Warszawie z 16.12.2015 r., I ACa 490/15, LEX nr 1974109. Powód twierdził, że w tej sprawie występował jako tzw. „trybun ludowy”.

⁵⁸³ Wyrok SA w Warszawie z 22.02.2006 r., I ACa 895/05, Apel.-W-wa 2007, nr 1, poz. 17, LEX nr 219051.

⁵⁸⁴ Wyrok SN z 12.06.2002 r., III CKN 618/00, OSNC 2003, nr 6, poz. 84, LEX nr 78339.

ochronie dóbr osobistych⁵⁸⁵. W sprawie orzekł również Sąd Najwyższy, który oddalił kasację powoda, wskazując, że choć powodowi przysługuje dobro osobiste w postaci swobody wyznania, to jednak naruszenie tego dobra występuje w sytuacji, w której zachowanie się określonego podmiotu uniemożliwia lub utrudnia innej osobie wyznawanie i praktykowanie wybranej religii. Natomiast w okolicznościach rozpoznawanej sprawy rozpowszechnianie plakatu pozostawało bez żadnego związku z możliwością wyznawania przez powoda określonej religii oraz jej praktykowania, trafnie zatem Sąd Apelacyjny przyjął, że dobro osobiste powoda, jakim jest swoboda sumienia, nie zostało naruszone przez pozwanego. Sąd Najwyższy nie odniósł się wprost do kwestii poruszonej przez sąd drugiej instancji, dotyczącej naruszenia dobra w wymiarze powszechnym⁵⁸⁶.

W kolejnej sprawie rozpatrywanej przez Sąd Najwyższy powód (obywatel Kamerunu) domagał się opublikowania przeprosin w prasie ogólnokrajowej oraz zasądzenia tytułem zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych kwoty 100 tys. zł, które polegało na publikacji w miesięczniku „Dowcipów o Murzynach”, opatrzonej komentarzem: „Dziś śmiejemy się z Murzynów. Wcale to nie oznacza, że jesteśmy rasistami i nie lubimy czarnoskórych ludzi. Po prostu - śmialiśmy się już z tylu tematów, a teraz przyszła kolej na Murzynów”⁵⁸⁷. Sąd Najwyższy wskazał, że treść publikacji odnosi się do grupy o nie dającej się bliżej określić liczbie osób, a co za tym idzie, nie pozwala na identyfikację konkretnych osób, których dobra osobiste zostały naruszone. Sąd Najwyższy zgodził się z Sądem Apelacyjnym, że powód nie wykazał, iż przez opublikowanie przedmiotowych dowcipów została naruszona sfera jego dóbr osobistych jako dóbr indywidualnych konkretnie określonej osoby.

Najciekawsze orzeczenia polskich sądów, prowadzące do ochrony pewnych wartości ogólnych, dotyczą ochrony dobra osobistego w postaci tzw. tożsamości i

⁵⁸⁵ Należałoby postawić pytanie, czy można w takim razie stwierdzić, że w przypadku konfliktu wartości w postaci wolności twórczości artystycznej (czy nawet szerzej – wolnością wypowiedzi) i wolności religii, konflikt ten należałoby rozwiązywać na płaszczyźnie prawa karnego – w odniesieniu do tego zagadnienia zob. *O. Sitarz*, Artykuł 196 KK jako granica wolności wypowiedzi [w:] *A. Biłgorajski* (red.), *Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, karnego i cywilnego*, Warszawa 2015, s. 65-87.

⁵⁸⁶ W oderwaniu od ochrony dóbr osobistych, w kontekście kolizji między wolnością twórczości artystycznej a wolnością religii por. orzeczenia ETPC: wyrok ETPC z 20.09.1994 r. w sprawie *Otto Preminger Institute v. Austria*, skarga nr 13470/87, LEX nr 80522 i wyrok ETPC z 25.11.1996 r. w sprawie *Wingrove v. The United Kingdom*, skarga nr 17419/90, LEX nr 79987.

⁵⁸⁷ Wyrok SN z 26.10.2001 r., V CKN 195/01, LEX nr 53107. Orzeczenie cytuje również *F. Rakiewicz*, *Poczucie tożsamości narodowej jako dobro osobiste w świetle polskiego prawa cywilnego*, cz. 1, *Studia Prawa Prywatnego* 2011, nr 2, s. 97.

godności narodowej⁵⁸⁸. Duża część wydanych do tej pory orzeczeń w tej kwestii dotyczyła użycia w ten lub inny sposób błędnych sformułowań odnoszących się do obozów koncentracyjnych położonych w Polsce (sformułowania typu „polskie obozy zagłady”). Orzeczenia, w których sądy przyznawały ochronę powodom, powołującym się na naruszenie ich dóbr osobistych w postaci tożsamości lub godności (dumy) narodowej, wywołały ożywioną dyskusję co do ich prawidłowości⁵⁸⁹. Kwestia ta zresztą nie była rozstrzygana przez polskie sądy jednolicie. W sprawach dotyczących tzw. tożsamości i godności narodowej widzę dwa problemy: spełnienia przesłanki naruszenia dóbr osobistych oraz istnienia dobra osobistego. W mojej ocenie wątpliwości budzi zarówno kwestia wyodrębnienia dobra osobistego w postaci tożsamości i godności narodowej, jak i kwestia możliwości naruszenia dobra osobistego poprzez sformułowanie (jakkolwiek obraźliwe czy krzywdzące) odnoszące się do grupy ludzi w postaci całego narodu. Problem ten wiąże się zatem bezpośrednio z zagadnieniem osobistego charakteru dóbr osobistych i ich ścisłego związku z konkretną osobą. Zagadnienie związane z tym problemem było również przedmiotem rozważań Trybunału Sprawiedliwości w aspekcie jurysdykcji krajowej sądów polskich⁵⁹⁰. Poniżej przedstawiam krótko argumentację polskich sądów oraz główne założenia analizy dokonanej przez Trybunał Sprawiedliwości.

Na wstępie należy jeszcze zaznaczyć, że propozycję uznania dobra osobistego w postaci poczucia tożsamości narodowej wysuwał F. Rakiewicz już w 2011 r., formułując następującą definicję pojęcia: „jest to stan wolny od ingerencji w zespół zachowań, przekonań i poglądów człowieka związanych z uczestnictwem we wspólnocie narodowej zorganizowanej we własnym państwie, z którą identyfikuje się osoba ludzka”⁵⁹¹. Autor ten uznaje argumentację przedstawioną np. w sprawie I CSK 118/06 czy V CKN 195/01 i wskazuje, że przyjmując ją do spraw dotyczących „polskich obozów koncentracyjnych”,

⁵⁸⁸ Choć w tym kierunku zmierzały już orzeczenia, w których za dobro osobiste uznano tradycję rodzinną – zob. np. wyrok SN z 28.02.2003 r., V CK 308/02, OSNC 2004, nr 5, poz. 82, LEX nr 103005: „Tradycja rodzinna rozumiana jako dziedzictwo, spuścizna, utożsamianie się z dokonaniem i wartościami reprezentowanymi przez przodków jest dobrem osobistym, podlegającym ochronie na podstawie art. 23 i 24 k.c.”, tak również: wyrok SA w Warszawie z 31.03.2016 r., I ACa 971/15, LEX nr 2041824.

⁵⁸⁹ Zob. np. *O. Byndiu*, Tożsamość narodowa jako dobro osobiste w ujęciu dotychczasowego orzecznictwa, *Palestra* 2020, nr 7-8.

⁵⁹⁰ Wyrok TS z 17.06.2021 r., C-800/19, *Mittelbayerischer Verlag KG v. SM*, LEX nr 3187773. W odniesieniu do zagadnienia jurysdykcji krajowej zob. np. *P.A. De Miguel Asensio*, Protection of Reputation, Good Name and Personality Rights in Cross-Border Digital Media, *GRUR International (Journal of European and International IP Law)*, 2022, vol. 71, issue 11.

⁵⁹¹ *F. Rakiewicz*, Poczucie tożsamości narodowej jako dobro osobiste w świetle polskiego prawa cywilnego, cz. 2, *Studia Prawa Prywatnego* 2011, nr 3, s. 92.

należy uznać, że sam zwrot o „polskich obozach koncentracyjnych” nie spełnia przesłanki naruszenia czci w postaci identyfikacji osoby, ponieważ nie daje on solidnych podstaw do jednoznacznego odniesienia tej wypowiedzi do dającej się skonkretyzować grupy, o konkretnej jednostce nie wspominając⁵⁹². Jednocześnie, jego zdaniem, analizując wypowiedź o „polskich obozach” pod kątem naruszenia dóbr z art. 23 k.c. trzeba założyć odmienny punkt widzenia aniżeli ten, który tworzy perspektywa zarzutu skierowanego względem określonej zbiorowości i jego odniesienia do konkretnej osoby wchodzącej w jej skład i ustalić, czy wypowiedź ta godzi bezpośrednio w wartości związane ściśle z osobowością człowieka już w jego wymiarze jednostkowym, jeśli tylko jest on polskiej narodowości (przynależności narodowej)⁵⁹³. Wydaje się jednak, że odpowiedzią na pytanie, czy zasadnym jest wyodrębnienie „nowego” dobra osobistego w postaci tożsamości narodowej, nie mogą być badania empiryczne opinii społecznej, dowodzące, że poczucie tożsamości narodowej jest wartością w powszechnej ocenie społecznej⁵⁹⁴. Choć dobra osobiste są to wartości powszechnie uznane w społeczeństwie⁵⁹⁵, nie każda taka wartość będzie jednocześnie stanowić dobro osobiste podlegające ochronie. Autor wskazuje dalej, że kwalifikacja prawna konkretnej wartości jako dobra osobistego powinna nastąpić przede wszystkim poprzez weryfikację, czy wykazuje ona cechy wspólne wszystkim dobrom osobistym, wraz z jej tylko właściwymi względami aksjologicznymi, uzasadniającymi wyróżnienie odrębnego typu dobra osobistego⁵⁹⁶, przy czym uważa on, że w stosunku do poczucia tożsamości narodowej, wykazuje ono każdą z cech wspólnych wszystkim dobrom z art. 23 k.c.⁵⁹⁷ Z tym poglądem trudno mi się zgodzić, co postaram się uzasadnić w dalszej części rozdziału⁵⁹⁸.

W jednej ze spraw tego rodzaju, szeroko komentowanej w mediach⁵⁹⁹, powódka była członkiem Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich

⁵⁹² F. Rakiewicz, Poczucie tożsamości narodowej (...) cz. 1..., s. 100.

⁵⁹³ Ibid., s. 101.

⁵⁹⁴ Ibid., s. 108 i n.

⁵⁹⁵ Tak np. wyrok SN z 6.05.2010 r., II CSK 640/09, LEX nr 598758.

⁵⁹⁶ F. Rakiewicz, Poczucie tożsamości narodowej (...) cz. 2..., s. 70.

⁵⁹⁷ Ibid., s. 61.

⁵⁹⁸ Wątpliwy wydaje się też pogląd Autora, zgodnie z którym „Sąd rozpoznający sprawę o ochronę poczucia tożsamości narodowej powinien ustalić, czy np. powód wykazuje znajomość języka danej wspólnoty narodowej, czy uważa go za język ojczysty, czy zna i kultywuje tradycje i zwyczaje tej wspólnoty, czy jest zaangażowany w działalność na rzecz jej kultury, czy zna jej historię itd.” – *ibid.*, s. 61. Trudno zgodzić się z twierdzeniem, że do katalogu dóbr osobistych (których cechą jest ich przyrodzony charakter) należy wartość, która może przysługiwać jednostce pod warunkiem przynależności do pewnej zbiorowości (są bowiem osoby, które nie identyfikują się z żadną wspólnotą narodową, co zauważa również F. Rakiewicz), a nadto pod warunkiem np. posiadania wiedzy na temat historii wspólnoty, do której należy.

⁵⁹⁹ Zob. np. artykuł dostępny pod adresem: <https://patrianostra.org.pl/sprawa-janiny-luberdy-zapasznik-przeciwko-tygodnikowi-focus/> (data dostępu: 19.09.2022 r.).

Więzień i Obozów Koncentracyjnych oraz Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. W czasie II wojny światowej była więźniem zorganizowanych przez niemieckie władze okupacyjne obozów koncentracyjnych. Pozwany natomiast był niemieckim wydawcą czasopisma i internetowego portalu informacyjnego, na którym to portalu dwukrotnie w swych artykułach posłużył się sformułowaniem „polskie obozy zagłady” w odniesieniu do obozów w Sobiborze i Treblince (przy tym doświadczenia powódki nie dotyczyły tych obozów). Okoliczność ta nie była kwestionowana przez pozwanego. Powódka domagała się uwzględnienia powództwa w oparciu o przepisy dotyczące odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych, wskazując, że określenia użyte przez pozwanego naruszają jej tożsamość narodową, tj. poczucie przynależności do narodu, oraz godność narodową, czyli poczucie dumy z przynależności do określonego narodu. Wśród argumentów podnoszonych przez stronę pozwaną znalazły się m.in. te kwestionujące jurysdykcję sądów polskich w sprawie, oraz negujące istnienie dóbr osobistych w postaci tożsamości i godności narodowej. Pozwany wskazał, że nawet jeśli wymienione dobra powinny zostać wyodrębnione, to nie doszło do naruszenia takich dóbr powódki, sporne określenia nie były bowiem użyte w sposób pozwalający na uznanie, że w jakikolwiek sposób dotyczyły właśnie powódki⁶⁰⁰. W końcu pozwany wskazywał na usunięcie skutków ewentualnego naruszenia, poprzez niezwłoczną korektę kwestionowanych określeń i publikację przeprosin.

Sąd Okręgowy w Olsztynie, orzekający w I instancji, przyjął, że w sprawie istnieje jurysdykcja sądu polskiego⁶⁰¹. Oceniał również, że powołane przez powódkę wartości mogą zostać uznane za dobra osobiste polegające na cywilnoprawnej ochronie, z uwagi na to, że mieszczą się w powszechnie i społecznie akceptowanym zestawie wartości, które mogą stanowić ważny element stanu świadomości i uczuć człowieka⁶⁰². Sąd zgodził się również z powódką, że użyte przez pozwanego sformułowania bez bliższego wyjaśnienia sugeruje nie tylko geograficzne położenie obozów, ale również odpowiedzialność Polaków za ich powstanie i działalność. Sąd I instancji wskazał jednak, że aby ubiegać

⁶⁰⁰ Co istotne, pozwany wskazywał również, że określenia kwestionowane przez powódkę były zawarte w materiale uzyskanym z niemieckiej agencji prasowej DPA, opublikowany materiał został opatrzone komentarzem, że pochodzi od agencji.

⁶⁰¹ Wyrok SO w Olsztynie z 24.02.2015 r., I C 726/13, LEX nr 1836004. Sąd powoływał się w uzasadnieniu orzeczenia na pracy wyrok SN z 20 września 2013 r., II CSK 1/13, w którym Sąd Najwyższy trafnie uznał, że „[d]la ustalenia naruszenia dobra osobistego, jako dobra indywidualnego, nierozdzielnie związanego z konkretną osobą, konieczne jest bowiem stwierdzenie bezprawnego zachowania się podmiotu dobro to naruszającego, dającego się zindywidualizować przeciwko osobie ubiegającej się o udzielenie jej ochrony.”.

⁶⁰² Ocenę tę podzielił sąd II instancji.

się o ochronę dóbr osobistych w przypadku twierdzeń dotyczących grupy większej liczby osób, należy wykazać, że kwestionowane twierdzenie dotyczyło wszystkich bez wyjątku członków grupy lub konkretnej osoby wchodzącej w jej skład, która żąda ochrony⁶⁰³. Trafnie Sąd ten wskazał, że przepisy art. 23 i 24 k.c. nie mogą bronić przed pokrzywdzeniem np. całego rodzaju ludzkiego, narodu lub danej grupy jako całości, mają bowiem za zadanie chronić przed naruszeniem zindywidualizowanych dóbr konkretnych osób (tak samo zatem, jak wyjaśniał Sąd Okręgowy, nie dojdzie do naruszenia dóbr osobistych w przypadku posłużenia się np. sformułowaniem „polskie złodziejstwo”). Ze względu na powyższe, Sąd oddalił powództwo. Apelacja od wyroku została oddalona przez Sąd Apelacyjny w Białymstoku⁶⁰⁴, który to Sąd dodatkowo wskazał, że osobiste doświadczenia powódki z okresu II wojny światowej nie uprawniają jej do „domagania się ochrony pamięci o tych wydarzeniach”. Powódka wniosła od wyroku sądu II instancji skargę kasacyjną, jednak skarga ta nie została przyjęta do rozpoznania⁶⁰⁵.

Podobnie w sprawie z powództwa wnuka więźnia obozu koncentracyjnego, wnuk powoływał się na naruszenie jego dóbr osobistych w postaci tożsamości narodowej, prawa do poszanowania prawdy o historii Narodu Polskiego i godności narodowej, z uwagi na posłużenie się w treści artykułu pozwanej niemieckiej spółki (wydawcy) określeniem „polski obóz koncentracyjny”⁶⁰⁶. Powód żądał nakazania pozwanemu publikacji oświadczenia z przeprosinami oraz zapłaty na wskazany cel społeczny kwoty 500 tys. zł wraz z odsetkami. Sąd I instancji zgodził się z powodem, że dobra osobiste takie jak tożsamość narodowa oraz godność narodowa podlegają ochronie prawnej⁶⁰⁷, jednak przepisy art. 23-24 k.c. nie chronią przed pokrzywdzeniem narodu lub danej grupy jako całości, ale wyłącznie przed naruszeniem zindywidualizowanych dóbr konkretnych osób i to z uwagi na niespełnienie wymogu indywidualizacji powództwo zostało oddalone (sporne artykuły nie dotyczyły bowiem bezpośrednio powoda ani jego bliskiej

⁶⁰³ Sąd Okręgowy stwierdził również, z czym w mojej ocenie trudno się zgodzić, że: „Powyższe należy uzupełnić o tyle, że ochronie przewidzianej w art. 23 i 24 k.c. podlegać będą również twierdzenia skierowane przeciwko wystarczająco skonkretyzowanym osobom, z którymi powoda łączy szczególnie silna i uzasadniona szczególnymi względami (np. bliskie pokrewieństwo, znana powszechnie przyjaźń) więź bliskości, pozwalająca na uznanie, że wypowiedzi ich dotyczące, naruszają również dobra osobiste w postaci tej właśnie więzi (por. wyrok SN z 6 kwietnia 2004 r., I CK 484/03).”.

⁶⁰⁴ Wyrok SA w Białymstoku z 30.09.2015 r., I ACa 403/15, LEX nr 1820409.

⁶⁰⁵ Postanowienie SN z 07.12.2016 r., IV CSK 288/16, LEX nr 3377946.

⁶⁰⁶ Wyrok SO w Warszawie z 05.03.2015 r., II C 10/11 (niepubl.) oraz wyrok SA w Warszawie z 31.03.2016 r., I ACa 971/15, LEX nr 2041824.

⁶⁰⁷ Sąd Okręgowy stwierdził przy tym, że do katalogu dóbr osobistych nie należy prawo do poszanowania prawdy o historii Narodu Polskiego, z uwagi na to, że jest to wartość zbiorowa i ogólna, podlegająca ochronie prawnej w oparciu o prawo publiczne, a nie prywatne.

rodziny). Sąd Okręgowy uznał również, że z uwagi na publikację przeprosin, nawet gdyby przyjąć, że miało miejsce naruszenie dóbr osobistych powoda, to doszło już do usunięcia skutków dokonanego naruszenia. Sąd Apelacyjny zgodził się z sądem I instancji w zakresie w jakim stwierdził on, że tożsamość narodowa czy też godność narodowa należą do katalogu dóbr osobistych. Nie podzielił jednak oceny sądu I instancji co do wypełnienia wymogu indywidualizacji naruszenia dóbr osobistych i wskazał, że dla uznania naruszenia poczucia tożsamości narodowej wskutek wypowiedzi o polskich obozach koncentracyjnych nie jest niezbędne zawarcie w jej treści odniesienia do konkretnej osoby jako wchodzącej w skład polskiej wspólnoty narodowej. Mimo to, Sąd Apelacyjny uznał, że za oddaleniem powództwa przemawia okoliczność, iż pozwany dopełnił czynności niezbędnych do usunięcia skutków naruszenia dobra osobistego powoda, publikując przeprosiny (zaskarżony wyrok został zatem zmieniony tylko w nieznacznym zakresie, dotyczącym obciążenia powoda kosztami postępowania).

W kolejnej sprawie, o podobnych okolicznościach faktycznych (powód był więźniem w niemieckim obozie koncentracyjnym i domagał się ochrony jego dóbr osobistych w postaci tożsamości narodowej i godności narodowej z uwagi na naruszenie dokonane przez pozwanego, mającego siedzibę w Niemczech, polegające na użyciu w internetowym portalu informacyjnym określenia „polski obóz koncentracyjny”) sąd orzekający w pierwszej instancji również powództwo oddalił⁶⁰⁸. Sąd Okręgowy, powołując się na wydany już wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, przyznał, że poczucie przynależności narodowej oraz dumę z takiej przynależności należy uznać za mieszczące się w katalogu dóbr osobistych. Sąd uznał również, że w sprawie został spełniony wymóg indywidualizacji naruszenia, ponieważ powód był więźniem obozu w Auschwitz (a tego też obozu dotyczył sporny materiał), jest osobą narodowości polskiej i w sposób bardzo aktywny bierze udział w działaniach, aby pamięć o tragedii obozów koncentracyjnych zachowała się i aby zatamować falę oszczerstw i nieprawdziwych oskarżeń na ten temat. Jednakże w ocenie Sądu powództwo mimo to należało oddalić, z uwagi na to, że skutki dokonanego naruszenia zostały przez pozwanego usunięte. Jednak Sąd Apelacyjny w Krakowie częściowo uwzględnił apelację powoda i nakazał pozwanemu publikację przeprosin⁶⁰⁹. Zgodził się z sądem I instancji, że tożsamość

⁶⁰⁸ Wyrok SO w Krakowie z 25.04.2016 r., I C 151/14, LEX nr 2124075.

⁶⁰⁹ Wyrok SA w Krakowie z 22.12.2016 r., I ACa 1080/16, LEX nr 2202552. Co ciekawe, w innej sprawie dotyczącej naruszenia dóbr osobistych (wyrok SA w Warszawie z 29.09.2020 r., V ACa 823/19, LEX nr 3102198) z uwagi na treść publikacji w j. angielskim, zgodnie z którą polscy maszyniści byli wykorzystywani do obsługi połączeń kolejowych i transportów do obozów koncentracyjnych, zarówno sąd

narodowa, czyli poczucie przynależności do Narodu Polskiego oraz godności narodowej, mieszczą się w kategorii dóbr osobistych, a także, że w rozpatrywanej sprawie został spełniony wymóg indywidualizacji naruszenia. Uznał jednak, że pozwany nie dopełnił adekwatnych czynności mających usunąć skutki naruszenia, co skutkowało zmianą wyroku. Ponieważ pozwany opublikował oświadczenie wyłącznie poprzez odnośnik na głównej stronie internetowej do przeprosin (nie zaś bezpośrednio na głównej stronie internetowej), powód wystąpił do sądu niemieckiego o nadanie klauzuli wykonalności wyrokowi Sądu Apelacyjnego. W 2018 r. Federalny Trybunał Sprawiedliwości (BGH) wydał postanowienie odmawiające stwierdzenia wykonalności wyroku⁶¹⁰. Przyczyną było stwierdzenie przez BGH, że zobowiązanie pozwanego do złożenia oświadczenia, w którym ubolewa ona z powodu fałszowania historii, jest sprzeczne z porządkiem publicznym i stanowi oczywiste naruszenie negatywnej wolności słowa. W ocenie BGH pozwana miała przeprosić za przypisywane jej zakłamywanie historii. BGH uznał, że w oświadczeniu nie przytoczono dosłownie spornego sformułowania i nie wyjaśniono istoty pomyłki, a dotychczasowe przeprosiny pozwanego były wystarczające⁶¹¹.

W końcu warto wspomnieć o sprawie z powództwa byłego więźnia obozu w Auschwitz. Powód domagał się m.in. przeprosin od pozwanej niemieckiej spółki za użycie w artykule internetowym określenia „polski obóz zagłady” w odniesieniu do obozu zagłady w Treblince (określenie zostało poprawione zaraz po mailowej interwencji polskiego konsulatu). Pozwany podnosił zarzut braku jurysdykcji polskich sądów, wskazując, że artykuł nie dotyczył bezpośrednio powoda. Sąd Okręgowy w Warszawie odmówił odrzucenia pozwu⁶¹², które to postanowienie zostało zaskarżone przez pozwaną

I jak i II instancji zdecydowały o oddaleniu powództwa. Powództwo wytoczone zostało przez Związek Zawodowy (...) oraz wnuka polskiego maszynisty kolejowego pracującego w okresie okupacji niemieckiej (który to fakt jednak w ocenie SO nie został przez powoda wykazany). Sporna publikacja zawierała stwierdzenie o „aktywnej kolaboracji polskich maszynistów”. Co istotne, Sąd Okręgowy uznał, że użyte stwierdzenie należy uznać za naruszające dobra osobiste w postaci dobrego imienia, godności, czci i kultu pamięci zmarłych, a jednocześnie zaś pozwana nie zdołała wykazać braku bezprawności swojego działania. Jednak powództwo w ocenie Sądu I instancji nie mogło zostać uwzględnione z uwagi na niewykazanie, iż w tym konkretnym stanie faktycznym doszło do naruszenia dóbr osobistych powodów. Sąd I instancji uznał, że w spornym artykule brak takiego rodzaju zindywidualizowania „polskich maszynistów”, aby można było z tym stwierdzeniem wiązać wypowiedź odnoszącą się do członka rodziny powoda, z czym zgodził się Sąd Apelacyjny.

⁶¹⁰ Orzeczenie BGH, 19.07.2018 - IX ZB 10/18. T. Grzeszak wskazuje, że, choć należy walczyć z posługiwaniem się błędnym zwrotem „polskie obozy śmierci”, to cywilnoprawna droga walki z tym zjawiskiem jest nie tylko wadliwa prawnie, ale również nieskuteczna – zob. T. Grzeszak, Odmowa stwierdzenia wykonalności w Niemczech polskiego wyroku w sprawie o ochronę tożsamości narodowej i godności Polaka, MoP 2018, nr 18, s. 999.

⁶¹¹ T. Grzeszak, Odmowa stwierdzenia wykonalności..., s. 998. Autorka zaznacza, że w ten sposób niemiecki BGH dokonał badania rozstrzygnięcia sądu polskiego od strony merytorycznej, co nie powinno mieć miejsca.

⁶¹² Postanowienie SO w Warszawie z 05.04.2019 r., I C 88/18 (niepubl.).

spółkę (co warto wspomnieć – w podobnych sprawach, m.in. tych opisanych powyżej, sądy polskie stwierdzały swoją jurysdykcję). Sąd Apelacyjny w Warszawie zawiesił postępowanie zażaleniowe i zwrócił się do Trybunału Sprawiedliwości z następującymi pytaniami prejudycjalnymi⁶¹³:

„1. Czy art. 7 pkt 2 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz. U. z 2012 r., L 351, s. 1) powinien być rozumiany w ten sposób, że jurysdykcja oparta na łączniku centrum interesów ma zastosowanie w sprawie z powództwa osoby fizycznej o ochronę jej dóbr osobistych w przypadku, gdy wskazywana jako działanie naruszające te dobra publikacja internetowa nie zawiera informacji bezpośrednio lub pośrednio odnoszących się do tej konkretnej osoby fizycznej, natomiast zawiera informacje lub stwierdzenia sugerujące naganne działania zbiorowości, do której powód należy (w konkretnych okolicznościach tej sprawy: narodu) - z czym strona powodowa wiąże naruszenie jej dóbr osobistych?

2. Czy w sprawie o ochronę majątkową i niemajątkową dóbr osobistych przed naruszeniami w Internecie, oceniając podstawy jurysdykcji określone w art. 7 pkt 2 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz. U. z 2012 r., L 351, s. 1), tj. dokonując oceny, czy sąd krajowy jest sądem miejsca, w którym nastąpiło lub może nastąpić zdarzenie wywołujące szkodę, należy brać pod uwagę takie okoliczności jak:

- krąg odbiorców, do których zasadniczo jest adresowana strona internetowa, na której doszło do naruszenia,

- język, w jakim redagowana jest ta strona internetowa oraz sporna publikacja,

- czas, przez jaki sporna informacja internetowa pozostawała dostępna dla odbiorców,

- indywidualne okoliczności po stronie powodowej, takie jak wojenne losy powoda i jego obecna działalność społeczna, powoływane w rozpoznawanej sprawie jako uzasadnienie szczególnego uprawnienia do przeciwstawienia się na drodze sądowej rozpowszechnianiu zarzutów przeciwko zbiorowości, wspólnocie, której powód jest członkiem?”.

⁶¹³ Postanowienie SA w Warszawie z 30.10.2019 r., I ACz 605/19, LEX nr 2747729.

Trybunał Sprawiedliwości orzekł, że art. 7 pkt 2 rozporządzenia nr 1215/2012⁶¹⁴ należy interpretować w ten sposób, że sąd, w którego obszarze właściwości znajduje się centrum interesów życiowych osoby podnoszącej naruszenie jej dóbr osobistych przez treści opublikowane na stronie internetowej, ma jurysdykcję do rozpoznania - w odniesieniu do całości doznanych krzywd i poniesionych szkód - powództwa odszkodowawczego wniesionego przez tę osobę tylko wtedy, gdy treści te zawierają obiektywne i możliwe do zweryfikowania elementy, pozwalające na bezpośrednie lub pośrednie indywidualne zidentyfikowanie tej osoby⁶¹⁵. W uzasadnieniu Trybunał odwołał się m.in. do wyroków z 2011 r.⁶¹⁶ oraz z 2017 r.⁶¹⁷, w których uznano, że jurysdykcja sądu, w którego obszarze właściwości osoba uważająca się za poszkodowaną ma centrum swoich interesów życiowych, jest zgodna z celem przewidywalności przepisów o jurysdykcji z punktu widzenia pozwanego, ponieważ podmiot publikujący treści powodujące naruszenie w Internecie może w chwili publikacji przewidzieć, gdzie znajdują się centra interesów życiowych osób, których treści te dotyczą. Jednak różnica między rozpatrywanymi w tych wyrokach sprawach a sprawą rozpoznawaną przez sąd polski była taka, że w tych pierwszych poszkodowani zostali bezpośrednio wskazani w treściach w Internecie. Z orzeczenia Trybunału wynika zatem wniosek, że sądy polskie miałyby jurysdykcję do rozpoznania przedmiotowej sprawy, dopiero gdyby powód został wprost wskazany w spornej publikacji. W wyniku treści rozstrzygnięcia Trybunału, Sąd Apelacyjny w Warszawie zdecydował o zmianie zaskarżonego postanowienia w przedmiocie odmowy odrzucenia pozwu i o odrzuceniu pozwu⁶¹⁸.

Choć niniejsza praca nie aspiruje do analizy zagadnienia jurysdykcji krajowej w sprawach o ochronę dóbr osobistych⁶¹⁹, to jednak rozstrzygnięcie Trybunału Sprawiedliwości ma pośrednio znaczenie również dla rozumienia pojęcia

⁶¹⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (wersja przekształcona) (Dz.Urz.UE.L 2012 Nr 351, str. 1 ze zm.).

⁶¹⁵ Wyrok TS z 17.06.2021 r., C-800/19, *Mittelbayerischer Verlag KG v. SM*, LEX nr 3187773.

⁶¹⁶ Wyrok TS z 25.10.2010 r., C-509/09, *Edate Advertising GmbH v. X* oraz *Olivier Martinez i Robert Martinez v. Mgn Limited*, ZOTSiS 2011, nr 10B, poz. I-10269, LEX nr 969347.

⁶¹⁷ Wyrok TS z 17.10.2017 r., C-194/16, *Bolagsupplysningen Oü i Ingrid Ilsjan v. Svensk Handel AB*, ZOTSiS 2017, nr 10, poz. I-766, LEX nr 2373798.

⁶¹⁸ Postanowienie SA w Warszawie z 16.07.2021 r., I ACz 605/19, LEX nr 3221621.

⁶¹⁹ Odnośnie do zagadnienia jurysdykcji krajowej w sprawach o ochronę dóbr osobistych zob. np. *M. Pilich*, *Międzynarodowa ochrona dóbr osobistych (wybrane aspekty prawnoprocesowe)* [w:] *T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz* (red.), *Sine Ira et Studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, Warszawa 2016, s. 418 i n. Zob. też *Ł. Dyrda*, *Dotychczasowa praktyka i orzecznictwo dotyczące jurysdykcji krajowej w sprawach o ochronę dóbr osobistych a wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 17.06.2021 r., C-800/19, Mittelbayerischer Verlag KG przeciwko SM*, EPS 2022, nr 7, s. 35-43.

indywidualnego charakteru dóbr osobistych. Jak wskazywał w uzasadnieniu postanowienia w przedmiocie odrzucenia pozwu Sąd Apelacyjny w Warszawie: „Materiał, który ma stanowić źródło krzywdy powoda, nie dotyczył samego powoda ani go w żaden sposób nie identyfikował. Naruszenie dóbr osobistych S. Z. miało wynikać z posłużenia się sformułowaniem sugerującym udział narodu polskiego w zorganizowaniu obozu zagłady w T. Jak zaś wyjaśniono w uzasadnieniu wyroku (...) zwykła przynależność danej osoby do możliwej do zidentyfikowania szerokiej grupy, nie pozwala na zrealizowanie celów przewidywalności przepisów o jurysdykcji i pewności prawa, ponieważ centra interesów życiowych osób należących do tej grupy mogą potencjalnie znajdować się w którymkolwiek z państw członkowskich UE.”. Podobnego argumentu można użyć, uzasadniając brak naruszenia dobra osobistego powoda – sporne określenie nie dotyczyło bezpośrednio jego osoby.

W ostatnich latach wydaje się, że pogląd o istnieniu dóbr osobistych w postaci godności i tożsamości narodowej jest już dominujący w polskim orzecznictwie, od 2016

r. zapada bowiem coraz więcej wyroków, w których dobrom tym przyznaje się ochronę prawną⁶²⁰, a sądy dodają pewne nowe elementy na określenie tego dobra osobistego⁶²¹.

Odnosząc się do przedstawionych powyżej orzeczeń, nasuwają się następujące wnioski. Po pierwsze, błędnym wydaje się przyjęcie, że może dojść do naruszenia dóbr osobistych, w sytuacji, gdy treść materiału, mająca naruszać dobra osobiste, nie pozwala

⁶²⁰ Zob. np. wyrok SA w Gdańsku z 04.03.2020 r., I ACa 363/19, LEX nr 3036500 lub wyrok SO w Warszawie 24.07.2019 r., II C 598/17, niepubl. (drugie orzeczenie cytuję za: *M. Brzozowska-Pasieka*, Legitymacja czynna osób fizycznych i prawnych w sprawach o naruszenie prawa do tożsamości narodowej. Przegląd orzecznictwa polskiego z uwzględnieniem orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, MoP 2019, nr 22, s. 1242). Zob. również wyrok SA w Krakowie z 02.08.2019 r., I ACa 768/18, LEX nr 2732971, w której to sprawie zarówno sąd I jak i II instancji przyjął naruszenie dóbr osobistych powoda w postaci prawa do kultu pamięci osoby zmarłej oraz tożsamości narodowej: „Sąd Apelacyjny podziela wyrażony już w orzecznictwie sądowym pogląd, że dziedzictwo narodowe, spuścizna, utożsamianie się z dokonaniem i wartościami reprezentowanymi przez przodków jest dobrem osobistym, podlegającym ochronie na podstawie art. 23 i 24 k.c.”. Sąd Apelacyjny wyraził również pogląd, że prawo do poczucia tożsamości narodowej ma swoje uzasadnienie w art. 8 EKPC. Sprawa dotyczyła wykorzystania przez pozwanego fotografii dla zilustrowania artykułu, w którym (jak wynika z uzasadnienia wyroku) „mowa o kobietach które romansowały z niemieckimi żołnierzami, lub uprawiały prostytucję bytową, czy leżącą kolaborację aby bezpiecznie przetrwać”. Zdjęcie zostało wykorzystane w sposób niezamierzony, przez pośpiech fotoedytorki. Powód utrzymywał, że na fotografii widoczna jest m.in. jego zmarła matka, prowadzona przez niemieckich żołnierzy na śmierć przez rozstrzelanie, którą to informację przekazali mu członkowie rodziny (którzy mieli rozpoznać ją na zdjęciu po płaszczu i sylwetce). Pozwany kwestionował to, by postać widoczna na zdjęciu była matką powoda, jednak jak wynikało z uzasadnienia: „Sąd [I instancji – przyp. własne] uznał, że nie najważniejsze jest to, czy na pewno na tym zdjęciu jest jego matka - istotne jest bowiem to, że na pewno jego matka tak jak i kobiety na tym właśnie zdjęciu była tak jak i one prowadzona przez niemieckich żołnierzy na rozstrzelanie w P. To zdjęcie jest symbolem wszystkich kobiet rozstrzelanych tam przez Niemców”. Co istotne, Sąd Apelacyjny podjął decyzję o podwyższeniu zasądzonej na rzecz powoda kwoty zadośćuczynienia z 50 tys. zł na aż 100 tys. zł. Por. A. Denys, Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 2 sierpnia 2019 r. (sygn. I ACa 768/18), Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM 2020, nr 10, s. 301, w której to glosie Autorka słusznie zauważa, że sam fakt, iż prawo do tożsamości narodowej wynika z art. 30 Konstytucji RP oraz z art. 8 EKPC w świetle orzecznictwa ETPC nie oznacza jeszcze, że będzie miało ono cechy dobra osobistego. Autorka wyraża również opinię, że nie można zgodzić się ze stwierdzeniem Sądu I instancji, że nieistotne dla ustalenia naruszenia kultu pamięci osoby zmarłej jest to, czy faktycznie zdjęcie przedstawiało matkę powoda, ponieważ obraz jest symbolem wszystkich kobiet rozstrzelanych przez Niemców. W ocenie Autorki, aby przyznać cywilnoprawną ochronę temu dobru osobistemu, należy dokonać konkretyzacji zarówno osoby występującej z roszczeniem, jak i osoby zmarłej (ibid., s. 307). Zob. również *M. Brzozowska-Pasieka*, Legitymacja czynna osób fizycznych..., s. 1241-1242, która dokładnie opisuje stan faktyczny będący podstawą dla wydania orzeczenia.

W sprawie w której doszło do wydania wyroku SA w Warszawie z 20.01.2020 r., V ACa 569/19, LEX nr 2784482, Sąd Apelacyjny wskazywał, że: „(...) jakiegokolwiek sugestie, że Polacy są odpowiedzialni, względnie współodpowiedzialni za Holokaust, że zabijali Żydów podczas II wojny światowej i konfiskowali wówczas ich majątki, dotykają, zdaniem sądu odwoławczego, sfery dziedzictwa narodowego, a w konsekwencji, jako całkowicie nieprawdziwe i krzywdzące, mogą prowadzić do bezprawnego naruszenia (zagrożenia) prawnie chronionych dóbr osobistych polskich obywateli.”. Sąd Apelacyjny uznał jednak, że powództwo nie zasługiwało na uwzględnienie, ponieważ treść spornej publikacji nie zawierała żadnych informacji, opinii, a nawet sugestii, które mogłyby godzić w dobra osobiste powódki. Powództwo zostało wcześniej oddalone przez Sąd I instancji, który choć uznał istnienie dobra osobistego w postaci tożsamości narodowej, to jednak wskazał, że dana osoba może zasadnie twierdzić, że zostały naruszone jej dobra osobiste, gdy możliwe jest stanowcze ustalenie, że wypowiedź odnosząca się do zbiorowości, do której należy, dotyczyła właśnie tej konkretnej osoby. Sąd I instancji uznał, że przywołany przez powódkę artykuł i zamieszczona w nim fotografia nie zawierają treści, które mogłyby uzasadniać twierdzenie o naruszeniu dóbr osobistych powódki, co stanowi podstawę oddalenia powództwa, bez oceny pozostałych przesłanek odpowiedzialności z tego tytułu.

⁶²¹ *M. Brzozowska-Pasieka*, Legitymacja czynna osób fizycznych..., s. 1239.

na identyfikację jednostki, której dobra miały rzekomo zostać naruszone (innymi słowy, gdy nie można stwierdzić, by zachowanie było w ogóle nakierowane na dobra osobiste jednostki). Po drugie, mając na uwadze powyższe, niezasadnym wydaje się uznanie istnienia dobra osobistego w postaci tożsamości i godności narodowej, jak czyniły to polskie sądy. Siłą rzeczy trudno bowiem wyobrazić sobie możliwość naruszenia tak nazwanego dobra osobistego w inny sposób niż dotyczący całego narodu (całej zbiorowości). Skoro zaś – co uargumentowano wcześniej – dobra osobiste ze swej istoty są zindywidualizowane i ściśle związane z jednostką, to nie mogą przysługiwać zbiorowościom o niedających się bliżej zidentyfikować członkach. Wartości, które przysługują zbiorowościom, mają wymiar powszechny i do ich ochrony nie jest przeznaczona konstrukcja dóbr osobistych. Tym samym, wyodrębnienie dóbr przysługujących ze swojej definicji wyłącznie zbiorowościom wydaje się nie mieć uzasadnienia. Co wymaga podkreślenia, nie jest moim zamierzeniem deprecjonowanie wagi podnoszonego tematu czy przekonywanie, że nie należy upominać się o korygowanie błędnych, krzywdzących określeń typu „polskie obozy koncentracyjne”. Wyrażam jednak wątpliwości co do zasadności doboru środków w tym celu. Wydaje się bowiem, że koncepcja ochrony dóbr osobistych nie została do tego stworzona⁶²².

Niezależnie od zagadnień dotyczących *stricte* ochrony dóbr osobistych, należy zgodzić się z twierdzeniem, że w reżimie odpowiedzialności deliktowej zasadą jest, że tylko osoba bezpośrednio dotknięta bezprawnym działaniem może być uznana za poszkodowaną, wobec czego roszczenie odszkodowawcze przysługuje tylko bezpośrednio poszkodowanemu – a zatem roszczenie to nie będzie uzasadnione, jeżeli działanie sprawcy nie było skierowane przeciwko poszkodowanemu, a sprawca naruszył normy prawne mające na celu ochronę innego niż bezpośrednio poszkodowany podmiotu, dobra powszechnego lub interesów całej społeczności⁶²³. Przeciwnie stanowisko zakłada, że potrzebę ustalenia rozsądnych granic odpowiedzialności odszkodowawczej w wystarczającym stopniu realizuje przesłanka związku

⁶²² Należy też wyrazić wątpliwość co do tezy postawionej przez F. Rakiewicza, Poczucie tożsamości narodowej jako dobro osobiste w świetle polskiego prawa cywilnego, cz. 3, Studia Prawa Prywatnego 2012, nr 1, s. 79, że nie ma obaw o „zalew” powodztw uzasadnionych naruszeniem poczucia tożsamości narodowej, w których powodowie żądaliby np. zadośćuczynienia za krzywdę. Wydaje się, że nie można skutecznie przekonywać, że wypowiedź o „polskich obozach koncentracyjnych” potencjalnie może naruszać dobra osobiste każdego Polaka, a jednocześnie liczyć na to, że „[n]ie każdy obywatel Polski wykazuje poczucie polskiej tożsamości narodowej” oraz że nie każdy „decyduje się na uruchomienie środków ochrony prawnej z art. 24 KC”. Potwierdzeniem jest rosnąca w ostatnich latach liczba spraw, w których rozpatrywane jest naruszenie prawa do godności narodowej lub tożsamości narodowej.

⁶²³ L. Bosek, W sprawie kwalifikacji więzi..., s. 15-16.

przyczynowego, wobec czego nie jest zasadne wyłączenie z góry możliwości dochodzenia roszczeń przez pewną kategorię poszkodowanych⁶²⁴. Jednak zgodnie z dominującym poglądem, zasada ograniczenia indemnizacji do podmiotów bezpośrednio poszkodowanych stanowi kryterium niezależne od przesłanki związku przyczynowego⁶²⁵.

Trudności w wyżej opisywanych sprawach wynikają jednak nie tylko z rozumienia osobistego charakteru dóbr osobistych, ale również ze sposobu definiowania pojęcia tożsamości narodowej oraz wzajemnego przenikania się tego dobra z innymi (np. czy tożsamość narodową należy odnosić do poczucia przynależności do konkretnego narodu, czy może „organizacji” takiej jak Unia Europejska, pytanie też jak oceniać tożsamość narodową osób, które posiadają np. podwójne obywatelstwo)⁶²⁶.

Nie sposób w tym miejscu nie odnieść się do wprowadzonej, m.in. na tle wyżej opisanych spraw dotyczących godności narodowej, regulacji dotyczącej odpowiedzialności za naruszenie dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej lub Narodu Polskiego⁶²⁷. W uzasadnieniu do rządowego projektu ustawy wprost wskazano, że motywem projektowanych zmian w ustawie jest wielokrotne używanie w obiegu publicznym (również poza granicami kraju) określeń takich jak „polskie obozy śmierci”, „polskie obozy zagłady” czy „polskie obozy koncentracyjne”, a potrzeba regulacji wynika z niepełnej skuteczności metod dyplomatycznych, podejmowanych w celu ograniczenia tego typu wypowiedzi⁶²⁸. Mowa o art. 53(o)-53(q) ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu⁶²⁹. Na

⁶²⁴ K. Palka, *Kreowanie dóbr osobistych...*, s. 1028.

⁶²⁵ Ibid.

⁶²⁶ J. Buchalska [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste...*, s. 131.

⁶²⁷ Zob. A. Pyrzyńska, *Cywilnoprawna ochrona dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego w świetle ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej*, *Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych* 2019, nr 4, s. 23–60; J. Skrzypczak, *Protection of the reputation of the Polish Nation and the Republic of Poland*, *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* 2019, nr 3, s. 61–78; F. Zoll, *Does a nation have “personality rights”? On the abuse of civil law by involving it into the political struggle* [w:] K. Csach (red.), *Ad hoc legislativa v súkromnom práve*, Praga 2019.

⁶²⁸ Uzasadnienie projektu ustawy z druku Sejmu VIII kadencji nr 806, dostęp pod adresem: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=806> (data dostępu: 19.09.2024 r.). W uzasadnieniu ponadto wyrażono wątpliwość co do możliwości formułowania roszczeń w obecnym stanie prawnym (tj. przed początkiem obowiązywania ustawy) o naprawienie szkody majątkowej wobec podmiotów używających nieprawdziwych sformułowań dot. obozów zagłady, z uwagi na niemożność wykazania uszczerbku w majątku państwowym. W mojej ocenie przepisy wprowadzone ustawą niewiele w tej kwestii zmieniły. Co więcej, w uzasadnieniu projektu wskazano na wątpliwości co do „samego założenia o istnieniu dóbr osobistych Skarbu Państwa”.

⁶²⁹ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz.U. 1998 Nr 155, poz. 1016 ze zm.). Rozdział 6c ustawy, tj. przepisy art. 53(o)-53(q), dodano ustawą z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o

mocy tych przepisów w 2018 r.⁶³⁰ wprowadzono możliwość domagania się ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej lub Narodu Polskiego na podstawie przepisów dotyczących ochrony dóbr osobistych⁶³¹. Ewentualne odszkodowanie lub zadośćuczynienie przysługiwać mają Skarbowi Państwa. Ustawodawca w ten sposób uznał, że Rzeczpospolita Polska i Naród Polski mają dobra osobiste analogiczne jak osoby prawne⁶³², co spotkało się z krytyką przedstawicieli doktryny⁶³³. Należy podzielić pogląd, że Rzeczypospolitej Polskiej ani Narodowi Polskiemu, które nie są podmiotami stosunków cywilnoprawnych, nie mogą przysługiwać dobra osobiste i nie można rozszerzyć prawa cywilnego na stosunki cywilnoprawne, w których nie mogą

muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz.U. 2018 r. poz. 369). Art. 53(o) tej ustawy brzmi: „Do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego odpowiednie zastosowanie mają przepisy ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 i 2320) o ochronie dóbr osobistych. Powództwo o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej lub Narodu Polskiego może wytoczyć organizacja pozarządowa w zakresie swoich zadań statutowych. Odszkodowanie lub zadośćuczynienie przysługują Skarbowi Państwa.”. Art. 53(p) ustawy przyznaje prawo do wytoczenia powództwa o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej lub Narodu Polskiego także Instytutowi Pamięci Narodowej, zaś zgodnie z art. 53(q), przepisy art. 53(o) i art. 53(p) mają zastosowanie niezależnie od tego, jakie prawo jest właściwe (tzw. przepisy wymuszające swoje zastosowanie).

⁶³⁰ Należy na marginesie dodać, że na mocy wspomnianej nowelizacji dodano również przepis art. 55a (niecałe 4 miesiące od dnia wejścia w życie uchylony), który penalizował „przypisywanie odpowiedzialności lub współodpowiedzialności Narodu lub Państwa Polskiego” za zbrodnie nazistowskie lub inne czyny, co wywołało liczne kontrowersje oraz obawy, że groźba sankcji karnej wywoła „efekt mrożący”, tzn. zniechęci do prowadzenia badań nad historią Polski, szczególnie okresu II Wojny Światowej, jak również do publicznego wypowiedzania się i formułowania opinii na ten temat – tak: A. Pietruszka, Zmiany ustawy o IPN w kontekście wolności debaty historycznej. Uwagi na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, MoP 2018, nr 24, s. 1315.

⁶³¹ Przy czym Naród Polski należy rozumieć w świetle preambuły Konstytucji RP jako wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Wskazuje się, że ponieważ dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego nie są dobrami osobistymi w rozumieniu art. 23 k.c., przepisy o ochronie dóbr osobistych mają jedynie odpowiednie zastosowanie – tak: B. Lackoroński, komentarz do art. 53(o) [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), Ustawa o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Komentarz. Warszawa 2024, nb 18-19 (dostęp elektroniczny Legalis, data dostępu: 19.09.2024 r.).

⁶³² Co potwierdzono w uzasadnieniu do projektu ustawy, zob. przypis nr 628 powyżej. Inaczej: B. Lackoroński, Cywilnoprawna ochrona dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego (art. 53o–53q ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu) [w:] P. Grzebyk (red.), Odpowiedzialność za negowanie zbrodni międzynarodowych, Warszawa 2020, s. 137-138, który twierdzi, że ponieważ do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego przepisy o ochronie dóbr osobistych mają jedynie odpowiednie zastosowanie, świadczy to o tym, że dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej ani Narodu Polskiego nie zostało uznane za dobro osobiste w rozumieniu art. 23 k.c. (co ma, zdaniem Autora, świadczyć również o zachowaniu spójności wewnętrznej prywatnoprawnej konstrukcji dóbr osobistych). Dostęp: https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2021/07/ZbrodnieMiedzynarodowe_PLwww.pdf (data dostępu: 19.09.2024 r.).

⁶³³ O czym pisze R. Guzik, komentarz do art. 53(o) [w:] Komentarz do ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej - w zakresie zmian wprowadzonych ustawami z dnia 26 stycznia 2018 r. oraz z dnia 27 czerwca 2018 r., LEX/el. 2018 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 19.09.2024 r.). Zob. też P. Machnikowski, Badania nad totalitaryzmem – prawda historyczna i wolność indywidualna – prawo prywatne w służbie publicznej. Uwagi na tle „cywilnoprawnych” przepisów ustawy o IPN, Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem 2021, nr 3, s. 103-114.

uczestniczyć określone podmioty⁶³⁴. Niezależnie od tego, podzielam obawy o to, że instrumenty właściwe prawu prywatnemu, stworzone przecież, by służyć ochronie interesów indywidualnych i rozwiązywania konfliktów między podmiotami formalnie równymi, zaczną być używane do celów politycznych, tłumienia wolności słowa i wolności akademickiej⁶³⁵.

W 2021 r. doszło do wydania szeroko komentowanego wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie⁶³⁶, który można poczytywać niejako za kontynuację orzecznictwa dotyczącego zagadnienia dóbr osobistych zbiorowości⁶³⁷. Wyrok dotyczył serialu „Nasze matki, nasi ojcowie”. W pewnym uproszczeniu, w ocenie powodów (podzielonej również przez sądy obu instancji) w serialu przedstawiono polski oddział partyzancki (poprzez oznaczenie jego członków biało-czerwonymi opaskami z napisem „AK”, dokonując przez to identyfikacji oddziału z konkretną organizacją wojskową) jako ugrupowanie nastawione antysemicko. Z powództwem wystąpił Zbigniew Radłowski (członek AK) oraz Światowy Związek Żołnierzy AK. Powodowie wskazywali, że naruszone zostały ich dobra osobiste w postaci m.in.: prawa do dumy narodowej, prawa do kultywowania tożsamości narodowej - Polaków jako ofiar II wojny światowej, prawo do niezakłamanej historii, prawa do godności i dobrego imienia, prawa do kultu zmarłych żołnierzy AK i prawa do znaku – symbolu AK. Pozwani argumentowali m.in., że film był filmem fabularnym (a nie dokumentalnym), co więcej kwestionowali istnienie dóbr osobistych w postaci dumy i tożsamości narodowej, a także prawa do oczekiwania niezakłamanej historii. Wskazywali również na brak indywidualizacji naruszenia. Sąd Okręgowy uwzględnił częściowo powództwo i w wyroku zobowiązał pozwanych do publikacji przeprosin oraz do zaniechania działań naruszających dobra osobiste powodów

⁶³⁴ Ibid. Zob. również R. Guzik, Wolność słowa a mowa nienawiści. Analiza karnoprawna, Warszawa 2021, s. 265, gdzie Autor wskazuje, że choć nowo wprowadzone przepisy nie znalazły dotychczas zastosowania w postępowaniu sądowym, to jednocześnie przytacza ciekawy przykład sprawy z 2019 r., dotyczący emisji serialu dokumentalnego Iwan Groźny z Trebłinki na platformie telewizyjnej Netflix. W serialu ukazano niewłaściwe nazewnictwo oraz umiejscowienie niemieckich obozów zagłady w granicach współczesnej Polski, co doprowadziło do skierowania do Netflix'a przedsądowego wezwania do zaprzestania naruszeń dóbr osobistych, opartego na brzmieniu ww. przepisów wprowadzonych nowelą styczeniową, przez Stowarzyszenie „Patria Nostra” z Olsztyna. Ostatecznie Netflix dodał objaśnienie do mapy: „German Camps in WWII Occupied Poland”, co nie zmienia faktu, że pozostawiono współczesną mapę Polski, z zaznaczonymi na niej niemieckimi obozami zagłady.

⁶³⁵ F. Zoll, Does a nation have “personality rights”?..., s. 122.

⁶³⁶ Zob. Komunikat w sprawie I ACa 808/19 dot. filmu „Nasze matki, nasi ojcowie”, dostęp pod adresem: https://krakow.sa.gov.pl/komunikat-w-sprawie-i-aca-80819-dot-filmu-nasze-matki-nasi-ojcowie_new_mg.1.279.html, 637 (data dostępu: 19.09.2024 r.).

⁶³⁷ Wyrok SA w Krakowie z 23.03.2021 r., I ACa 808/19, LEX nr 3189588.

poprzez umieszczenie napisów początkowych, dołączanych do serialu⁶³⁸, uznając, że w okolicznościach rozpatrywanej sprawy doszło do naruszenia dóbr osobistych powodów w postaci kultu pamięci osób zmarłych, czci oraz prawa do dumy narodowej i niezakłamanej historii.

Sąd Apelacyjny, rozpoznając apelację zarówno powodów jak i pozwanych, stwierdził m.in.: „(...) wyrok Sądu w żadnym stopniu nie zdecyduje o prawdziwości tez o polskim antysemityzmie (bądź jego braku). Nie będzie instrumentem w prostowaniu nieprawdziwych informacji o historii Polski. Z drugiej strony - nie będzie i nie może stanowić jakiegokolwiek argumentu dla tez o stosowaniu cenzury przez sąd. Przedmiotem oceny w sprawie jest bowiem wyłącznie to (albo aż to), czy wypowiedź twórcza (artystyczna), kreśląc w fabule filmowej opowieść przy wykorzystaniu także wątków obrazujących przejawy polskiego antysemityzmu, naruszyła prawa prywatne zindywidualizowanych powodów (...) W rezultacie niniejsza sprawa niczym nie różni się od takich, w których zachodzi konieczność przeciwstawienia sobie dwóch chronionych przez prawo dóbr: praw prywatnych zindywidualizowanych osób z uwagi na przynależną im sferę dóbr osobistych oraz prawa korzystania z wolności (jakiegokolwiek w swej treści) wypowiedzi.”⁶³⁹. Sąd jednocześnie stwierdził też, że podmiotom indywidualnym nie przysługuje legitymacja do dochodzenia roszczeń przynależnych całej zbiorowości, czy też Państwu⁶⁴⁰. Jednocześnie stwierdził, że dobro osobiste w postaci tożsamości narodowej może być naruszone przez wypowiedź przypisującą narodowi bądź jego przedstawicielom negatywnie ocenianych cech lub zachowań. Oceniał, że naruszone zostało dobro osobiste powoda Zbigniewa Radłowskiego w postaci tożsamości narodowej, naruszenie to nie miało jednak charakteru bezprawnego, treść filmu mieściła się bowiem w granicach wolności wypowiedzi twórczej (artystycznej), a stan wiedzy historycznej uprawniał autorów do przedstawienia

⁶³⁸ Napisy początkowe zgodnie z orzeczeniem miały mieć następującą treść: „Producenci filmu oświadczają, że wszystkie postaci żołnierzy (...) wskazane w filmie są fikcyjne i jakiekolwiek podobieństwo do postaci prawdziwych jest niezamierzone. Niemcy okupowali Polskę w latach 1939-1945, prowadząc politykę eksterminacji Polaków i Ż. Żołnierze (...) w zdecydowanej większości pomagali Ż., chronili ich i ukrywali, pomimo groźby utraty życia, jako jedynej kary przewidzianej przez niemieckiego okupanta. W ten sposób zginęły tysiące Polaków-w tym żołnierze (...). Instytut (...) najwięcej tytułów Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata przyznał Polakom, w tym żołnierzom (...)”

⁶³⁹ Dość nieprecyzyjnie Sąd Apelacyjny zauważył, że ponieważ w sprawie występuje element transgraniczny, to ocena musi być dokonana nie tylko w świetle norm prawa krajowego, lecz także przepisy prawa krajowego muszą być wykładane w zgodzie z regulacjami europejskimi - w tym przede wszystkim z postanowieniami EKPC.

⁶⁴⁰ Dlatego też według Sądu ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie przepisu szczególnego nakazującego odpowiednie stosowanie do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego przepisów kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych.

przedmiotowych wątków w taki, a nie inny sposób (Sąd Apelacyjny zaznacza przy tym, że obiektywnie stopień naruszenia nie jest znaczny). W odniesieniu do żądań Światowego Związku Żołnierzy AK, Sąd Apelacyjny uznał, że doszło do naruszenia dobra związanego z kultywowaniem dobrego imienia tej organizacji wojskowej oraz zrzeszonych w niej żołnierzy. Zdaniem sądu przedstawienie antysemickich postaw partyzantów było w filmie zbędne, a przypisanie rysu antysemickiego polskiej organizacji wojskowej co do zasady – nie znajduje oparcia w stanie wiedzy historycznej⁶⁴¹.

Uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w mojej ocenie pozwala formułować następujące wnioski. Wydaje się, że zasadnie Sąd Apelacyjny wskazał, że wyrok sądu nie powinien stanowić instrumentu, za pomocą którego „ustalane” są prawdy historyczne (o czym szerzej w rozdziale IV par. 4.1. pracy). Jednocześnie w mojej ocenie oddalenie powództwa Zbigniewa Radłowskiego nie powinno nastąpić z uwagi na brak bezprawności. Ocena Sądu powinna zatrzymać się na etapie wcześniejszym, tj. ocenie istnienia dobra osobistego i jego naruszenia. Należy powtórzyć zawarte powyżej uwagi odnoszące się do konstruowania dobra osobistego w postaci tożsamości narodowej, jak i konieczności spełnienia wymogu indywidualizacji naruszenia. Choć Sąd Apelacyjny rozpoznaje, że sporny materiał nie dotyczy bezpośrednio powoda - „W przypadku zniesławiającego zarzutu pod adresem większej liczby zbiorowo określonych osób, osoba wchodząca w skład takiej zbiorowości może domagać się ochrony swoich dóbr osobistych tylko wtedy, gdy jest możliwe stanowcze ustalenie, że zniesławiająca wypowiedź jej dotyczyła. Nie wystarcza więc samo stwierdzenie przynależności do danej grupy. (...) W sprawie nie istnieją żadne szczególne okoliczności, dla których przeciętny odbiorca filmu, może przedstawione w nim wątki zachowań żołnierzy (...) noszących rys jednoznacznie antysemicki, przypisać również powodowi Z. R. (1).”, to jednocześnie oddala powództwo z uwagi na brak bezprawności, a nie brak naruszenia dóbr osobistych powoda.

Sąd Apelacyjny w Krakowie niejako w uzupełnieniu dodał w uzasadnieniu wyroku, że choć jest świadomy treści postanowienia, to okoliczności obu spraw różnią się znacząco i nie wydaje się, by „powołane przez pozwanych argumenty zasadzające

⁶⁴¹ Należy na marginesie tylko zaznaczyć, że skutkiem była zmiana wyroku Sądu I instancji, Sąd Apelacyjny zmienił m.in. tekst przeprosin i (nieznacznie) warunki ich publikacji, a także uznał, że obowiązek zamieszczania w filmie napisów początkowych był środkiem nieadekwatnym i nieproporcjonalnym do skali naruszenia dobra osobistego.

odmowę stwierdzenia wykonalności na działaniu klauzuli porządku publicznego, niezależnie od specyfiki rozpoznawanej sprawy, mogły obejmować tak ujęty przedmiot ochrony w postaci renomy osoby prawnej”.

W Niemczech szeroko komentowany był przypadek użycia w 1931 r. przez znanego niemieckiego pisarza Kurta Tucholskyego w komentarzu prasowym wyrażenia *Soldaten sind Mörder* (niem. „żołnierze to mordercy”). Oskarżony o znieważenie Reichswehry redaktor naczelny czasopisma, w którym pojawił się komentarz, został uniewinniony z uwagi na to, że wypowiedź nie była skierowana do konkretnej osoby, a wspólnota nie może zostać znieważona⁶⁴². Zgodnie z późniejszym, a jednocześnie utrwalonym już orzecznictwem Federalnego Trybunału Konstytucyjnego⁶⁴³ możliwe jest znieważenie pojedynczego członka grupy zbiorowym określeniem odnoszącym się do tej grupy, o ile zniewagę można powiązać z tym członkiem (osoba ta jest możliwa do zidentyfikowania, przy czym nie jest konieczne, by osoba dopuszczająca się zniewagi członka tego znała)⁶⁴⁴.

Za granicą powyższy problem dobrze ilustruje orzeczenie sądu angielskiego wydane w sprawie *Knuppfer v. London Express Newspaper*⁶⁴⁵. W sprawie chodziło o zamieszczoną w artykule w 1941 r. wypowiedź zniesławiającą odnoszącą się do brytyjskiego oddziału emigracyjnej partii „Młoda Rosja”, liczącej ok. 2000 osób z całego świata. Sam oddział liczył 24 osoby, a powód był jego przewodniczącym. Sporna wypowiedź sugerowała powiązania partii z Hitlerem, nie wspominała jednak bezpośrednio powoda⁶⁴⁶. Sąd pierwszej instancji zgodził się z powodem, natomiast Sąd

⁶⁴² Sprawę opisują J. Barta i R. Markiewicz, wskazując, że choć sprawa rozpatrywana była na gruncie prawa karnego i konstytucyjnego (a nie cywilnego), to jednak użyte w dyskusji argumenty mogą mieć przełożenie na rozważania prowadzone na innych płaszczyznach prawnych – zob. J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a dobra...*, s. 58 i n.

⁶⁴³ Zob. orzeczenia niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego BVerfG, 10.10.1995 - 1 BvR 1476/91, 1 BvR 221/92, 1 BvR 102/92, 1 BvR 1980/91.

⁶⁴⁴ Podobnie sprawa rozpatrywana na gruncie prawa karnego.

⁶⁴⁵ *Knuppfer v. London Express Newspaper Ltd* [1944] AC 116. Stan faktyczny sprawy opisuje również J. Wierciński, *Cywilne prawo - ochrona członka partii...*, s. 747, a także F. Rakiewicz, *Poczucie tożsamości narodowej (...)* cz. 1 ..., s. 99. Zob. również P.J. Belton, *Control of Group Defamation: A Comparative Study of Law and Its Limitations*, Tulane Law Review 1960, vol. 34, no. 3, s. 476 i n.

⁶⁴⁶ Treść wypowiedzi, cytowana w pozwie w j. angielskim brzmiała: “But the quislings on whom Hitler flatters himself he can build a pro-German movement within the Soviet Union are an emigré group called Mlado Russ or Young Russia. They are a minute body professing a pure Fascist ideology who have long sought a suitable fuehrer—I know with what success. Established in France and the United States they claim to have secret agents able to enter or leave the Soviet Union at will. Hitler intends to nominate a puppet fuehrer from their ranks to replace the Soviet national leaders of the Kremlin, and establish a reactionary totalitarian serf State on the German and Italian model. The proposed line of operation is the seducing of Red Army officers from their allegiance to their country and with their aid destroying trade unions, co-operatives, collective farms, and the Soviet Parliamentary system with a ruthless massacre of all the present leaders, great and small, of the Russian people. The vast majority of Russian emigrés repudiate

apelacyjny uwzględnił apelację pozwanego, wskazując, że wypowiedzi nie można odczytywać jako kierowanej bezpośrednio do powoda. Decyzja sądu apelacyjnego została podtrzymana przez Izbę Lordów. W uzasadnieniu odwoływano się do orzeczenia z 1913 r., w którym wskazano, że w sytuacji, gdy komentarze o rzekomo zniesławiającym charakterze dotyczyły stowarzyszenia (komentarze kierowane były pod adresem stowarzyszenia *Ancient Order of Hibernians*), pojedynczy jego członek, niewymieniony z nazwiska, nie mógł skutecznie wnieść powództwa o zniesławienie⁶⁴⁷. Zasadniczo na gruncie prawa angielskiego nie będzie zatem możliwości z powodzeniem pozwać o ochronę dóbr osobistych w ramach *tort of defamation*, jeśli zniesławiająca wypowiedź odnosi się do dużej grupy osób, a jednocześnie nie dotyczy konkretnych, możliwych do zidentyfikowania członków tej grupy. Każdy przypadek będzie zależeć od konkretnych faktów sprawy, w tym od tego, jak duża jest potencjalna grupa osób i w jakim stopniu zniesławiająca wypowiedź odnosi się do tych pojedynczych osób⁶⁴⁸.

Początkowo, gdy francuski sąd mierzył się z tego typu sprawą, powództwa zostały oddalone z tego względu, że powodowie nie byli w spornym materiale bezpośrednio wskazani lub wskazani z imienia i nazwiska⁶⁴⁹. Późniejsze orzecznictwo w tej kwestii nie było jednolite. I tak na przykład Sąd Kasacyjny w wyroku z 1939 r. stwierdził, że bezpośrednie wskazanie powoda w spornym artykule nie jest konieczne dla możliwości wytoczenia powództwa cywilnego na podstawie art. 1382 francuskiego k.c.⁶⁵⁰

Jeśli chodzi o prawo włoskie, zauważa się, że włoskie prawo prywatne ma niewiele wspólnego z koncepcją „praw do tożsamości zbiorowości” czy prawami zbiorowości – traktuje się je w kategoriach politycznych, a nie prawnych⁶⁵¹. Prawo do

these people, but Hitler is accustomed to find instruments among the despised dregs of every community. He intends Ukrainian pogroms as a starting point for general anarchy in Russia.”.

⁶⁴⁷ *O'Brien v. Eason* [1913] 47 Irish LT 266. Zob. *P.J. Belton*, Control of Group Defamation..., s. 476. Zob. również cytowany przez tego Autora wyrok w sprawie *Eastwood v. Holmes* [1860] EngR 56 (B), (1860) 1 F and F 347.

⁶⁴⁸ *C. Elliott, F. Quinn*, Tort Law..., s. 232. Autorzy podając przykład powództwa członków grupy, którzy z powodzeniem wytoczyli proces sądowy na gruncie *defamation*, powołują się na sprawę *Riches & Others v. News Group Newspapers Ltd* [1985] EWCA Civ 20. Zob. też: *N.J. McBride, R. Bagshaw*, Tort Law, Dorchester 2008, s. 283.

⁶⁴⁹ Tak: *Bretel v. Dumay*, Trib. civ. Seine, 09.07.1862, D.1862.3.64 oraz *Baron Taylor v. Scholl*, Trib. civ. Seine, 19.08.1863, D.1863.3.67, cyt. za: *P.J. Belton*, Control of Group Defamation..., s. 487-488.

⁶⁵⁰ Sprawa *Dupare v. Daniel*, Cass. civ., June 13, 1939, D.H.1939.386, S.1940.1.22, 40 Doc. Cath. 1028 (1939), orzeczenie cytuję za: *P.J. Belton*, Control of Group Defamation..., s. 488 i n.

⁶⁵¹ *G. Pino*, The Right to Personal Identity..., s. 2. Zob. też *G. Pino*, L'identità personale [w:] *P. Cendon* (red.), Gli interessi protetti nella responsabilità civile, vol. II, Torino 2005, s. 381 i n., gdzie Autor zastanawia się nad możliwością przyznania prawa do tożsamości poszczególnym zbiorowościom. Dostęp pod adresem: https://iris.unipa.it/retrieve/handle/10447/20505/14220/Identit%C3%A0%20personale_Cedam.pdf (data dostępu: 20.09.2024 r.).

tożsamości rozumiane jest jako prawo mające na celu ochronę jednostki i jej indywidualnej osobowości⁶⁵².

W doktrynie i orzecznictwie istotnym argumentem za przyjęciem możliwości traktowania godności i tożsamości narodowej za dobro osobiste jest orzecznictwo ETPC, które potwierdza istnienie dobra osobistego w postaci tożsamości narodowej⁶⁵³. Na uwagę zasługuje sprawa rozpatrywana przez ETPC w 1982 r.⁶⁵⁴ Skarżący wywieszał pamflety, z treści których wynikało, że zagłada milionów Żydów w czasie istnienia III Rzeszy stanowi kłamstwo i syjonistyczne oszustwo. Cywilne powództwo przeciwko skarżącemu wytoczył sąsiad żydowskiego pochodzenia, którego dziadek zmarł w obozie koncentracyjnym w Auschwitz. Powód poczuł się pokrzywdzony treścią pamfletów, zakłamujących fakty o zagładzie Żydów. Sąd niemiecki zgodził się z powodem i zakazał skarżącemu rozpowszechniania broszury. Wskazał przy tym, że chociaż działania pozwanego (skarżącego) nie były nie były wymierzone osobiście w powoda lub w jego dziadka, to należało je uznać za obraźliwe dla wszystkich Żydów prześladowanych lub zabitych w okresie III Rzeszy oraz ich żyjących krewnych. Ponieważ zaś, zgodnie z oceną sądu I instancji, powód mógł domagać się od pozwanego zaniechania rozpowszechniania broszury, jako że mógł zrozumieć jej treść w ten sposób, że tragiczny los jego dziadka był syjonistycznym oszustwem. Komisja Europejskiego Trybunału Praw Człowieka zgodziła się z niemieckimi sądami i nie dopatrzyła się naruszenia postanowień Konwencji⁶⁵⁵. M. Brzozowska-Pasieka opisuje również inne orzeczenie ETPC, które stanowić ma przykład na to, że orzecznictwo Trybunału każe sądzić, iż w sprawach dotyczących tożsamości narodowej legitymację czynną posiada każdy członek danej wspólnoty⁶⁵⁶.

⁶⁵² G. Pino, *The Right to Personal Identity...*, s. 3.

⁶⁵³ M. Brzozowska-Pasieka, *Legitymacja czynna osób fizycznych...*, s. 1244.

⁶⁵⁴ Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z 16.07.1982 r. w sprawie X v. Republika Federalna Niemiec, skarga nr 9235/81, cyt. za: O. Byndiu, *Tożsamość narodowa...*, s. 154. O sprawie pisała również M. Brzozowska-Pasieka, *Legitymacja czynna osób fizycznych...*, s. 1240.

⁶⁵⁵ Z uzasadnienia decyzji: "The Comission also finds that it was neither arbitrary nor unreasonable to consider the pamphlets displayed by the applicant as a defamatory attack against the Jewish community and against each individual member of this community. (...). The facts of the applicant's case, however, did not involve any necessity to take evidence in this respect because it was the denial of the historical fact as such which was considered as defamatory."

⁶⁵⁶ Chodzi o wyrok ETPC z 08.11.2012 r. w sprawie PETA Deutschland v. Niemcy, skarga nr 43481/09, LEX nr 1226408, cyt. za: M. Brzozowska-Pasieka, *Legitymacja czynna osób fizycznych...*, s. 1241.

2.4. Prawo do nieskażonego środowiska biologicznego

Nie ma obecnie dyskusji co do tego, że środowisko naturalne i klimat⁶⁵⁷ jest powszechnie uznaną wartością w społeczeństwie i zasługuje na ochronę prawną. Wydaje się również, że zasadne są wątpliwości co do tego czy istniejące ramy prawnej ochrony środowiska i klimatu są wystarczające wobec postępujących zmian klimatycznych i skali zanieczyszczeń środowiska⁶⁵⁸. Wiele prawników poszukuje możliwości wzmocnienia prawnej ochrony klimatu i środowiska za pomocą instrumentów prywatnoprawnych, w tym przy wykorzystaniu koncepcji prawnej ochrony dóbr osobistych.

Kwestia istnienia odrębnego dobra osobistego w postaci prawa człowieka do nieskażonego środowiska biologicznego czy, w innym ujęciu, do życia w czystym środowisku⁶⁵⁹, stała się z powrotem szeroko komentowana z uwagi na uchwałę Sądu Najwyższego z 2021 r. w sprawie pod sygn. akt III CZP 27/20, zgodnie z którą prawo do życia w czystym środowisku nie jest dobrem osobistym⁶⁶⁰. Wypada przypomnieć, że choć w ostatnich latach problem przybrał na sile, nie jest on zagadnieniem nowym w orzecznictwie Sądu Najwyższego i orzecznictwie sądów powszechnych⁶⁶¹. Problematyczna jest – podobnie jak w przypadku tożsamości i godności narodowej – zarówno teza o zasadności wyodrębnienia dobra osobistego w postaci prawa do

⁶⁵⁷ Prawo ochrony klimatu pozostaje częścią prawa ochrony środowiska i bazuje na podstawowych zasadach prawa ochrony środowiska, takich jak np. zasada zrównoważonego rozwoju – *M. Stoczkiewicz*, *Prawo ochrony klimatu w kontekście praw człowieka*, Warszawa 2021, s. 24.

⁶⁵⁸ Obecnie należy stwierdzić, że ochrona środowiska pozostaje domeną przede wszystkim prawa administracyjnego – choć nie ma wątpliwości co do tego, że ochrona administracyjnoprawna wspomagana jest cywilnoprawnymi środkami ochrony środowiska – na ten temat zob. *M. Robakowska*, *Funkcja roszczenia prewencyjnego uregulowanego w art. 323 ust. 1 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska w systemie cywilnoprawnych środków ochrony środowiska*, *Transformacje Prawa Prywatnego* 2021, nr 21.

⁶⁵⁹ Pojęcia te w niniejszym opracowaniu będą stosowane wymiennie, co oczywiście stanowi pewne uproszczenie – uwagi zawarte w niniejszym rozdziale dotyczą przy tym nie tylko zagadnienia prawa do czystego środowiska, ale obejmują również zagadnienie prawa do ochrony przed negatywnymi skutkami zmian klimatu.

⁶⁶⁰ Uchwała SN z 28.05.2021 r., III CZP 27/20, OSNC 2021, nr 11, poz. 72. W sprawie tej Sąd Okręgowy w Gliwicach przedstawił do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu następujące zagadnienie prawne: „Czy prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości określone w przepisach powszechnie obowiązującego prawa, w miejscach, w których osoba przebywa przez dłuższy czas, w szczególności w miejscu zamieszkania, stanowi dobro osobiste podlegające ochronie na podstawie art. 23 k.c. w zw. z art. 24 k.c. i art. 448 k.c.?” Zob. też głosę aprobowaną do tej uchwały *B. Szyproski*, *Głos do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 2021 r., sygn. III CZP 27/20*, *Prok.i Pr.* 2023, nr 7-8, s. 284-295.

⁶⁶¹ Do polskich orzeczeń dotyczących możliwości uznania prawa do czystego środowiska za dobro osobiste odwołuje się *K. Doktor-Bindas*, *Prawo do czystego powietrza*, *Przegląd Konstytucyjny* 2020, nr 4, s. 116 i n. Zob. też *M. Gawel*, *Prawo do życia w czystym środowisku a ochrona powietrza w kontekście zagadnienia dóbr osobistych oraz zaniechań legislacyjnych* [w:] *F. Nawrot, E. Radecka* (red.), *Prawne instrumenty ochrony powietrza*. Wybrane zagadnienia, Katowice 2018, s. 20 i n., dostęp pod adresem: http://www.old.pie.pl/materialy/upload/wyd_eko_pub/Prawne_instrum_och_pow_MONO.pdf (data dostępu: 19.09.2024 r.).

nieskażonego środowiska biologicznego, jak również przekonanie o możliwości dokonania naruszenia tego dobra w stosunku do jednostki (podczas gdy środowisko stanowi dobro o wymiarze powszechnym). Słusznie w komentarzach do ww. orzeczenia Sądu Najwyższego zauważa się, że problem zanieczyszczonego powietrza ma charakter masowy, a nie jest rzeczą prawa cywilnego przyznawanie roszczenia wszystkim, bo niweczy to cel zmierzający do ochrony interesu indywidualnego⁶⁶². Z drugiej strony przekonujące wydają się krytyczne głosy wskazujące na zbyt powierzchowne potraktowanie przez Sąd Najwyższy w komentowanej uchwale problemu zanieczyszczeń środowiska i zależności między środowiskiem naturalnym a człowiekiem⁶⁶³. Jednocześnie pojawiają się głosy, że Sąd Najwyższy pozostawił otwartą drogę do uwzględniania roszczeń opartych na koncepcji ochrony dóbr osobistych i wynikłych z naruszeń standardów dotyczących ochrony środowiska – bez konieczności wyodrębnienia dobra osobistego w postaci prawa do czystego środowiska⁶⁶⁴.

Sąd Najwyższy w 1975 r. orzekł, że prawo człowieka do nieskażonego środowiska biologicznego i do zaspokojenia uczuć estetycznych pięknem krajobrazu może być chronione środkami przewidzianymi w art. 24 k.c. tylko wtedy, gdy pogwałcenie tego prawa stanowi równocześnie naruszenie lub zagrożenie praw osobistych, których przedmiotem są dobra osobiste w rozumieniu art. 23 k.c.⁶⁶⁵ Oceniając wydany wyrok, przedstawiciele doktryny argumentowali, że najwyraźniej Sąd Najwyższy nie zamyka jednoznacznie drogi do ochrony prawa do nieskażonego środowiska, ale jednocześnie stara się ograniczyć do niej dostęp⁶⁶⁶.

W orzecznictwie pojawiały się jednak już przed wydaniem uchwały Sądu Najwyższego wyroki, w których sądy odmawiały uznania wyodrębnionego prawa do nieskażonego środowiska za dobro osobiste podlegające ochronie. Jak np. wskazał w uzasadnieniu wyroku Sąd Apelacyjny w Lublinie⁶⁶⁷, zniszczenie środowiska naturalnego mogłoby prowadzić do naruszenia dóbr osobistych, ale tylko jeśli jednocześnie

⁶⁶² K. Ciućkowska, Smog a dobra osobiste. Głosa do uchwały Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 28 maja 2021 r., III CZP 27/20, OSP 2022, nr 11, s. 38.

⁶⁶³ M. Frontczak, B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, Odpowiedzialność za przyczynianie się do zmian klimatu z perspektywy ochrony dóbr osobistych [w:] A. Barczak, M. M. Kenig-Witkowska, M. Stoczkiewicz (red.), Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu, Warszawa 2024, s. 223.

⁶⁶⁴ K. Garnowski, Prawo do czystego środowiska jako dobro osobiste [w:] A. Barczak, M. M. Kenig-Witkowska, M. Stoczkiewicz (red.), Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu, Warszawa 2024, s. 245-246.

⁶⁶⁵ Wyrok SN z 10.07.1975 r., I CR 356/75, OSP 1976, nr 12, poz. 232.

⁶⁶⁶ J.S. Piątkowski, Ewolucja ochrony dóbr..., s. 36-37.

⁶⁶⁷ Wyrok SA w Lublinie z 11.12.2012 r., I ACa 595/12, LEX nr 1267377. Zob. też wyrok SA w Katowicach z 23.01.2014 r., V ACa 649/13, LEX nr 1439040.

stanowiłoby naruszenie lub zagrożenie innego dobra osobistego – np. zdrowia. Z drugiej strony przykładowo Sąd Apelacyjny w Warszawie stwierdził, że nie ma przeszkód, by prawo do korzystania z wartości środowiska naturalnego uznać za dobro osobiste i że prawo to spełnia wszystkie przesłanki konieczne do uznania danej wartości za dobro osobiste (choć w omawianej sprawie ostatecznie nie doszło do udzielenia powodowi ochrony dóbr osobistych)⁶⁶⁸.

W doktrynie nie ma zgody co do możliwości wyodrębnienia dobra osobistego polegającego na „korzystaniu z wartości środowiska naturalnego”⁶⁶⁹. M. Safjan zauważył, że wtłaczanie na siłę każdego dającego się wyróżnić rodzaju interesu niemajątkowego do katalogu dóbr osobistych może negatywnie oddziaływać na koncepcję ochrony dóbr osobistych i prowadzić do jej osłabienia, a kreowane w ten sposób sztucznie dobra osobiste będą musiały podlegać coraz większej relatywizacji i indywidualizacji, tracąc przy tym swoją uniwersalność⁶⁷⁰. M. Safjan dopuszcza przy tym istnienie godnych ochrony interesów majątkowych poza katalogiem dóbr osobistych, zaznacza jednak, że kwestia ta wymagałaby szerszej dyskusji i zachowania dużej dozy ostrożności⁶⁷¹. Z drugiej strony pojawiają się głosy o konieczności uznania prawa do czystego środowiska jako dobra osobistego zasługującego na prawną ochronę⁶⁷², niezależnie od dóbr osobistych w postaci np. zdrowia. Wbrew przytoczonym już tu argumentom o braku indywidualnego charakteru dobra w tej postaci, podkreśla się „(...) szczególnie[ą] więź człowieka ze środowiskiem przejawiając[ą] się w postaci duchowych przeżyć związanych ze środowiskiem naturalnym, które mają charakter unikatowy, oraz stanu wolnego od lęku, niepokoju i smutku związanego z życiem w konkretnym środowisku naturalnym, z którym identyfikuje się dana osoba.”⁶⁷³. Podnosi się również, że prawo do życia w czystym środowisku oraz inne, uznane już dobra osobiste (prawo do

⁶⁶⁸ Wyrok SA w Warszawie z 10.06.2014 r., VI ACa 1446/13, LEX nr 1540954. Zob. *M. Frontczak, B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, Odpowiedzialność za przyczynianie...*, s. 219 i n. i cytowane tam orzeczenia sądów, w których uznawano prawo do czystego środowiska (do życia w czystym środowisku) za dobro osobiste objęte ochroną prawną i w których statusu tego odmawiano.

⁶⁶⁹ *I. Wereśniak-Masri, Prawo do czystego środowiska i prawo do czystego powietrza jako dobra osobiste*, MoP 2018, nr 17, s. 941 i cytowana tam literatura. O wyodrębnieniu dobra osobistego w postaci możliwości korzystania z walorów środowiska naturalnego pisze *J. Buchalska* [w:] *M. Romańska* (red.), *Dobra osobiste...*, s. 193.

⁶⁷⁰ *M. Safjan, Naprawienie szkody niemajątkowej...*, s. 271.

⁶⁷¹ *Ibid.*, s. 272.

⁶⁷² Tak np. *M. Frontczak, B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, Odpowiedzialność za przyczynianie...*, s. 223-224. Autorki mocniejszy nacisk kładą na konieczność ochrony prawa do życia w bezpiecznym klimacie, wskazując, że negatywne skutki zmian klimatycznych nie zawsze będą uruchamiać ochronę dóbr osobistych, co do wyodrębnienia których nie ma wątpliwości, takich jak wolność czy zdrowie.

⁶⁷³ *A. Skorupka, Prawo do życia w czystym środowisku. Glosa do uchwały SN z dnia 28 maja 2021 r., III CZP 27/20, PS 2022, nr 5*, s. 116.

zdrowia, prawo do ochrony życia prywatnego i mieszkania, prawo do swobodnego przemieszczania się i inne) mogą się krzyżować i często, np. w przypadku naruszenia prawa do zdrowia, uciekanie się do żądania ochrony prawa do życia w czystym środowisku nie będzie potrzebne⁶⁷⁴.

Problemem naruszeń prawa do czystego środowiska czy (szerzej) naruszeń związanych ze zmianami klimatycznymi niejednokrotnie już zajmował się ETPC. Na uwagę zasługuje niedawny wyrok ETPC z 9 kwietnia 2024 r. w sprawie skargi na 53600/20⁶⁷⁵, w którym Trybunał uznał, że prawo do ochrony przed zmianami klimatycznymi podlega prawnej ochronie na gruncie art. 8 EKPC. Najistotniejszym wnioskiem płynącym z orzeczenia Trybunału - abstrahując od zagadnienia dopuszczalności wniesienia skargi⁶⁷⁶ - było uznanie, że ochrona środowiska naturalnego może być aspektem prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego.

Jednocześnie na gruncie europejskim od dłuższego czasu toczy się dyskusja o możliwości wykorzystania instrumentów prawa cywilnego (w szczególności w ramach reżimu deliktowego), by zwiększyć skuteczność działań podejmowanych w celu ochrony środowiska. Wydaje się jednak, że nie ma zgody co do właściwych środków, dostępnych na gruncie prawa prywatnego, które mogłyby zostać bezpośrednio zastosowane w tym celu.

Na gruncie francuskim wspomnieć należy o sprawie katastrofy statku Erika, która spowodowała wyciek ropy i zanieczyszczenie 400 km francuskiej linii brzegowej. W ramach postępowania karnego toczącego się przed francuskim sądem, 114 poszkodowanych domagało się ustalenia odpowiedzialności cywilnej oskarżonych za szkody spowodowane zanieczyszczeniem⁶⁷⁷. Nie zagłębiając się w szczegóły sprawy i poprzestając wyłącznie na ogólnych wnioskach, należy odnotować, że sprawa trafiła aż

⁶⁷⁴ M. Hejbudzki, Normatywne podstawy wprowadzenia do polskiego porządku prawnego koncepcji prawa podmiotowego do życia w czystym środowisku, *Studia Prawnoustrojowe* 2019, nr 43, s. 133-134.

⁶⁷⁵ Wyrok ETPC z 09.04.2024 r. w sprawie Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i inni v. Szwajcaria, skarga nr 53600/20, dostęp w j. angielskim pod adresem: https://hudoc.echr.coe.int/eng#_Toc162522409 (data dostępu: 19.09.2024 r.).

⁶⁷⁶ Trybunał uznał, że Verein KlimaSeniorinnen Schweiz – szwajcarskie stowarzyszenie seniorów – miało prawo wniesienia skargi, jako podmiot, który reprezentował interesy seniorów i był jednocześnie w stanie wykazać jak skutki zmian klimatycznych wpływają na stan zdrowia jego członków – zob. też A. Chmielarz-Grochal, Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 9 kwietnia 2024 r. w sprawie Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i inni przeciwko Szwajcarii (skarga nr 53600/20), *Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego* 2024, nr 3, s. 146-152.

⁶⁷⁷ Z. Pełowska-Dąbrowska, Odpowiedzialność za szkody wyrządzone katastrofą statku „Erika” (orzecznictwo francuskie), *Prawo Morskie* 2013, t. XXIX, s. 24. Zob. też J.A. Antippas, Civil Liability and Environmental Protection: Italian-French Looks, *European Journal of Privacy Law & Technologies*, issue 2022/1, s. 136; S. Taylor, Extending the Frontiers of Tort Law: Liability for Ecological Harm in the Civil Code, *Journal of European Tort Law* 2018, vol. 9, no. 1, s. 90-91.

do sądu kasacyjnego, który w 2012 r. uznał, że na gruncie prawa francuskiego oskarżeni ponoszą odpowiedzialność cywilną za szkody spowodowane zanieczyszczeniem, a ich odpowiedzialność ma charakter solidarny⁶⁷⁸. Tym samym, sąd kasacyjny po raz pierwszy wskazał na nową postać szkody w prawie francuskim - szkodę ekologiczną (fr. *le préjudice écologique*), a orzeczenie stało się przyczynkiem do rozpoczęcia prac nad projektem ustawy, wprowadzającym do prawa francuskiego koncept szkody w środowisku⁶⁷⁹. Sądy orzekające w sprawie odnosiły się przy tym do odszkodowania za „osobistą szkodę ekologiczną” – co, zdaniem niektórych, w rzeczywistości stanowiło zadośćuczynienie za krzywę (*moral harm*) i mogło doprowadzić do przyznania podwójnej rekompensaty – co świadczyło o konieczności interwencji francuskiego ustawodawcy⁶⁸⁰. W prawie francuskim w 2016 r.⁶⁸¹ wprowadzono do kodeksu cywilnego obok przepisów dotyczących odpowiedzialności cywilnej przepisy regulujące odpowiedzialność za szkodę ekologiczną – przy czym przepisy te nie dotyczą odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną jednostce. Zgodnie z przepisami, każdy odpowiedzialny za szkodę ekologiczną jest obowiązany ją naprawić (art. 1246 fr. k.c.), zaś uprawnionymi do wytoczenia powództwa w sprawie są podmioty legitymujące się interesem prawnym – ustawa wymienia przy tym państwo, Francuską Agencję ds. Różnorodności Biologicznej, władze lokalne i stowarzyszenia zajmujące się ochroną środowiska (art. 1248 fr. k.c.). Przy tym wydaje się, że przepis dopuszcza wytoczenie powództwa przez dwie kategorie podmiotów: podmioty wskazane powyżej i wymienione w tym przepisie wprost, a także każdy inny podmiot, który ma w tym interes prawny i sam doznał szkody⁶⁸². Ustawa nie wyklucza zatem tradycyjnej ścieżki dochodzenia roszczeń odszkodowawczych wskutek wyrządzonej szkody ekologicznej, a powodowie mają przy tym możliwość łączenia roszczeń o naprawienie wyrządzonej im szkody, jak i szkody ekologicznej w rozumieniu nowych przepisów⁶⁸³.

Na gruncie włoskim wskazuje się na możliwość ochrony środowiska za pomocą przepisów regulujących odpowiedzialność cywilną – odpowiedzialność za naruszenie

⁶⁷⁸ Cass. Crim, 25.09.2012, Bull. criminel 2012, no. 198 (no. de pourvoi: 10-82.938). Zob. Z. Pełowska-Dąbrowska, Odpowiedzialność za szkody wyrządzone..., s. 34 oraz S. Taylor, Extending the Frontiers of Tort Law: Liability for Ecological Harm in the Civil Code, Journal of European Tort Law 2018, vol. 9, no. 1, s. 82.

⁶⁷⁹ Z. Pełowska-Dąbrowska, Odpowiedzialność za szkody wyrządzone..., s. 34.

⁶⁸⁰ S. Taylor, Extending the Frontiers of Tort Law..., s. 91-92.

⁶⁸¹ Loi 2016-1087 du 8 août 2016 pour la reconquête de la biodiversité, de la nature et des paysages, dostęp pod adresem: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000033016237> (data dostępu: 23.09.2024 r.).

⁶⁸² S. Taylor, Extending the Frontiers of Tort Law..., s. 86.

⁶⁸³ Ibid.

przepisów dotyczących ochrony środowiska w prawie włoskim może mieć charakter cywilny, administracyjny lub karny⁶⁸⁴. Początki ochrony środowiska w prawie włoskim sięgają 1986 roku, wraz z uchwaleniem ustawy powołującej Ministerstwo Środowiska i regulującej po raz pierwszy zagadnienie szkody na środowisku⁶⁸⁵. W przeszłości wskazywano, że można wśród uznanych dóbr osobistych wymienić również prawo do czystego środowiska, choć zakres prawa do czystego środowiska nie jest doprecyzowany⁶⁸⁶. Potwierdzeniem wyodrębnienia tego prawa miały być dwa orzeczenia włoskiego Sądu Najwyższego (*Corte Suprema di Cassazione*): wyrok Sądu Najwyższego z 9 marca 1979 r. i 6 października 1979 r.⁶⁸⁷. Zaznacza się przy tym, że prawo do czystego środowiska zostało przez Sąd Najwyższy wyodrębnione poprzez rozszerzenie zakresu zastosowania przepisów włoskiej Konstytucji, w szczególności jej art. 32, który przewiduje ochronę prawa do zdrowia⁶⁸⁸. Obecnie nadal postuluje się uznanie prawnej ochrony prawa do środowiska, wywiedzionego z art. 2 włoskiej ustawy zasadniczej - niezależnie od ochrony prawa do zdrowia⁶⁸⁹. Co istotne, w 2022 r. doszło do zmiany art. 9 Konstytucji, który obecnie stanowi: „Republika popiera rozwój kultury oraz badań naukowo-technicznych [por. art. 33, 34]. Republika chroni krajobraz oraz dziedzictwo historyczne i artystyczne narodu. Chroni środowisko, różnorodność biologiczną i ekosystemy, także w interesie przyszłych pokoleń. Prawo państwowe reguluje sposoby i formy ochrony zwierząt.”⁶⁹⁰. Warto w tym miejscu przytoczyć okoliczności tzw. sprawy ILVA (C.Z. i inni v. Acciaierie d'Italia Holding S.p.A., Acciaierie d'Italia S.p.A., ILVA

⁶⁸⁴ G. Atzori, Italy [w:] T.L. Garrett (red.), *The Environment and Climate Change Law Review*. Second Edition, London 2018, s. 88.

⁶⁸⁵ Ibid., s. 85.

⁶⁸⁶ S. Patti, *Environmental Protection in Italy...*, s. 538.

⁶⁸⁷ Cass., 09.03.1979, n. 1463, Giust. civ., 1979, I, p. 764; Cass., 06.10.1979, n. 5172, Giur. it., 1980, I, 1, 464 – orzeczenia cyt. za: S. Patti, *Environmental Protection in Italy...*, s. 538. Co istotne, w przypadku wcześniejszego orzeczenia, Sąd wskazał, że ochrona prawa do czystego środowiska uzależniona jest od tego, czy naruszenie zagraża korzystaniu z nieruchomości podmiotu, który domaga się ochrony. Zgodnie z późniejszym orzeczeniem, spełnienie takiego warunku nie było konieczne – Sąd wskazał, że istnieje bezpośredni związek między prawem do zdrowia a prawem do czystego środowiska i przysługują one każdej jednostce (ibid., s. 540).

⁶⁸⁸ S. Patti, *Environmental Protection in Italy...*, s. 538. Autor wskazuje przy tym, że podejście to należy ocenić pozytywnie, a uznanie prawa do czystego środowiska za jedno z dóbr osobistych potencjalnie umożliwi poszczególnym jednostkom nie tylko żądanie naprawienia szkody, ale i domaganie się zapobieżenia działaniom szkodliwym dla środowiska w przyszłości. Autor zaznacza jednocześnie, że instrumenty cywilnoprawne mogą okazać się niewystarczające i nieadekwatne do skali naruszeń dotyczących środowiska (ibid., s. 546).

⁶⁸⁹ J.A. Antippas, *Civil Liability and Environmental Protection...*, s. 135.

⁶⁹⁰ “La Repubblica promuove lo sviluppo della cultura e la ricerca scientifica e tecnica [cfr. artt. 33, 34]. Tutela il paesaggio e il patrimonio storico e artistico della Nazione. Tutela l’ambiente, la biodiversità e gli ecosistemi, anche nell’interesse delle future generazioni. La legge dello Stato disciplina i modi e le forme di tutela degli animali.” - art. 9 włoskiej Konstytucji z 22.12.1947 r., tłumaczenie własne.

S.p.A.). W sprawie tej jedenaście osób złożyło pozew zbiorowy dotyczący działalności zakładu ILVA. Powodowie wskazywali, że ich prawo do zdrowia, prawo do spokoju oraz prawo do klimatu zostały naruszone wobec zanieczyszczeń spowodowanych emisją z huty ILVA, produkującą sześć milionów ton stali rocznie, przy zużyciu trzech milionów ton węgla kamiennego. Co istotne, powodowie domagają się nakazania zamknięcia zakładu lub, alternatywnie, nakazanie zamknięcia go do czasu spełnienia przez zakład warunków wymaganych dla zmniejszenia zanieczyszczeń do odpowiedniego poziomu⁶⁹¹. Rozpatrując sprawę sąd w Mediolanie, wobec powziętych wątpliwości co do zgodności z prawem unijnym krajowych przepisów szczególnych, dotyczących stalowni ILVA – a pozwalających na zachowanie ciągłości jej działalności - zdecydował się na skierowanie pytań prejudycjalnych do TSUE, dotyczących wykładni przepisów dyrektywy w sprawie emisji przemysłowych⁶⁹². Trybunał, odpowiadając na pytania zadane przez sąd odsyłający, stwierdził m.in., że w przypadku poważnych i znaczących zagrożeń dla integralności środowiska i zdrowia ludzi, przewidziany w pozwoleniu na eksploatację danej instalacji termin przyznany jej operatorowi na dostosowanie się do środków w zakresie ochrony środowiska i zdrowia ludzi nie może być wielokrotnie przedłużany, zaś eksploatację tej instalacji należy zawiesić – co może pozwolić przewidywać w jakim kierunku skłoni się przy wydawaniu orzeczenia sąd włoski⁶⁹³. W swoim orzeczeniu Trybunał powołuje się na wydany uprzednio wyrok ETPC dotyczący stalowni ILVA, który, opierając się na badaniach naukowych dotyczących zanieczyszczeń, jakie powodują emisje z zakładu Ilva dla środowiska i dla zdrowia ludzi, stwierdził naruszenie art. 8 i art. 13 EKPC⁶⁹⁴. Stwierdzając naruszenie art. 8 Konwencji, Trybunał wskazał, że władze krajowe nie podjęły wszelkich środków niezbędnych do zapewnienia skutecznej

⁶⁹¹ A. Pisanò, Global Perspectives on Corporate Climate Legal Tactics: Italy National Report, The British Institute of International and Comparative Law 2024, s. 12, dostęp pod adresem: https://www.biicl.org/documents/12147_global_perspectives_on_corporate_climate_legal_tactics_-_italy_national_report_v1.pdf (data dostępu: 19.09.2024 r.).

⁶⁹² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/75/UE z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie emisji przemysłowych (zintegrowane zapobieganie zanieczyszczeniom i ich kontrola) (wersja przekształcona) (Dz.Urz.UE.L 2010 Nr 334, str. 17 ze zm.).

⁶⁹³ Wyrok TS z 25.06.2024 r., C-626/22, C. Z. i in. v. Ilva SpA in Amministrazione Straordinaria i in., LEX nr 3728468.

⁶⁹⁴ Wyrok ETPC z 24.01.2019 r. w sprawie Cordella i in. przeciwko Włochom, skarga nr 54414/13 i 54264/15. W pkt 101 orzeczenia wskazano, że „Liczne raporty i badania naukowe, którymi dysponuje Trybunał (...) poświadczają istnienie związku przyczynowego między działalnością produkcyjną przedsiębiorstwa Ilva z Tarentu a pogorszeniem sytuacji zdrowotnej, w szczególności w wyżej wymienionych gminach.” (tłumaczenie orzeczenia na j. polski Naczelnego Sądu Administracyjnego dostępne pod adresem: [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/9900000000000001_I_ETPC_054414_2013_Wy_2019-01-24_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/9900000000000001_I_ETPC_054414_2013_Wy_2019-01-24_001), data dostępu: 19.09.2024 r.).

ochrony prawa zainteresowanych do poszanowania ich życia prywatnego i nie została zatem zachowana właściwa równowaga pomiędzy interesem skarżących – polegającym na uniknięciu poważnych szkód w środowisku naturalnym mogących naruszyć ich dobrostan i życie prywatne – a interesem społeczeństwa jako całości⁶⁹⁵. Uzasadniając decyzję o stwierdzeniu naruszenia art. 13 Konwencji, Trybunał podkreślił, że obowiązkiem państw członkowskich jest zapewnienie środków, dzięki którym jednostki mogą uzyskać na poziomie krajowym zadośćuczynienie naruszeniom ich praw wynikających z Konwencji, zanim będą musiały skorzystać z międzynarodowego mechanizmu składania skarg do Trybunału⁶⁹⁶.

W prawie niemieckim nie ma szczególnego przepisu prawa, który regulowałby odpowiedzialność za środowisko lub zmiany klimatu w ramach reżimu deliktowego⁶⁹⁷, choć niemiecka konstytucja przewiduje jako jedno z zadań państwa ochronę „naturalnych podstaw życia”, co obejmować ma również ochronę przed zmianami klimatu, ponadto obowiązuje również federalna ustawa o ochronie klimatu z 2019 r.⁶⁹⁸, odgrywająca istotną rolę w publicznym prawie klimatycznym⁶⁹⁹. Obecnie wciąż toczy się dyskusja o możliwości stosowania ogólnych norm przewidzianych dla odpowiedzialności za czyny niedozwolone do problemu ochrony środowiska i zmian klimatycznych – choć wskazuje się, że podstawowe przepisy prawa deliktów - takie jak § 823(1) i (2) BGB - nie wydają się być wystarczającą podstawą prawną dla powodów w „sporach klimatycznych”⁷⁰⁰. Na uwagę zasługuje sprawa *Lliuya v. RWE AG*⁷⁰¹, w której w 2015 r. peruwiański rolnik pozwał niemiecką firmę energetyczną o zapłatę tytułem kosztów adaptacji, które musiał ponieść z powodu zmian klimatycznych spowodowanych przez pozwanego. Działania firmy energetycznej miały spowodować topnienie lodowców, które z kolei doprowadziło

⁶⁹⁵ Pkt 174-174 orzeczenia.

⁶⁹⁶ Pkt 175 orzeczenia.

⁶⁹⁷ P. Semmelmayr, *Climate Change and the German Law of Torts*, German Law Journal 2021, no. 22, s. 1571, dostęp pod adresem: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/6B269BB58B46B7CFB62BA1353B56DFC8/S2071832221000766a.pdf/climate-change-and-the-german-law-of-torts.pdf> (data dostępu: 21.09.2024 r.)

⁶⁹⁸ *Bundes-Klimaschutzgesetz* (KSG), dostęp pod adresem: <https://www.gesetze-im-internet.de/ksg/> (data dostępu: 23.09.2024 r.). Przy tym na marginesie dodać należy, że niektóre przepisy tej ustawy zostały uznane przez niemiecki Trybunał Konstytucyjny za niezgodne z ustawą zasadniczą, z uwagi na brak wystarczających specyfikacji dotyczących redukcji emisji począwszy od 2031 r. (zob. BVerfG, 24.03.2021, 1 BvR 2656/18).

⁶⁹⁹ P. Semmelmayr, *Climate Change...*, s. 1572.

⁷⁰⁰ Ibid., s. 1581. Zob. też orzeczenie BGH, 10.12.1987 - III ZR 220/86, w sprawie, w której sąd na gruncie sporu dotyczącego odpowiedzialności państwa za szkody w drzewostanach wynikające z zanieczyszczeń powietrza odmówił przyznania ochrony powodowi (cytuję za: G. Wagner, A. Arntz, *Liability for Climate Damage under the German Law of Torts*, SSRN Electronic Journal 2021, s. 16, dostęp pod adresem: <https://ssrn.com/abstract=3792048>, data dostępu: 19.09.2024 r.).

⁷⁰¹ Landgericht Essen, 15.12.2016 - 2 O 285/15.

do podniesienia poziomu wody w jeziorze polodowcowym Palcacocha, do stopnia grożącego zniszczeniem (zalaniem) domu powoda. Według powoda, RWE jest odpowiedzialne za 0,47% zmian klimatycznych - co odpowiada jego udziałowi w globalnej emisji gazów cieplarnianych - a tym samym również za stan lodowca. Choć powództwo zostało oddalone w pierwszej instancji, to od wyroku złożono apelację i w 2017 r. sąd odwoławczy zdecydował o możliwości przeprowadzenia dowodów w sprawie, w tym wizji lokalnej w Peru. Ostateczne orzeczenie w sprawie jeszcze nie zapadło⁷⁰². Sprawa ta może jednak posłużyć jako przyczynek do dyskusji nad możliwością zastosowania reżimu odpowiedzialności deliktowej (w szerokim ujęciu) do sporów związanych ze skutkami zmian klimatycznych i zanieczyszczenia środowiska. Na gruncie prawa niemieckiego zwraca się uwagę na problemy takie jak np. kwestia zaistnienia naruszenia i związku przyczynowego (w przypadku formułowania żądania naprawienia szkody⁷⁰³, co okazało się istotne dla sądu I instancji w sprawie *Lliuya v. RWE AG*, biorąc pod uwagę mnogość podmiotów takie jak RWE AG, które mogłyby być odpowiedzialne za skutki swoich emisji), czy bezprawności naruszenia (zakładając, że firma energetyczna działa w ramach dopuszczalnych limitów emisji i/lub w oparciu o udzielone jej zezwolenia), które mogą stanowić realną przeszkodę w możliwości zastosowania reżimu deliktowego do rozwiązywania sporów związanych ze środowiskiem i klimatem⁷⁰⁴. Na gruncie niemieckim wskazuje się, że bez interwencji ustawodawcy trudno będzie na podstawie obecnie obowiązujących przepisów, w tym §

⁷⁰² Sprawę i zaistniały w niej stan faktyczny powołuję za: *P. Semmelmayr, Climate Change...*, s. 1573. Zob. też *G. Wagner, A. Arntz, Liability for Climate Damage...*, s. 7 i n.

⁷⁰³ Problem ten istnieje jednak również w przypadku formułowania żądania o zaniechanie naruszeń czy żądania ustalenia odpowiedzialności za przyszłe skutki naruszeń – powód w dalszym ciągu musiałby wykazać, że to działania pozwanego powodują naruszenie – zob. *P. Semmelmayr, Climate Change...*, s. 1580.

⁷⁰⁴ Zob. *G. Wagner, A. Arntz, Liability for Climate Damage...*, s. 11-12, którzy wskazują: „Another limitation of the protective perimeter of Section 823 (1) BGB is the distinction between private and public goods, i.e. goods in the public domain. Many aspects of the environment count among public goods. This is of course true for the climate as such, but also for natural resources such as air and water. (...) It is important to remember that the legal system may transform a common good into a private one, i.e. by granting rights of exclusion and protecting the right to use the good in question. Shooting rights for wild animals were mentioned already, and fishing rights are another example. Thus, the right to fish and the right to hunt are subjective rights protected under Section 823 (1) BGB. If animals subject to these rights are killed wrongfully, this may trigger liability.” („Kolejnym ograniczeniem ochrony wynikającej z § 823 ust. 1 BGB jest rozróżnienie między dobrami prywatnymi i publicznymi, tj. dobrami należącymi do domeny publicznej. Wiele aspektów środowiska zalicza się do dóbr publicznych. Dotyczy to oczywiście klimatu jako takiego, ale także zasobów naturalnych, takich jak powietrze i woda. (...) Należy pamiętać, że system prawny może przekształcić dobro publiczne w dobro prywatne, np. poprzez przyznanie do niego wyłącznego prawa i przyznanie ochrony prawa do korzystania z danego dobra. Była już mowa o prawie do odstrzału dzikich zwierząt, innym przykładem jest prawo do połowu ryb. Tak więc prawo do połowu ryb i prawo do polowania są prawami podmiotowymi chronionymi na mocy § 823 (1) BGB. Zabicie zwierząt z naruszeniem tego prawa może pociągać za sobą odpowiedzialność.” – tłumaczenie własne).

823(1) BGB, uznać możliwość „dopasowania” reżimu deliktowego do problemu skutków wynikłych ze zmian klimatu⁷⁰⁵.

Choć oczywiście problemy napotkane w ramach ochrony przed zanieczyszczeniem środowiska i zmianami klimatu na gruncie polskich i niemieckich przepisów różnią się, to jednak widoczne są pewne punkty wspólne. Próby dochodzenia prawnej ochrony zarówno w ramach koncepcji ochrony dóbr osobistych, jak i na podstawie § 823 BGB wydają się (przynajmniej na razie) nieskuteczne, z uwagi na szereg trudności w stosowaniu norm prawa prywatnego w ogóle do roszczeń związanych z zanieczyszczeniem środowiska (poza zagadnieniem uznania prawa do czystego środowiska za prawo podmiotowe, takich jak wspomniane powyżej zagadnienie związku przyczynowego między np. działalnością konkretnego emitenta a powstaniem zanieczyszczeń czy problem bezprawności naruszenia w przypadku posiadania przez emitenta zezwolenia na prowadzenie działalności⁷⁰⁶). Ostatecznie w obu przypadkach zwraca się uwagę na ryzyko wkroczenia sądów w rolę ustawodawcy i próby rozszerzania istniejących instytucji prawnych do nieprzystających do nich sytuacji, by w pewien sposób uzupełnić lukę w obowiązujących przepisach⁷⁰⁷.

Można zastanawiać się, czy debata na temat możliwości dochodzenia ochrony prawnej przy powołaniu się na przysługujące prawo do czystego środowiska będzie prowadzić do wyodrębnienia innych dóbr osobistych, związanych z szeroko pojętymi potrzebami cywilizacyjnymi lub „wyprowadzonych” z uznanych za prawa trzeciej generacji praw człowieka⁷⁰⁸. Powodowie coraz częściej domagają się od sądów zaspokojenia ich szeroko rozumianych potrzeb cywilizacyjnych⁷⁰⁹, swoje roszczenia opierając o cywilistyczną koncepcję ochrony dóbr osobistych. Pojawiały się już postulaty

⁷⁰⁵ P. Semmelmayr, *Climate Change...*, s. 1578. Autor wskazuje tam, że: “Therefore, even if one overcomes the above-mentioned problems of establishing causation or an infringement act, there are limits to the German civil law legal system, in which jurisprudence acts as a mere applicator and not as a creator of the law. Thus, the German legislator must create appropriate rules to allow for liability - as per § 823 BGB.”.

⁷⁰⁶ Szerzej potencjalne trudności w stosowaniu instrumentów prawa prywatnego do tzw. roszczeń klimatycznych opisuje J. Zralek, Państwo jako podmiot odpowiedzialny za zmiany klimatyczne w prawie prywatnym, *Transformacje Prawa Prywatnego* 2022, nr 3, s. 87 i n.

⁷⁰⁷ Zob. np. G. Wagner, *Combating Climate Change: The Judicial Way*, *The Oxford Business Law Blog* (OBLB) 20.07.2021, dostęp pod adresem: <https://blogs.law.ox.ac.uk/business-law-blog/blog/2021/07/combating-climate-change-judicial-way> (data dostępu: 19.09.2024 r.).

⁷⁰⁸ Za jedno z praw trzeciej generacji można m.in. uznać właśnie prawo do życia w czystym środowisku, tak np. M. Florczak-Wątor, komentarz do art. 86 [w:] P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Komentarz, wyd. II, Warszawa 2023, s. 302. O uznaniu prawa do środowiska za prawo trzeciej generacji mówi M. Stoczekiewicz, *Prawo ochrony klimatu...*, s. 309.

⁷⁰⁹ O „zaspokojeniu potrzeb cywilizacyjnych” pisze K. Palka, *Kreowanie dóbr osobistych...*, s. 1029 i n.

uznania dóbr osobistych takich jak prawo do korzystania z energii elektrycznej⁷¹⁰, prawo do niezakłóconego wypoczynku⁷¹¹, prawo do Internetu⁷¹² czy prawo do niezakłóconego prowadzenia działalności gospodarczej⁷¹³ w odniesieniu do których sądy co do zasady odmawiały przyznania ochrony na gruncie przepisów o dobrach osobistych (choć nie zawsze, np. Sąd Najwyższy w jednym z wyroków wskazał, że „bezprawne pozbawienie wielodzietnej rodziny prądu elektrycznego na kilka lat z jednej strony świadczy o znacznym stopniu winy po stronie przedsiębiorstwa energetycznego, z drugiej zaś o dużej intensywności naruszenia dóbr osobistych związanego z pozbawieniem możliwości korzystania z wielu przejawów współczesnej cywilizacji.”⁷¹⁴, podkr. własne). Wydaje się, że podobnie można ocenić wyróżnienie dobra osobistego w postaci prawa do członkostwa w organizacji zrzeszającej jednostki⁷¹⁵. Zdarza się, że faktyczne umożliwienie powodom zaspokojenia potrzeb cywilizacyjnych następuje poprzez ochronę jednego z uznanych dóbr osobistych (np. nietykalności mieszkania)⁷¹⁶, co również budzi wątpliwości w doktrynie⁷¹⁷.

Jednak w przypadku sporów dotyczących ochrony środowiska i skutków jakie przynosi jego zanieczyszczenie, wydaje się, że – wobec braku interwencji ustawodawcy⁷¹⁸ – polskie sądy (w przypadkach, w których negatywne oddziaływanie

⁷¹⁰ Wyrok SN z 07.12.2011 r., II CSK 160/11, OSNC 2012, nr 6, poz. 75, LEX nr 1112726. Podobnie: wyrok SA w Warszawie z 03.09.2013 r., I ACa 176/13, LEX nr 1363396; wyrok SA w Łodzi z 07.05.2014 r., I ACa 1311/13, LEX nr 1469335; wyrok SA w Szczecinie z 02.12.2015 r., I ACa 436/15, LEX nr 2050502; wyrok SA w Katowicach z 08.05.2018 r., V ACa 385/17, LEX nr 2648613. Por. jednak wyrok SN z 15.10.2010 r., V CSK 90/10, LEX nr 1001338.

⁷¹¹ Uchwała SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 41, LEX nr 612168.

⁷¹² Wyrok SA w Warszawie z 23.08.2018 r., VI ACa 444/17, LEX nr 2623288.

⁷¹³ Wyrok SA w Warszawie z 03.09.2013 r., I ACa 176/13, LEX nr 1363396.

⁷¹⁴ Wyrok SN z 15.10.2010 r., V CSK 90/10, LEX nr 1001338. W doktrynie podnosi się, że wyodrębnienie dobra osobistego będącego przedmiotem naruszenia potraktowane zostało w nim bardzo liberalnie, jeżeli nie całkowicie zignorowane – tak: *M. Czajkowska-Dąbrowska*, Roszczenie o zadośćuczynienie..., s. 23. W wyroku z 07.05.2014 r., I ACa 1311/13, LEX nr 1469335, Sąd Apelacyjny w Łodzi, powołując się na przytoczone orzeczenie Sądu Najwyższego wskazał, że nie można wykluczyć wypadków, w których naruszenie obowiązku dostawy energii elektrycznej doprowadzi do naruszenia dóbr osobistych, będą to jednak inne dobra niż prawo do korzystania z prądu. Wydaje się, że zarówno orzeczenie Sądu Najwyższego jak i Sądu Apelacyjnego w Łodzi niejako „omijają” problem, przyznając, że zaprzestanie dostaw prądu może naruszać dobra osobiste, jednak należy dobro to odpowiednio nazwać.

⁷¹⁵ Przykładowo w wyroku SN z 11.02.1998 r., III CKN 355/97, OSNC 1998, nr 9, poz. 149, LEX nr 32581, w sprawie dotyczącej skreślenia z listy członków koła łowieckiego wskazano, że „(...) pomijając nawet możliwość zaliczenia prawa do zrzeszania się do kategorii dóbr osobistych, chronionych normami prawa cywilnego, wydawanie decyzji w kwestii członkostwa w jakiegokolwiek organizacji przez jej statutowe organy nie może być uznane za naruszenie dóbr osobistych.”

⁷¹⁶ *K. Palka*, Kreowanie dóbr osobistych..., s. 1029 i powoływane tam orzeczenia. Zob. również przegląd orzecznictwa zaprezentowany przez *A. Partyk*, Nietykalność mieszkania jako dobro osobiste człowieka, LEX/el. 2021 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 20.09.2024 r.).

⁷¹⁷ *T. Grzeszak*, Dobro osobiste..., s. 21.

⁷¹⁸ Wydaje się, że trzeba zgodzić się z poglądem, że ewentualna interwencja nie powinna polegać bezpośrednim wskazaniu prawa do czystego środowiska jako jednego z dóbr osobistych wymienionych w art. 23 k.c. – *K. Garnowski* słusznie zauważa, że takie działanie mogłoby spowodować zaburzenie spójności

emitowanych zanieczyszczeń na zdrowie jednostki wskutek działalności konkretnego podmiotu nie budzi wątpliwości⁷¹⁹) zmuszone będą przyznawać ochronę prawną właśnie w oparciu o przepisy art. 23 i 24 k.c. Mając na względzie standardy wynikające z orzecznictwa ETPC (zob. przede wszystkim wyrok ws. Cordella i in. przeciwko Włochom⁷²⁰), prawo krajowe nie może zignorować konieczności naprawienia skutków szkód środowiskowych powstałych w wyniku funkcjonowania możliwych do skonkretyzowania podmiotów. Należy zatem sądzić, że pomimo wykluczenia w ostatniej uchwale Sądu Najwyższego z 2021 r. możliwości wyodrębnienia prawa do czystego środowiska jako dobra osobistego, cel ochrony interesów jednostki przed skutkami zanieczyszczeń środowiska będzie mógł być realizowany poprzez środki przewidziane dla ochrony dóbr osobistych, takich jak życie, zdrowie czy prawo do prywatności. Co do kwestii czy prawo do czystego środowiska spełnia przesłanki do uznania za dobro osobiste podnosić można uzasadnione wątpliwości, przedstawione w niniejszym rozdziale, bezdyskusyjnym jest, że jest to wartość uznana obecnie powszechnie w społeczeństwie i zasługująca tym samym na ochronę prawną. Sama jednak możliwość obiektywizacji danej wartości (rozumianej jako powszechne przekonanie w społeczeństwie o jej istnieniu i potrzebie ochrony) nie jest jedyną przesłanką konieczną do zakwalifikowania tej wartości jako dobra osobistego⁷²¹. Brak indywidualnego charakteru wartości w postaci prawa do czystego środowiska stanowi istotną i trudną do zignorowania przeszkodę w uznaniu tego prawa za dobro osobiste w ramach koncepcji przyjętej przez polskiego ustawodawcę.

3. PRZESŁANKA NARUSZENIA (ZAGROŻENIA) DOBRA OSOBISTEGO

Podstawową przesłanką zastosowania ochrony dóbr osobistych jest (co najmniej) zagrożenie dobra osobistego (gdy zachodzi obawa dokonania naruszenia). Naruszenie zaś może przybrać postać zarówno działania, jak i zaniechania. Osoba poszukująca ochrony prawnej powinna wykazać, że doszło do zagrożenia lub naruszenia jej dobra osobistego.

konstrukcji ochrony dóbr osobistych na gruncie kodeksu cywilnego (K. Garnowski, Prawo do czystego środowiska..., s. 253).

⁷¹⁹ Należy bowiem wskazać, że – zgodnie z orzecznictwem ETPC – w przypadku naruszenia art. 8 Konwencji skarżący powinien wykazać, że szkody wyrządzone w środowisku mogły mieć negatywny wpływ na jego życie prywatne lub rodzinne, a nie tylko doprowadzić do ogólnej degradacji środowiska – tak pkt 101 wyroku ETPC z 24.01.2019 r. w sprawie Cordella i in. przeciwko Włochom, skarga nr 54414/13 i 54264/15 (na co zwraca uwagę M. Kwiędacz-Palosz, Dostęp do wymiaru sprawiedliwości w sprawach środowiskowych w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, EPS 2020, nr 10, s. 35).

⁷²⁰ Wyrok ETPC z 24.01.2019 r. w sprawie Cordella i in. przeciwko Włochom, skarga nr 54414/13 i 54264/15.

⁷²¹ K. Garnowski, Prawo do czystego środowiska..., s. 248.

W znakomitej większości przypadków naruszeń dóbr osobistych spełnienie przesłanki naruszenia i identyfikacja podmiotu dokonującego naruszenia nie sprawia problemów. Warto zwrócić uwagę na przykłady sytuacji, w których spełnienie jej nie jest oczywiste i może rodzić wątpliwości, zarówno co do kwalifikacji danego zachowania jako naruszenia, jak i przypisania naruszenia do konkretnego podmiotu. W doktrynie zauważa się, że orzecznictwo niekiedy niepotrzebnie poszukuje naruszenia dóbr osobistych tam, gdzie wystarcza uznanie, że doszło do zawinionego wyrządzenia szkody lub naruszenia określonych uprawnień⁷²².

3.1. Uczucie cierpienia lub przykrości

Analiza orzecznictwa prowadzi do wniosku, że sądom zdarza się utożsamiać krzywdę powoda z wystąpieniem przesłanki naruszenia dóbr osobistych i sama okoliczność zaistnienia ujemnych przeżyć psychicznych automatycznie przemawiać ma za tym, iż musiało dojść do naruszenia⁷²³. Wydaje się, że współcześnie trudno jest nam zaakceptować fakt, iż może wystąpić szkoda lub krzywda, za którą nie będzie osób odpowiedzialnych i która nie będzie podlegać naprawieniu⁷²⁴. W literaturze zagranicznej pisze się o tzw. kulturze roszczeniowej (*compensation culture*). Choć trudno w prosty sposób pojęcie to zdefiniować, to zwykle wyraża ono negatywne podejście i obawy w stosunku do zbyt dużej liczby roszczeń oraz zbyt łatwego sposobu ich (skutecznego) dochodzenia – przy czym zwykle odnosi się do roszczeń dochodzonych w ramach reżimu deliktowego⁷²⁵.

Nie ma wątpliwości co do tego, że uczucie cierpienia czy przykrości jest charakterystyczne dla doznania naruszenia dobra osobistego (przynajmniej, jeśli mowa o

⁷²² P. Księżak, komentarz do art. 23..., s. 274-275 i cytowane tam orzeczenia: wyrok SA w Gdańsku z 29.12.2000 r., I ACa 910/00, OSA 2002, nr 2, poz. 11, LEX nr 50093, gdzie trafnie wskazano, iż wyrządzenie szkody przy wykonywaniu prac budowlanych nie oznacza naruszenia nietykalności mieszkania oraz wyrok SN z 10.06.1977 r., II CR 187/77, LEX nr 7947, w którym uznano, że „w pojęciu dobra osobistego mieści się też taki element jak prawo wstępu do publicznych miejsc wypoczynku i rozrywki”.

⁷²³ Choć zdarzają się przykłady rozumowania odwrotnego - gdy sądy uznają, że brak negatywnych skutków oznaczać musi, że nie doszło do naruszenia dóbr osobistych - i niejako w ten sposób nie następuje odróżnienie samego faktu naruszenia dóbr osobistych od skutków nim wywołanych – zob. J. Sadomski, Naruszenie dóbr osobistych ..., s. 19-20 i przywołane tam orzecznictwo.

⁷²⁴ Zasadnie zauważa B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, że w świecie współczesnym nie akceptuje się faktu pozostawienia szkody bez naprawienia i stąd też wyraźna tendencja do tego, by zrobić wszystko, by zaspokoić poszkodowanego - tak: B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, Czy reforma odpowiedzialności..., s. 34.

⁷²⁵ Zob. np. E. Quill, R.J. Friel (red.), *Damages and Compensation Culture: Comparative Perspectives*, Oxford, Portland, Oregon 2016. O zjawisku na gruncie brytyjskim pisze również K. Williams, *State of fear: Britain's "compensation culture" reviewed*, *Legal Studies* 2005, vol. 25, issue 3, s. 499-515, przy czym autor poddaje w wątpliwość dane, które mają świadczyć o nasilaniu się *compensation culture*.

naruszeniu dóbr osobistych osób fizycznych). Jednak samo w sobie nie decyduje ono o tym naruszeniu⁷²⁶, podobnie jak nie potwierdza, że w ogóle istnieje dobro osobiste, które miało zostać naruszone⁷²⁷. Dopuszczalnym jest wystąpienie sytuacji, w której dana osoba doznaje nieprzyjemności lub dyskomfortu, pomimo że jednocześnie nie dochodzi do naruszenia jakiegokolwiek dobra osobistego – nie każda krzywda bowiem oznacza, że naruszone zostało dobro osobiste⁷²⁸. Poczucie cierpienia może wynikać bowiem z naruszenia innych interesów niż te, które stanowią podlegające ochronie prawnej dobra osobiste. Co więcej, nie każda dolegliwość w postaci przykrości spowodowanej ingerencją w dobra osobiste powinna stwarzać podstawę do zastosowania środków ochrony, lecz tylko taka, która wedle przejrzystych ocen przyjmowanych w społeczeństwie przekracza próg dozwolonych działań i nie jest małej wagi⁷²⁹. Występuje również zależność odwrotna – nie każde naruszenie dóbr osobistych będzie skutkowało doznaniem krzywdy⁷³⁰. Przeanalizujmy kilka przykładów.

J. Barta i R. Markiewicz krytycznie oceniają orzeczenie Sądu Najwyższego z 1979 r., w którym to Sąd Najwyższy udzielił ochrony stronie powodowej wyłącznie z uwagi na (jak się wydaje) subiektywne odczucie strony dotyczące naruszenia dóbr osobistych⁷³¹. Autorzy słusznie podnoszą, że rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego może

⁷²⁶ Jak wskazał Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 2002 r., ocena, czy nastąpiło naruszenie dobra osobistego, nie może być dokonana według miary indywidualnej wrażliwości osoby, która czuje się dotknięta zachowaniem innej osoby (wyrok SN z 05.04.2002 r., II CKN 953/00, LEX nr 55098). Zob. również np. wyrok SA w Katowicach z 22.09.2021 r., V ACa 151/21, LEX nr 3253544, w uzasadnieniu którego trafnie wskazano, że nie każde negatywne przeżycie psychiczne człowieka wynikać musi z naruszenia dobra osobistego - przykładowo zwiększony stres czy utrata przyjemności wystąpić mogą bez takiego naruszenia.

⁷²⁷ Wyrok SA w Szczecinie z 03.03.2022 r., III APa 14/21, LEX nr 3360525. Zob. również wyrok SA w Lublinie z 11.12.2012 r., I ACa 595/12, LEX nr 1267377 („Generalnie należy stwierdzić, iż naruszenie spokoju psychicznego człowieka i jego uczuć, które nie da się sprowadzić do naruszenia któregoś z dóbr wymienionych w art. 23 k.c. lub uznanych w judykaturze, nie podlega ochronie.”).

⁷²⁸ A. Klimkiewicz, Krzywda i jej zadośćuczynienie w prawie cywilnym. Analiza pojęć w świetle orzecznictwa sądów polskich, ZNKUL 2018, t. 61, nr 2, s. 300.

⁷²⁹ Ibid. Zob. cytowane w uzasadnieniu wyroku orzeczenia: wyrok SA w Katowicach z 26.07.2011 r., V ACa 319/11, LEX nr 1104519; wyrok SA w Białymstoku z 30.03.2017 r., I ACa 897/16, LEX nr 2300218; wyrok SA we Wrocławiu z 27.04.2012 r., I ACa 269/12, LEX nr 1171320. J. Wierciński zauważa, odnośnie do naruszenia dobra osobistego w postaci czci, że nie są zniesławiające (i tym samym nie naruszają czci) wypowiedzi, które wprawdzie powodują przykrość, ale nie mają wpływu na reputację jednostki oraz jej ocenę w oczach innych ludzi – zob. J. Wierciński, Niemajątkowa ochrona czci..., s. 98. Z drugiej strony J. Barta i R. Markiewicz stwierdzają, że ochrona czci nie zależy od tego, czy ktokolwiek uwierzył w oszczercze zarzuty – zob. J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), Media a dobra..., s. 40.

⁷³⁰ Tak słusznie zauważa Sąd Najwyższy w wyroku z 21.09.2022 r., I NSNc 75/21, OSNKN 2022, nr 4, poz. 23, LEX nr 3405931, podając jako przykład sytuację osób niezdolnych do odczuwania krzywdy, w stosunku do których nie sposób twierdzić, że nie można w takim razie naruszyć ich dóbr osobistych. Podobnie twierdzą również J. Barta i R. Markiewicz, wskazując, że ochrona czci nie jest zależna od tego, czy dana osoba jest np. w stanie rozpoznać obraźliwy albo poniżający charakter wypowiedzi – zob. J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), Media a dobra..., s. 40.

⁷³¹ Wyrok SN z 15.11.1979 r., I CR 232/79, LEX nr 63839.

budzić uzasadnione wątpliwości – bowiem Sąd Najwyższy zdecydował o potrzebie udzielenia ochrony, jednocześnie uznając, że pozwani obiektywnie nie dokonali naruszenia dóbr osobistych⁷³². Sprawa dotyczyła sposobu przedstawienia w filmie pt. *Sprawa Gorgonowej* postaci biegłego sądowego (profesora medycyny). Biegły został przedstawiony w filmie w sposób niekorzystny, zaś powód rozpoznał w postaci biegłego swojego zmarłego stryja. Sąd Najwyższy na skutek rewizji pozwanych zmienił wyrok Sądu Wojewódzkiego, poprzestając na zobowiązaniu pozwanych do złożenia oświadczenia, że postać biegłego jest postacią fikcyjną. Jednocześnie jednak w uzasadnieniu orzeczenia dał wyraz swemu przekonaniu, że nie można w sposób obiektywny uznać, by postać biegłego można było utożsamić ze stryjem powoda. Jak wskazał Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku: „(...) brak jest przesłanek do uwzględnienia zasadniczego żądania powoda usunięcia z filmu *Sprawa Gorgonowej* a także ze wszystkich jego kopii scen, w których występuje postać biegłego, kreowana przez Wojciecha P. Skoro bowiem biegły ten w intencji twórców filmu nie miał być prof. O., a brak też dostatecznych obiektywnych przesłanek do utożsamiania go z prof. O. wbrew intencjom twórców filmu, nie zachodzi potrzeba usunięcia inkryminowanych scen.”⁷³³. Dalej Sąd Najwyższy wskazuje, że żądanie powoda w tym zakresie okazało się uzasadnione, „[s]koro bowiem w subiektywnym odczuciu powoda postać biegłego kreowana w filmie kojarzy się z postacią jego stryja, co wywołuje u powoda ujemne przeżycia psychiczne a do takiego skojarzenia niektóre sceny i wypowiedzi dają podstawę, powód może żądać satysfakcji przez publiczne oświadczenie ze strony twórców i producenta filmu, że nie było ich intencją uwłaczać czci i pamięci prof. O. i że występująca w filmie postać biegłego jest postacią fikcyjną, która nie może i nie powinna być identyfikowana z osobą nieżyjącego Prof. dr Jana Stanisława O.”⁷³⁴.

Wydaje się, że do celnych uwag J. Barty i R. Markiewicza dodać należy, iż w sprawie nie doszło do spełnienia przesłanki naruszenia dobra osobistego – przesłanka ta może być spełniona wyłącznie w przypadku, gdy ocena dokonywana jest przy przyjęciu podejścia obiektywnego. Nie oznacza to naturalnie pominięcia przy dokonywanej ocenie uczuć i przeżyć pokrzywdzonego, nie mają one jednak znaczenia dominującego i decydującego. W opisywanej sprawie Sąd Najwyższy przyjął podejście subiektywne i

⁷³² J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Media a dobra...*, s. 38.

⁷³³ Wyrok SN z 15.11.1979 r., I CR 232/79, LEX nr 63839.

⁷³⁴ Ibid.

przyznał ochronę prawną powodowi biorąc pod uwagę właściwie wyłącznie jego odczucia.

Na uwagę zasługuje sprawa, w której powódka żądała zadośćuczynienia za krzywdę z tytułu naruszenia jej dóbr osobistych w postaci „życia rodzinnego i towarzyskiego, opinii (reputacji) oraz spokoju” wskutek zachowania pozwanego, polegającego na późnym odwołaniu rezerwacji prowadzonego przez niego lokalu, w którym to lokalu powódka miała organizować uroczystość z okazji dziesiątej rocznicy zawarcia małżeństwa. W stanie faktycznym sprawy na kilkanaście dni przed planowaną datą uroczystości pozwany skontaktował się telefonicznie z powódką i poinformował ją, że sprawa organizacji zaplanowanej wcześniej imprezy jest nieaktualna, ponieważ lokal został wcześniej zarezerwowany przez innych gości. Pozwany przeprosił powódkę i zaproponował zmianę terminu imprezy. Zaplanowana przez powódkę uroczystość odbyła się w terminie w innym lokalu. Powódka starała się, aby goście nie zauważyli, iż impreza była przygotowywana „na szybko”. Konieczność skoordynowania działań podmiotów świadczących poszczególne usługi wywołała u powódki stres, który występował również w trakcie obchodów. W rezultacie, wspomnienia powódki z przedmiotowych obchodów są częściowo negatywne i niezgodne z jej pierwotnymi zamierzeniami. Sąd I instancji uznał, że powództwo, co do zasady, zasługuje na uwzględnienie. W ocenie Sądu Okręgowego nagła zmiana pierwotnych planów co do lokalizacji obchodów została negatywnie odebrana przez gości, wpływając ujemnie na obraz i ocenę powódki w ich oczach, co świadczy o tym, że zachowanie pozwanego naruszyło dobra osobiste powódki w postaci życia rodzinnego i towarzyskiego, opinii (reputacji) oraz spokoju. Rozpatrując sprawę w toku instancji, Sąd Apelacyjny w Warszawie zmienił zaskarżony wyrok i oddalił powództwo. W uzasadnieniu wyroku słusznie wskazał, że same ujemne przeżycia powódki, poczucie krzywdy i rozczarowanie, czy odczuwany stres nie świadczą jeszcze o naruszeniu jej dóbr osobistych w postaci czci, zdrowia czy prawa do niezakłóconego życia w rodzinie (prawidłowych relacji rodzinnych). Nie można zatem uznać, iż w opisanym powyżej stanie faktycznym doszło do naruszenia dóbr osobistych powódki, skoro ta, ograniczając się do zaprezentowania swych wewnętrznych przeżyć, nie wykazała takiego naruszenia. Na marginesie trzeba wskazać, że Sąd Apelacyjny wykluczył możliwość oparcia odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych na reżimie odpowiedzialności kontraktowej, uznając, iż niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania nie może stanowić samoistnej podstawy, domagania się obok

roszczeń wynikających z kontraktu, dodatkowo ochrony niemajątkowej przewidzianej przez odrębne przepisy dla ochrony dóbr osobistych⁷³⁵.

W mojej ocenie ocena Sądu Apelacyjnego zasługuje w pełni na aprobatę, w szczególności w zakresie w jakim Sąd ten rozróżnia subiektywne poczucie krzywdy wywołane zmianą terminu uroczystości od obiektywnego naruszenia dóbr osobistych powódki. Należy zgodzić się, że nie w każdym przypadku powstania uczucia krzywdy poszukiwać należy osób prawnie odpowiedzialnych za jego wywołanie. Ochrona dóbr osobistych nie powinna stanowić odpowiedzi na każdą krzywdę, przeciwny pogląd prowadzi do deprecjacji całej koncepcji ochrony i zezwala na wykorzystywanie jej instrumentów do przypadków błahych, które powinny pozostawać poza obszarem zainteresowania wymiaru sprawiedliwości.

Podobnie w sprawie rozpatrywanej przez Sąd Najwyższy, nie było wątpliwości co do istnienia dobra osobistego, które w ocenie powodów zostało naruszone (było to zdrowie i nietykalność mieszkania)⁷³⁶. Jednak wydaje się, że doszło do błędnego przyjęcia, że spełniona została w sprawie przesłanka naruszenia dobra osobistego. Powodowie żądali od pozwanego zaniechania prowadzenia niezgodnej z prawem działalności w postaci świadczenia usług przedpogrzebowych na posesji bezpośrednio sąsiadującej z ich posesją oraz o zasądzenie na ich rzecz kwoty 100 tys. zł tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Argumentowali, że pozwany prowadzi działalność przedpogrzebową, która negatywnie oddziałuje na powodów i narusza ich dobra osobiste, w szczególności prawo do bezpiecznego i niezakłóconego posiadania własnego miejsca, w którym koncentrują swoje istotne sprawy życiowe. Sąd Najwyższy uznał, że w sprawie doszło do zbiegu roszczeń z tytułu naruszenia dóbr osobistych (art. 24 k.c.) oraz z tytułu ochrony własności przed immisjami (art. 144 k.c.). Powodowie w rozpatrywanej sprawie zdecydowali o wyborze ochrony na gruncie przepisów o dobrach osobistych. Powodowie byli narażeni na ciągłą konfrontację ze śmiercią, rozpaczą i cierpieniem, co utrudniało przeżywanie radości dnia codziennego, co zgodnie z oceną biegłych, spowodowało u powodów zaburzenia nerwicowe związane z działalnością domu pogrzebowego, a zdaniem Sądu - decydowało o naruszeniu dóbr osobistych powodów. Oceniając spełnienie przesłanki bezprawności, Sąd Najwyższy dodał, że dysponowanie przez podmiot dopuszczający się naruszenia cudzych dóbr osobistych zezwoleniem na prowadzenie określonej działalności nie wyłącza bezprawności jego

⁷³⁵ Wyrok SA w Warszawie z 16.09.2014 r., VI ACa 1841/13, LEX nr 1567110.

⁷³⁶ Wyrok SN z 11.10.2007 r., IV CSK 264/07, OSNC-ZD 2008, nr 3, poz. 82, LEX nr 435631.

działania, a ocena naruszeń, będących podstawą roszczenia opartego na art. 24 k.c., należy do sądu.

Przykłady uznania przykrości odczuwanych przez mieszkańców na skutek immisji za krzywdę, która może zostać naprawiona na gruncie przepisów o ochronie dóbr osobistych przedstawia m.in. T. Grzeszak⁷³⁷, wskazując m.in. na orzeczenia, w których koncepcja ochrony dóbr osobistych była narzędziem do ochrony np. przed hałasem⁷³⁸.

Innym ciekawym orzeczeniem Sądu Najwyższego jest wyrok, w którym Sąd nakazał pozwanemu bankowi udostępnienie powodowi, jako swojemu klientowi, toalety w siedzibie oddziału banku⁷³⁹. Ów klient – powód, powoływał się na naruszenie jego dóbr osobistych wskutek sytuacji, w której uczestniczył w oddziale banku. Powód w lokalu banku odczuł potrzebę pilnego skorzystania z toalety, na co otrzymał informację, że w banku nie ma ogólnodostępnych toalet i celem skorzystania z toalety należy udać się do najbliższej restauracji. Powód został w końcu skierowany do pomieszczenia gospodarczego, bez światlenia elektrycznego, w rezultacie powód nie zdołał prawidłowo załatwić potrzeby fizjologicznej, co doprowadziło do zabrudzenia jego odzieży i powstania nieprzyjemnego zapachu i skutkowało decyzją powoda o powrocie do domu pieszo. Sąd Najwyższy rozpatrywał spór wyłącznie w zakresie żądania powoda co do zobowiązania banku do udostępnienia mu toalety w przyszłości. Uznał, że, choć nie istniał obowiązek prawny obowiązek banku udostępnienia klientowi toalety – to mimo to, doszło do naruszenia dóbr osobistych powoda, a zwłaszcza jego godności⁷⁴⁰. Choć słusznie Sąd Najwyższy zauważył, że nie może (zgodnie z żądaniem powoda) zobowiązać banku do udostępnienia toalety wszystkim klientom, z tego względu, że powód może formułować roszczenia dotyczące tylko swoich dóbr osobistych, to mimo to orzeczenie budzi wątpliwości. Trudno pogodzić stwierdzenie, że pozwany bank nie miał obowiązku udostępnienia toalety, lecz jednocześnie przez jej nieudostępnienie naruszył dobra osobiste powoda (przy czym nie chodziło tu o odmówienie powodowi

⁷³⁷ T. Grzeszak, *Dobro osobiste...*, s. 21. Autorka wskazuje, że trafnie oddalono powództwa o zadośćuczynienie z powodu zalania mieszkania i zalania działki (z powodu braku naruszenia dobra osobistego), jak też powództwo o zadośćuczynienie z powodu tkwiących w ścianach kabli Telekomunikacji Polskiej S.A.

⁷³⁸ Przykłady orzeczeń analizuje M. Woźniak, *Naruszenie dóbr osobistych hałasem*, PS 2015, nr 6, s. 33-41.

⁷³⁹ Wyrok SN z 17.09.2014 r., I CSK 682/13, LEX nr 1554327.

⁷⁴⁰ Sąd Najwyższy w uzasadnieniu orzeczenia wskazuje, że „(...) bank może bezprawnie naruszyć dobro osobiste swojego klienta nie tylko przez nieudostępnienie mu toalety, ale również przez stworzenie zagrożenia, że w przyszłości nie udostępni mu toalety.”, co (jak się wydaje) świadczy o braku rozróżnienia w tej sprawie przesłanki naruszenia dobra osobistego i zagrożenia dobra osobistego.

skorzystania z dostępnej publicznie toalety, lecz w ogóle o brak stosownego pomieszczenia w lokalu)⁷⁴¹.

Pytaniem czy może dojść do naruszenia dóbr osobistych, w przypadku, gdy krzywdząca wypowiedź padła w prywatnej rozmowie, którą pokrzywdzony usłyszał, pomimo braku takiej intencji ze strony rozmówców, zajmował się Sąd Apelacyjny w Warszawie⁷⁴². Słusznie uznał on, że na gruncie prawa cywilnego nie było podstaw do stwierdzenia naruszenia dóbr osobistych, ponieważ krzywdząca wypowiedź nie została dokonana publicznie przez pozwanego, a pozwany nie miał on zamiaru, aby wypowiedź ta dotarła do powódki⁷⁴³. W uzasadnieniu orzeczenia Sąd Apelacyjny powołał się na wyrok Sądu Najwyższego, w uzasadnieniu którego wskazano, że osoba, która za pomocą aparatury podsłuchowej nagrała dotyczącą jej obraźliwą wypowiedź, wygłoszoną w prywatnej rozmowie bez jej udziału i zamiaru, aby ona do niej dotarła, nie może korzystać ze środków przewidzianych dla ochrony dóbr osobistych⁷⁴⁴.

Kolejnym przykładem na nieprecyzyjne wyjaśnienie kwestii spełnienia przesłanki naruszenia może być fragment uzasadnienia wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, w którym wskazano, że: „Dla uznania naruszenia dobra osobistego wystarczające jest subiektywne poczucie dyskomfortu po stronie poszkodowanego, wynikające z bezprawnego wkroczenia w sferę jego życia intymnego poprzez publiczne przypisanie mu wyznawania określonego światopoglądu, obejmującego preferowane w tej sferze życia zasady etyki.”⁷⁴⁵. Choć należy przyznać, że samo rozstrzygnięcie Sądu Apelacyjnego w tej sprawie było trafne, to wydaje się jednocześnie, że kategoryczne stwierdzenie, że w przypadku sfery światopoglądowej subiektywne poczucie

⁷⁴¹ Podobnie wskazuje T. Grzeszak w głosie do orzeczenia, zob. *T. Grzeszak*, Cywilne prawo - dobra osobiste - naruszenie godności przez nieudostępnienie toalety. Glosa do wyroku SN z dnia 17 września 2014 r., I CSK 682/13, OSP 2015, nr 7-8, s. 1109: „(...) SN stwierdził istnienie uprawnienia każdego klienta banku (czyli praktycznie każdego, kto załatwia sprawy w banku) do żądania udostępniania mu toalety w placówkach bankowych. Każdy może przecież znaleźć się w sytuacji powoda. To płynne przejście od stwierdzenia upokorzenia powoda do przyjęcia odpowiedzialności banku za naruszenie godności budzi wątpliwości.”. Autorka (po raz kolejny) zwraca uwagę, że mimo wszystko pożądanym, pozytywnym efektem został osiągnięty nieprzystającymi do tego środkami cywilnoprawnymi, zamiast – jak powinno to się odbywać – poprzez wykonanie obowiązków wynikających z prawa administracyjnego (*ibid.*, s. 1111). Zob. również *P. Księżak*, Cywilne prawo - dobra osobiste - naruszenie godności przez nieudostępnienie toalety - zasady współżycia społecznego - skorzystanie z cudzej rzeczy w razie zagrożenia dobra osobistego. Glosa do wyroku SN z dnia 17 września 2014 r., I CSK 682/13, OSP 2016, nr 6, s. 766, gdzie Autor słusznie zauważa, że sam fakt tego, że ktoś znalazł się w niekomfortowej sytuacji, nie przesądza jeszcze, że ktoś inny to spowodował i że ktokolwiek za to odpowiada.

⁷⁴² Wyrok SA w Warszawie z 24.05.2016 r., I ACa 1170/15, LEX nr 2061771.

⁷⁴³ *Ibid.* Podobnie w tym zakresie wyrok SA w Gdańsku z 29.01.2019 r., I ACa 355/18, LEX nr 2712215.

⁷⁴⁴ Wyrok SN z 08.05.2014 r., V CSK 361/13, LEX nr 1491264.

⁷⁴⁵ Wyrok SA w Poznaniu z 21.10.2015 r., I ACa 475/15, LEX nr 2351777.

dyskomfortu wystarcza do uznania, że doszło do spełnienia przesłanki naruszenia dóbr osobistych, jest zbyt daleko idące.

Na marginesie należy wspomnieć o kwestii możliwości żądania zadośćuczynienia za krzywdę w przypadku naruszenia dóbr osobistych osób prawnych. Możliwość żądania przez osoby prawne ochrony ich dóbr osobistych nie budzi obecnie wątpliwości i wynika z art. 43 k.c. Pytaniem, na jakie niedawno udzielił odpowiedzi Sąd Najwyższy, było czy osoba prawna może domagać się od osoby, która naruszyła jej dobra osobiste, zapłaty zadośćuczynienia za doznaną krzywdę na podstawie art. 448 k.c. w zw. z art. 43 k.c. Sąd Najwyższy odpowiedział na nie twierdząco, wskazując, że art. 448 k.c. (obecnie art. 448 § 1 k.c.) stosuje się odpowiednio do osób prawnych (art. 43 k.c.), zaś szkodę niemajątkową na skutek naruszenia dóbr osobistych może doznać również osoba prawna.)⁷⁴⁶. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały, argumentując podjęte rozstrzygnięcie, wskazywał, że odpowiednie stosowanie art. 43 k.c. do osób prawnych uzasadnia zdefiniowanie krzywdy (art. 448 k.c.), jako uszczerbku niemajątkowego polegającego na braku możliwości albo na utrudnieniu w prawidłowym prowadzeniu jej działalności w dotychczasowy sposób. W ocenie Sądu Najwyższego zasądzenie zadośćuczynienia pieniężnego na rzecz osoby prawnej nie ma na celu zapewnienie jej satysfakcji czy wyrównania cierpień fizycznych lub psychicznych, lecz ochronę obiektywnie rozumianych jej interesów związanych z jej dobrami osobistymi.

W literaturze angielskiej wskazuje się, że sam fakt cierpienia nie uzasadnia wystarczająco żądania naprawienia szkody⁷⁴⁷. Jednocześnie uzasadnione okazało się powództwo o zadośćuczynienie, w sprawie, w której pozwany w formie żartu przekazał powódce informację, że jej mąż został poważnie ranny w wypadku drogowym. W wyniku tego doznała ona poważnego i trwałego uszczerbku na zdrowiu. Należy jednak zgodzić się, że w tym przypadku podstawa odpowiedzialności wynikała z szoku nerwowego doznanego przez powódkę, który skutkował uszczerbkiem na zdrowiu, nie zaś wyłącznie tylko z doznanych przez nią negatywnych emocji⁷⁴⁸. Dopuszczalne w prawie angielskim

⁷⁴⁶ Uchwała SN z 03.10.2023 r., III CZP 22/23, OSNC 2024, nr 5, poz. 48, LEX nr 3609802. Zob. P. Wyszyńska-Ślufińska, Compensation for moral harm caused to a legal entity – does the new Polish Supreme Court resolution of 2023 provide a remedy for the Polish legal system? Some critical remarks in a comparative perspective, *Wiadomości Ubezpieczeniowe* 2024, nr 1, s. 58 – Autorka krytykuje orzeczenie Sądu Najwyższego, wskazując, że Sąd Najwyższy niedostatecznie uargumentował możliwość zasądzenia zadośćuczynienia za krzywdę na rzecz osób prawnych, biorąc pod uwagę samą definicję i koncepcję krzywdy na gruncie polskiego prawa, podkreśla również brak odniesienia się przez Sąd do zagadnienia zakresu ochrony dóbr osobistych przyznawanej podmiotom publicznym.

⁷⁴⁷ K. Oliphant, Basic Questions of Tort Law..., s. 390. Podobnie J. Matys, Model zadośćuczynienia pieniężnego..., s. 93.

⁷⁴⁸ *Wilkinson v. Downton* [1897] 2 QB 57, cyt. za: K. Oliphant, Basic Questions of Tort Law..., s. 390.

jest również żądanie naprawienia szkody niemajątkowej doznanej w wyniku szoku osoby, która była świadkiem wypadku, w którym uczestniczyła inna osoba. Przesłankami uzasadniającymi przyznanie zadośćuczynienia są wtedy zachodzące bliskie stosunki między poszkodowanym w wypadku a osobą wnoszącą powództwo, fakt, że powód znajdował się w pobliżu miejsca zdarzenia oraz postrzegał całe zdarzenie swoimi zmysłami⁷⁴⁹.

3.2. Pośrednie naruszenie dobra osobistego

Niezwykle interesującym aspektem ochrony dóbr osobistych, szczególnie istotnym współcześnie, jest ochrona przed naruszeniami w przestrzeni internetowej. Zagadnienie to jest o tyle problematyczne w praktyce, że wyłamuje się z dotychczasowego rozumienia pojęcia naruszenia i ochrony przed naruszeniami. Internet z jednej strony nie podlega i nie może podlegać takim samym regulacjom i kontroli jak inne środki masowego przekazu, zaś z drugiej strony, z perspektywy potencjalnych naruszeń praw i wolności, Internet stwarza o wiele wyższe ryzyko niż np. prasa papierowa⁷⁵⁰. Zastosowanie środków ochrony dóbr osobistych w razie tego typu naruszeń jest o tyle trudne, że przecież system ochrony dóbr osobistych ukształtowały został jeszcze w dobie przedinternetowej⁷⁵¹. W pewnym zakresie można jednak odnieść się do rozwiązań wypracowanych na gruncie sporów na tle prawa prasowego. W szczególności, znana jest konstrukcja przypisania odpowiedzialności za naruszenie osobom, które mają wyłącznie pośredni wpływ na powstanie materiału prasowego, naruszającego czyjeś dobra osobiste. Zgodnie z art. 38 ust. 1 zd. 1 ustawy prawo prasowe, odpowiedzialność cywilną za naruszenie prawa spowodowane opublikowaniem materiału prasowego ponoszą autor, redaktor lub inna osoba, którzy spowodowali opublikowanie tego materiału; nie wyłącza to odpowiedzialności wydawcy. Oznacza to, że np. wydawca, nawet jeśli ma wyłącznie pośredni wpływ na treść poszczególnych publikacji, nie ma możliwości zwolnić się od odpowiedzialności cywilnej, powołując się na powierzenie czynności redakcyjnych innym osobom⁷⁵².

⁷⁴⁹ W.V. Horton Rogers, Non-Pecuniary Loss Under English Law [w:] W.V. Horton Rogers (red.), *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. Tort and Insurance Law*, Wien–New York 2001, s. 57, cyt. za: J. Matys, *Model zadośćuczynienia pieniężnego...*, s. 90.

⁷⁵⁰ A. Krzywoń, *Wolność wypowiedzi w Internecie. O roli mediów społecznościowych i pozytywnych obowiązkach państwa*, PiP 2022, nr 4, s. 8.

⁷⁵¹ T. Grzeszak, B. Janiszewska, *O odpowiedzialności portalu informacyjnego – cz. I...*, s. 1039.

⁷⁵² Wyrok SN z 28.09.2011 r., I CSK 33/11, LEX nr 1125076.

W odniesieniu do powyższego, należy zastanowić się, czy osoba inna niż sam sprawca naruszenia może ponosić odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych⁷⁵³ – w tym czy posłużenie się tzw. linkiem do treści umieszczonej na innej stronie internetowej może skutkować naruszeniem dobra osobistego⁷⁵⁴ w postaci np. czci lub wizerunku⁷⁵⁵. Pomijam w tej części związaną z tym problematykę ochrony prawnoautorskiej⁷⁵⁶, a także ogólną analizę dotyczącą ochrony wizerunku. Problematiczna w szczególności jest kwestia czy za naruszenie dóbr osobistych można ponosić odpowiedzialność w razie wyłącznie posłużenia się odesłaniem, bez uprzedniego zamieszczenia w sieci materiału mogącego naruszać dobra osobiste⁷⁵⁷.

⁷⁵³ Zob. P. Modrzejewski, Odpowiedzialność innych podmiotów niż sprawca za naruszenie dóbr osobistych w Internecie, PPH 2017, nr 3, s. 50-58. W przypadku naruszeń dóbr osobistych w Internecie często występują trudności przy ustaleniu tożsamości sprawcy naruszenia, a zatem skuteczność ochrony może zależeć od tego, czy istnieje możliwość obciążenia odpowiedzialnością tych podmiotów, które udostępniają w Internecie treści, naruszające dobra osobiste (ibid., s. 50).

⁷⁵⁴ Jak np. uznaje się przy powtórzeniu wypowiedzi naruszającej dobra osobiste – tak np. uznano w wyroku SN z 28.05.1999 r., I CKN 16/98, OSNC 2000, nr 2, poz. 25, LEX nr 38552: „Taka powtórzona wypowiedź bowiem nie ma cech działania w ramach porządku prawnego, nie jest wyrazem wykonywania prawa podmiotowego, nie uzasadniają jej zasady współżycia ani ochrona interesu społecznego. Nie wystarczy też subiektywne przekonanie o jej prawdziwości. Prowadzi to w ostatecznym rachunku do konstatacji, że odpierając zarzut bezprawności działania w sferze dóbr osobistych nie wystarczy powołać się na określoną publikację bądź wypowiedź autorstwa innej osoby. Powołujący się na cudzą wypowiedź nie jest wolny od obowiązku zachowania staranności w dążeniu do sprawdzenia prawdziwości zarzutów zawartych w tej wypowiedzi.”

⁷⁵⁵ W pracy tej przez link lub odesłanie rozumie się kierowanie użytkowników internetu na inne strony internetowe, jak i ściąganie innych stron internetowych lub ich fragmentów na oglądaną stronę, poprzez kliknięcie na zaznaczone na stronie internetowej teksty, grafiki lub ramki, co pozwala na szybkie i proste otwieranie i przeglądanie zawartości kolejnych stron internetowych. Linki to najczęściej spotykana forma odesłań do innej strony internetowej, czyli wyodrębnione z tekstu, poprzez podkreślenie (czy też inny kolor czcionki) słowa lub domeny internetowej, które kierują użytkowników internetu na inne strony internetowe lub do innych miejsc na tej samej stronie. Natomiast *deep linking* to rodzaj odesłań, które przenoszą od razu do „stron wewnętrznych” adresata, a nie do jego strony głównej (*home page*) – definicję powołuję za: K. Moruń, Odpowiedzialność prawna za odesłania w internecie, PPH 2007, nr 13, s. 40.

⁷⁵⁶ Choć w tej kwestii na uwagę zasługuje szeroko komentowany wyrok TS z 13.02.2014 r. w sprawie C-466/12, Nils Svensson i inni v. Retriever Sverige AB, ZOTSiS 2014, nr 2, poz. I-76, w którym Trybunał uznał, że rozpowszechnianie linku prowadzącego do utworu bezprawnie umieszczonego na ogólnodostępnej stronie internetowej nie stanowi czynności publicznego udostępnienia, więc nie może zostać uznane za naruszenie autorskich praw majątkowych. Zob. R. Markiewicz, Svensson a sprawa polska, ZNUJ PPWI 2014, nr 4, s. 56-70, w którym Autor dokonuje trafnej krytyki uzasadnienia rozstrzygnięcia Trybunału.

⁷⁵⁷ Przykładowo SA w Warszawie uznał (niewątpliwie słusznie), że pozwana ponosi odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych w postaci godności osobistej i dobrego imienia, prawa do ochrony wizerunku, a także prawa do poszanowania i zachowania w tajemnicy szczegółów życia osobistego z uwagi na wprowadzenie do sieci internetowej, bez wiedzy i zgody powódki, amatorskiego filmu o charakterze erotycznym z udziałem powódki oraz przesyłanie innym osobom linków do portalu. W sprawie decydujące znaczenie miało umieszczenie filmu w sieci bez zgody widniejącej w nim powódki, choć zarówno Sąd Okręgowy jak i Sąd Apelacyjny wziął pod uwagę fakt przesłania przez pozwaną linku do filmu do znajomych powódki i jej członków rodziny - Wyrok SA w Warszawie z 9.12.2015 r., VI ACa 1772/14, LEX nr 2009536. Zob. też np. wyrok SN z 06.11.2014 r., II CSK 117/14, OSNC 2015, nr 11, poz. 130, LEX nr 1622305, w którym Sąd Najwyższy uznał, że właściciel nieruchomości, który udostępnia jej elementy (elewację, ogrodzenie) w celu umieszczenia wielkopowierzchniowego ogłoszenia naruszającego dobra osobiste osoby trzeciej, może być uznany za sprawcę tego naruszenia, jeżeli wie, że treść ogłoszenia naruszy dobra osobiste tej osoby.

Pierwszy w Polsce opublikowany wyrok dotyczący tzw. głębokich odesłań (*deep links*) do zdjęcia utrwalającego wizerunek wydał Sąd Apelacyjny w Krakowie⁷⁵⁸. W sprawie tej powódka domagała się zasądzenia od strony pozwanej kwoty 10 tys. zł uzasadniając powództwo naruszeniem jej prawa do wizerunku, oraz naruszeniem jej godności i dobrego imienia. Pozwana jako wydawca portalu internetowego zamieściła na stronach tego portalu odesłanie (link) do strony, na której opublikowano zdjęcie powódki w stroju kąpielowym, wykonane podczas sesji fotograficznej, towarzyszącej naborowi kandydatek do kampanii reklamowej. Powódka nigdy nie wyrażała zgody na rozpowszechnianie tego zdjęcia ani też nie otrzymała wynagrodzenia za udział w sesji fotograficznej. Pozwana argumentowała, że jeśli już nastąpiło naruszenie dóbr osobistych powódki, to pozwanym w procesie powinien być twórca witryny, który umieścił wizerunek powódki, oraz właściciel serwerów, który udostępnia przestrzeń na dysku dla osób tworzących witryny internetowe. Pozwana wskazywała również, że nie ma wpływu na wygląd i treść stron, do adresów których odsyła. Argumenty te Sąd Apelacyjny uznał za pozbawione znaczenia dla rozstrzygnięcia sporu i co do zasady zgodził się z powódką, wskazując, że odpowiedzialność pozwanej łączy się z zamieszczeniem na stronie swojego portalu odesłania do witryny, na której znajdował się wizerunek powódki oraz rekomendacją tej witryny przez stronę pozwaną, nie zaś z samym wprowadzeniem tej witryny z konkretną jej zawartością do sieci internetowej. Sąd wskazał, że zamieszczenie na stronie portalu internetowego tzw. głębokiego linku umożliwiającego bezpośrednie (tj. z pominięciem struktury nawigacyjnej strony głównej innego portalu) otwarcie rekomendowanej witryny stanowi rozpowszechnianie wizerunku zamieszczonego na tej witrynie⁷⁵⁹.

W doktrynie zauważa się jednak, że fakt użycia odesłania właśnie głębokiego (tzw. link „klikalny”), a nie „ogólnego” nie powinno mieć decydującego znaczenia w sprawie. Nie powinno się z góry zakładać, że link „nieklikalny” nie prowadzi do

⁷⁵⁸ Wyrok SA w Krakowie z 20.07.2004 r., I ACa 564/04, TPP 2004, nr 3-4, poz. 155, LEX nr 142138. Zob. P. Modrzejewski, Sposoby naruszania dóbr osobistych w Internecie – zagadnienia wybrane, Studia Prawnoustrojowe 2019, nr 44, s. 303–304.

⁷⁵⁹ Z technicznego punktu widzenia definicja głębokiego linku zakłada „pominięcie strony głównej” przy tworzeniu odsyłacza. Wskazuje się jednak, że definicja ta ma pewien mankament, tzn. pomija praktycznie wszystkie zasoby poza stronami WWW, podczas gdy ocenie może podlegać legalność odesłania do innego zasobu, takiego jak plik muzyczny, plik graficzny albo zupełnie inny format danych – B. Widła, Odpowiedzialność za naruszenie majątkowych praw autorskich przez stosowanie odesłań (linków) internetowych, ZNUJ PPWI 2010, z. 110, s. 56.

rozpowszechnienia – użycie go także umożliwia stosunkowo łatwe dotarcie do strony, do której on prowadzi⁷⁶⁰.

Sprawą odpowiedzialności za przesłanie linka do treści naruszającej dobra osobiste zajmował się m.in. Sąd Apelacyjny w Gdańsku⁷⁶¹. W sprawie powód twierdził, że udostępnienie linka do artykułu prasowego pt. „Afera w (...)! Pedofile rządzą domami dziecka”, stanowiło naruszenie jego dóbr osobistych w postaci czci i wizerunku. Co okazało się w sprawie istotną okolicznością, pozwanymi w sprawie, którzy udostępnili link do artykułu, byli m.in. siostra byłej żony powoda i jej mąż (wcześniej szwagier powoda). Sąd Okręgowy, orzekając w toku instancji, wskazał, że samo przekazanie innej osobie linku do artykułu prasowego nie stanowi co do zasady naruszenia dóbr osobistych i nie jest bezprawne. Według Sądu Okręgowego inaczej jest jednak w sytuacji, gdy osoba przekazująca działa w określonym celu i jest świadoma możliwości wystąpienia negatywnych skutków takiego działania oraz możliwości wyrządzenia krzywdy innej osobie, której dotyczy przekazywana informacja. Sąd ten stwierdził też, że gdyby strony były dla siebie osobami obcymi, to przyjąłby prawdopodobnie, że udostępnienie publikacji przez pozwanych nie było bezprawne.

Sąd Apelacyjny w Gdańsku zgodził się ze stanowiskiem Sądu Okręgowego i wskazał, że powielanie naruszających dobra osobiste informacji opublikowanych przez inny podmiot może prowadzić do przypisania odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych nie tylko autorowi tych informacji, ale, tak jak w rozpatrywanej sprawie, również osobom jedynie je przetwarzającym, powielającym, przekazującym dalszemu kręgowi potencjalnych odbiorców. Także w ocenie Sądu Apelacyjnego znaczenie miał fakt, że pozwani znali osobiście powoda. W ocenie Sądu, gdyby pozwani wykazali działanie w ważnym interesie społecznym, mogłoby to stanowić podstawę do obalenia domniemania bezprawności ich działania. Sąd Apelacyjny zmienił przy tym częściowo wyrok Sądu I instancji poprzez zasądzenie od każdego z pozwanych na rzecz powoda kwot po 5.000 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie tytułem zadośćuczynienia za naruszenie w powyższy sposób jego dóbr osobistych.

Należy przeanalizować praktyczne konsekwencje przyjętego przez sądy w ww. sprawach podejścia do kwestii udostępniania linków. Przy założeniu, że do posłużenia się linkiem, odnoszącym użytkownika do treści znajdujących się na innej stronie,

⁷⁶⁰ T. Targosz, *Naruszenia dóbr osobistych w Internecie – rewolucja orzecznictwa*, ZNUJ PPWI 2018, nr 2, s. 99.

⁷⁶¹ Wyrok SA w Gdańsku z 27.04.2016 r., I ACa 1068/15, LEX nr 2071323.

wymagana jest zgoda podmiotu, którego wizerunek rozpowszechniany jest za pomocą odesłania, przekreśla sens odesłań, jako narzędzia mającego w szybki i łatwy sposób udostępniać nam konkretne treści⁷⁶². Ponadto, należy zastanowić się, czy do pociągnięcia do odpowiedzialności podmiotu posługującego się odesłaniem wystarczy, że działanie było nieumyślne⁷⁶³, czy też należy wyłączyć z oceny jakiegokolwiek kryteria subiektywne⁷⁶⁴. Niezwykle trudno w praktyce będzie wykazać w jakim zamiarze link do danej treści, mogącej naruszać czyjeś dobra osobiste, został udostępniony⁷⁶⁵. Kolejną kwestią pozostaje okoliczność czy i jak wiele osób faktycznie zapoznało się z treścią za pomocą odesłania⁷⁶⁶.

Propozycją „zabezpieczenia się” przed ewentualną odpowiedzialnością za naruszenie dóbr osobistych wskutek posłużenia się odesłaniem może być skorzystanie z tzw. prawa cytatu (na podstawie art. 29 ustawy prawo autorskie⁷⁶⁷). Link stanowi wtedy

⁷⁶² J. Ożegalska-Trybalska, Naruszenie dóbr osobistych w Internecie w świetle orzecznictwa sądowego [w:] J. Balcarczyk (red.), Dobra osobiste w XXI wieku. Nowe wartości, zasady, technologie (*Rights of personality in the XXI century. New values, rules, technologies*), Warszawa 2012, s. 380.

⁷⁶³ Ibid., s. 380-381. Zob. B. Janiszewska, komentarz do art. 24..., s. 463: „Badanie, czy miało miejsce naruszenie dobra osobistego, zasadniczo opiera się na obiektywnej ocenie; ustalenie naruszenia nie jest więc zależne od wykazania, że sprawca dążył do wywołania skutku w postaci ingerencji w sferę cudzych dóbr osobistych, działał w sposób zawiniony, w złej wierze itd. W pewnych jednak przypadkach dopiero w razie umyślnego zachowania, obliczonego na poniżenie innej osoby, na wyrządzenie jej krzywdy, będą zachodziły podstawy do stwierdzenia, że miało miejsce naruszenie dobra osobistego.”

⁷⁶⁴ T. Targosz, Naruszenia dóbr osobistych..., s. 109: „Jeśli jednak uznajemy, że rozpowszechnianie nie jest wcale koniecznym komponentem naruszenia dobra osobistego (...) oparcie się na koncepcjach wywodzonych z prawa autorskiego nie będzie wystarczające. Konieczne jest uprzednie ustalenie, co tak naprawdę oznacza naruszenie dobra lub prawa osobistego i jak w takim kontekście należy patrzeć na linki, w tym czy subiektywny element wiedzy/powinności miejsca może mieć w tej konstrukcji w ogóle zastosowanie.”

⁷⁶⁵ Granicznym przykładem, jeśli chodzi o linkowanie, to tzw. *inline linking* (*hotlinking*), które nie wiąże się z aktywnością użytkownika, a przeglądarka sama zaczytuje URL danego zasobu, np. obrazka (można mieć więc wątpliwości, czy należy wciąż nazywać je odesłaniem). Dlatego też *hotlinking* różni się od typowych linków, które wymagają aktywności użytkownika, aby doszło do odesłania do innego zasobu – B. Widła, Odpowiedzialność za naruszenie majątkowych..., s. 57.

⁷⁶⁶ W wyroku SA w Szczecinie z 24.11.2016 r., I ACa 1159/15, LEX nr 2252231, Sąd Apelacyjny wskazał, że rozpowszechnienie linku nie stanowi publicznego udostępnienia utworów, o ile żadna osoba nie skorzystała ze spornych materiałów (chodziło o pobranie plików zawierających e-booki). Orzeczenie krytykuje Ł. Maryniak, wskazując, że do uznania danego działania za publiczne udostępnienie wystarczy wyłącznie stworzenie możliwości zapoznania się z danym materiałem, i nie ma znaczenia okoliczność, czy do eksploatacji utworu faktycznie doszło – zob. Ł. Maryniak, Odpowiedzialność za stosowanie hiperłączy (linków), Prawo Mediów Elektronicznych 2021, nr 1, s. 26-27. Por. np. wyrok TS z 13.05.2014 r. w sprawie C-131/12, Google Spain SL i Google Inc. v. Agencia de Protección de Datos (AEPD) i Mario Costeja González, ZOTSiS 2014, nr 5, poz. I-317, w którym Trybunał wskazał: „(...) ze względu na to, że zawarcie na liście wyników wyszukiwania mającego za punkt wyjścia imię i nazwisko danej osoby linków do strony internetowej oraz zawartych na niej i dotyczącej tej osoby informacji znacznie zwiększa dostępność tych informacji dla wszystkich internautów dokonujących wyszukiwania w przedmiocie danej osoby i może odegrać decydującą rolę w rozpowszechnieniu tych informacji, może ono stanowić ingerencję w prawo podstawowe do poszanowania prywatności osoby, której dane dotyczą, bardziej znaczącą niż ta wynikająca z publikacji przez wydawcę strony internetowej.”

⁷⁶⁷ Art. 29 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994 Nr 24, poz. 83 ze zm.): Wolno przytaczać w utworach stanowiących samoistną całość urywki rozpowszechnionych utworów oraz rozpowszechnione utwory plastyczne, utwory fotograficzne lub drobne

rodzaj przypisu. Choć instytucja ta dotyczy korzystania z przedmiotów prawa autorskiego, to należy przyjąć, że rozpowszechnianie informacji lub innych plików naruszających czyjeś dobra osobiste ze skutecznym powołaniem się na prawo cytatu wyłącza bezprawność, oczywiście przy spełnieniu przesłanek wynikających z przepisu ustawy⁷⁶⁸.

Idąc jeszcze dalej, powstaje pytanie, czy umieszczenie tzw. lajka lub emotikona pod treścią, naruszającą czyjeś dobra osobiste, samo w sobie również może prowadzić do naruszenia dóbr osobistych⁷⁶⁹.

Szeroko komentowana w polskiej prasie online okazała się sytuacja, w której na portalu Facebook pod postem promującym film „Mulan” produkcji Disney jeden z komentarzy w sposób obraźliwy odnosił się do osób czarnoskórych i należących do społeczności LGBT, na co osoba obsługująca profil Disney Polska zareagowała emotikonem w postaci serca. Choć w sprawie tej nie doszło do postępowania sądowego, podmiot obsługujący profil Disney Polska wydał oświadczenie z przeprosinami, wyjaśniając, że pracownik publikujący reakcję nie zapoznał się z całością wpisu, i zobowiązał się przekazać kwotę 50 tys. złotych na rzecz Stowarzyszenia Kampania Przeciw Homofobii⁷⁷⁰.

W końcu przeanalizować należy ewentualną odpowiedzialność administratora portalu za komentarze internautów (lub szerzej: odpowiedzialność *host providera* – podmiotu świadczącego usługi przechowywania danych – za treści zamieszczane przez użytkowników). Tak jak w przedstawionych powyżej zagadnieniach, pojawia się pytanie o spełnienie przesłanki naruszenia dóbr osobistych⁷⁷¹. Nie ma wątpliwości co do tego, że

utwory w całości, w zakresie uzasadnionym celami cytatu, takimi jak wyjaśnianie, polemika, analiza krytyczna lub naukowa, nauczanie lub prawami gatunku twórczości.

⁷⁶⁸ *E. Maryniak*, Odpowiedzialność za stosowanie hiperłączy..., s. 29. Jednocześnie Autor odwołuje się do wyroku SA w Warszawie z 29.07.2016 r., VI ACa 741/16, LEX nr 2087909, w którym to Sąd Apelacyjny (powtarzając za Sądem Najwyższym) stwierdził, że sam fakt powołania się w publikacji na cudze wypowiedzi, co do zasady nie wyłącza bezprawności naruszenia dóbr osobistych, zaś dla oceny bezprawności działania nie ma znaczenia jaki jest osobisty stosunek powołującego się na cudzą wypowiedź do jej treści, ale jak ta powtórzona wypowiedź jest odbierana. Sąd uznał, że prawo do twórczości literackiej musi ustąpić przed ochroną dóbr osobistych. Należy zaznaczyć, że w sprawie tej Sąd Najwyższy uchylił poprzedni wyrok Sądu Apelacyjnego (wyrok SN z 10.02.2016 r., I CSK 231/15, LEX nr 2109626).

⁷⁶⁹ *M. Bogdanowicz*, Kara za „lajki”. Czy można zostać skazanym za popieranie nieodpowiednich treści na Facebooku? Dostęp pod adresem: <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1089000.facebook-kary-za-lajki.html> (data dostępu: 21.09.2024 r.). Autorka odwołuje się do sprawy, w której szwajcarski sąd uznał, że doszło do zniesławienia poprzez „polubienie” posta umieszczonego na portalu Facebook, w którym oskarżono Erwina Kesslera, prezesa stowarzyszenia ochrony zwierząt, o antysemityzm i rasizm.

⁷⁷⁰ Oświadczenie dostępne pod adresem: <https://webtalk.pl/oswiadczenie.pdf> (data dostępu: 29.08.2022 r.).

⁷⁷¹ Zgadza się z twierdzeniem, że rozwiązaniem problemu nie może być po prostu zwolnienie z odpowiedzialności platform internetowych, które w pewien sposób „organizują przestrzeń” do ewentualnych naruszeń ze strony swoich (czasem anonimowych) użytkowników. Powodowałoby to zachwianie równowagi między poszkodowanym a platformą internetową i skutkowałoby brakiem realnej

w przypadku umieszczenia na portalu komentarza, który narusza czyjeś dobra osobiste, jego autor może ponosić odpowiedzialność cywilnoprawną – jako tzw. bezpośredni sprawca naruszenia. Jednocześnie należy zadać pytanie, czy oprócz sprawcy naruszenia, odpowiadać może również inny podmiot, który w jakiś sposób powoduje lub przyczynia się do naruszenia dóbr osobistych bądź tylko do pogłębienia naruszeń, dokonanych uprzednio przez inny podmiot⁷⁷². Przy tym wskazuje się, że art. 23 i 24 k.c. nie zawsze stanowią samodzielną podstawę odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych w internecie⁷⁷³.

Sąd Najwyższy na przedstawione w ten sposób pytanie odpowiada twierdząco: administrator portalu może odpowiadać za naruszenie dóbr osobistych z uwagi na treść komentarzy zamieszczonych na tym portalu⁷⁷⁴. Wskazuje on bowiem, że: „art. 24 § 1 k.c. nie ogranicza jego zastosowania do bezpośrednich sprawców naruszenia dóbr osobistych, ale obejmuje swoim zakresem wszelkie działania określonego podmiotu, które w jakikolwiek sposób powodują czy przyczyniają się do naruszenia dóbr osobistych poszkodowanego lub do pogłębienia naruszeń tych dóbr, dokonanych uprzednio przez inne podmioty. Na gruncie tego przepisu pojęcie sprawcy naruszenia dóbr osobistych jest na tyle pojemne, że zbędne jest odwoływanie się do przepisu art. 422 k.c.”⁷⁷⁵.

możliwości ochrony przed naruszeniami dla poszkodowanego. Wydaje się jednak, że prezentowane w orzeczeniach Sądu Najwyższego podejście do problemu, zgodnie z którym ochrona przed naruszeniami dóbr osobistych obejmuje „wszelkie działania określonego podmiotu, które w jakikolwiek sposób powodują czy przyczyniają się do naruszenia dóbr osobistych poszkodowanego lub do pogłębienia naruszeń tych dóbr, dokonanych uprzednio przez inne podmioty” wykracza poza tradycyjne rozumienie przesłanki naruszenia dóbr osobistych.

⁷⁷² P. Piesiewicz, Zarys problematyki odpowiedzialności cywilnej za naruszenie dóbr osobistych w postaci wpisów umieszczanych na forach internetowych, PiP 2019, nr 10, s. 94-95.

⁷⁷³ Ibid., s. 95.

⁷⁷⁴ Zob. np. wyrok SN z 08.07.2011 r., IV CSK 665/10, OSNC 2012, nr 2, poz. 27, LEX nr 1112886.

⁷⁷⁵ Wyrok SN z 30.09.2016 r., I CSK 598/15, LEX nr 2151458. W sprawie tej Sąd Najwyższy orzekał już po raz drugi. W uzasadnieniu orzeczenia kilkakrotnie odwoływał się do wyroku Wielkiej Izby ETPC z 16.06.2015 r. w sprawie Delfi AS v. Estonia, skarga nr 64569/09, LEX nr 1730680. W wyroku ETPC z 10.10.2013 r. w sprawie Delfi AS v. Estonia, skarga nr 64569/09, LEX nr 1372684, Trybunał, oceniając czy doszło do naruszenia art. 10 EKPC, wskazał, że stwierdzenie przez sądy krajowe, że skarżąca spółka była odpowiedzialna za zniesławiające komentarze umieszczone przez czytelników internetowego portalu informacyjnego, było uzasadnionym i proporcjonalnym ograniczeniem prawa do wolności wypowiedzi skarżącej spółki. Trybunał wskazał, że „(...) uważa, (...) że prawa i interesy innych oraz społeczeństwa jako całości mogą upoważniać umawiające się państwa do nałożenia odpowiedzialności na internetowe portale informacyjne, bez naruszania Artykułu 10 Konwencji, jeżeli nie podejmą niezwłocznie środków do usuwania komentarzy wyraźnie niezgodnych z prawem, nawet bez uwagi ze strony domniemanej ofiary lub od osób trzecich.”. W ocenie Trybunału nie doszło zatem do naruszenia art. 10 Konwencji, z czym zgodziła się Wielka Izba ETPC. Krytycy orzeczenia wskazywali, że tak daleko idące nakładanie obowiązków na pośredników internetowych może wywołać „efekt mrożący” i prowadzić do cenzurowania przez nich treści publikowanych przez usługobiorców – tak: W. Wątor, Czy bloger odpowiada za komentarze usługobiorców? Głos do wyroku ETPC z dnia 4 czerwca 2020 r., 31955/11, EPS 2021, nr 10, s. 45. Zob. też E. Nitkiewicz, Głos o zachowanie bezpiecznej przystani dla portali internetowych wobec przyjęcia wniosku o przekazanie sprawy Delfi AS przeciwko Estonii do Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, ZNUJ PPWI 2015, nr 1, s. 111-136.

W sprawie tej sąd pierwszej instancji stwierdził, że pozwany nie może ponosić odpowiedzialności za te bezprawne działania osób trzecich - autorów obraźliwych komentarzy, jednocześnie zwolnił się z jakiegokolwiek odpowiedzialności, usuwając komentarze. Apelacja powoda została przez Sąd Apelacyjny oddalona (dwukrotnie). Stwierdził on, że na podstawie art. 14 ust. 1 ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną⁷⁷⁶ odpowiedzialność usługodawcy wobec osób trzecich, których prawa zostały naruszone na skutek świadczenia usług hostingu, jest wyłączona w sytuacji, w której nie posiada on pozytywnej wiedzy na temat bezprawnego charakteru przechowywanych treści, a gdy wiedzę taką posiada, jeśli niezwłocznie uniemożliwi dostęp do tych treści. Pozwany miał przy tym dowiedzieć się o treści wpisów dopiero po doręczeniu mu odpisu pozwu.

Sąd Najwyższy wskazał, że przepisy u.ś.u.d.e. nie stanowią wyłącznej podstawy rozstrzygnięcia, a konieczna jest dodatkowo ocena z punktu widzenia przepisów k.c. dotyczących ochrony dóbr osobistych. Zaś na gruncie tych przepisów, pozwany swoim zachowaniem przyczynił się w istotny sposób do naruszenia dóbr osobistych powoda, skoro świadcząc usługi hostingu nie tylko udostępniał powierzchnię dyskową, celem przechowywania informacji dostarczonych przez usługobiorców o treści obraźliwej dla powoda, ale także umożliwiał dostęp do tych treści i zapoznanie się z nimi przez inne osoby. Sąd Najwyższy wskazał dalej, że pozwany nie obalił na gruncie art. 24 § 1 k.c. w zw. z art. 14 ust. 1 u.ś.u.d.e. domniemania bezprawności naruszenia dóbr osobistych powoda w okresie pomiędzy zamieszczeniem wpisów na portalu, a doręzeniem mu odpisu pozwu, zostały zatem zrealizowane wszystkie przesłanki odpowiedzialności strony pozwanej za naruszenie dóbr osobistych powoda.

W doktrynie pojawiają się zarzuty odnośnie do rozumowania przyjętego w tym orzeczeniu przez SN⁷⁷⁷, a mianowicie błędnego połączenia (czy nawet zmieszania) wyłączenia odpowiedzialności wynikającego z u.ś.u.d.e. oraz odwrócenia ciężaru dowodu wynikającego z art. 24 k.c. Innymi słowy, SN nieprawidłowo objął przesłanki zwolnienia dostawcy usługi hostingu z odpowiedzialności regułą odwracającą ciężar

⁷⁷⁶ Ustawa z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (Dz.U. 2002 Nr 144, poz. 1204 ze zm.). Zgodnie z art. 14 ust. 1 tej ustawy: Nie ponosi odpowiedzialności za przechowywane dane ten, kto udostępniając zasoby systemu teleinformatycznego w celu przechowywania danych przez usługobiorcę nie wie o bezprawnym charakterze danych lub związanej z nimi działalności, a w razie otrzymania urzędowego zawiadomienia lub uzyskania wiarygodnej wiadomości o bezprawnym charakterze danych lub związanej z nimi działalności niezwłocznie uniemożliwi dostęp do tych danych.

⁷⁷⁷ Zob. *L. Kierznowski, P. Szorc*, Odpowiedzialność cywilna administratora portalu internetowego za wpisy internautów, *Forum Prawnicze* 2021, nr 1, s. 30 i n.

dowodu z art. 24 k.c.⁷⁷⁸. Jak zauważa T. Targosz SN wspomnianym orzeczeniem wyraża akceptację dla kwalifikacji zachowań tzw. pośredników jako postaci naruszenia dobra osobistego i, choć według tego Autora nie jest to rozwiązanie z gruntu nieprawidłowe, to jednocześnie wymaga zastrzeżenia, że nie mogą wystarczyć tu czysto kazualne powiązanie zachowania i naruszenia⁷⁷⁹. Również T. Grzeszak i B. Janiszewska formułują wobec orzeczenia pewne krytyczne zarzuty co do zastosowania art. 14 ust. 1 u.ś.u.d.e.⁷⁸⁰ oraz odnośnie do przyjętych przez Sąd Najwyższy kryteriów przypisania sprawstwa naruszenia dobra osobistego. Jak wskazują Autorki: „Kierując się przesłankami „wszelkich działań określonego podmiotu”, które „w jakikolwiek sposób” powodują naruszenie dóbr osobistych, czy choćby przyczyniają się do niego lub do „pogłębienia naruszeń” dokonanych uprzednio przez inne osoby, trudno byłoby wyjaśnić, dlaczego, w razie znieważenia kogoś w ulotce przygotowanej na potrzeby kampanii wyborczej, za naruszciciela nie jest uznawany producent papieru, farby drukarskiej, drukarz i przedsiębiorstwo pocztowe doręczające przesyłkę z ulotką do domostw przyszłych wyborców.”⁷⁸¹.

Stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w powyższym orzeczeniu zostało powielone w wyroku SN z 2017 r., w uzasadnieniu którego Sąd Najwyższy wskazał, że z wynikającego z art. 24 § 1 k.c. rozkładu ciężaru dowodu wynika, że to pozwany powinien wykazać, że przed doręczeniem mu odpisu pozwu nie wiedział o wypowiedziach internautów, które naruszały dobra osobiste powoda⁷⁸².

⁷⁷⁸ T. Targosz, *Naruszenia dóbr osobistych...*, s. 114-115. Jak wskazuje P. Żerański: „Rozważanie wyłączenia odpowiedzialności cywilnej na zasadach specyficznych reżimów odpowiedzialności (np. art. 24 k.c., art. 79 u.p.a.p.) znajduje się więc na innej płaszczyźnie i ma inny cel, niż rozważenie istnienia wyłączeń cywilnej odpowiedzialności odszkodowawczej dostawcy usług hostingowych (art. 14 ust. 1 u.ś.u.d.e.)” – P. Żerański, *Odszkodowawcza odpowiedzialność cywilna dostawcy usług hostingowych za naruszenia praw własności intelektualnej w Internecie w prawie unijnym i polskim na tle prawnoporównawczym*, PPH 2013, nr 3, s. 34.

⁷⁷⁹ T. Targosz, *Naruszenia dóbr osobistych...*, s. 117.

⁷⁸⁰ Zob. T. Grzeszak, B. Janiszewska, *O odpowiedzialności portalu informacyjnego – cz. I...*, s. 1042, gdzie Autorki zauważają, że zarówno sądy powszechne, jak i Sąd Najwyższy nie wzięły pod rozagę, tego: „(...) czy ustanowione w dyrektywie (jak i w UsługiElektrU) „wyłączenia w dziedzinie odpowiedzialności” obejmują administratora portalu jedynie w razie, jak stanowi motyw 42 preambuły, ograniczenia jego działalności „do technicznego procesu obsługi i udzielania dostępu do sieci komunikacyjnej, w której informacje udostępniane przez osoby trzecie są przekazywane lub przechowywane czasowo, w celu poprawienia skuteczności przekazu”, przez co „działanie takie przybiera charakter czysto techniczny, automatyczny i bierny, który zakłada, że podmiot świadczący usługi społeczeństwu informacyjnego nie posiada wiedzy o informacjach przekazywanych lub przechowywanych ani kontroli nad nimi”.

⁷⁸¹ Ibid., s. 1044.

⁷⁸² Wyrok SN z 24.11.2017 r., I CSK 73/17, LEX nr 2443498. W doktrynie wskazuje się, inaczej niż to przyjął Sąd Najwyższy, że to poszkodowany (powód) musi wykazać, że administrator (pozwany) wiedział o bezprawnym charakterze danych – tak: A. Burda, P. Modrzejewski, *Odpowiedzialność administratorów stron internetowych za naruszenie dóbr osobistych*. Glosa do wyroku SN z dnia 24 listopada 2017 r., I CSK 73/17, Glosa 2018, nr 4, s. 76.

Wyżej wymienione sytuacje mogą stanowić przykłady spraw, w których stwierdzenie przez sąd, że doszło do naruszenia dobra osobistego może być skutecznie kwestionowane. Zachowanie takie musiałoby być uznane za naruszenie tzw. pośrednie, ponieważ nie prowadzi ono samo w sobie do naruszenia dobra osobistego np. w związku z obraźliwym komentarzem internauty zamieszczonym na portalu (choć bowiem prowadzi do naruszenia, to wymaga jednocześnie działania innych osób, które to działania bezpośrednio skutkują naruszeniem), i nie powoduje wyłączenia odpowiedzialności samego autora komentarza - za treść komentarza odpowiedzialność cywilną może ponosić większa liczba podmiotów⁷⁸³. Przyjęcie, że administrator odpowiada tylko na zasadzie pomocnictwa w naruszeniu dóbr osobistych (art. 422 k.c.) mogłoby wykluczać kierowanie wobec niego roszczeń niemajątkowych, ponieważ art. 24 k.c. wskazuje wprost na sprawstwo bezpośrednie⁷⁸⁴. Jest to pierwszy argument mogący stanowić podstawę do krytyki podejścia przyjętego przez polskie sądy. Po drugie, nawet jeśli możemy zgodzić się z poglądem zakładającym spełnienie przesłanki naruszenia tylko w sposób pośredni, należałoby zastanowić się czy mamy do czynienia z bezprawnością naruszenia, która to przesłanka objęta jest przecież odwróconym rozkładem ciężaru dowodu. Wskazuje się, że poprzez stanowisko wyrażone w opisywanych tu orzeczeniach, Sąd Najwyższy zmierza do ustanowienia bardzo wysokiego wzorca należytej staranności, jakiego należy wymagać od dostawcy usług, co w praktyce może okazać się dla dostawcy niemożliwe do zrealizowania⁷⁸⁵.

Na marginesie należy wspomnieć o polskim projekcie ustawy o wolności słowa w serwisach społecznościowych⁷⁸⁶, nad którymi prace rozpoczęły się po przedstawieniu przez Komisję Europejską projektu rozporządzenia o usługach cyfrowych (*Digital Services Act*)⁷⁸⁷. Należy podzielić obawy doktryny o próby nadmiernej ingerencji w wolność wypowiedzi za pomocą projektowanej ustawy. A. Krzywoń wskazuje, że błędnie w projekcie skupiono się na autonomicznym regulowaniu granic wolności

⁷⁸³ Zob. W. Żochowski, Odpowiedzialność cywilnoprawna host providera, Prawo Mediów Elektronicznych 2022, nr 4.

⁷⁸⁴ A. Burda, P. Modrzejewski, Odpowiedzialność administratorów..., s. 73.

⁷⁸⁵ Ibid., s. 74-75. Dla porównania, ETPC w sprawie przeciwko Polsce uznał, że obarczenie blogera odpowiedzialnością za obraźliwe komentarze publikowane przez usługobiorców stanowiło naruszenie swobody wypowiedzi (art. 10 EKPC) - wyrok ETPC z 04.06.2020 r. w sprawie Jezior v. Polska, skarga nr 31955/11, LEX nr 3009540.

⁷⁸⁶ Projekt ustawy o ochronie wolności słowa w internetowych serwisach społecznościowych, dostęp pod adresem: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12351757> (data dostępu: 19.09.2024 r.)

⁷⁸⁷ Obecnie (tj. na dzień 01.09.2024 r.) już obowiązujące rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2065 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (akt o usługach cyfrowych) (Dz. U. UE. L. z 2022 r. Nr 277, str. 1 z późn. zm.).

wypowiedzi w Internecie, w tym tworzenie normatywnych definicji „bezpprawnych wypowiedzi”, zamiast – tak jak ma to miejsce we (wtedy dopiero planowanej) regulacji unijnej - na instytucjonalizacji platform oraz kwestiach proceduralnych (jak uszczegółowienie reguł funkcjonowania systemu *notice and take-down*)⁷⁸⁸.

Na gruncie prawa angielskiego również istnieje możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności za naruszenie poprzez wypowiedź umieszczoną w Internecie podmiot, który nie jest autorem wypowiedzi o charakterze znieślawiającym. W sprawie *Godfrey v. Demon Internet*⁷⁸⁹ uznano odpowiedzialność dostawcy usług internetowych za publikację wypowiedzi, których autorami byli użytkownicy usługi. Możliwość uznania takiej odpowiedzialności istnieje jednak tylko w sytuacjach, w których rola dostawcy usług internetowych jest porównywalna do roli wydawcy książki lub gazety. W przypadku, gdy dostawca usług internetowych wyłącznie zapewnia system udostępniania wypowiedzi użytkowników na stronie (bez świadczenia usługi hostingu), nie odpowiada on za naruszenia spowodowane treścią publikowanych wypowiedzi⁷⁹⁰.

Na uwagę zasługuje sprawa rozpatrywana przez sąd niemiecki, dotycząca zagadnienia odpowiedzialności portalu społecznościowego za publikowane na nim treści⁷⁹¹. Sprawa dotyczyła mężczyzny (syryjskiego uchodźcy), którego zdjęcie z Angelą Merkel zostało wykorzystane do publikacji na portalu społecznościowym nieprawdziwych informacji o tym, że brał on udział w zamachach terrorystycznych⁷⁹². Mężczyzna wytoczył powództwo przeciwko Facebookowi, domagając się usunięcia z portalu wszelkich treści łączących go z działalnością terrorystyczną⁷⁹³. Sąd Okręgowy w Würzburgu odmówił uwzględnienia żądań powoda, wskazując, że portal społecznościowy nie jest twórcą treści mogących naruszać dobra osobiste, nie bierze też udziału w powstawaniu takich treści, zaś w kontekście przepisów niemieckiej ustawy o usługach telekomunikacyjnych nie można wymagać od portalu aktywnego przeszukiwania wszystkich treści publikowanych na portalu w celu usuwania elementów, które mogą naruszać czyjeś dobra osobiste⁷⁹⁴. Dopiero w przypadku zgłoszenia przez osobę poszkodowaną treści naruszających jej dobra osobiste, portal ma obowiązek ich

⁷⁸⁸ A. Krzywoń, Wolność wypowiedzi w Internecie..., s. 22-23.

⁷⁸⁹ *Godfrey v. Demon Internet* [1999] 4 All ER 342, cyt. za: C. Elliott, F. Quinn, *Tort Law...*, s. 232.

⁷⁹⁰ Zob. *Bunt v. Tilley* [2006] 3 All ER 336, cyt. za: C. Elliott, F. Quinn, *Tort Law...*, s. 232-233.

⁷⁹¹ Landgericht Würzburg, 07.03.2017 - 11 O 2338/16 UVR, cyt. za: R. Kraski, *Combating Fake News...*, s. 925 i n.

⁷⁹² Ibid.

⁷⁹³ Ibid.

⁷⁹⁴ Ibid.

usunięcia⁷⁹⁵. Cytowana sprawa miała wpływ na późniejsze wprowadzenie w Niemczech regulacji⁷⁹⁶ zobowiązujących portale internetowe do natychmiastowego usuwania treści, które oceniają jako niezgodne z prawem – nowe przepisy spotkały się przy tym z ostrą krytyką⁷⁹⁷.

4. PRZESŁANKA BEZPRAWNOŚCI

Według S. Grzybowski, dopiero bezprawność naruszenia dobra osobistego wywołuje naruszenie prawa osobistego⁷⁹⁸. Autor wskazuje, że potrzebne jest zbadanie takich sytuacji, w których nie można uznać bezprawności działania osoby naruszającej dobro osobiste – będą to wypadki, w których wprowadzie nastąpiło naruszenie dobra osobistego (został wywołany pewien ujemny stan psychiczny), ale nie doszło do naruszenia prawa osobistego (a więc nie ma przesłanek żądania ochrony prawnej)⁷⁹⁹.

Z. Radwański natomiast wskazuje, że trzeba rozróżnić naruszenie dóbr osobistych od naruszenia praw osobistych. To dopiero naruszenie prawa osobistego ma charakter działania bezprawnego, uzasadniającego zastosowanie środków ochronnych, natomiast samo naruszenie dobra osobistego stanowi tylko przesłankę domniemania, że prawo podmiotowe zostało naruszone⁸⁰⁰. W ocenie Autora domniemanie bezprawności ma jednak charakter totalny, co oznacza, że każde naruszenie dobra osobistego bez wykazania podstawy prawnej naruszenia należy zakwalifikować jako naruszenie prawa osobistego⁸⁰¹. Na ten aspekt zwraca uwagę również A. Cisek, wskazując, że nie każde naruszenie dóbr osobistych powinno zostać uznane za bezprawne, nie zawsze bowiem

⁷⁹⁵ Ibid.

⁷⁹⁶ *The Network Enforcement Act - Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken*, dostęp pod adresem: <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html> (data dostępu: 23.09.2024 r.).

⁷⁹⁷ R. Kraski, *Combating Fake News...*, s. 954. Zob. np. *Germany: Flawed Social Media Law. NetzDG is Wrong Response to Online Abuse*, 14.02.2018 r., dostęp pod adresem: <https://www.hrw.org/news/2018/02/14/germany-flawed-social-media-law> (data dostępu: 05.07.2024 r.). Human Rights Watch przestrzegała, że nowe niemieckie przepisy mogą w praktyce prowadzić do nieuzasadnionego cenzurowania treści w internecie. Zob. też I. McMillan, *Enforcement Through the Network: The Network Enforcement Act and Article 10 of the European Convention on Human Rights*, *Chicago Journal of International Law* 2019, vol. 20, no. 1.

⁷⁹⁸ S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych...*, s. 113.

⁷⁹⁹ Ibid., s. 114-115.

⁸⁰⁰ Z. Radwański, *Koncepcja praw podmiotowych...*, s. 7. Jak tłumaczą to T. Grzeszak i B. Janiszewska: specyficzna konstrukcja z art. 24 § 1 k.c. oparta jest na rozdzieleniu sfery naruszenia dobra (osobistego) oraz naruszenia prawa (osobistego), przy czym w przypadku ostatniego z tych naruszeń istotne znaczenie uzyskuje czynnik bezprawności, jako że z wykładni art. 24 § 1 *in fine* k.c. wywodzi się, iż do naruszenia prawa osobistego nie dochodzi wówczas, gdy naruszenie dobra osobistego nie jest bezprawne, zaś okoliczności uchylające bezprawność naruszenia są precyzowane przez naukę prawa i orzecznictwo – tak: T. Grzeszak, B. Janiszewska, *O odpowiedzialności portalu informacyjnego – cz. II. Zagadnienia prawne w praktyce SN*, *MoP* 2017, nr 23, s. 1259.

⁸⁰¹ Z. Radwański, *Koncepcja praw podmiotowych...*, s. 8.

spowoduje ono jednocześnie naruszenie prawa podmiotowego, choć stanie się tak zwykle w przypadkach naruszenia⁸⁰².

W doktrynie formułuje się trafne zarzuty co do „mieszania” w polskim orzecznictwie przesłanki naruszenia i przesłanki bezprawności. T. Grzeszak i B. Janiszewska wskazują, na gruncie sprawy dotyczącej naruszenia czci, że: „(...) w stanowiskach sądów widoczne jest niejednokrotnie swoiste zacieranie się granic między ustaleniem – odrębnym w modelu normatywnym – faktów w rozumieniu art. 6 KC, czyli naruszenia dobra osobistego oraz braku bezprawności tego naruszenia. U podstaw tej tendencji leży, jak się wydaje, wynikające z całościowej oceny sprawy przekonanie, że ostatecznie ochrona czci powinna ustąpić przed wartościami związanymi z wolnością słowa i prawem do informacji. W rezultacie oddalenie powództwa bywa opatrywane uzasadnieniem w istocie pomniejszającym znaczenie ustalenia naruszenia, że zdaniem sądu, do naruszenia czci nie doszło, a jeśli nawet uznać, iż takie naruszenie miało miejsce, to nie było ono bezprawne.”⁸⁰³. Przykładowo w jednym z wyroków w uzasadnieniu Sąd Najwyższy wskazywał, że „[b]rak bezprawności, niezależnie od innych przyczyn (...), wyklucza też uznanie takiego działania za naruszające dobra osobiste powódki (...)”, co prowadzi do konkluzji, iż w rozumowaniu Sądu zaciera się granica między przesłanką naruszenia dobra oraz przesłanką bezprawności działania sprawcy naruszenia⁸⁰⁴. Choć „zmieszanie” oceny spełnienia tych dwóch przesłanek ochrony dóbr osobistych w opisanych wyżej sytuacjach nie ma znaczenia dla rezultatu, sąd bowiem odmawia ochrony dóbr osobistych, to jednak prawidłowo przeprowadzona ocena konieczności uruchomienia prawnej ochrony dóbr osobistych wymaga wyraźnego ich rozgraniczenia i analizy w ustalonej z góry kolejności: nie można bowiem mówić o bezprawności naruszenia, gdy nie dojdzie wpierw do uznania, że naruszenie rzeczywiście miało miejsce.

Podobne problemy dotyczą również rozgraniczenia przesłanki istnienia dobra osobistego od przesłanki bezprawności naruszenia dobra osobistego. Przykładowo J.

⁸⁰² A. Cisek, *Dobra osobiste...*, s. 71. Jak pisze Autor: „Nie może to jednak prowadzić do tak kategorycznych twierdzeń jak te, których autorem jest A. Szpunar, iż każde naruszenie dóbr osobistych powinno być uznane zasadniczo za bezprawne, albowiem sprawca narusza prawa podmiotowe innej osoby. Takie postawienie problemu może wynikać z nieodróżniania naruszenia dobra osobistego od naruszenia prawa podmiotowego osobistego.”

⁸⁰³ T. Grzeszak, B. Janiszewska, *O odpowiedzialności portalu informacyjnego – cz. II...*, s. 1260.

⁸⁰⁴ M. Czajkowska-Dąbrowska, *Roszczenie o zadośćuczynienie...*, s. 25, uwagi na tle wyroku SN z 17.09.2004 r., V CK 55/04, LEX nr 590005. Autorka jako przykład trudności w rozróżnieniu przesłanki naruszenia od przesłanki bezprawności podaje również wyrok SN z 23.03.2004 r., V CK 376/03, LEX nr 183799.

Wierciński twierdzi, że gdy potencjalnie zniesławiający zarzut okazuje się prawdziwy, to należy uznać, że nie istnieje dobro osobiste (w tym wypadku w postaci czci), które mogłoby podlegać ochronie – nie dochodzi zatem w ogóle do badania spełnienia przesłanki naruszenia dobra osobistego, ani bezprawności naruszenia. Jak wskazuje: „Postępując haniebnie (np. kradnąc, biorąc łapówki, mordując), jednostka sama pomniejsza swoje dobro, tak że w tym zakresie przestaje ono istnieć. Nie każdy jest jednakowo godny czci. Jeżeli dobro w danym zakresie nie istnieje, to nie może zostać naruszone. Nie można skutecznie domagać się ochrony dobra, które nie istnieje.”⁸⁰⁵. Z tym poglądem nie mogę się zgodzić. W moim przekonaniu, posługując się przytoczonym przez J. Wiercińskiego przykładem, dobro osobiste w postaci czci przysługuje każdemu człowiekowi w tym samym zakresie, niezależnie od sposobu jego postępowania (niezależnie od np. dokonanej kradzieży), a intuicyjny rezultat analizy przytoczonego przykładu w postaci odmowy udzielenia prawnej ochrony dóbr osobistych nie wynika z braku spełnienia przesłanki istnienia dobra osobistego w postaci czci, a braku bezprawności naruszenia⁸⁰⁶.

4.1. Wolność badań naukowych i debaty historycznej

Wobec obecnego dziś zjawiska kryzysu informacyjnego, spowodowanego dużą ilością *fake newsów* w debacie publicznej, bez trudu rozpowszechnianych za pomocą mediów społecznościowych, pojawia się pytanie o prawne możliwości przeciwdziałania ich negatywnym skutkom⁸⁰⁷ – w tym o zasadność stosowania prawnych środków w celu „instytucjonalizacji prawa do prawdy”⁸⁰⁸. W ostatnich czasach wzrosła liczba spraw o ochronę dóbr osobistych, w których sądy rozpatrują przypadki naruszenia dóbr osobistych wypowiedziami dotyczącymi zdarzeń historycznych, co może wynikać ze

⁸⁰⁵ J. Wierciński, Niemajątkowa ochrona czci..., s. 124.

⁸⁰⁶ Tak przykładowo wyrok SN z 19.01.2000 r., II CKN 670/98, LEX nr 51058.

⁸⁰⁷ W kontekście cywilnoprawnej ochrony dóbr osobistych jednocześnie pojawia się pytanie o dopasowanie istniejącej koncepcji ochrony dóbr osobistych do nowej rzeczywistości, w której skala dezinformacji i łatwości, z jaką rozpowszechniane są informacje nieprawdziwe przybiera rozmiar trudny dotąd do wyobrażenia. W tym kontekście zob. A. Nowak-Gruca, Wybrane problemy ochrony dóbr osobistych w epoce postprawdy, *Studia Prawa Prywatnego* 2022, nr 3, s. 79-97.

⁸⁰⁸ K. Dobrzeńcki, A. Hrehorowicz, Czy instytucjonalizacja „prawa do prawdy” jest receptą na kryzys informacyjny? *Zeszyty Naukowe Instytutu Administracji Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Gubernaculum et Administratio, Historia, Prawo, Administracja* 2021, tom 1, nr 2, s. 47-62. Autorzy, jako przykłady działań prawnych podjętych w celu realizacji prawa do prawdy, podają: prawa pamięci, stojące na straży prawdy historycznej, kryminalizację „mowy nienawiści” oraz działania prawne wymierzone w procesy masowej dezinformacji – *ibid.*, s. 56-57. Z drugiej strony zasadnym wydaje się postawienie pytania czy w zakresie wolności słowa mieści się również prawo do formułowania wypowiedzi nieprawdziwych – o problemie pisze G. Maroń, Fact-checking a wolność słowa, *Radca Prawny. Zeszyty Naukowe* 2022, nr 1, s. 90 i n.

stosunkowo szerokiego zakresu ochrony jakiej skłonne są udzielać sądy powodom, którzy powołują się na naruszenie prawa do podtrzymywania dobrej pamięci o osobie bliskiej, a także generalnego wzrostu popularności powództw o ochronę dóbr osobistych – w tym związanych z ochroną czci żyjących „postaci historycznych”⁸⁰⁹. W tym miejscu pragnę postawić pytanie, czy sądy cywilne w ogóle są uprawnione do oceny (a może nawet kontroli) wypowiedzi na temat określonych zdarzeń i postaci historycznych, a jeśli tak, to czy ocena taka może zostać przeprowadzona w ramach postępowania o ochronę dóbr osobistych⁸¹⁰. Z pytaniem wiąże się też zagadnienie okoliczności, które w tym przypadku będą wyłączały bezprawność ewentualnego naruszenia cudzych dóbr osobistych i kwestia tego, czy sądy mogą wymagać dowodu na prawdziwość podnoszonych twierdzeń, czy też wymóg ten jest za daleko idący⁸¹¹. Podobnie jak w innych analizowanych w ramach tej pracy zagadnieniach, w tym przypadku mamy do czynienia ze zderzeniem wartości, np. w postaci do dobrej pamięci o zmarłym z jednej strony i wolności słowa oraz wolności działalności naukowej z drugiej.

Pierwsze sprawy o ochronę dóbr osobistych dotyczące wypowiedzi na temat zdarzeń (czy postaci) historycznych dotyczyły formułowania oskarżeń o kolaborację z niemieckim okupantem, zaś podstawowym kryterium oceny bezprawności, które przyjmowały sądy przy rozpatrywaniu tego typu spraw była prawdziwość zarzutów formułowanych przez autorów spornych publikacji⁸¹².

⁸⁰⁹ Tak: *L. Jurek*, Wolność debaty historycznej a ochrona dóbr osobistych w orzecznictwie sądów polskich i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *Studia Prawa Prywatnego* 2013, nr 2, s. 41.

⁸¹⁰ Zob. *A. Mężykowska*, Skargi dotyczące zniekształcania historii – ochrona dóbr osobistych pokrzywdzonych w przestępstwach negacjonizmu w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka [w:] *P. Grzebyk* (red.), *Odpowiedzialność za negowanie zbrodni międzynarodowych*, Warszawa 2020, s. 101, która wskazuje, że przepisy krajowych systemów prawnych mające na celu zachowanie pamięci historycznej chronią interes publiczny, poza zakresem ochrony pozostawiając indywidualne interesy prawne (dostęp: https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2021/07/ZbrodnieMiedzynarodowe_PLwww.pdf, data dostępu: 16.09.2024 r.). Autorka stoi na stanowisku, że „(...) państwa przypisujące sobie wyłączne prawo do ochrony zbiorowej pamięci historycznej, na ogół nie dają osobom, które mogą poczuć się dotknięte pewnymi wypowiedziami, prawa do indywidualnego dochodzenia naruszonych dóbr.” (ibid., s. 91).

⁸¹¹ Wskazuje się, że w orzecznictwie stopniowo odchodzono od dowodu prawdy, prymat przyznając wolności słowa i swobodzie badań naukowych (o ile badania takie prowadzone są w sposób rzetelny) - tak: *J. Balcarczyk*, Prawo do dobrego imienia postaci historycznej a granice wolności wypowiedzi dotyczące wydarzeń dziejowych, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo*, 2009, tom 308, s. 26 i n. Jak wskazuje w konkluzji artykułu Autorka: „Po analizie aktualnych orzeczeń sądów krajowych, które podążyły drogą wytyczoną orzecznictwem europejskim, uznać należy, iż w przypadku tez historycznych nastąpiła analogiczna sytuacja jak w zakresie tez głoszonych przez dziennikarzy. W zakresie publikacji historycznych zaakceptowano bowiem odejście od konieczności dowiedzenia prawdy obiektywnej głoszonych twierdzeń na rzecz realizacji wolności badań naukowych i głoszenia ich wyników z tym jednakże zastrzeżeniem, iż rzeczone badania były prowadzone zgodnie z zasadami sztuki metodologii historycznej.” (ibid, s. 30).

⁸¹² *L. Jurek*, Wolność debaty historycznej..., s. 42. Zob. np. cytowany przez tego Autora wyrok SN z 12.12.1978 r., IV CR 421/78, *Legalis* nr 21233.

W tym zakresie niezwykle istotne znaczenie ma wyrok Sądu Najwyższego, w którym stwierdził on, że: „Przedmiotem ustalenia Sądu nie może być zaistnienie określonego faktu historycznego i «przesądzenie», z mocą autorytetu orzeczenia sądowego, że określony fakt historyczny miał miejsce. Sąd może czynić ustalenia dotyczące stanu wiedzy historycznej co do określonego faktu. Ten stan wiedzy stanowić będzie ważny punkt odniesienia przy dokonywaniu oceny wypowiedzi różnych osób na temat określonych zdarzeń czy faktów historycznych. Ma to znaczenie szczególne wówczas, gdy dany fakt pozostaje, w świetle aktualnej wiedzy historycznej, sporny. Nie można także skutecznie domagać się orzeczenia przez sąd zakazu wypowiadania się czy głoszenia określonych poglądów odnośnie do faktów historycznych. Pozostawałoby to w sprzeczności z podmiotowym prawem wolności słowa oraz prawem do wyrażania i obrony własnych przekonań.”⁸¹³. W tej sprawie powodowie dochodzili ochrony ich dóbr osobistych, do których naruszenia miało dojść poprzez zanegowanie istnienia i działalności byłej 106 Dywizji Piechoty Armii Krajowej oraz w konsekwencji – zanegowanie faktu przynależności powodów do tej formacji. Sąd Najwyższy uznał, że Sąd Apelacyjny niezasadnie pominął podstawę faktyczną i prawną powództwa, błędnie zakładając, że do oceny materialnoprawnej roszczenia powodów konieczne było ustalenie przez sąd określonego faktu historycznego. To w ocenie Sądu Najwyższego musiało skutkować uchyleniem zaskarżonego wyroku. Orzeczenie to okazało się niezwykle istotne, z uwagi na to, że Sąd Najwyższy wskazał, że wypowiedzi odnoszące się do faktów historycznych nie należą do kategorii wypowiedzi opisowych i nakazał je oceniać według standardów przyjętych w orzecznictwie dla wypowiedzi ocennych⁸¹⁴.

W cytowanym już wyroku Sąd Apelacyjny w Krakowie stwierdził, że „(...) Sąd nie jest właściwym miejscem dla ustalania jakiegokolwiek prawdy naukowej, w tym prawd historycznych, które z natury rzeczy winny być przedmiotem wolnej debaty

⁸¹³ Wyrok SN z 15.11.2000 r., III CKN 473/00, LEX nr 51881.

⁸¹⁴ L. Jurek, *Wolność debaty historycznej...*, s. 44. Podobnie wskazano w uzasadnieniu wyroku SN z 24.02.2004 r., III CK 329/02, OSNC 2005, nr 3, poz. 48, LEX nr 112887: „(...) przedmiotem ustaleń Sądu nie jest zaistnienie określonego faktu historycznego ani «przesądzenie», mocą autorytetu sądowego, że określony fakt historyczny miał miejsce. Sąd może odnosić się do stanu wiedzy historycznej o określonych faktach, przyjmując ten stan jako ważny punkt odniesienia przy dokonywaniu oceny wypowiedzi różnych osób na temat konkretnych zdarzeń czy «postaci historycznych». Nie oznacza to możliwości negowania prawa do wyrażania własnych sądów w odniesieniu do takich zdarzeń i postaci ani nie uprawnia do domagania się sądowych zakazów wypowiadania się lub głoszenia poglądów odnoszących się do faktów lub postaci historycznych. Pozostawałoby to w sprzeczności z podmiotowym prawem wolności słowa oraz prawem do wyrażania i obrony własnych przekonań. Nie byłoby także zgodne z dobrem ogółu ograniczanie możliwości debaty historycznej, uznanie dominujących wersji wydarzeń za obowiązujące i «jedynie słuszne».”.

publicznej.”⁸¹⁵, sprzeciwiając się konstruowaniu dobra osobistego w postaci prawa do kultywowania prawdziwej (niezakłamanej) historii. Jak wskazał w orzeczeniu z 2014 r. Sąd Najwyższy: „Podejmowanie badań wydarzeń historycznych oraz przedstawianie w debacie publicznej ich wyników i subiektywnych ocen wyłącza bezprawność naruszenia dóbr osobistych, jeżeli służy wyjaśnieniu i zrozumieniu tych wydarzeń oraz nie przekracza granic wolności słowa i wypowiedzi. Dotyczy to także dokumentowania wyników badań wydarzeń historycznych, ujawniania rozbieżności treści dowodów osobowych i materiałów źródłowych oraz ustalania ich przyczyn.”⁸¹⁶.

Jedną z ostatnich spraw dotyczących tzw. „procesów o historię”⁸¹⁷, wywołująca przy tym burzliwą debatę publiczną, również poza granicami Polski⁸¹⁸, jest sprawa z powództwa Filomeny Leszczyńskiej przeciwko prof. Janowi Grabowskiemu i prof. Barbarze Engelking. Sprawa dotyczy sposobu przedstawienia w publikacji naukowej pod redakcją obu pozwanych badaczy *Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski*⁸¹⁹ stryja powódki - sołtysa wsi Malinowo w powiecie Bielsk Podlaski. Przyczyną wytoczenia powództwa był krótki fragment publikacji, w którym wskazano, że sołtys wsi Malinowo był współodpowiedzialny za wydanie Niemcom grupy Żydów ukrywających się w lesie. Sąd Okręgowy w wyroku z 9 lutego 2021 r.⁸²⁰ uwzględnił częściowo żądania powódki i (między innymi) zobowiązał pozwanych historyków do usunięcia skutków naruszenia w postaci publikacji oświadczenia. Oddalił żądanie powódki o zasądzenie kwoty 100 tys. zł tytułem zadośćuczynienia. Przede wszystkim Sąd I instancji uznał za niewątpliwie występowanie po stronie powódki legitymacji czynnej do żądania ochrony dobra osobistego w postaci kultu pamięci osoby zmarłej, z uwagi na relacje łączące ją z opisanym w publikacji stryjem⁸²¹. W uzasadnieniu wyroku

⁸¹⁵ Wyrok SA w Krakowie z 23.03.2021 r., I ACa 808/19, LEX nr 3189588.

⁸¹⁶ Wyrok SN z 18.07.2014 r., IV CSK 716/13, OSNC 2015, nr 7-8, poz. 87, LEX nr 1521322.

⁸¹⁷ Określenie powołuję za artykułem: M. Kozubal, Protesty w sprawie procesu o historię, 01.02.2021 r. (aktualizowany 02.02.2021 r.), dostęp pod adresem: <https://www.rp.pl/historia/art8684891-protesty-w-sprawie-procesu-o-historie> (data dostępu: 20.09.2024 r.).

⁸¹⁸ M. Denga, Academic freedom under legal siege: (inter)disciplinary incursions on Holocaust research in Poland, *European Human Rights Law Review* 2021, issue 5, s. 476-481. Autor ocenia, że rozciągnięcie ochrony dóbr osobistych na podstawie art. 24 k.c. na prawo do tożsamości narodowej oraz dobrą pamięć o zmarłych bliskich może prowadzić do sytuacji, w której subiektywne odczucia mogą wyznaczać granice wolności słowa i wolności akademickiej (ibid., s. 477).

⁸¹⁹ B. Engelking, J. Grabowski (red.), *Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski*, Warszawa 2018.

⁸²⁰ Wyrok SO w Warszawie z 09.02.2021 r., III C 657/19, LEX nr 3169942.

⁸²¹ Jednocześnie w uzasadnieniu wyroku Sąd Okręgowy w odniesieniu do żądanej przez powódkę ochrony dobra w postaci prawa do dumy i tożsamości narodowej uznał, że „W ocenie Sądu wyodrębnienie wskazanego dobra w oderwaniu od prawa do dumy narodowej i godności osobistej, jak również kultu pamięci osoby zmarłej wydaje się być nieuprawnione.” – ibid.

wskazano, że rozpatrywanie sporów o charakterze historycznym nie należy do sądów powszechnych. Jednocześnie Sąd Okręgowy wskazał, że choć prawo do wolności naukowej, w tym prowadzenia badań historycznych oraz publikacji jej wyników podlega ochronie prawnej, to jednak ochrona ta nie obejmuje wypowiedzi, które nie poddają się regule rzetelności⁸²². Uznał jednocześnie, że pozwani nie wykazali, że ich działanie nie nosi znamion bezprawności, co znalazło odzwierciedlenie w sentencji orzeczenia.

Sąd Apelacyjny, rozpoznając apelacje wniesione przez obie strony procesu, zmienił wyrok Sądu I instancji i oddalił powództwo w całości⁸²³. Zasadniczym punktem rozważań Sądu Apelacyjnego było to, że rolą sędziego nie jest ocena zdarzeń historycznych, zadaniem sądów zaś nie jest dokonywanie weryfikacji źródeł historycznych⁸²⁴. Sąd Apelacyjny argumentował również m.in., że „poszukiwanie prawdy historycznej wymaga poszerzenia granic swobody wypowiedzi oraz powstrzymywania się przez państwa od zbyt surowych interwencji, zwłaszcza wówczas, gdy wypowiedź służy wyjaśnianiu i zrozumieniu wydarzeń z przeszłości oraz przyczynia się do wymiany idei i opinii istotnych dla społeczeństwa”⁸²⁵.

W odniesieniu do możliwości postawienia wymogu udowodnienia prawdziwości formułowanych wypowiedzi, należy przyznać rację L. Jurkowi, że nakazanie historykowi przeprowadzania dowodu prawdy swoich twierdzeń – rozumianego analogicznie jak w każdej innej sprawie o ochronę dóbr osobistych – stawiałby go automatycznie na pozycji znacznie gorszej niż pozostałych uczestników debaty publicznej oraz istotnie

⁸²² Jak wskazano w uzasadnieniu: „(...) Możliwość przedstawienia w książce (...) wersji wydarzeń jedynie E. D. (1), jako osoby już nie żyjącej, przy zestawieniu prawa powódki do kultu pamięci członka jej rodziny, nie poddaje się regule proporcjonalności ochrony praw podmiotowych stron. Pozwani publikując przedmiotową książkę, której niewątpliwie przyświecał szczytny cel, nie mogą zostać zwolnieni z zachowania zasad należytej staranności przy podawaniu informacji o innych osobach, nawet w sytuacji, gdy pomyłka ta dotyczy opisu zachowania stryja powódki wobec (...), zajmującego kilka liniiek.” – *ibid.*

⁸²³ Wyrok SA w Warszawie z 16.08.2021 r., I ACa 300/21 (niepubl.).

⁸²⁴ A. Gliszczyńska, M. Górski, *Badacze historii w sali sądowej. Głosa do wyroku SA w Warszawie z 16.08.2021 r., I ACa 300/21, PiP 2022, nr 11, s. 163. O zjawisku „jurydyzacji historii” pisze A. Radwan, Między negacjonizmem a dyfamacją. Ustawodawca jako moderator dyskusji o przeszłości [w:] A. Radwan, M. Berent (red.), Prawda historyczna a odpowiedzialność prawna za jej negowanie lub zniekształcanie, Warszawa 2019, s. 81–133. Zob. również A. Pyrzyńska, F. Rakiewicz, O należytej staranności uczestnika debaty publicznej o przeszłości [w:] J. Haberko, J. Grykiel, K. Mularski (red.), *Ius civile vigilantibus scriptum est. Księga jubileuszowa Profesora Adama Olejniczaka*, Warszawa 2022 (dostęp elektroniczny Legalis, data dostępu: 20.09.2024 r.).*

⁸²⁵ *Ibid.*, s. 165. O sprawie pisze również A. Gliszczyńska-Grabias, *Prawo i pamięć. O prawnych aspektach odniesień do przeszłości*, PiP 2023, nr 12, s. 3-31. Autorka wskazuje, że choć Sąd Apelacyjny w tej sprawie słusznie odmówił wnikania w kwestię ustalania faktów historycznych, to sprawa uwidoczniła możliwość aktywnego wpływania na pamięć historyczną za pomocą litygacji, którą Autorka zalicza do powództw określanych jako SLAPP (s. 21) – o powództwach tych piszę szerzej w rozdziale IV par. 4.2. pracy.

ograniczałyby możliwość badań nad historią najnowszą⁸²⁶. Trafnie wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Warszawie, wskazując, że „Debata historyczna powinna być szeroko otwarta zwłaszcza gdy chodzi o dziedziny, w których ustalenie prawdy jest nadal przedmiotem badań historyków. Wypływa stąd obowiązek państwa, aby powstrzymało się od zbyt pochopnych i surowych interwencji, szczególnie gdy wypowiedź służy wyjaśnieniu i zrozumieniu wydarzeń z przeszłości oraz przyczynia się do wymiany idei i opinii istotnych w społeczeństwie.”⁸²⁷.

W odniesieniu do wolności historycznej na tle orzecznictwa ETPC, należy odnieść się do wyroku w sprawie Lehideux i Isorni przeciwko Francji⁸²⁸, choć należy zaznaczyć, że sprawa dotyczyła nałożonej na skarżących sankcji karnej, a nie cywilnej. W sprawie chodziło o zamieszczenie w dzienniku *Le Monde* ogłoszenia, w którym pozytywnym świetle przedstawiono postać marszałka Francji Philippe’a Pétain’a, szefa rządu Vichy, skazanego przez Trybunał Stanu za kolaborację z III Rzeszą⁸²⁹. Autorzy

⁸²⁶ L. Jurek, Wolność debaty historycznej..., s. 52. Zob. też cytowany przez tego Autora wyrok SA w Warszawie z 29.11.2011 r., VI ACa 251/11 (niepubl.) w zakresie, w jakim dotyczy dowodu prawdy w sprawach z tzw. „elementem historycznym”. Wydaje się, że na tym samym stanowisko stanął Sąd Okręgowy w Warszawie w sprawie dotyczącej ochrony dóbr osobistych w postaci prawa do kultywowania dobrej pamięci o zmarłym krewnym (wyrok SO w Warszawie z 21.02.2022 r., I C 1231/20, LEX nr 3337583), w której powodowie wskazywali, że dobro to zostało naruszone wskutek publikacji materiału prasowego formułującego zarzuty pod adresem zmarłego. Sąd Okręgowy oddalił powództwo, wskazując, że naruszenie dóbr osobistych nie było bezprawne. Sąd w uzasadnieniu wyroku wskazał, że przedmiotem postępowania nie jest ustalenie prawdy historycznej, ale ocena czy pozwana przekroczyła granice swobody i wolności wypowiedzi dotyczących działalności przodka powodów, a przez to naruszyła ich dobra osobiste. Sąd doszedł do przekonania, że pozwana zgromadziła obszerny materiał źródłowy i dokonała jego krytycznej oceny, a rozbieżności w ocenach historyków decydują o tym, że spornej publikacji nie można przypisać cechy nieprawdziwości. Podobnie jak wykazanie prawdziwości zarzutu nie stanowi koniecznej przesłanki wyłączenia odpowiedzialności dziennikarza, tak samo nie można wymagać od historyków ujawniania jedynie faktów znajdujących zgodne potwierdzenie we wszystkich dostępnych źródłach, stanowiłoby to bowiem przeszkodę dla swobodnego prowadzenia prac badawczych.

⁸²⁷ Wyrok SA w Warszawie z 23.07.2009 r., I ACa 275/09, Apel.-W-wa 2012, nr 1, poz. 1, LEX nr 1237723. Zob. również wyrok SA w Białymstoku z 09.12.2016 r., I ACa 673/16, LEX nr 2208311, w sprawie dotyczącej naruszenia dóbr osobistych spowodowanego zamieszczeniem w książce opisu okoliczności i przyczyn wydania wyroku śmierci na A. N. (wuj powódki), za współpracę z powojenną władzą komunistyczną oraz za członkostwo w Polskiej Partii Robotniczej. Sąd Apelacyjny, rozważając okoliczności, które na swą obronę przedstawiał pozwany, jak się wydaje prawidłowo dokonał rozróżnienia przesłanki naruszenia dóbr osobistych oraz bezprawności naruszenia oraz okoliczności, które spełnienie tych przesłanek mogą zniweczyć. Sąd prawidłowo zastanawiał się nad rzetelnością, z jaką przygotowana była sporna publikacja – i wobec braku przekonujących dowodów przedstawianych przez stronę pozwaną, które miałyby wykazać zachowanie tej rzetelności, trafnie stwierdził, że nie można mówić o wyłączeniu bezprawności naruszenia.

⁸²⁸ Wyrok ETPC(WI) z 23.09.1998 r. w sprawie Lehideux i Isorni przeciwko Francji, skarga nr 24662/94, Legalis nr 135289, orzeczenie cyt. za: L. Jurek, Wolność debaty historycznej..., s. 55 oraz A. Pietruszka, Zmiany ustawy o IPN..., s. 1316. Orzeczenie zostało wydane w składzie Wielkiej Izby i aż pięciu sędziów zgłosiło zdania odrębne. Zob. też wyrok ETPC z 29.06.2004 r. w sprawie Chauvy i inni przeciwko Francji, skarga nr 64915/01, LEX nr 378155 oraz wyrok ETPC z 21.09.2006 r. w sprawie Monnat przeciwko Szwajcarii, skarga nr 73604/01, LEX nr 264849.

⁸²⁹ Tekst był podzielony na kilka części, z której każda zaczynała się od słów: „Mieszkańcy Francji, macie krótką pamięć, jeśli zapomnieliście...”, np.: „Mieszkańcy Francji, macie krótką pamięć, jeśli

ogłoszenia (skarżący) opowiedzieli się za tzw. „teorią podwójnej gry”, zgodnie z którą, marszałek będąc oficjalnie sojusznikiem III Rzeszy, potajemnie wspierał aliantów (która to teoria miała zostać odrzucona przez francuskich i zagranicznych historyków)⁸³⁰. Obaj skarżący byli członkami stowarzyszeń, których statutowym celem była rehabilitacja marszałka Pétain’a. Autorzy ogłoszenia zostali skazani na symboliczną karę w wysokości jednego franka za publiczną obronę zbrodni kolaboracji z wrogiem. Rozpatrując sprawę, Trybunał stwierdził, że nie jest jego zadaniem rozstrzygnięcie kwestii, będącej częścią toczącej się wśród historyków debaty na temat przedmiotowych wydarzeń i ich interpretacji. Kwestia ta nie należy do kategorii wyraźnie ustalonych faktów historycznych (takich jak Holokaust) i nie wydawało się, by skarżący próbowali zaprzeczyć temu, co sami określali w swojej publikacji jako „nazistowskie okrucieństwa i prześladowania” lub „niemiecką wszechmoc i barbarzyństwo”. Opisuując politykę Philippe’a Pétain’a jako „niezwykle zręczną”, autorzy tekstu popierali raczej jedną ze sprzecznych teorii w debacie na temat roli szefa rządu Vichy, tzw. „teorię podwójnej gry”⁸³¹. Trybunał zwrócił również uwagę na to, że przedstawienie marszałka Pétain’a w korzystnym świetle nie mogło być zaskakującym, biorąc pod uwagę, że autorzy należeli do legalnie działających stowarzyszeń, których zadaniem była rehabilitacja marszałka Pétain’a⁸³². Ostatecznie ETPC stwierdził, że w sprawie doszło do naruszenia art. 10 EKPC. Trybunał uznał skazanie wyrokiem karnym za nieproporcjonalne i niekonieczne w demokratycznym społeczeństwie i – co istotne – zwrócił uwagę na istnienie innych dostępnych środków prawnych, w tym w szczególności środków cywilnych⁸³³.

Można zatem uznać, że w świetle orzecznictwa ETPC formułowanie opinii będące elementem debaty historycznej nie powinno być penalizowane (z wyjątkiem jasno ustalonych faktów historycznych, takich jak Holokaust), a ewentualna odpowiedzialność za takie wypowiedzi powinna być egzekwowana na drodze postępowania cywilnego, bez

zapomnieliście..., że, będąc więźniem wroga, Philippe Pétain był ścigany na rozkaz Charlesa de Gaulle’a za zdradę swojego kraju, podczas gdy zrobił wszystko, co mógł, aby go ocalić.” (tłum. własne).

⁸³⁰ *L. Jurek*, Wolność debaty historycznej..., s. 55. Zob. pkt 53 wyroku ETPC: “There is no doubt that, like any other remark directed against the Convention’s underlying values (see, *mutatis mutandis*, the *Jersild v. Denmark* judgment of 23 September 1994, Series A no. 298, p. 25, § 35), the justification of a pro-Nazi policy could not be allowed to enjoy the protection afforded by Article 10. In the present case, however, the applicants explicitly stated their disapproval of «Nazi atrocities and persecutions» and of «German omnipotence and barbarism». Thus they were not so much praising a policy as a man, and doing so for a purpose – namely securing revision of Philippe Pétain’s conviction – whose pertinence and legitimacy at least, if not the means employed to achieve it, were recognised by the Court of Appeal.”.

⁸³¹ Zob. pkt 47 wyroku.

⁸³² Zob. pkt 56 wyroku.

⁸³³ Zob. pkt 57-58 wyroku.

zaangażowania organów ścigania⁸³⁴. W przeciwnym wypadku – państwo może stać się „strażnikiem historii, ustalającym określoną wersję wydarzeń i stosującym represje za przedstawianie innego przebiegu tych wydarzeń”⁸³⁵. Pytanie brzmi, czy to instrumenty prawa cywilnego, w tym w szczególności koncepcja ochrony dóbr osobistych, stanowi właściwy instrument do kontroli wypowiedzi dotyczących wydarzeń historycznych.

Na uwagę zasługuje również orzeczenie w brytyjskiej sprawie *British Chiropractic Association v. Singh*⁸³⁶. Sąd rozpatrywał spór o to, czy powód (brytyjskie stowarzyszenie zrzeszające chiropraktyków) mógł domagać się ochrony prawnej wobec zniesławiającego w ocenie powoda komentarza zamieszczonego w prasie przez pozwanego (naukowca i pisarza naukowego) na temat działalności stowarzyszenia: „Brytyjskie Stowarzyszenie Chiropraktyki twierdzi, że jego członkowie mogą pomóc w leczeniu dzieci z kolką, problemami ze snem i karmieniem, częstymi infekcjami ucha, astmą i długotrwałym płaczem, mimo że nie ma na to ani krzty dowodów. Organizacja ta jest szanowaną twarzą zawodu chiropraktyka, a mimo to radośnie promuje fałszywe metody leczenia”⁸³⁷. Apelacja pozwanego naukowca od wyroku sądu pierwszej instancji okazała się zasadna, brytyjski Sąd Apelacyjny doszedł bowiem do wniosku, że słowa zamieszczone w artykule prasowym należy traktować jako opinię ich autora. Wyrażenie opinii zaś nie powinno być równoznaczne z możliwością zmuszenia autora tej opinii do udowodnienia swych racji przed sądem – sąd podobną możliwość przyrównał do zaproszenia sądu do przekształcenia się w „orwellowskie ministerstwo prawdy”⁸³⁸. W końcu Sąd Apelacyjny bardzo trafnie przytoczył stanowisko amerykańskiego Sędziego Franka Easterbrooka wyrażone w sprawie *Underwager v. Salter*⁸³⁹, zgodnie z którym: „Kontrowersje naukowe należy rozstrzygać metodami naukowymi, a nie w drodze procesów sądowych. (...) Więcej artykułów, więcej dyskusji, lepsze dane i bardziej

⁸³⁴ A. Pietruszka, Zmiany ustawy o IPN..., s. 1321.

⁸³⁵ Ibid.

⁸³⁶ *British Chiropractic Association v. Singh* [2010] EWCA Civ 350.

⁸³⁷ “The British Chiropractic Association claims that their members can help treat children with colic, sleeping and feeding problems, frequent ear infections, asthma and prolonged crying, even though there is not a jot of evidence. This organisation is the respectable face of the chiropractic profession and yet it happily promotes bogus treatments.” (par. 1, tłumaczenie własne).

⁸³⁸ “The opinion may be mistaken, but to allow the party which has been denounced on the basis of it to compel its author to prove in court what he has asserted by way of argument is to invite the court to become an Orwellian ministry of truth.” (par. 23, tłumaczenie własne).

⁸³⁹ *Underwager v. Salter* 22 Fed. 3d 730 (1994).

satysfakcjonujące modele naukowe – a nie większe odszkodowania – wyznaczają drogę do lepszego zrozumienia otaczającego nas świata.”⁸⁴⁰.

4.2. Zjawisko SLAPP

Analiza zagadnienia przesłanki ochrony dóbr osobistych, jaką jest bezprawność naruszenia, ściśle wiąże się z szeroko komentowanym (w szczególności w ostatnich latach) zjawiskiem SLAPP. Zjawisko SLAPP (ang. *Strategic Lawsuits Against Public Participation*) można przetłumaczyć na strategiczne powództwa zmierzające do stłumienia debaty publicznej (dosłownie: strategiczne pozwy przeciwko partycypacji publicznej). Autorami terminu są amerykańscy profesorowie George William Pring i Penelope Canan, którzy opisali (występujące po 1970 r.) zjawisko SLAPP w książce „SLAPPs: Getting Sued for Speaking Out”⁸⁴¹. Sami autorzy wskazują, że nazwa ma zwrócić uwagę na nowy rodzaj spraw sądowych i zachęcić prawników i polityków do rozpoznania w nich odrębnej i jednolitej kategorii sporów – nazwa ma jednocześnie odzwierciedlić to jaka wspólna przyczyna i skutki łączą tę kategorię spraw⁸⁴². Należy uznać, że Autorzy odnieśli sukces w swych zamierzeniach, ponieważ termin SLAPP jest obecnie powszechnie rozpoznawalny i używany, również poza granicami Stanów Zjednoczonych. Termin ten opisuje działania prawne, m.in. w postaci powództw o ochronę dóbr osobistych, wytaczanych w celu uciszenia krytyki i zniechęcenia do podejmowania kontrowersyjnych czy niewygodnych dla powoda tematów. Obiektem SLAPPów są najczęściej uczestnicy debaty publicznej – dziennikarze, wydawcy, aktywiści, przedstawiciele środowiska naukowego i działacze społeczni. Celem SLAPPów nie jest zatem wygrana w procesie, ale wywołanie tzw. efektu mrożącego (*chilling effect*), czyli zniechęcenia pozwanego do działania – m.in. z uwagi na koszty wiążące się z postępowaniem, długotrwałość procesu i obciążenie psychiczne z tym

⁸⁴⁰ “(...) Scientific controversies must be settled by the methods of science rather than by the methods of litigation. (...) More papers, more discussion, better data, and more satisfactory models – not larger awards of damages – mark the path towards superior understanding of the world around us.” (par. 34, tłumaczenie własne).

⁸⁴¹ G.W. Pring, P. Canan, SLAPPs: Getting Sued for Speaking Out, Filadelfia 1996. Zob. też P. Canan, The SLAPP from a Sociological Perspective, Pace Environmental Law Review 1989, vol. 7, issue 1, s. 23-32; G.W. Pring, SLAPPs: Strategic Lawsuits against Public Participation, Pace Environmental Law Review 1989, vol. 7, issue 1, s. 3-21. Jak wskazano w ostatniej z wymienionych prac (na s. 9), na 228 spraw sądowych przeanalizowanych przez Autorów, 53% z nich było sprawami o zniesławienie (*defamation*).

⁸⁴² G.W. Pring, P. Canan, SLAPPs: Getting Sued..., s. 3. Jak wskazują Autorzy: “We coined the name «strategic lawsuits against public participation» in government, or SLAPPs, to call attention to these cases in an emphatic way, to illuminate simultaneously both their cause and effect, and to encourage lawyers, judges, government leaders, and parties to look beyond labels and deal with them as a new, unitary type of litigation.”.

związane. Częstą cechą postępowań typu SLAPP jest znacząca nierównowaga sił między stronami - stroną wszczynającą postępowanie jest zwykle podmiot posiadający pozycję znacznie silniejszą niż przeciwnik, o większych zasobach organizacyjnych i finansowych. SLAPP może być zatem rozumiane jako postępowanie, które samo w sobie już stanowi pewnego rodzaju dotkliwą sankcję dla osoby, przeciwko której jest prowadzone (*punishment by process*)⁸⁴³. Dyskusja nt. SLAPP na gruncie europejskim zaczęła przybierać na sile w związku ze sprawą zabójstwa maltańskiej dziennikarki Daphne Caruany Galizii w październiku 2017 r.⁸⁴⁴ Spowodowało to zintensyfikowanie rozmów na temat konieczności zmian w prawodawstwie, które miałyby na celu ograniczenie możliwości wytaczania powództw cywilnych i podejmowania innych środków prawnych w zamiarze uciszenia uczestników debaty publicznej.

W polskim orzecznictwie pojawiają się już wprost odniesienia do pojęcia SLAPP. Przykładowo Sąd Okręgowy w Warszawie w uzasadnieniu jednego z wyroków zdefiniował to pojęcie jako powództwa i akcje prawne, których celem jest przeciwdziałanie prasie, aktywistom i różnym podmiotom społecznym w poruszaniu tematów niewygodnych dla władzy, dużych koncernów i osób z establishmentu (tak lokalnego jak i ogólnokrajowego)⁸⁴⁵. Sąd wskazał również, że w prawie polskim możliwe jest zaadaptowanie konstrukcji SLAPP w związku z przepisami o nadużyciu prawa materialnego i procesowego (art. 5 k.c., art. 4¹ k.p.c. oraz art. 226² k.p.c.).

Obecnie o skali zjawiska w Europie informuje m.in. CASE (*Coalition Against Slapps in Europe*) - europejska koalicja organizacji pozarządowych, mająca za cel działanie przeciwko SLAPPom⁸⁴⁶. W raporcie z 2022 r. przygotowanym przez CASE, w którym koalicja przedstawia wyniki analizy ponad 500 spraw, uznanych za SLAPPy z 29 krajów europejskich, Polska pojawia się jako jeden z przykładów jurysdykcji, w której

⁸⁴³ F. Farrington, M. Zabrocka, Punishment by Process: The Development of Anti-SLAPP legislation in the European Union, ERA Forum 2023, vol. 24, s. 521.

⁸⁴⁴ Dziennikarka śledcza i działaczka zajmująca się problemami korupcji, oszustw podatkowych, prania pieniędzy i przestępczości zorganizowanej na Malcie. Przeciwko dziennikarce prowadzono liczne postępowania sądowe (zarówno cywilne jak i karne), mające na celu zmuszenie jej do zakończenia prowadzonej działalności. W 2017 r. zginęła w wyniku podłożenia pod jej samochód ładunku bombowego. Parlament Europejski w 2019 r. przyjął rezolucję, w której wyraził głębokie zaniepokojenie co do uczciwości i wiarygodności dochodzeń w sprawie zabójstwa dziennikarki – zob. Rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 18 grudnia 2019 r. w sprawie praworządności na Malcie po ujawnieniu najnowszych informacji w sprawie morderstwa Daphne Caruany Galizii (2019/2954(RSP)) (Dz.Urz.U.E.C 2021 Nr 255, poz. 22).

⁸⁴⁵ Wyrok SO w Warszawie z 12.07.2022 r., XXII GW 155/22, LEX nr 3613852. Wydaje się przy tym, że Sąd nieprecyzyjnie wyjaśnił dlaczego w rozpoznawanej sprawie pozew nie nosi znamion pozwu SLAPP – Sąd w uzasadnieniu wskazał bowiem, że ponieważ w spornym artykule doszło do wprowadzenia czytelników w błąd, to pozew nie może zostać zakwalifikowany jako SLAPP.

⁸⁴⁶ <https://www.the-case.eu/about/>, data dostępu: 04.07.2024 r.

SLAPPy stanowią istotny problem⁸⁴⁷ - biorą pod uwagę liczby bezwzględne, w Polsce odnotowano w latach 2010-2021 najwięcej SLAPPów w Europie⁸⁴⁸. Zjawisko przyjmuje różne postaci, lecz w Polsce najczęściej są to właśnie pozwy o ochronę dóbr osobistych (obok prywatnych aktów oskarżenia o przestępstwo zniesławienia na podstawie art. 212 kodeksu karnego⁸⁴⁹ lub przestępstwo zniewagi na podstawie art. 216 k.k.)⁸⁵⁰. Organizacja w raporcie z 2022 r. wskazuje, że w przypadku Polski wiele powództw wytaczanych jest przez osoby związane ze środowiskiem politycznym⁸⁵¹, w raporcie zwrócono uwagę m.in. na przypadek powództw przeciwko Gazecie Wyborczej i jej wydawcy – Agorze, które (zgodnie z treścią raportu) w dużej mierze wytaczane były przez polityków Prawa i Sprawiedliwości⁸⁵². W raporcie wspomniano również o pozwie o ochronę dóbr osobistych partii Prawo i Sprawiedliwość w postaci dobrego imienia oraz wiarygodności przeciwko profesorowi Wojciechowi Sadurskiemu⁸⁵³. W sprawie chodziło o wypowiedź pozwanego opublikowaną na portalu społecznościowym w kontekście użytego w wypowiedzi sformułowania „zorganizowana grupa przestępcza”, odnoszącego się do partii. Sądy obu instancji odmówiły uwzględnienia żądań powoda z uwagi na brak bezprawności naruszenia, słusznie wskazując, że swoboda wypowiedzi w sporze publicznym, w tym zwłaszcza sporze politycznym, powinna być pojmowana bardzo szeroko, w imię zasady wolności debaty publicznej. Sąd Najwyższy odmówił przyjęcia do rozpoznania skargi kasacyjnej złożonej przez stronę powodową, wskazując w uzasadnieniu postanowienia, że w odniesieniu do polityków (a także partii politycznych), dopuszczalne jest używanie ostrzejszych słów i ocen, zaś granicę, której nie można naruszyć stanowi godność człowieka⁸⁵⁴.

Do zjawiska SLAPP odwołał się również ETPC – po raz pierwszy w wyroku z 15 marca 2022 r. ws. przeciwko Rosji⁸⁵⁵. Sprawa dotyczyła pozwu wniesionego przez

⁸⁴⁷ *Shutting Out Criticism: How SLAPPs Threaten European Democracy. A report by The Coalition Against SLAPPs in Europe (CASE)*, marzec 2022 r., dostęp pod adresem: <https://www.the-case.eu/wp-content/uploads/2023/04/CASEREportSLAPPsEurope.pdf> (data dostępu: 04.07.2024 r.). Zob. też D. Bychawska-Siniarska, A. Gliszczyńska-Grabias, Polska niechlubnym liderem SLAPP-ów, 11.04.2024 r., dostęp pod adresem: <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art40146201-bychawska-siniarska-glisczynska-grabias-polska-niechlubnym-liderem-slapp-ow> (data dostępu: 06.07.2024 r.).

⁸⁴⁸ *Shutting Out Criticism: How SLAPPs Threaten...*, s. 22.

⁸⁴⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 ze zm.).

⁸⁵⁰ Z. Nowicka, Instrumenty ochrony przeciwko SLAPP-om w polskim postępowaniu cywilnym (analiza zagadnienia na tle projektowanych regulacji EU), PiP 2024, nr 1, s. 76.

⁸⁵¹ *Shutting Out Criticism: How SLAPPs Threaten...*, s. 54 raportu.

⁸⁵² Ibid., s. 19 raportu.

⁸⁵³ Ibid., s. 42 raportu. Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 18.06.2020 r., II C 21/19, LEX nr 3045079.; wyrok SA w Warszawie z 06.11.2020 r., V ACa 417/20, LEX nr 3303364.

⁸⁵⁴ Postanowienie SN z 21.01.2022 r., I CSK 124/22, LEX nr 3303365.

⁸⁵⁵ Wyrok ETPC z 15.03.2022 r. w sprawie OOO Memo v. Rosja, skarga nr 2840/10, LEX nr 3321065.

Administrację Obwodu Wołgogradzkiego o naruszenie dobrego imienia przeciwko wydawcy portalu internetowego, informującego o życiu polityczno-społecznym w regionie Wołgogradu. Pozew został złożony w związku z publikacją, która miała naruszać „reputację biznesową” podmiotu publicznego, sądy krajowy uwzględniły żądanie powoda⁸⁵⁶. Najistotniejszym w tym orzeczeniu było uznanie przez Trybunał, że postępowanie o ochronę dobrego imienia wszczęte przez podmiot sprawujący władzę publiczną co do zasady jest pozbawione uzasadnionego celu i tym samym niezgodne z art. 10 EKPC – co stanowi odejście od dotychczasowej linii orzeczniczej, zgodnie z którą Trybunał uznawał, że postępowania wszczęte przez osoby prawne sprawujące władzę publiczną spełniają kryterium celowości⁸⁵⁷. Co ważne, Trybunał w wyroku zwraca uwagę na SLAPP, przywołując komentarz Komisarz Praw Człowieka Rady Europy Dunji Mijatović z 2020 r. „Czas podjąć działania przeciwko SLAPP-om” (*Time to take action against SLAPPs*)⁸⁵⁸. W kontekście krajowym, wyrok ten może stanowić istotną wskazówkę do interpretacji art. 23 i 24 k.c. w zw. z art. 43 k.c. – należy bowiem uznać w świetle tego orzeczenia, że organy władzy publicznej powinny z większą powściągliwością korzystać z możliwości ochrony dobrego imienia przewidzianej w przepisach krajowych⁸⁵⁹.

W Wielkiej Brytanii problem występowania zjawiska SLAPP jest szczególnie zauważalny, a zdaniem niektórych komentatorów jest to wynikiem tego, że tradycyjnie Wielka Brytania słusznie uważana jest za jurysdykcję przyjazną powodom w zakresie dochodzenia roszczeń dotyczących deliktu zniesławienia (np. w porównaniu do warunków panujących w tym zakresie w Stanach Zjednoczonych), i to pomimo zmian jakie miało przynieść *Defamation Act*⁸⁶⁰.

⁸⁵⁶ M. Pilich, Dopuszczalność ochrony dobrego imienia organu państwowego przed naruszeniem w środkach masowego przekazu. OOO Memo przeciwko Rosji, skarga nr 2840/10, wyrok z dnia 15 marca 2022 r. [w:] J. Kosonoga (red.), Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz Orzeczniczy za rok 2022, Warszawa 2023, s. 379.

⁸⁵⁷ Z. Nowicka, Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 15 maja 2022 r., OOO Memo p. Rosji, skarga nr 2840/10, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2023, nr 3, s. 341; 345.

⁸⁵⁸ Z. Nowicka, Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 15 maja 2022 r., OOO Memo p. Rosji, skarga nr 2840/10..., s. 346.

⁸⁵⁹ K. Warecka, Ochrona dóbr osobistych urzędu tylko wyjątkowo. Omówienie wyroku ETPC z dnia 15 marca 2022 r., 2840/10 (OOO Memo), LEX/el. 2022 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 21.09.2024 r.).

⁸⁶⁰ B. King-Martin, *The Defamation Act...*, s. 69.

Sprawą, jaką można byłoby nazwać „zwiastunem” sporów SLAPP w Wielkiej Brytanii⁸⁶¹, była tzw. *McLibel case*⁸⁶². W sprawie koncern McDonald’s wytoczył powództwo o zniesławienie przeciwko Helen Steel i Davidowi Morris’owi - dwójce działaczy ekologicznych, którzy zdecydowali się na krytykę sieci poprzez dystrybucję ulotek zatytułowanych „Co jest nie tak z McDonald’s?” (ang. *What's wrong with McDonald's?*), opisujących stosowane przez McDonald’s praktyki dotyczące m.in. okrutnego traktowania zwierząt i niszczenia lasów. Podczas procesu koncern korzystał z pomocy wyspecjalizowanych pełnomocników, podczas gdy pozwany działaczom odmówiono pomocy prawnej⁸⁶³. Brytyjski sąd przyznał rację koncernowi, zasądzając od aktywistów na rzecz sieci kwotę 60 tys. funtów rekompensaty (kwota ta została obniżona do 40 tys. funtów przez sąd odwoławczy). Aktywiści zdecydowali się wnieść skargę do ETPC, wskazując na naruszenie przepisów EKPC⁸⁶⁴. Trybunał przyznał rację działaczom, wskazując, że doszło do naruszenia art. 6 i art. 10 Konwencji. Wielka Brytania musiała zapłacić obu skarżącym odpowiednio 20 tys. euro i 15 tys. euro tytułem zadośćuczynienia. Za szczególnie interesujące w tej sprawie uznaje się, że zgodnie z oceną Trybunału, ograniczenia wolności słowa mogą wynikać nie tyle z ustanawianych przez państwo zakazów, ale z braku udzielenia przez państwo niezbędnej pomocy⁸⁶⁵. W kontekście tego sporu zauważa się również, że okoliczność, że (finansowa) możliwość prowadzenia sporu sądowego przez pozwanych może spowodować osiągnięcie przez SLAPP rezultatu odwrotnego do zamierzonego przez powoda, tj. - jak miało to miejsce w sprawie *McLibel* – utratę lub znaczne pogorszenie reputacji powoda w wyniku postępowania⁸⁶⁶.

Wśród spraw, które w ostatnich latach wzbudziły szczególne zaniepokojenie w kontekście SLAPP, wymienia się spory dot. zniesławienia, prowadzone po rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 r. przez rosyjskich oligarchów przeciwko brytyjskim dziennikarzom (sprawa Romana Abramowicha przeciwko HarperCollins Publishers i

⁸⁶¹ F. Donson, *Libel Cases and Public Debate - Some Reflections on whether Europe Should be Concerned about SLAPPs*, *Review of European Community & International Environmental Law* 2010, vol. 19, no. 1, s. 83.

⁸⁶² *McDonald's Corporation v. Steel & Morris* [1997] EWHC 366 (QB).

⁸⁶³ F. Donson, *Libel Cases...*, s. 86.

⁸⁶⁴ Wyrok ETPC z 15.02.2005 r. w sprawie *Steel i Morris v. Wielka Brytania*, skarga nr 68416/01, LEX nr 148018.

⁸⁶⁵ A. Scolnicov, *Supersized Speech - McLibel Comes to Strasbourg*, *Cambridge Law Journal* 2005, vol. 64, no. 2, s. 311.

⁸⁶⁶ Zob. C. Holt, D. Simons, *RICO as a Case-Study in Weaponizing Defamation and the International Response to Corporate Censorship*, *Journal of International Media & Entertainment Law* 2020, vol. 9, no. 1, s. 28.

Catherine Belton⁸⁶⁷ oraz sprawa Jewgienija Prigożyna przeciwko Eliotowi Higginsowi⁸⁶⁸). W Wielkiej Brytanii trwa dyskusja nad możliwością zmian przepisów, które mogłyby zapobiegać zjawisku SLAPP i w większym zakresie umożliwić ochronę wolności słowa⁸⁶⁹, wskazuje się przy tym, że (wg stanu na dzień 1 marca 2024 r.) choć w UE trwa debata nad możliwością wprowadzenia regulacji przeciwdziałającym SLAPP w drodze unijnej dyrektywy, to należy zauważyć, że w żadnym z krajów będących członkami UE nie wprowadzono kompleksowej regulacji przeciwdziałającej SLAPP⁸⁷⁰.

Nie sposób w tym rozdziale nie wspomnieć o unijnej dyrektywie z 11 kwietnia 2024 r. w sprawie ochrony osób, które angażują się w debatę publiczną, przed oczywiście bezzasadnymi roszczeniami lub stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi („strategiczne powództwa zmierzające do stłumienia debaty publicznej”)⁸⁷¹. Zgodnie z preambułą dyrektywy, ma ona na celu przede wszystkim zapewnienie ochrony wszystkim osobom fizycznym i prawnym, które angażują się w debatę publiczną w sprawach leżących w interesie publicznym, w tym dziennikarzom, wydawcom, organizacjom medialnym, sygnalistom i obrońcom praw człowieka, jak również organizacjom

⁸⁶⁷ *Abramovich v. HarperCollins Publishers Ltd i Catherine Belton* [2021] EWHC 3154 (QB), cyt. za: B. King-Martin, *The Defamation Act...*, s. 67. Spór ostatecznie zakończył się zawarciem ugody, zob. oświadczenie wydawcy HarperCollins Publishers Ltd, 22.12.2021 r., dostęp pod adresem: <https://corporate.harpercollins.co.uk/press-releases/putins-people-settlement-reached-in-roman-abramovich-v-harpercollins-and-catherine-belton/> (data dostępu: 03.07.2024 r.). Zob. też C. Tobitt, *Putin’s People journalist and publisher settle Roman Abramovich libel claim*, 22.12.2021 r. (aktualizowany 30.09.2022 r.), dostęp pod adresem: <https://pressgazette.co.uk/news/putins-people-journalist-and-publisher-settle-roman-abramovich-libel-claim/> (data dostępu: 03.07.2024 r.).

⁸⁶⁸ Cyt. za: B. King-Martin, *The Defamation Act...*, s. 67. Choć sprawa ostatecznie została umorzona, pozwany dziennikarz Eliot Higgins przekazał, że koszty sądowe, jakie musiał ponieść w związku ze sporem szacuje na kwotę 70 tys. funtów – zob. S. Seddon, *Yevgeny Prigozhin: UK reviews rules after Wagner head sued journalist*, 25.01.2023 r., dostęp pod adresem: <https://www.bbc.com/news/uk-64400057> (data dostępu: 03.07.2024 r.).

⁸⁶⁹ W tym zakresie na uwagę zasługują zmiany przepisów wprowadzone w *Economic Crime and Corporate Transparency Bill (ECCT Act)*, 2023 c. 56, dostęp pod adresem: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/56> (data dostępu: 20.09.2024 r.), które mają na celu ulepszyć standardy ochrony dla pozwanych przed zjawiskiem SLAPP, dotyczącym spraw związanych z przestępstwami gospodarczymi. Zob. komunikat prasowy z 11.09.2023 r. *New plans to stop journalists being silenced by baseless lawsuits*, dostęp pod adresem: <https://www.gov.uk/government/news/new-plans-to-stop-journalists-being-silenced-by-baseless-lawsuits>, data dostępu: 03.07.2024 r.

⁸⁷⁰ Zob. *Policy paper. Economic Crime and Corporate Transparency Act: strategic lawsuits against public participation (SLAPPs)*, dostęp pod adresem: <https://www.gov.uk/government/publications/economic-crime-and-corporate-transparency-act-2023-factsheets/economic-crime-and-corporate-transparency-act-strategic-lawsuits-against-public-participation-slapps> (data dostępu: 03.07.2024 r.).

⁸⁷¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1069 z dnia 11 kwietnia 2024 r. w sprawie ochrony osób, które angażują się w debatę publiczną, przed oczywiście bezzasadnymi roszczeniami lub stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi („strategiczne powództwa zmierzające do stłumienia debaty publicznej”) (Dz.Urz.UE.L 2024 r. poz. 1069). Należy zwrócić uwagę również na wcześniejsze Zalecenie Komisji (UE) 2022/758 z dnia 27 kwietnia 2022 r. w sprawie ochrony dziennikarzy i obrońców praw człowieka, którzy angażują się w debatę publiczną, przed ewidentnie bezpodstawnymi lub stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi („strategiczne powództwa zmierzające do stłumienia debaty publicznej”) (Dz.Urz.UE.L 2022 Nr 138, str. 30).

społeczeństwa obywatelskiego, NGO, związkom zawodowym, artystom, naukowcom i nauczycielom akademickim, przed postępowaniami sądowymi, które są wszczynane przeciwko nim w celu powstrzymania ich od angażowania się w debatę publiczną⁸⁷². Dyrektywa, zgodnie z art. 2 zd. 1, znajdzie zastosowanie do spraw o charakterze cywilnym lub handlowym mających skutki transgraniczne będących przedmiotem postępowania cywilnego, w tym postępowań dotyczących stosowania środków tymczasowych i zabezpieczających oraz powództw wzajemnych, niezależnie od rodzaju sądu lub trybunału. Dyrektywa zobowiązuje państwa członkowskie do wprowadzenia przepisów mających na celu zapobieganie powództwom SLAPP w terminie do 7 maja 2026 r.

Choć, jak wskazano powyżej, dyrektywa dotyczy wyłącznie spraw mających skutki transgraniczne (tj. nie obejmuje ona spraw, w których obie strony mają miejsce zamieszkania lub siedzibę w tym samym państwie członkowskim), to trudno wykluczyć jej możliwy wpływ na pozostałe sprawy mające czysto wewnętrzny charakter (sprawy krajowe), które będą w przyszłości rozpoznawane przez polskie sądy. Zasadnym wydaje się zatem krótkie omówienie najważniejszych postanowień dyrektywy, które mogą okazać się istotne w kontekście stosowania środków ochrony dóbr osobistych w Polsce w przyszłości.

Wydaje się, że w tym kontekście najistotniejszą regulacją jest art. 11 dyrektywy, który ma umożliwić sądom i trybunałom oddalenie roszczeń zmierzających do stłumienia debaty publicznej ze względu na ich oczywistą bezzasadność na jak najwcześniejszym etapie postępowania (tzw. oddalenie na wczesnym etapie)⁸⁷³.

Istotny jest również art. 12 ust. 1 dyrektywy, zgodnie z którym ciężar dowodu, że roszczenie jest zasadne, spoczywa na powodzie, który wytacza powództwo. Zasadnym wydaje się postawienie pytania, czy ww. przepis dyrektywy będzie stanowił przyczynek do dyskusji na temat zasadności funkcjonowania zasady odwróconego ciężaru dowodu co do spełnienia przesłanki bezprawności naruszenia w sprawach o ochronę dóbr osobistych na polskim gruncie.

Wydaje się, że zmiany polskich przepisów w związku z implementacją dyrektywy do krajowego porządku prawnego powinny zatem objąć nie tylko minimalny zakres

⁸⁷² Motyw 6 preambuły dyrektywy 2024/1069.

⁸⁷³ Na gruncie polskich przepisów obowiązuje obecnie art. 191¹ k.p.c., zgodnie z którym sąd może oddalić powództwo na posiedzeniu niejawnym, nie doręczając pozwu osobie wskazanej jako pozwany ani nie rozpoznając wniosków złożonych wraz z pozwem, w przypadku oczywistej bezzasadności powództwa (art. 191¹ § 1-4 k.p.c.).

wynikający z dyrektywy, ale powinny także przewidywać rozwiązania przeciwdziałającego SLAPPom w postępowaniach mających charakter wewnętrzny. Należałoby poddać pod rozagę czy w odniesieniu do postępowań cywilnych, wymagane będą zmiany również na gruncie prawa materialnego, tak, by zapewnić realne środki obrony przed powództwami mającymi charakter SLAPP⁸⁷⁴.

Dyskusja na temat SLAPP i zapobiegania temu zjawisku ma ścisły związek z podejmowanym w pracy tematem – powództwa o ochronę dóbr osobistych stanowią bowiem częstą formę, jaką przybiera działanie mające na celu wywołanie efektu mrozącego. Należy zatem postawić pytanie czy system ochrony dóbr osobistych w obecnym kształcie w wystarczającym stopniu zabezpiecza pozwanych przed postępowaniem, mającym na celu nie tyle uzyskanie rozstrzygnięcia korzystnego dla powoda, ale zniechęcenie pozwanego do podejmowania bądź kontynuacji swojej działalności. Wydaje się, że w przypadku powództw, które zaklasyfikować można jako SLAPP, sądy powinny, w zależności od okoliczności konkretnego przypadku, oddalać powództwa z uwagi na brak bezprawności naruszenia – pytanie czy implementacja do polskiego porządku prawnego przepisów dyrektywy 2024/1069 umożliwi szybsze zakończenie postępowania (np. poprzez wspomniane powyżej oddalenie oczywiście bezzasadnego powództwa już na wczesnym etapie procesu).

5. NADUŻYWANIE ŚRODKÓW PRAWNYCH OCHRONY DÓBR OSOBISTYCH

W ramach koncepcji ochrony dóbr osobistych środki ich ochrony możemy podzielić na dwie kategorie: niemajątkowe i majątkowe środki ochrony. Wśród niemajątkowych środków ochrony wyróżniamy wymienione wprost w art. 24 § 1 k.c. roszczenie o zaniechanie działania zagrażającego dobru osobistemu oraz roszczenie o usunięcie skutków dokonanego naruszenia. Z kolei majątkowymi środkami ochrony będą: roszczenie o zapłatę zadośćuczynienia pieniężnego oraz żądanie zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.

Oprócz wskazanych roszczeń, powszechnie uznaje się, że powodowi w sprawie o ochronę dóbr osobistych przysługuje również roszczenie o ustalenie na podstawie art. 189

⁸⁷⁴ Interesujące propozycje zmian legislacyjnych w związku z obowiązkiem implementacji przepisów dyrektywy 2024/1069 przedstawia Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFPC) – zob. Kierunki zmian prawnych proponowanych w celu wdrożenia dyrektywy w sprawie ochrony przed pozwami typu SLAPP osób angażujących się w debatę publiczną z 26.04.2024 r., dostęp pod adresem: <https://hfpc.pl/aktualnosci/kierunki-zmian-prawnych-dyrektywa-antyslapp> (data dostępu: 19.09.2024 r.).

k.p.c.⁸⁷⁵, choć w przeszłości pogląd ten nie był jednolicie przyjmowany⁸⁷⁶. Możliwość skutecznego dochodzenia roszczenia o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c. uwarunkowana jest istnieniem interesu prawnego po stronie powodowej, przy czym uznaje się, że interes ten będzie istniał w przypadku obiektywnie występującej potrzeby ochrony sfery prawnej powoda, którego prawa zostały lub mogą zostać zagrożone, bądź też co do istnienia lub treści których występuje stan niepewności⁸⁷⁷. Przyjmuje się, że powództwo o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c. wytoczyć można jedynie wówczas, gdy powód nie może skutecznie wytoczyć innego powództwa, tj. jego roszczenie nie podlega ochronie prawnej w oparciu o inną podstawę prawną⁸⁷⁸, a zatem nie przysługuje powództwo „dalej idące” w postaci powództwa o świadczenie. W kontekście ochrony dóbr osobistych, do skorzystania z roszczenia o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c. wystarczy wykazanie zagrożenia dobra osobistego – może ono zarazem okazać się wystarczające do uchylenia zagrożenia lub do zapobieżenia dalszym naruszeniom⁸⁷⁹.

Oprócz powyżej wskazanych środków ochrony dóbr osobistych, przepis art. 24 § 2 k.c. przewiduje także możliwość żądania naprawienia szkody na zasadach ogólnych, jeżeli skutek naruszenia dobra osobistego została wyrządzona szkoda majątkowa – omówienie zagadnień z tym związanych nie mieści się jednak w przyjętym zakresie niniejszej pracy. Ponadto zgodnie z art. 24 § 3 k.c., przepisy art. 24 § 1-2 k.c. nie uchybiają uprawnieniom przewidzianym w innych przepisach, w szczególności w prawie autorskim oraz w prawie wynalazczym – co również pozostaje już poza ramami pracy.

Wydaje się, że zasadniczym problemem, jeśli chodzi o stosowanie środków prawnych ochrony dóbr osobistych, jest brak szczegółowych kryteriów, jakimi należy się posługiwać w ich stosowaniu – w szczególności w kontekście usunięcia skutków naruszenia dóbr osobistych, które (w dosłownym znaczeniu) często w ogóle nie jest możliwe⁸⁸⁰. Coraz częściej zaś wskazuje się na zjawisko nadużywania instrumentów ochrony dóbr osobistych (zarówno majątkowych, jak i niemajątkowych środków ochrony) – również w kontekście pozwów tzw. SLAPP⁸⁸¹ (o zjawisku pisałam w

⁸⁷⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 z późn. zm.).

⁸⁷⁶ Zob. uchwałę SN(7z) z 24.02.1967 r., III PZP 41/66, OSNC 1967, nr 11, poz. 191.

⁸⁷⁷ Wyrok SN z 15.05.2013 r., III CSK 254/12, LEX nr 1353202.

⁸⁷⁸ O.M. Piaskowska, komentarz do art. 189 [w:] O.M. Piaskowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505(39). Tom I, Warszawa 2024, s. 497.

⁸⁷⁹ A. Sylwestrzak, komentarz do art. 24 [w:] M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2024, nb 7 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 21.09.2024 r.).

⁸⁸⁰ Na ten temat szczegółowo wypowiada się K. Zaradkiewicz, Nadużycie środków ochrony..., s. 13-56.

⁸⁸¹ K. Zaradkiewicz, Nadużycie środków ochrony..., s. 41.

rozdziale IV par. 4.2. pracy). Choć brak precyzyjnego określenia kryteriów, na podstawie których dochodzi do zastosowania konkretnego środka prawnej ochrony jest zamierzone przez ustawodawcę i umożliwia dostosowanie środka ochrony do konkretnej sytuacji bez zbędnej kazuistyki rozwiązań prawnych, jednocześnie może prowadzić do wypaczenia ich celu.

5.1. Niemajątkowe środki ochrony

Wśród niemajątkowych środków ochrony dóbr osobistych na gruncie polskich przepisów⁸⁸² wymienić można roszczenie o ustalenie, roszczenie o zaniechanie oraz roszczenie o dopełnienie czynności potrzebnych do usunięcia skutków naruszeń⁸⁸³ (w tym w szczególności w postaci złożenia oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie), przy czym w ramach niniejszej pracy skupiam się na ostatnim ze środków.

Wskazuje się, że sąd, stosując niemajątkowe środki ochrony dóbr osobistych, powinien dążyć do zapewnienia równowagi interesów pokrzywdzonego z jednej strony, aby zapewnić mu najszersze i najbardziej satysfakcjonujące zadośćuczynienie moralne oraz pozwanego z drugiej strony tak, aby z kolei nie stosować wobec niego nadmiernej i nieusprawiedliwionej okolicznościami danego przypadku represji⁸⁸⁴.

Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 1982 r. wskazał, że żądania powoda oparte o art. 24 k.c., jako wynikające z praw niemajątkowych, nie mogą przybrać postaci żądań pieniężnych ani w ogóle żądań majątkowych⁸⁸⁵. Współcześnie ten pogląd musiałby ulec zrewidowaniu. Skuteczne dochodzenie przez powoda roszczenia o dopełnienie czynności potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia bardzo często będzie wiązać się z koniecznością poniesienia przez pozwanego kosztów⁸⁸⁶ - jakie to konkretnie mają być

⁸⁸² Dla porządku należy zaznaczyć, że z uwagi na ograniczone ramy pracy nie analizuję w niej innych niemajątkowych środków ochrony dóbr osobistych, które nie występują w polskich przepisach dotyczących ochrony dóbr osobistych, a są dostępne w innych porządkach prawnych (np. prawo do odpowiedzi - *right of reply*). Zob. W. Vandebussche, Rethinking Non-Pecuniary Remedies for Defamation: The Case for Court-Ordered Apologies, *Journal of International Media & Entertainment Law* 2020-2021, vol. 9, no. 1, s. 124 i n. Nie analizuję też środków, które mogą służyć ochronie dóbr osobistych, a przyznane są na podstawie odrębnych przepisów, np. obowiązek publikacji sprostowania – art. 31a ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1914).

⁸⁸³ A. Sylwestrzak, komentarz do art. 24..., nb 7-9 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 21.09.2024 r.); K. Świątczak, Dobra osobiste osób prawnych..., s. 68.

⁸⁸⁴ Wyrok SN z 17.05.2013 r., I CSK 540/12, OSNC-ZD 2013, nr 4, poz. 85, LEX nr 1371720; wyrok SN z 21.11.2023 r., II CSKP 1913/22, LEX nr 3630958.

⁸⁸⁵ Wyrok SN z 26.11.1982 r., I CR 385/82, LEX nr 8494.

⁸⁸⁶ Jako jeden z przykładów takiego żądania podaje się żądanie wybudowania ekranów akustycznych w przypadku, gdy dobrem zagrożonym/naruszonym przez hałas jest prawo do spokoju - A. Sylwestrzak, komentarz do art. 24..., nb 9 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 21.09.2024 r.).

czynności zależy bowiem od tego, jakie dobro zostało naruszone i jak można doprowadzić do usunięcia skutków naruszenia⁸⁸⁷. Zauważane są potencjalne trudności w określeniu jakie konkretnie czynności mogą zostać zakwalifikowane jako czynności potrzebne do usunięcia skutków naruszenia w rozumieniu art. 24 k.c. – w szczególności, jeśli chodzi o naruszenia wyrządzone w przestrzeni internetowej⁸⁸⁸. Co więcej, okazuje się, iż przykładowo koszt złożenia oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie nierzadko przewyższa przeciętną wysokość zadośćuczynienia w sprawie o podobnych okolicznościach faktycznych, w szczególności w przypadku obowiązku złożenia oświadczenia w formie przekazu telewizyjnego bądź w prasie - w takich sytuacjach może się bowiem pojawiać pytanie o celowość zastosowania takiego środka oraz o to, czy nie stanowi on swoistego nadużycia funkcji środków ochrony dóbr osobistych, a wręcz czy nie jest rodzajem represji wobec osoby odpowiedzialnej⁸⁸⁹. Wydaje się, że na szczególną uwagę w kontekście kosztów związanych z dokonaniem czynności prowadzących do usunięcia skutków naruszenia zasługują sprawy sądowe, w których wskutek naruszenia dóbr osobistych w Internecie sądy uwzględniały żądanie publikacji oświadczenia na stronie głównej strony internetowej – nawet w przypadkach, w których publikacja, która doprowadziła do naruszenia, nie była tam umieszczona⁸⁹⁰.

Z drugiej strony na uwagę zasługują zmiany zasady egzekucji wyroków nakazujących publikację przeprosin (oświadczeń) w wyniku naruszeń dóbr osobistych, dokonane na mocy art. 1 pkt 145 ustawy z 9 marca 2023 r. nowelizującej kodeks postępowania cywilnego⁸⁹¹. Na podstawie art. 1050 § 4 k.p.c. w brzmieniu po nowelizacji, jeżeli w sprawach o naruszenie dóbr osobistych dłużnik nie składa oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie, pomimo wyznaczenia terminu do jego złożenia i zagrożenia mu grzywną, sąd wymierzy dłużnikowi grzywnę do piętnastu tysięcy złotych i nakaze zamieszczenie w Monitorze Sądowym i Gospodarczym na koszt dłużnika ogłoszenia odpowiadającego treści wymaganego oświadczenia i we właściwej dla niego formie. W orzecnictwie wskazuje się, że

⁸⁸⁷ S. Kalus, komentarz do art. 24 [w:] M. Frasz, M. Habdas (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125), Warszawa 2018, s. 129.

⁸⁸⁸ Zob. P. Grzegorzczak, Dopełnienie czynności potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia dobra osobistego, do którego doszło w Internecie, MoP 2015, nr 7, s. 360 i n. i komentowany tam wyrok SN z 14.02.2015 r., II CSK 747/13, OSNC 2016, nr 1, poz. 9, LEX nr 1628912.

⁸⁸⁹ K. Zaradkiewicz, Nadużycie środków ochrony..., s. 23.

⁸⁹⁰ M. Zaremba, Usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych w internecie - analiza orzecznictwa sądowego, PS 2020, nr 6, s. 58 i n. i przywołane tam orzeczenia.

⁸⁹¹ Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023 poz. 614).

wprowadzona przez ustawodawcę zmiana w zakresie regulacji egzekucji czynności niezastępowalnej dłużnika w zakresie usunięcia skutków naruszenia dobra osobistego może doprowadzić do znacznego ograniczenia możliwości osiągnięcia celów ochrony dóbr osobistych za pomocą niemajątkowych środków prawnych i zmieni przewidzianą dla pokrzywdzonych ochronę w ochronę *de facto* iluzoryczną⁸⁹². Negatywne oceny nowelizacji podzielają również przedstawiciele doktryny, wskazując, że publikacja przeprosin w Monitorze Sądowym i Gospodarczym z reguły nie doprowadzi do usunięcia skutków naruszeń dóbr osobistych i pozbawi korzystny dla powoda wyrok znaczenia⁸⁹³.

Europejskie systemy prawne różnią się nie tylko sposobem rozumienia samej struktury koncepcji ochrony dóbr osobistych. Różnice dotyczą również dostępnych środków prawnych, stosowanych w przypadkach wymagających ochrony prawnej. W przypadku roszczeń mających na celu przywrócenie stanu sprzed naruszenia bądź utrzymanie *status quo*, wśród dostępnych w różnych systemach prawnych środków wymienia się np. możliwość wydania sądowego zakazu lub nakazu (*prohibition* i *injunction*) czy sprostowanie lub oświadczenie mające na celu usunięcie skutków naruszeń (*revocation, correction, counter-statement*)⁸⁹⁴. Początki możliwości korzystania ze środków ochrony, które w krajowym systemie określamy mianem niemajątkowych, sięgają tzw. prawa do odpowiedzi (*droit de réponse*) zagwarantowanego na mocy art. 13 francuskiej ustawy o wolności prasy⁸⁹⁵, które to rozwiązanie zostało przejęte również w innych systemach prawnych, w tym np. w niemieckim⁸⁹⁶. Co interesujące, wskazuje się, w przypadku krajów systemu prawa kontynentalnego, to kraje Europy Środkowo-wschodniej przewidują niemajątkowe środki ochrony dóbr osobistych w postaci nakazania przez sąd przeproszenia pokrzywdzonego przez pozwanego⁸⁹⁷.

W prawie niemieckim zauważa się, że dobór środków ochrony dóbr osobistych zależy od charakteru naruszenia – różnica jest zauważalna w szczególności w odniesieniu do naruszeń prawa do prywatności oraz prawa do wizerunku (*right of publicity*). W przypadku naruszenia prawa do prywatności, stosowane środki zwykle ograniczone są do niemajątkowych środków ochrony, tj. np. w postaci publikacji oświadczenia

⁸⁹² Uchwała SN z 03.10.2023 r., III CZP 22/23, OSNC 2024, nr 5, poz. 48, LEX nr 3609802.

⁸⁹³ M. Dziurda, Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz do nowelizacji z 2023 roku, Warszawa 2023, s. 566.

⁸⁹⁴ H. Rösler, Personality Rights... (data dostępu: 01.07.2024 r.).

⁸⁹⁵ Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse, dostęp pod adresem: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006070722> (data dostępu: 15.09.2024 r.).

⁸⁹⁶ H. Rösler, Personality Rights... (data dostępu: 01.07.2024 r.).

⁸⁹⁷ W. Vandenbussche, Rethinking Non-Pecuniary Remedies..., s. 143.

odpowiedniej treści⁸⁹⁸. Zadośćuczynienie za krzywdę przyznawane jest w sytuacji, gdy naruszenie skutkuje poważnymi konsekwencjami dla zdrowia psychicznego i gdy inne środki nie są adekwatne do wagi naruszenia (w tym zakresie przełomowym było cytowane już w pracy orzeczenie Federalnego Trybunału Sprawiedliwości, w którym Trybunał przyznał rekompensatę pieniężną powodowi za bezprawne wykorzystanie jego wizerunku, pomimo iż powód nie doznał żadnej szkody majątkowej⁸⁹⁹). W przypadku naruszeń *right of publicity*, poszkodowany ma możliwość dochodzenia zapłaty odszkodowania lub zapłaty na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu⁹⁰⁰. Tylko w wyjątkowych sytuacjach można dopuścić konieczność ochrony za pomocą zarówno niemajątkowych jak i majątkowych środków ochrony, np. w przypadku komercyjnego wykorzystania wizerunku znanej osoby bez jej zgody, które jednocześnie stanowi naruszenie dóbr osobistych skutkujące cierpieniem psychicznym⁹⁰¹.

5.2. Majątkowe środki ochrony

W tym podrozdziale przede wszystkim pragnę skupić się na środku ochrony majątkowej w postaci zadośćuczynienia. Krótkiego omówienia wymaga jednak przy tym niedawna zmiana art. 448 k.c., wprowadzona ustawą z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw⁹⁰². Przed zmianą art. 448 k.c. wyrażano różne stanowiska co do tego czy istnieje możliwość kumulacji zadośćuczynienia oraz sumy zasądzonej na wskazany cel społeczny. Wskutek nowelizacji pogląd dopuszczający kumulację zdezaktualizował się i obecnie art. 448 § 1 k.c. rozstrzyga wyraźnie, że naruszenie deliktem dóbr osobistych co do zasady uprawnia pokrzywdzonego do żądania albo wyłącznie zadośćuczynienia albo wyłącznie odpowiedniej sumy na wskazany cel społeczny⁹⁰³. Zgodnie z art. 448 § 2 k.c. wyjątkiem, w przypadku którego taka kumulacja jest dopuszczalna, jest naruszenie dóbr osobistych w przypadkach określonych w art. 445 § 1 i 2 (uszkodzenie ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienie wolności oraz skłonienie za pomocą podstępów, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi niezgodnemu) oraz art. 446² k.c.

⁸⁹⁸ A. Lauber-Ronsberg, *The Commercial Exploitation...*, s. 815-816.

⁸⁹⁹ BGH, 14.02.1958 - I ZR 151/56.

⁹⁰⁰ A. Lauber-Ronsberg, *The Commercial Exploitation...*, s. 816.

⁹⁰¹ Ibid. Zob. cytowane przez Autorkę wyrok Wyższego Sądu Krajowego w Monachium - Oberlandesgericht München, 09.03.1995 - 29 U 3903/94.

⁹⁰² Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023 r. poz. 1615).

⁹⁰³ R. Strugała, komentarz do art. 448 [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Wyd. 11, Warszawa 2023, nb 23 (dostęp elektroniczny Legalis, data dostępu: 21.09.2024 r.).

(ciężkie i trwałe uszkodzenia ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia, skutkujące niemożnością nawiązania lub kontynuowania więzi rodzinnej).

Omówienie środka ochrony dóbr osobistych jakim jest zadośćuczynienie należy rozpocząć od krótkiego przedstawienia jak wyglądała możliwość jego przyznania na przestrzeni lat. W pierwotnej wersji kodeksu cywilnego istniała możliwość przyznania zadośćuczynienia pieniężnego wyłącznie w przypadku naruszenia niektórych, wskazanych w art. 444 i 445 k.c. dóbr osobistych. Zgodnie zaś z art. 448 k.c. w jego pierwotnym brzmieniu, w przypadku (umyślnego) naruszenia innych dóbr osobistych, poszkodowany mógł żądać wyłącznie (niezależnie od środków niemajątkowych), by sprawca uiścił odpowiednią sumę pieniężną na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża. Dopiero od wejścia w życie ustawy z 23 sierpnia 1996 r. nowelizującej kodeks cywilny⁹⁰⁴, poszkodowany ma możliwość domagać się zasądzenia na swoją rzecz zadośćuczynienia pieniężnego za naruszenie dobra osobistego.

Na gruncie obecnie obowiązujących przepisów, zgodnie z art. 448 k.c. zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę może być przyznane w razie naruszenia dobra osobistego – przepis nie wskazuje przy tym naruszenie których dóbr osobistych umożliwia żądanie zasądzenia zadośćuczynienia. Sformułowanie tego przepisu nakazuje nam zatem wnioskować, że odnosi się on do wszelkich dóbr osobistych⁹⁰⁵. Przyjęcie tego założenia pozwala również w przekonujący sposób przedstawić relację art. 448 i 445 k.c., w ten sposób, że art. 445 k.c. stanowi normę szczególną wobec ogólnej normy art. 448 k.c., nie jest zaś wyłączną podstawą prawną przyznania zadośćuczynienia w razie naruszenia wymienionych w art. 445 k.c. dóbr osobistych⁹⁰⁶. Obecnie uznaje się też, choć nie wynika to wprost z brzmienia przepisu, że możliwość żądania zadośćuczynienia uzależniona jest od wykazania winy sprawcy naruszenia⁹⁰⁷ (w jakiegokolwiek postaci – również tej najlżejszej *culpa levissima*)⁹⁰⁸. Dalej należy zauważyć, że orzekanie co do zadośćuczynienia wiąże się (słusznie) z szerokim zakresem luzu decyzyjnego sądu,

⁹⁰⁴ Ustawa z dnia 23 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny (Dz.U. 1996 nr 114 poz. 542).

⁹⁰⁵ Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, Zobowiązania – część ogólna, Warszawa 2022, s. 284.

⁹⁰⁶ Ibid., s. 288-291.

⁹⁰⁷ Tak np. wyrok SA w Łodzi z 7.04.2015 r., I ACa 1443/14, LEX nr 1679972; wyrok SN z 13.10.2022 r., II CSKP 121/22, LEX nr 3442190.

⁹⁰⁸ Choć zob. np. L. Jantowski, komentarz do art. 448 [w:] M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2024, nb 6 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 19.09.2024 r.), który wskazuje, że wina nie będzie przesłanką konieczną dla możliwości żądania zadośćuczynienia „w tych szczególnych sytuacjach, gdy sprawca czynu niedozwolonego skutkującego wyrządzeniem szkody niemajątkowej nie będzie odpowiadał na zasadzie winy, ale na innych zasadach, w szczególności na zasadzie ryzyka.”.

zarówno co do oceny spełnienia przesłanek przyznania bądź odmowy przyznania zadośćuczynienia, jak i wysokości zadośćuczynienia (w razie jego przyznania)⁹⁰⁹.

Należy wskazać, że tradycyjnie zadośćuczynienie rozumiane było nie jako wyrównanie (zrównoważenie) krzywdy za pomocą pieniądza (*equivalence*), ale raczej wyłącznie jej złagodzenie, rekompensatę (*satisfaction*)⁹¹⁰. Nie ma mieć charakteru wyłącznie symbolicznego, lecz ma być realnym środkiem pomocy dla poszkodowanego, nie będąc przy tym nadmiernym⁹¹¹. Na przestrzeni lat ukształtowały się dwie zasadnicze funkcje, jaką spełnia zadośćuczynienie: funkcja kompensacyjna oraz represyjna. Pierwsza zakłada, że przyznana tytułem zadośćuczynienia kwota ma stanowić przybliżony ekwiwalent za poniesioną szkodę niemajątkową, zaś według drugiej – zadośćuczynienie ma stanowić formę sankcji dla sprawcy i satysfakcji dla poszkodowanego. Za tą pierwszą opowiadali się przedstawiciele polskiego piśmiennictwa, tacy jak W. Czachórski, S. Garlicki, Z. Radwański czy A. Szpunar⁹¹².

S. Grzybowski opisuje, że w literaturze powojennej nie brakowało poglądów o wątpliwościach ideologicznych, jakie budził koncept zapłaty pewnej sumy pieniędzy za krzywdę moralną (w uzasadnieniu projektu kodeksu cywilnego z 1954 r. znajdowało się stwierdzenie, że brak instytucji zadośćuczynienia za krzywdę moralną w projekcie wynika z niemożności pogodzenia jej z zasadami prawa socjalistycznego)⁹¹³. Przeciwnicy instytucji zadośćuczynienia wskazywali, że jest ona sprzeczna z zasadami moralności socjalistycznej i nie można przy tym uznać za usprawiedliwione uzyskiwanie korzyści majątkowych w zamian za cierpienia ściśle osobiste, które z natury nie dają się ocenić w pieniądzu⁹¹⁴. Przeciwny pogląd dał się zauważyć w orzecznictwie Sądu Najwyższego, w którym dopuszczał on przyznanie zadośćuczynienia w sytuacji uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia⁹¹⁵. Za utrzymaniem instytucji zadośćuczynienia opowiadał się później m.in. Z. Radwański, argumentując, że nie należy

⁹⁰⁹ Zob. np. wyrok TK z 07.02.2005 r., SK 49/03, OTK-A 2005, nr 2, poz. 13 poz. 13, LEX nr 146776, w którym to wyroku Trybunał Konstytucyjny oceniał zgodność z Konstytucją przepisu art. 448 k.c. w części, w jakiej zawiera zwrot: „sąd może przyznać”.

⁹¹⁰ S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych...*, s. 25 i n.

⁹¹¹ J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr...*, s. 78.

⁹¹² A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę...*, s. 78.

⁹¹³ S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych...*, s. 67.

⁹¹⁴ A. Szpunar, *Ochrona dóbr...*, s. 89. Autor zaznacza, że rzeczywistym motywem niechęci do instytucji zadośćuczynienia mogły być również względy fiskalne – w przypadkach, gdy odpowiedzialność za szkodę ponosić miała jednostka gospodarki uspołecznionej.

⁹¹⁵ *Ibid.*, s. 89.

wykluczać wszystkich form instytucji zadośćuczynienia, skoro nie jest to instytucja jednolita i służyła ona interesom różnych klas w różnych okresach historycznych⁹¹⁶.

S. Grzybowski wskazywał na trzy różne stanowiska odnoszące się do instytucji zadośćuczynienia: pogląd opowiadający się za całkowitym wykluczeniem instytucji, stanowisko zgodne z którym zadośćuczynienie dopuszczalne powinno być w oznaczonych prawem sytuacjach (przyjęty na gruncie kodeksu zobowiązań) oraz w końcu pogląd dopuszczający zadośćuczynienie jako zasadę, a wykluczający je tylko w prawem określonych przypadkach. S. Grzybowski opowiadał się za drugim z poglądów, wskazując jednocześnie, że to środki ochrony o charakterze niemajątkowym powinny stanowić główny przedmiot zainteresowania doktryny⁹¹⁷.

Orzecznictwo po II wojnie światowej zajmowało się w zasadzie tylko zagadnieniem zadośćuczynienia pieniężnego, pomijając pozostałe środki ochrony dóbr osobistych i nie formułując zastrzeżeń do samej zasady zadośćuczynienia⁹¹⁸. Jednak w orzeczeniu z 21 kwietnia 1951 r. Sąd Najwyższy wykluczył możliwość żądania zadośćuczynienia pieniężnego w razie śmierci bliskiej osoby na gruncie art. 165 i 166 k.z.⁹¹⁹.

Oczywiście rozwój postrzegania ochrony dóbr osobistych i zmiana w sposobie rozumienia koncepcji są naturalne i pożądane⁹²⁰. Podobnie ma się to do środków prawnych ochrony dóbr osobistych. W ostatnich latach formułowane są jednak poglądy (podobnie jak to się ma do całej koncepcji ochrony dóbr osobistych) o dekompozycji ich środków ochrony – przede wszystkim zadośćuczynienia⁹²¹, choć nie tylko⁹²². Podkreśla

⁹¹⁶ Z. Radwański, Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową w świetle zasad prawa PRL, PiP 1955, z. 7-8, s. 104-105.

⁹¹⁷ S. Grzybowski, Ochrona dóbr osobistych..., s. 70.

⁹¹⁸ Ibid., s. 62-63.

⁹¹⁹ Orzeczenie SN z 21.04.1951 r., C. 25/51, orzeczenie cytuję za: S. Grzybowski, Ochrona dóbr osobistych..., s. 66. Jako mające wpływ na dalszą praktykę S. Grzybowski wskazuje uchwałę 7 sędziów SN, C. 15/51 z 15 grudnia 1951 r., w której Sąd uznał, że nie ma możliwości żądania zadośćuczynienia przez rodzinę zmarłego na podstawie art. 166 k.z., a dopuszczalne jest wyłącznie dochodzenie pod postacią zadośćuczynienia pieniężnego tych szkód majątkowych, których nie można byłoby zasądzić na podstawie art. 162 k.z. – ibid. s. 66.

⁹²⁰ Przykładowo S. Grzybowski w swej monografii wskazywał, że „(...) należy potępiać nie tyle dostrzeganie przez społeczeństwo burżuazyjne majątkowego charakteru pewnych dóbr, np. firmy lub opinii kupieckiej, ile raczej traktowanie mimo to owych dóbr jako dóbr osobistych.” – S. Grzybowski, Ochrona dóbr osobistych..., s. 77.

⁹²¹ K. Palka, O represyjnej (penalnej) funkcji zadośćuczynienia, ZNUJ PPWI 2009, nr 4, s. 121.

⁹²² Ibid., s. 139. Autorka wskazuje, że sądy bywają równie surowe, zasądzając usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych np. przez wyemitowanie przeprosin przed głównym wydaniem wiadomości w kanale pierwszym telewizji publicznej, czy przez publikację przeprosin na jednej z początkowych stron najbardziej poczytnych gazet w Polsce. Ma to stanowić wyraz niechęci do przyznania się do traktowania zadośćuczynienia jako represji.

się, że coraz częściej zadośćuczynienie w orzecznictwie pełni funkcję represyjną (ma charakter penalny)⁹²³.

Określenie wysokości zadośćuczynienia w konkretnym przypadku zawsze stanowiło jeden z trudniejszych problemów w orzecznictwie. J. Panowicz-Lipska wskazywała, że zasadniczymi okolicznościami, które decydują o wysokości zadośćuczynienia jest, z jednej strony, ustalenie wysokości zadośćuczynienia w stosunku do doznanej przez pokrzywdzonego krzywdy, i z drugiej strony, okoliczności modyfikujące wysokość zadośćuczynienia (np. przyczynienie się poszkodowanego)⁹²⁴.

Wątpliwa wydaje się metoda, zgodnie z którą kwota zadośćuczynienia podlega całkowitej indywidualizacji⁹²⁵, skoro wielkość krzywdy nie daje się ocenić w pieniądzu⁹²⁶. Należy wskazać, że orzecznictwo, dokonując oceny wielkości krzywdy, uwzględnia zarówno indywidualne odczucia poszkodowanego i jego cechy osobiste, jak i elementy obiektywne, np. nieodwracalność skutków doznanego urazu⁹²⁷. W jednym z nowszych orzeczeń Sąd Najwyższy wśród kryteriów wymiaru zadośćuczynienia

⁹²³ Ibid., s. 126. Autorka jako przykład podaje wyrok SN z 16.04.2004 r., I CK 495/03, Glosa 2005, nr 1, poz. 54, LEX nr 137433, w którym to orzeczeniu Sąd Najwyższy przyznał powódce (aktorze) 80 tys. zł zadośćuczynienia tytułem naprawienia krzywdy, która wynikać miała z publikacji materiału prasowego z udziałem aktorki, za który to udział nie uzyskała zapłaty, na którą liczyła. Autorka wskazuje, że choć doszło do naruszenia prawa do wizerunku aktorki, trudno mówić o jakiegokolwiek krzywdzie z powodu nieuzyskania zapłaty. Sąd potraktował zatem zadośćuczynienie jako sankcję cywilną.

⁹²⁴ J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr...*, s. 71. Zob. też np. wyrok SN z 14.10.2015 r., V CSK 730/14, LEX nr 1844095, w uzasadnieniu którego wskazano, że „Podstawowym kryterium określającym rozmiar należnego zadośćuczynienia jest rozmiar doznanej krzywdy tj. rodzaj, charakter, długotrwałość cierpień fizycznych, ich intensywność i nieodwracalność ich skutków. Ocenie podlegają również cierpienia psychiczne związane zarówno z ich przebiegiem, jak i w razie ich nieodwracalności ze skutkami, jakie wywołują w sferze życia prywatnego i zawodowego.”

⁹²⁵ Wydaje się, że na aprobatę zasługują podejmowane próby standaryzacji wysokości kwot zadośćuczynienia – ciekawy pod tym względem wydaje się projekt badawczy pn. „Standaryzacja zadośćuczynień za krzywdę spowodowaną śmiercią osoby najbliższej (art. 446 § 4 k.c.)”, realizowany przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury, i przygotowane w jego ramach narzędzie informatyczne w postaci „kalkulatora zadośćuczynienia”, mające za zadanie (po wprowadzeniu podstawowych parametrów sprawy) podać informację o wysokości zadośćuczynienia zasądanego w podobnych przypadkach przez sądy. Więcej informacji o projekcie i jego uczestnikach dostępnych jest pod adresem: <https://www.kssip.gov.pl/node/8256> (data dostępu: 03.02.2024 r.). Na uwagę zasługuje również np. działająca od 2004 r. w Irlandii *Personal Injuries Resolution Board* (PIAB) – organ administracji rządowej, którego zadaniem jest szacowanie wysokości roszczeń odszkodowawczych powstałych wskutek np. wypadków samochodowych czy wypadków przy pracy. Postępowanie przed PIAB prowadzone jest wyłącznie pisemnie i nie przewiduje składania zeznań w formie ustnej. W przypadku, gdy obie strony sporu zgadzają się z wysokością szkody wyliczoną przez PIAB, organ wydaje nakaz zapłaty (*Order to Pay*), którego skutki podobne są do skutków orzeczenia sądowego. W przeciwnym razie, postępowanie przed PIAB otwiera stronom ścieżkę do skierowania sprawy do sądu - PIAB wydaje poszkodowanemu dokument uprawniający do wystąpienia na drogę sądową (*Authorisation*). PIAB pozwolił na skrócenie czasu postępowania i zmniejszenie jego kosztów. Strona PIAB jest dostępna pod adresem: <https://www.piab.ie/eng/> (dostęp: 28.03.2024 r.).

⁹²⁶ J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr...*, s. 72.

⁹²⁷ Ibid., s. 72-73. Autorka zwraca uwagę, że nie jest pożądanym dosłowne dostosowanie wysokości kwoty zadośćuczynienia do rozmiaru krzywdy. Z jednej strony poszkodowany bowiem może nie zdawać sobie sprawy bądź nie odczuwać krzywdy, z drugiej zaś może ją próbować wyolbrzymiać – ibid., s. 72.

wymienia m.in. nasilenie i czas trwania krzywdy, stopień zawinienia sprawcy, motywację sprawcy, jego zachowanie się po wyrządzeniu krzywdy, zasięg podmiotowy krzywdy, zachowanie pokrzywdzonego, w szczególności czy z jego strony nastąpiła jakaś forma retorsji za doznaną krzywdę⁹²⁸. Znaczenie dla wysokości zasądzanego zadośćuczynienia ma również rodzaj naruszonego dobra⁹²⁹, co oznacza, że im ważniejsze jest dobro osobiste, które zostało naruszone, tym wyższe zadośćuczynienie powinno zostać przyznane celem kompensaty skutków naruszenia. Sąd Najwyższy podkreśla też, że zadośćuczynienie powinno przede wszystkim realizować funkcję kompensacyjną i stanowić rzeczywiste wynagrodzenie krzywdy⁹³⁰. Oczywistym jest jednak przy tym fakt, że ustalenie wysokości zadośćuczynienia za krzywdę musi nastąpić w pewnym przybliżeniu⁹³¹ i jest wyrazem korzystania z tzw. prawa sędziowskiego, którego istotą jest pozostawienie sądowi pewnego marginesu swobody⁹³². Co istotne, wskazuje się, że kwestionowanie wysokości przyznanego już przez sąd zadośćuczynienia jest możliwe, jeżeli zasądzone zadośćuczynienie jest rażąco niewspółmierne do doznanej krzywdy⁹³³. Jako wyznacznik przy ustalaniu wysokości zadośćuczynienia można uznać, przy zachowaniu dużej dozy ostrożności, sumy zasądzone z tego tytułu w innych sprawach – Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z 2009 r. dopuścił taką możliwość, choć w ograniczonym zakresie i o ile daje się to pogodzić z zasadą indywidualizacji okoliczności określających rozmiar krzywdy w odniesieniu do konkretnej osoby poszkodowanego i pozwala uwzględnić przy orzekaniu specyfikę poszczególnych przypadków⁹³⁴. Zdaniem Sądu Najwyższego pozwala to ocenić czy na tle innych podobnych przypadków

⁹²⁸ Wyrok SN z 21.09.2022 r., I NSNc 75/21, OSNKN 2022, nr 4, poz. 23, LEX nr 3405931.

⁹²⁹ Np. w uzasadnieniu wyroku SA w Białymstoku wskazano, że dobra osobiste układają się w swoistą hierarchię, na szczycie której lokuje się życie i zdrowie ludzkie i to uszczerbki w tych właśnie dobrach chronionych powinny być kompensowane najwyżej – zob. wyrok SA w Białymstoku z 20.08.2015 r., I ACa 332/15, LEX nr 1808608.

⁹³⁰ Wśród czynników istotnych dla określenia wysokości przyznanego zadośćuczynienia wyróżnić można jeszcze sytuacja osobista i majątkowa pokrzywdzonego – tak: *Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, Zobowiązania...*, s. 286. Zob. również uzasadnienie cytowanego już wyroku TK z 07.02.2005 r., SK 49/03, OTK-A 2005, nr 2, poz. 13, LEX nr 146776, w którym wskazano, że „(...) funkcja kompensacyjna zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdę moralną ma znaczenie podstawowe. To zaś powoduje, iż sąd po zbadaniu, czy krzywda miała miejsce w następstwie naruszenia dobra osobistego, jaki był jej rozmiar ze względu na krąg odbiorców oraz skutki, czy możliwe jest jej naprawienie w drodze niepieniężnej, oraz czy zachodzi potrzeba jej naprawienia w postaci zadośćuczynienia pieniężnego - obowiązany jest ustalić, jaka kwota byłaby odpowiednia w tym zakresie.”

⁹³¹ Postanowienie SN z 11.10.2013 r., I CSK 697/12, OSNC 2014, nr 1, poz. 9, LEX nr 1396299.

⁹³² Uchwała SN(7) z 09.09.2008 r., III CZP 31/08, OSNC 2009, nr 3, poz. 36, LEX nr 484767.

⁹³³ *R. Stabuszewski, Hejt i mowa nienawiści...*, s. 221-222.

⁹³⁴ Wyrok SN z 26.11.2009 r., III CSK 62/09, LEX nr 738354.

zadośćuczynienie nie jest nadmiernie wygórowane, a jednolitość orzecznictwa sądowego w tym zakresie odpowiada poczuciu sprawiedliwości i równości wobec prawa⁹³⁵.

Zauważana była koncepcja wykorzystywania instytucji zadośćuczynienia za krzywdę do naprawienia różnych trudnych do obliczenia szkód majątkowych (np. krzywda wynika z utrudnienia w uzyskiwaniu zarobków przez ograniczenie zakresu prac dostępnych dla poszkodowanego)⁹³⁶. Tymczasem Sąd Najwyższy już w przeszłości wielokrotnie zwracał uwagę, że roszczenia o zwrot np. poniesionych wydatków dotyczą szkód o charakterze majątkowym, których uwzględnienie przy wysokości zadośćuczynienia za krzywdę jest nieprawidłowe⁹³⁷.

Postuluje się uzależnienie wysokości przyznawanego zadośćuczynienia pieniężnego od rodzaju naruszonego dobra, tak, by nie doprowadzić do przekształcenia zadośćuczynienia w karę pieniężną, która prowadzi do żądania przez poszkodowanego wysokich kwot nawet w przypadku drobnych naruszeń dóbr osobistych⁹³⁸. Jednocześnie zauważa się dużą rozpiętość w wysokości kwot przyznawanych tytułem zadośćuczynienia w podobnych sprawach oraz brak jednolitości kryteriów stosowanych przy zasądzaniu zadośćuczynienia⁹³⁹.

W przypadku prawa niemieckiego, choć naprawienie szkody zasadniczo ma spełniać funkcję przede wszystkim kompensacyjną i (w mniejszym stopniu) prewencyjną, nie zaś represyjną, to w przypadku zadośćuczynienia za krzywdę, zadośćuczynienie ma na celu zapewnić pokrzywdzonemu satysfakcję z odpowiedniej reakcji względem zachowania sprawcy. Zauważa się, że w przypadku naruszeń dóbr osobistych dokonywanych poprzez środki masowego przekazu, sądy przyznają wysokie sumy tytułem zadośćuczynienia za krzywdę, uznając, że zadośćuczynienie ma wywołać

⁹³⁵ Ibid. Podobnie wyrok SA w Łodzi z 16.06.2015 r., I ACa 1843/14, LEX nr 1771276, w uzasadnieniu którego Sąd wskazał, że choć ustalając wysokość zadośćuczynienia, sąd orzekający w sprawie korzysta z daleko idącej swobody, to jednocześnie nie powinna to być suma rażąco odbiegająca od kwot zasądzanych w sprawach analogicznych. Nieco bardziej ostrożnie w tym zakresie wyrok SA w Katowicach z 19.05.2016 r., II AKa 98/16, LEX nr 2087865.

⁹³⁶ J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr...*, s. 75. Jak wskazuje Autorka: „To, że nie da się ściśle określić wysokości szkody w sytuacji, gdy poszkodowany traci szanse na rozwój swej kariery zawodowej lub też napotyka trudności w uzyskiwaniu dodatkowych zarobków, czy też czyni nadmierny wysiłek w celu zachowania dotychczasowych dochodów, nie stanowi przeszkody w zasądzeniu odpowiedniej renty z tytułu zmniejszenia się widoków jego powodzenia na przyszłość, a nawet z tytułu utraty zdolności do pracy zarobkowej. – *ibid.*, s. 77.

⁹³⁷ Ibid., s. 76.

⁹³⁸ J. Matys, *Ewolucja środków ochrony...*, s. 42.

⁹³⁹ K. Zaradkiewicz, *Nadużycie środków ochrony...*, s. 38. Zob. też np. przytoczony już w niniejszej pracy wyrok SA w Białymstoku z 09.12.2016 r., I ACa 673/16, LEX nr 2208311. W wyroku tym Sąd Apelacyjny zmienił wyrok sądu I instancji w ten sposób, że zamiast przyznanego przez sąd I instancji zadośćuczynienia w wysokości 10 tysięcy złotych, przyznał zadośćuczynienie dziesięciokrotnie niższe.

u sprawcy rzeczywisty skutek zniechęcający (*real avoiding effect; echter Hemmungseffekt*)⁹⁴⁰.

Jeśli chodzi o praktykę sądów francuskich, duże znaczenie ma wysokość zadośćuczynienia przyznanego w podobnych sprawach już rozstrzygniętych, lecz jednocześnie jest to tylko punkt wyjścia, a sąd ma obowiązek wziąć pod uwagę okoliczności konkretnej sprawy, w tym w szczególności osobistą sytuację poszkodowanego⁹⁴¹.

Na uwagę zasługuje sprawa o zniesławienie rozpatrywana przez sąd angielski, w której orzeczenie stało się przyczynkiem skargi do ETPC⁹⁴². W ocenie skarżącego zasądzenie na rzecz powoda zadośćuczynienia tytułem zniesławienia w wysokości aż półtora miliona funtów było decyzją, której nie mógł przewidzieć⁹⁴³. Władze brytyjskie wskazywały, że sposób określania wysokości zadośćuczynienia w sprawach o zniesławienie musi być elastyczny, przysięgli decydujący o tej wysokości zobowiązani byli wziąć pod uwagę szereg okoliczności, zaś decyzja przysięgłych podlegała kontroli przez wyższą instancję. ETPC uznał, że doszło do naruszenia art. 10 Konwencji, jako że w chwili wydania orzeczenia przeciwko Tolstoyowi Miloslavsky'emu prawo angielskie nie zapewniało adekwatnego i skutecznego zabezpieczenia przed nieproporcjonalnie wysokimi zadośćuczynieniami⁹⁴⁴.

Należy wskazać, że brak jednolitych kryteriów stosowanych w orzecznictwie przy zasądzaniu zadośćuczynienia, jak i zbyt duża dowolność przy określaniu wysokości przyznanego zadośćuczynienia, może skutkować nie tylko brakiem przewidywalności wydawanych rozstrzygnięć, ale również prowadzić do wywołania efektu mrożącego w

⁹⁴⁰ BGH, 15.11.1994 - VI ZR 56/94; BGH, 12.12.1995 - VI ZR 223/94 - orzeczenia cyt. za: *U. Magnus, The Borderlines of Tort Law...*, s. 182.

⁹⁴¹ *J. Matys, Model zadośćuczynienia pieniężnego...*, s. 83-84. Autorka wskazuje, że: „W zasadzie wysokość sumy pieniężnej przyznawanej tytułem zadośćuczynienia w prawie francuskim zależy od rozmiaru wyrządzonej szkody moralnej. Jednak w praktyce orzeczniczej może być uwzględniane także zachowanie pozwanego. W niektórych przypadkach (można do nich zaliczyć naruszenie prawa do prywatności) wysokość sumy pieniężnej może świadczyć o tym, że zadośćuczynienie zawiera pewne elementy represyjne, chociaż nie ma na celu ukarania sprawcy i odstraszenia go od popełnienia w przyszłości podobnych czynów (cel represyjny i prewencyjny).” – *ibid.*, s. 85.

⁹⁴² Wyrok ETPC z 13.07.1995 r., w sprawie Tolstoy Miloslavsky v. Wielka Brytania, skarga nr 18139/91, LEX nr 80421, cyt. za: *I.C. Kamiński, Ograniczenia swobody wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Analiza krytyczna*, Warszawa 2010, s. 732 i n. Autor opisuje, że sprawa dotyczyła pamfletu na temat wydarzeń II wojny światowej (którego autorem był Mikołaj Tolstoy Miloslavsky), w którym lordowi Aldingtonowi, postaci znanej w życiu publicznym i towarzyskim kraju, zarzucono, że współuczestniczył w popełnieniu zbrodni wojennej. Por. cytowany przez Autora wyrok ETPC z 16.06.2005 r. w sprawie Independent News and Media i Independent Newspapers Ireland Limited v. Irlandia, skarga nr 55120/00, Legalis nr 132955 (*ibid.*, s. 738 i n.).

⁹⁴³ Jak zaznacza *I.C. Kamiński, Ograniczenia swobody wypowiedzi...*, s. 733, kwota ta była trzykrotnie wyższa niż najwyższa suma orzeczona wcześniej w procesach tego rodzaju.

⁹⁴⁴ *Ibid.*, s. 736.

sprawach dotyczących wypowiedzi formułowanych w ramach debaty publicznej, a w końcu – do wypaczenia istoty i celu ochrony dóbr osobistych⁹⁴⁵.

⁹⁴⁵ K. Zaradkiewicz, *Nadużycie środków ochrony...*, s. 41 i n.

ZAKOŃCZENIE

Celem pracy była próba odpowiedzi na pytanie czy w praktyce orzeczniczej polskich sądów dochodzi do nadużywania koncepcji ochrony dóbr osobistych. Odpowiedź na to pytanie wymagała postawienia pytań bardziej szczegółowych, a mianowicie, czy w orzecznictwie polskich sądów mamy do czynienia z nadmiernym rozszerzaniem koncepcji ochrony dóbr osobistych:

1. poprzez nadmierne rozbudowywanie katalogu dóbr osobistych,
2. poprzez nieuzasadnione uznanie, że doszło do wystąpienia przesłanki wystąpienia naruszenia (zagrożenia naruszenia) dobra osobistego,
3. poprzez nieuzasadnione uznanie, że doszło do wystąpienia przesłanki bezprawności naruszenia dobra osobistego,
4. poprzez nadużywanie środków prawnych ochrony dóbr osobistych.

Analiza problemów w niniejszej pracy pozwala wysnuć wniosek, że choć polskie sądy często trafnie rozpoznają potrzebę przyznania ochrony interesom zasługującym powszechnie na uznanie, to jednocześnie w dużej części przypadków wątpliwa wydaje się możliwość zastosowania w tym celu koncepcji ochrony dóbr osobistych – która (w zestawieniu do rozwiązań przyjętych w przedstawionych do porównania porządkach prawnych) choć jest uregulowana w sposób elastyczny i pozwalający na jej dopasowanie do potrzeb aktualnie panujących w społeczeństwie, to jednak charakteryzuje się pewnymi swoistymi warunkami brzegowymi, które wyznaczają granice możliwości jej zastosowania.

Badanie występowania zjawiska zostało przeprowadzone przez pryzmat przesłanek zastosowania ochrony dóbr osobistych (istnienie dobra osobistego, wystąpienie naruszenia, bezprawność naruszenia), a także biorąc pod uwagę przewidziane przez ustawodawcę środki prawne ich ochrony. Do analizy wybrano poszczególne problemy, z którymi mierzy się orzecznictwo, zarówno polskie jak i zagraniczne, takie jak np. problem ochrony dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych czy dobra osobistego zbiorowości, dokonując przy tym próby skonfrontowania podejścia przyjmowanego przez polskie sądy z podejściem prezentowanym przez inne sądy europejskie. Oczywiście wybrane zagadnienia dotyczące granic koncepcji ochrony dóbr osobistych nie stanowią zamkniętego i kompletnego zestawienia, a mają wyłącznie stanowić ilustrację zjawiska – próbę zobrazowania istoty problemu poprzez konkretne przykłady orzeczeń.

Badanie ram koncepcji ochrony dóbr osobistych, przy jednoczesnym porównaniu rozwiązań przyjętych na gruncie polskim oraz w porządku prawnym Niemiec, Francji, Włoch i Wielkiej Brytanii, pozwala na stwierdzenie, że – choć koncepcja ochrony dóbr osobistych jest w sposób zamierzony przez polskiego ustawodawcę zaprojektowana elastycznie i bez ostro zarysowanych granic, to jednocześnie pozwala na wyróżnienie i opisanie jej warunków brzegowych. W pracy wykazano, że ochrona dóbr osobistych ze swej natury jest ukształtowana w sposób elastyczny i ten sposób regulacji jest bez wątpienia korzystny, ponieważ pozwala na dopasowywanie ochrony dóbr osobistych do zmieniających się w czasie stosunków społecznych oraz umożliwia ochronę wartości, które są aktualnie uznawane w danym społeczeństwie. Zarówno w polskim porządku prawnym, jak i w przedstawionych do porównania zagranicznych porządkach prawnych, niezwykle istotną rolę w kształtowaniu koncepcji ochrony dóbr osobistych ma judykatura. Brak jasnych granic koncepcji ochrony z jednej strony decyduje o jej uniwersalności i odporności na wpływ czasu, z drugiej zaś powoduje ryzyko wypaczenia sensu ochrony i oderwania się od jej podstaw.

Na zjawisko rozszerzania koncepcji ochrony dóbr osobistych bez wątpienia ma wpływ coraz silniej dostrzegana potrzeba ochrony praw człowieka. Normy prawa międzynarodowego oraz normy konstytucyjne w zauważalny sposób wpływają na prawo prywatne, w tym na materię ochrony dóbr osobistych – w tym kontekście mówi się o zjawisku konstytucjonalizacji prawa prywatnego. Wydaje się, że dostrzec można tendencję do zacierania się tradycyjnego podziału na publicznoprawną ochronę praw podstawowych oraz prywatnoprawną ochronę dóbr osobistych. Choć prawa podstawowe mogą posłużyć jako wskazówka dla kierunku interpretacji przepisów prawa cywilnego służących do ochrony dóbr osobistych, to jednocześnie wydaje się, że należy ostrożnie podchodzić do możliwości bezpośredniego stosowania praw podstawowych w stosunkach prywatnoprawnych.

Przeprowadzona analiza wykazała, że na gruncie polskim dostrzeżony został już problem nadmiernego, nieuzasadnionego rozbudowywania katalogu dóbr osobistych, co prowadzi do zjawiska tzw. inflacji dóbr osobistych⁹⁴⁶ – zauważa się, że dochodzi do kreowania nowych dóbr osobistych, niejako dopasowanych do zdarzenia powodującego naruszenie. W ten sposób zaburzona zostaje kolejność, w jakiej badane jest wypełnienie przesłanek do skutecznego żądania prawnej ochrony swoich dóbr osobistych.

⁹⁴⁶ Zob. przypis nr 377.

Prawidłowo bowiem najpierw należy przeanalizować, czy istnieje dobro osobiste, ochrony którego domaga się poszkodowany, a dopiero później badać, czy doszło do jego naruszenia. Przyjęcie odmiennego podejścia rodzi wspomniane już w pracy ryzyko załamania się konstrukcji dobra osobistego jako elementu przesłanki roszczeń z tytułu naruszenia dóbr osobistych⁹⁴⁷. Nowo odkrywane dobra nie spełniają przy tym warunków brzegowych, wspólnych cech przewidzianych dla wartości, którym można nadać miano dóbr osobistych. Podzielam przekonanie o nadmiernym rozszerzaniu katalogu osobistych, które to zjawisko prowadzić może do zatracenia się wartości samej istoty dóbr osobistych.

W polskim orzecznictwie zauważalne jest również zjawisko „rozciągania” przesłanki naruszenia dobra osobistego na sytuacje, w których nie dochodzi do naruszenia dobra osobistego, poprzez na przykład utożsamianie subiektywnego uczucia krzywdy u pokrzywdzonego z faktem naruszenia. Niezwykle złożonym problemem jest przy tym analiza przesłanki naruszenia dobra osobistego w przypadku tzw. pośredniego naruszenia, w szczególności w przestrzeni internetowej (np. w przypadku posługiwania się odesłaniami do treści naruszających czyjeś dobra osobiste).

W odniesieniu do przesłanki bezprawności, zauważa się problem braku wyraźnego rozgraniczenia w orzeczeniach sądów przesłanki naruszenia dobra osobistego od przesłanki bezprawności. Ponadto w praktyce orzeczniczej dochodzi do sytuacji, w których krytyka podejmowana w ramach swobody badań naukowych i dyskusji publicznej nie jest uznawana za okoliczność wyłączającą bezprawność. Nieuzasadnione uznawanie wystąpienia przesłanki bezprawności naruszenia wiąże się bezpośrednio z tzw. zjawiskiem SLAPP (ang. *Strategic Lawsuits Against Public Participation*), rozumianym jako strategiczne wytaczanie powództw, których wyłącznym celem jest stłumienie debaty publicznej – zgodnie z danymi przedstawianymi przez organizację zajmującą się przeciwdziałaniem SLAPP, Polska jest przykładem jurysdykcji, w której zjawisko to stanowi istotny problem, w szczególności w kontekście postępowań o ochronę dóbr osobistych.

W końcu do rozszerzania koncepcji ochrony dóbr osobistych prowadzi zauważalne w praktyce polskich sądów nadużywanie środków prawnych ochrony dóbr osobistych. Pomimo braku precyzyjnego określenia kryteriów zastosowania środka ochrony dóbr osobistych, w praktyce dochodzi do wypaczenia celu ich stosowania –

⁹⁴⁷ Zob. przypis nr 379.

coraz częściej odnotowywane są przypadki, w których (zarówno majątkowe jak i niemajątkowe) środki ochrony dóbr osobistych przybierają przede wszystkim charakter (często nadmiernej) represji wobec sprawcy, odpowiedzialnego za naruszenie dóbr osobistych.

Jak trafnie wskazała Profesor Elżbieta Traple, poszukiwanie wspólnego korzenia i wspólnych kryteriów kwalifikowania dóbr za dobra osobiste może prowadzić do zahamowania trendu używania ochrony dóbr osobistych za „swoisty klucz rozwiązywania problemów słusznościowego orzekania”⁹⁴⁸. Choć bowiem nie można zakwestionować potrzeby poszukiwania rozwiązania pozwalającego na przyznanie ochrony w przypadkach, które ze względów słusznościowych tego wymagają, to jednocześnie potrzeba taka nie może automatycznie legitymizować sztucznego „naciągania” w tym celu istniejących instytucji prawnych. Obowiązujące prawne podstawy ochrony dóbr osobistych ze swej natury muszą pozwalać na ich dopasowanie do różnych sytuacji w zmieniających się warunkach społecznych. Przeciwdziałanie zjawisku nadużywania koncepcji prawnej ochrony dóbr osobistych wymaga zatem w mojej ocenie nie zmian obowiązujących przepisów, ale utrzymywania koncepcji ochrony w ramach wytyczonych przez ustawodawcę granic. Przyzwolenie na traktowanie koncepcji ochrony dóbr osobistych za wspomniany, uniwersalny klucz może bowiem doprowadzić do dewaluacji całej koncepcji ochrony i osiągnąć w ten sposób efekt przeciwny do zamierzonego.

⁹⁴⁸ E. Traple, *Nadużycie instytucji ochrony...*, s. 155.

WYKAZ AKTÓW PRAWNYCH

1. AKTY PRAWA POLSKIEGO

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań (Dz.U. 1933 Nr 82 poz. 598) (nieobowiązujące)
- Dekret z dnia 25 września 1945 r. Prawo małżeńskie (Dz. U. Nr 48, poz. 270) (nieobowiązujący)
- Ustawa z dnia 18 lipca 1950 r. Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz. U. Nr 34, poz. 311 z późn. zm.) (nieobowiązująca)
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 Nr 9, poz. 59 ze zm.)
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 Nr 16, poz. 93 ze zm.)
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 1964 Nr 43, poz. 296 ze zm.)
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (Dz.U. 1984 Nr 5, poz. 24 ze zm.)
- Ustawa z dnia 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej (Dz.U. 1991 Nr 91, poz. 408 ze zm.) (nieobowiązująca)
- Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z dnia 7 stycznia 1993 r. (Dz.U. 1993 Nr 17, poz. 78 ze zm.)
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994 Nr 24, poz. 83 ze zm.)
- Ustawa z dnia 23 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny (Dz.U. 1996 Nr 114 poz. 542)
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483)
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 ze zm.)
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych (Dz.U. 1997 Nr 133, poz. 884 ze zm.)
- Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz.U. 1998 Nr 155, poz. 1016 ze zm.)
- Ustawa z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (Dz.U. 2002 Nr 144, poz. 1204 ze zm.)
- Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. 2009 Nr 52, poz. 417 ze zm.)
- Ustawa z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2008 Nr 116, poz. 731)
- Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz.U. 2018 r. poz. 369)
- Ustawa z dnia 24 czerwca 2021 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny (Dz.U. 2021 poz. 1509)
- Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023 poz. 614)
- Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023 r. poz. 1615)

2. AKTY PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO I UNIJNEGO

- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 r. Nr 38, poz. 167)
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.)
- Dyrektywa Rady 90/314/EWG z dnia 13 czerwca 1990 r. w sprawie zorganizowanych podróży, wakacji i wycieczek (Dz.Urz.U.E.L. 1990 r. Nr 158, str. 59) (nieobowiązująca)
- Traktat o Unii Europejskiej. Wersja skonsolidowana (Dz.Urz.U.E.C 2012 Nr 326, poz. 13)
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz.U.E.C Nr 83, str. 389)
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/75/UE z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie emisji przemysłowych (zintegrowane zapobieganie zanieczyszczeniom i ich kontrola) (wersja przekształcona) (Dz.Urz.U.E.L 2010 Nr 334, str. 17 ze zm.)
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (wersja przekształcona) (Dz.Urz.U.E.L 2012 Nr 351, str. 1 ze zm.)
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 18 grudnia 2019 r. w sprawie praworządności na Malcie po ujawnieniu najnowszych informacji w sprawie morderstwa Daphne Caruany Galizii (2019/2954(RSP)) (Dz.Urz.U.E.C 2021 Nr 255, poz. 22)
- Zalecenie Komisji (UE) 2022/758 z dnia 27 kwietnia 2022 r. w sprawie ochrony dziennikarzy i obrońców praw człowieka, którzy angażują się w debatę publiczną, przed ewidentnie bezpodstawnymi lub stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi („strategiczne powództwa zmierzające do stłumienia debaty publicznej”) (Dz.Urz.U.E.L 2022 Nr 138, str. 30)
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1069 z dnia 11 kwietnia 2024 r. w sprawie ochrony osób, które angażują się w debatę publiczną, przed oczywiste bezzasadnymi roszczeniami lub stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi („strategiczne powództwa zmierzające do stłumienia debaty publicznej”) (Dz.Urz.U.E.L 2024 r. poz. 1069)

3. AKTY PRAWA OBCEGO

- Francja, Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r., dostęp pod adresem: <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja-18.html> (data dostępu: 22.09.2024 r.)
- Francja, kodeks cywilny, dostęp pod adresem: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (data dostępu: 15.09.2024 r.)
- Francja, Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse, dostęp pod adresem: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006070722> (data dostępu: 15.09.2024 r.)
- Francja, Loi 2002-303 du 4 mars 2002 relative aux droits des malades et à la qualité du système de santé, dostęp pod adresem:

- <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000227015/> (data dostępu: 23.09.2024 r.)
- Francja, Loi 2016-1087 du 8 août 2016 pour la reconquête de la biodiversité, de la nature et des paysages, dostęp pod adresem: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000033016237> (data dostępu: 23.09.2024 r.)
- Niemcy, kodeks cywilny (*Bürgerliches Gesetzbuch*), dostęp pod adresem: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (data dostępu: 23.09.2024 r.)
- Niemcy, Gesetz betreffend das Urheberrecht an Werken der bildenden Künste und der Photographie, dostęp pod adresem: <https://www.gesetze-im-internet.de/kunsturhg/BJNR000070907.html> (data dostępu: 23.09.2024 r.)
- Niemcy, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, dostęp pod adresem: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (data dostępu: 23.09.2024 r.)
- Niemcy, Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken, dostęp pod adresem: <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html> (data dostępu: 23.09.2024 r.)
- Niemcy, Bundes-Klimaschutzgesetz, dostęp pod adresem: <https://www.gesetze-im-internet.de/ksg/> (data dostępu: 23.09.2024 r.)
- Wielka Brytania, Human Rights Act 1998, c. 42, dostęp pod adresem: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42> (data dostępu: 20.09.2024 r.)
- Wielka Brytania, Defamation Act 2013, c. 26, dostęp pod adresem: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/26/contents> (data dostępu: 20.09.2024 r.)
- Wielka Brytania, Economic Crime and Corporate Transparency Bill (ECCT Act), 2023 c. 56, dostęp pod adresem: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/56> (data dostępu: 20.09.2024 r.)
- Włochy, kodeks cywilny (*Codice Civile*), dostęp pod adresem: <https://www.gazzettaufficiale.it/sommario/codici/codiceCivile> (data dostępu: 23.09.2024 r.)
- Włochy, Konstytucja Republiki Włoskiej (*Costituzione della Repubblica Italiana*) dostęp pod adresem: <https://www.senato.it/istituzione/la-costituzione> (data dostępu: 23.09.2024 r.)

WYKAZ ORZECZNICTWA

1. ORZECZENIA EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU PRAW CZŁOWIEKA

- Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z 16.07.1982 r. w sprawie X v. Republika Federalna Niemiec, skarga nr 9235/81
- Wyrok ETPC z 20.09.1994 r. w sprawie Otto Preminger Institute v. Austria, skarga nr 13470/87, LEX nr 80522
- Wyrok ETPC z 13.07.1995 r. w sprawie Tolstoy Miloslavsky v. Wielka Brytania, skarga nr 18139/91, LEX nr 80421
- Wyrok ETPC z 25.11.1996 r. w sprawie Wingrove v. Wielka Brytania, skarga nr 17419/90, LEX nr 79987
- Wyrok ETPC(WI) z 23.09.1998 r. w sprawie Lehideux i Isorni v. Francja, skarga nr 24662/94, Legalis nr 135289
- Wyrok ETPC z 24.06.2004 r. w sprawie von Hannover v. Niemcy, skarga nr 59320/00, LEX nr 148052
- Wyrok ETPC z 29.06.2004 r. w sprawie Chauvy i inni v. Francja, skarga nr 64915/01, LEX nr 378155
- Wyrok ETPC z 15.02.2005 r. w sprawie Steel i Morris v. Wielka Brytania, skrga nr 68416/01, LEX nr 148018
- Wyrok ETPC z 28.04.2005 r. w sprawie Buck v. Niemcy, skarga nr 41604/98, LEX nr 150071
- Wyrok ETPC z 16.06.2005 r. w sprawie Independent News and Media i Independent Newspapers Ireland Limited v. Irlandia, skarga nr 55120/00, Legalis nr 132955
- Wyrok ETPC(WI) z 06.10.2005 r. w sprawie Maurice v. Francja, skarga nr 11810/03, LEX nr 157813
- Wyrok ETPC(WI) z 06.10.2005 r. w sprawie Draon v. Francja, skarga nr 1513/03, LEX nr 157767
- Wyrok ETPC z 21.09.2006 r. w sprawie Monnat v. Szwajcaria, skarga nr 73604/01, LEX nr 264849
- Wyrok ETPC z 20.03.2007 r. w sprawie Tysiąc v. Rzeczpospolita Polska, skarga nr 5410/03, LEX nr 248817
- Wyrok ETPC z 24.05.2007 r., w sprawie Tuleshov i inni v. Rosja, skarga nr 32718/02, LEX nr 289013
- Wyrok ETPC z 03.11.2009 r. w sprawie Lautsi v. Włochy, skarga nr 30814/06
- Wyrok ETPC(WI) z 07.02.2012 r. w sprawie von Hannover v. Niemcy, skarga nr 40660/08, LEX nr 1104747
- Wyrok ETPC z 28.08.2012 r. w sprawie Costa i Pavan v. Włochy, skarga nr 54270/10, LEX nr 1213971
- Wyrok ETPC z 08.11.2012 r., w sprawie PETA Deutschland v. Niemcy, skarga nr 43481/09, LEX nr 1226408
- Wyrok ETPC z 10.10.2013 r. w sprawie Delfi AS v. Estonia, skarga nr 64569/09, LEX nr 1372684
- Wyrok ETPC(WI) z 16.06.2015 r. w sprawie Delfi AS v. Estonia, skarga nr 64569/09, LEX nr 1730680
- Wyrok ETPC z 24.01.2019 r. w sprawie Cordella i in. przeciwko Włochom, skarga nr 54414/13 i 54264/15
- Wyrok ETPC z 04.06.2020 r. w sprawie Jezior v. Polska, skarga nr 31955/11, LEX nr 3009540

Wyrok ETPC z 15.03.2022 r. w sprawie OOO Memo v. Rosja, skarga nr 2840/10, LEX nr 3321065

Wyrok ETPC z 09.04.2024 r. w sprawie Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i inni v. Szwajcaria, skarga nr 53600/20

2. ORZECZENIA TRYBUNALU SPRAWIEDLIWOŚCI UNII EUROPEJSKIEJ

Wyrok TS z 25.10.2010 r., C-509/09, Edate Advertising GmbH v. X oraz Olivier Martinez i Robert Martinez v. Mgn Limited, ZOTSiS 2011, nr 10B, poz. I-10269, LEX nr 969347

Wyrok TS z 13.02.2014 r., C-466/12, Nils Svensson i inni v. Retriever Sverige AB, ZOTSiS 2014, nr 2, poz. I-76

Wyrok TS z 13.05.2014 r., C-131/12, Google Spain SL i Google Inc. v. Agencia de Protección de Datos (AEPD) i Mario Costeja González, ZOTSiS 2014, nr 5, poz. I-317

Wyrok TS z 17.10.2017 r., C-194/16, Bolagsupplysningen Oü i Ingrid Ilsjan v. Svensk Handel AB, ZOTSiS 2017, nr 10, poz. I-766, LEX nr 2373798

Wyrok TS z 17.06.2021 r., C-800/19, Mittelbayerischer Verlag KG v. SM, LEX nr 3187773

Wyrok TS z 25.06.2024 r., C-626/22, C. Z. i in. v. Ilva SpA in Amministrazione Straordinaria i in., LEX nr 3728468

3. ORZECZENIA TRYBUNALU KONSTYTUCYJNEGO

Wyrok TK z 07.02.2005 r., SK 49/03, OTK-A 2005, nr 2, poz. 13, LEX nr 146776

Wyrok TK z 22.10.2020 r., K 1/20, LEX nr 3071397

4. ORZECZENIA SĄDU NAJWYŻSZEGO

Uchwała SN(7z) z 15.12.1951 r., C 15/51, OSNCK 1953, nr 1, poz. 3, LEX nr 117056

Uchwała SN(CI) z 29.01.1957 r., I CO 37/56, OSNCK 1958, nr 1, poz. 2, LEX nr 118891

Postanowienie SN z 13.01.1965 r., I CR 464/64, OSNC 1965, nr 10, poz. 171

Uchwała SN(7z) z 24.02.1967 r., III PZP 41/66, OSNC 1967, nr 11, poz. 191

Wyrok SN z 06.12.1967 r., II CR 318/67, GSIP 1968, nr 10, s. 2

Wyrok SN z 19.09.1968 r., II CR 291/68, OSNC 1969, nr 11, poz. 200, LEX nr 913

Uchwała SN(7) z 28.05.1971 r., III PZP 33/70, OSNC 1971, nr 11, poz. 188, LEX nr 12214

Wyrok SN z 09.07.1971 r., II CR 220/71, OSNC 1972, nr 1, poz. 19

Wyrok SN z 6.12.1972 r., I PR 352/72, OSNC 1973, nr 6, poz. 115

Uchwała SN z 08.12.1973 r., III CZP 37/73, OSNC 1974, nr 9, poz. 145, LEX nr 1696

Wyrok SN z 23.05.1975 r., II CR 193/75, OSPiKA, 1977, nr 1, poz. 5, LEX nr 5003

Wyrok SN z 10.07.1975 r., I CR 356/75, OSP 1976, nr 12, poz. 232

Wyrok SN z 16.01.1976 r., II CR 692/75, OSNC 1976, nr 11, poz. 251

Wyrok SN z 10.06.1977 r., II CR 187/77, LEX nr 7947

Wyrok SN z 12.12.1978 r., IV CR 421/78, Legalis nr 21233

Wyrok SN z 15.11.1979 r., I CR 232/79, LEX nr 63839

Wyrok SN z 28.11.1980 r., IV CR 475/80, OSNC 1981, nr 9, poz. 170

Wyrok SN z 26.11.1982 r., I CR 385/82, LEX nr 8494

Wyrok SN z 30.05.1988 r., I CR 124/88, OSNC 1989, nr 5, poz. 87, LEX nr 3455
 Wyrok SN z 25.04.1989 r., I CR 143/89, LEX nr 5282
 Uchwała SN(7) z 16.07.1993 r., I PZP 28/93, OSNC 1994, nr 1, poz. 2, LEX nr 3943
 Wyrok SN z 11.03.1997 r., III CKN 33/97, OSNC 1997, nr 6-7, poz. 93, LEX nr 29457
 Wyrok SN z 11.02.1998 r., III CKN 355/97, OSNC 1998, nr 9, poz. 149, LEX nr 32581
 Wyrok SN z 28.05.1999 r., I CKN 16/98, OSNC 2000, nr 2, poz. 25, LEX nr 38552
 Wyrok SN z 19.01.2000 r., II CKN 670/98, LEX nr 51058
 Wyrok SN z 07.11.2000 r., I CKN 1149/98, LEX nr 50831
 Wyrok SN z 15.11.2000 r., III CKN 473/00, LEX nr 51881
 Wyrok SN z 26.10.2001 r., V CKN 195/01, LEX nr 53107
 Wyrok SN z 05.04.2002 r., II CKN 953/00, LEX nr 55098
 Wyrok SN z 23.05.2002 r., IV CKN 1076/00, OSNC 2003, nr 9, poz. 121, LEX nr 57208
 Wyrok SN z 12.06.2002 r., III CKN 618/00, OSNC 2003, nr 6, poz. 84, LEX nr 78339
 Wyrok SN z 28.02.2003 r., V CK 308/02, OSNC 2004, nr 5, poz. 82, LEX nr 103005
 Wyrok SN z 09.05.2003 r., V CK 344/02, OSNC 2004, nr 7-8, poz. 119, LEX nr 81632
 Wyrok SN z 21.11.2003 r., V CK 16/03, OSNC 2004, nr 6, poz. 104, LEX nr 106563
 Wyrok SN z 30.01.2004 r., I CK 131/03, OSNC 2005, nr 2, poz. 40, LEX nr 141820
 Wyrok SN z 24.02.2004 r., III CK 329/02, OSNC 2005, nr 3, poz. 48, LEX nr 112887
 Wyrok SN z 23.03.2004 r., V CK 376/03, LEX nr 183799
 Wyrok SN z 06.04.2004 r., I CK 484/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 69, LEX nr 132396
 Wyrok SN z 16.04.2004 r., I CK 495/03, Glosa 2005, nr 1, poz. 54, LEX nr 137433
 Wyrok SN z 17.09.2004 r., V CK 55/04, LEX nr 590005
 Wyrok SN z 17.09.2004 r., V CK 69/04, LEX nr 197661
 Wyrok SN z 13.10.2005 r., IV CK 161/05, OSP 2006, nr 6, poz. 71, LEX nr 181383
 Uchwała SN z 22.02.2006 r., III CZP 8/06, LEX nr 171722
 Wyrok SN z 21.09.2006 r., I CSK 118/06, OSNC 2007, nr 5, poz. 77, LEX nr 214155
 Wyrok SN z 07.02.2007 r., I PK 211/06, OSNP 2008, nr 11-12, poz. 158, LEX nr 400476
 Wyrok SN z 29.05.2007 r., V CSK 76/07, OSNC 2008, nr 7-8, poz. 91, LEX nr 298935
 Wyrok SN z 11.10.2007 r., IV CSK 264/07, OSNC-ZD 2008, nr 3, poz. 82, LEX nr 435631
 Wyrok SN z 06.02.2008 r., II CSK 474/07, LEX nr 452984
 Wyrok SN z 15.02.2008 r., I CSK 358/07, OSNC 2009, nr 4, poz. 63, LEX nr 383065
 Wyrok SN z 12.06.2008 r., III CSK 16/08, OSNC 2009, nr 3, poz. 48, LEX nr 449917
 Uchwała SN(7) z 09.09.2008 r., III CZP 31/08, OSNC 2009, nr 3, poz. 36, LEX nr 484767
 Wyrok SN z 26.11.2009 r., III CSK 62/09, LEX nr 738354
 Wyrok SN z 14.01.2010 r., IV CSK 307/09, OSNC-ZD 2010, nr 3, poz. 91, LEX nr 599865
 Wyrok SN z 21.04.2010 r., V CSK 352/09, LEX nr 584223
 Wyrok SN z 06.05.2010 r., II CSK 580/09, LEX nr 602234
 Wyrok SN z 06.05.2010 r., II CSK 640/09, LEX nr 598758
 Wyrok SN z 29.09.2010 r., V CSK 19/10, OSNC-ZD 2011, nr 2, poz. 37, LEX nr 688480
 Wyrok SN z 15.10.2010 r., V CSK 90/10, LEX nr 1001338
 Uchwała SN z 22.10.2010 r., III CZP 76/10, LEX nr 604152
 Wyrok SN z 10.11.2010 r., II CSK 248/10, LEX nr 785681
 Uchwała SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4 poz. 41, LEX nr 612168
 Wyrok SN z 02.02.2011 r., II CSK 431/10, LEX nr 784917
 Wyrok SN z 11.05.2011 r., I CSK 621/10, LEX nr 848128
 Wyrok SN z 25.05.2011 r., II CSK 537/10, LEX nr 846563
 Wyrok SN z 08.07.2011 r., IV CSK 665/10, OSNC 2012, nr 2, poz. 27, LEX nr 1112886
 Uchwała SN z 13.07.2011 r., III CZP 32/11, OSNC 2012, nr 1, poz. 10, LEX nr 852341

Wyrok SN z 28.09.2011 r., I CSK 33/11, LEX nr 1125076
Wyrok SN z 07.12.2011 r., II CSK 160/11, OSNC 2012, nr 6, poz. 75, LEX nr 1112726
Wyrok SN z 15.03.2012 r., I CSK 314/11, LEX nr 1164718
Uchwała SN z 07.11.2012 r., III CZP 67/12, OSNC 2013, nr 4, poz. 45, LEX nr 1230027
Uchwała SN z 20.12.2012 r., III CZP 93/12, OSNC 2013, nr 7-8, poz. 84 LEX nr 1267081
Wyrok SN z 15.05.2013 r., III CSK 254/12, LEX nr 1353202
Wyrok SN z 17.05.2013 r., I CSK 540/12, OSNC-ZD 2013, nr 4, poz. 85, LEX nr 1371720
Wyrok SN z 20.09.2013 r., II CSK 1/13, LEX nr 1388592
Postanowienie SN z 11.10.2013 r., I CSK 697/12, OSNC 2014, nr 1, poz. 9, LEX nr 1396299
Wyrok SN z 08.05.2014 r., V CSK 361/13, LEX nr 1491264
Wyrok SN z 18.07.2014 r., IV CSK 716/13, OSNC 2015, nr 7-8, poz. 87, LEX nr 1521322
Wyrok SN z 17.09.2014 r., I CSK 682/13, LEX nr 1554327
Wyrok SN z 06.11.2014 r., II CSK 117/14, OSNC 2015, nr 11, poz. 130, LEX nr 1622305
Wyrok SN z 14.02.2015 r., II CSK 747/13, OSNC 2016, nr 1, poz. 9, LEX nr 1628912
Wyrok SN z 16.04.2015 r., I CSK 434/14, LEX nr 1712803
Wyrok SN z 13.05.2015 r., III CSK 286/14, OSNC 2016, nr 4, poz. 45, LEX nr 1781848
Wyrok SN z 20.08.2015 r., II CSK 595/14, LEX nr 1809874
Wyrok SN z 24.09.2015 r., V CSK 741/14, OSNC 2016, nr 7-8, poz. 95, LEX nr LEX nr 1794282
Wyrok SN z 14.10.2015 r., V CSK 730/14, LEX nr 1844095
Wyrok SN z 10.02.2016 r., I CSK 231/15, LEX nr 2109626
Wyrok SN z 09.08.2016 r., II CSK 719/15, OSNC 2017, nr 5, poz. 60, LEX nr 2108500
Wyrok SN z 30.09.2016 r., I CSK 598/15, LEX nr 2151458
Postanowienie SN z 07.12.2016 r., IV CSK 288/16, LEX nr 3377946
Wyrok SN z 10.02.2017 r., V CSK 291/16, LEX nr 2329480
Postanowienie SN z 21.04.2017 r., I CSK 472/16, LEX nr 2305912
Wyrok SN z 26.05.2017 r., I CSK 557/16, OSNC 2018, nr 3, poz. 33, LEX nr 2312038
Postanowienie SN z 09.06.2017 r., I CSK 100/17, LEX nr 3374878
Wyrok SN z 23.06.2017 r., I CSK 566/16, LEX nr 2382435
Wyrok SN z 16.11.2017 r., V CSK 81/17, LEX nr 2440468
Wyrok SN z 24.11.2017 r., I CSK 73/17, LEX nr 2443498
Postanowienie SN z 09.01.2018 r., V CSK 365/17, LEX nr 3372763
Uchwała SN(7) z 27.03.2018 r., III CZP 36/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 103, LEX nr 2521621
Uchwała SN(7) z 27.03.2018 r., III CZP 60/17, OSNC 2018, nr 9, poz. 83, LEX nr 2463496
Uchwała SN(7) z 27.03.2018 r., III CZP 69/17, OSNC 2018, nr 4, poz. 104, LEX nr 2521622
Wyrok SN z 11.12.2018 r., IV CNP 31/17, OSNC 2019, nr 9, poz. 95, LEX nr 2621125
Wyrok SN z 13.12.2018 r., I CSK 690/17, LEX nr 2591586
Uchwała SN(7) z 22.10.2019 r., I NSNZP 2/19, OSNKN 2020, nr 2, poz. 11, LEX nr 2729318
Wyrok SN z 10.05.2021 r., II CSKP 11/21, OSNC 2022, nr 4, poz. 42, LEX nr 3269975
Uchwała SN z 28.05.2021 r., III CZP 27/20, OSNC 2021, nr 11, poz. 72
Wyrok SN z 27.08.2021 r., V CSKP 103/21, LEX nr 3290646
Postanowienie SN z 21.01.2022 r., I CSK 124/22, LEX nr 3303365
Wyrok SN z 23.02.2022 r., II CSKP 232/22, OSNC 2023, nr 1, poz. 7, LEX nr 3347178
Wyrok SN z 11.03.2022 r., II CSKP 214/22, LEX nr 3362573

Wyrok SN z 21.09.2022 r., I NSNc 75/21, OSNKN 2022, nr 4, poz. 23, LEX nr 3405931
Wyrok SN z 13.10.2022 r., II CSKP 121/22, LEX nr 3442190
Wyrok SN z 13.04.2023 r., II CSKP 991/22, LEX nr 3576094
Postanowienie SN z 27.04.2023 r., I CSK 3767/22, LEX nr 3566974
Wyrok SN z 23.06.2023 r., II CSKP 1988/22, LEX nr 3589690
Uchwała SN z 03.10.2023 r., III CZP 22/23, OSNC 2024, nr 5, poz. 48, LEX nr 3609802
Wyrok SN z 21.11.2023 r., II CSKP 1913/22, LEX nr 3630958
Wyrok SN z 30.01.2024 r., II CSKP 1578/22, LEX nr 3716746

5. ORZECZENIA SĄDÓW POWSZECHNYCH

Wyrok SA w Gdańsku z 29.12.2000 r., I ACa 910/00, OSA 2002, nr 2, poz. 11, LEX nr 50093
Wyrok SA w Katowicach z 18.07.2001 r., I ACa 242/01, OSA 2002, nr 9, poz. 50, LEX nr 55345
Wyrok SA w Warszawie z 03.06.2003 r., I ACa 1162/02, Wokanda 2004, nr 6, poz. 35, LEX nr 106889
Wyrok SA w Krakowie z 20.07.2004 r., I ACa 564/04, TPP 2004, nr 3-4, poz. 155, LEX nr 142138
Wyrok SA w Warszawie z 11.02.2005 r., VI ACa 752/04, Legalis nr 76305
Wyrok SA w Gdańsku z 23.09.2005 r., I ACa 554/05, Palestra 2006, nr 9-10, poz. 308, LEX nr 193128
Wyrok SA w Warszawie z 22.02.2006 r., I ACa 895/05, Apel.-W-wa 2007, nr 1, poz. 17, LEX nr 219051
Wyrok SA w Warszawie z 23.07.2009 r., I ACa 275/09, Apel.-W-wa 2012, nr 1, poz. 1, LEX nr 1237723
Wyrok SA w Katowicach z 5.03.2010 r., I ACa 790/09, LEX nr 1236397
Wyrok SO w Szczecinie z 26.03.2010 r., I C 28/10, OSA 2012, nr 4, poz. 90-111, LEX nr 1135961
Wyrok SA w Poznaniu z 15.04.2010 r., I ACa 207/10, LEX nr 628183
Wyrok SA w Szczecinie z 24.02.2011 r., I ACa 13/11, LEX nr 1213812
Wyrok SA w Katowicach z 26.07.2011 r., V ACa 319/11, LEX nr 1104519
Wyrok SA w Katowicach z 15.11.2011 r., I ACa 509/11, LEX nr 1217498
Wyrok SA w Warszawie z 29.11.2011 r., VI ACa 251/11 (niepubl.)
Wyrok SA we Wrocławiu z 27.04.2012 r., I ACa 269/12, LEX nr 1171320
Wyrok SA w Warszawie z 20.06.2012 r., I ACa 1389/11, LEX nr 1220671
Wyrok SA w Warszawie z 30.11.2012 r., VI ACa 729/12, LEX nr 1289628
Wyrok SA w Lublinie z 11.12.2012 r., I ACa 595/12, LEX nr 1267377
Wyrok SA w Warszawie z 12.12.2012 r., VI ACa 259/12, LEX nr 1362958
Wyrok SO w Warszawie z 14.01.2013 r., I C 716/12 (niepubl.)
Wyrok SA w Warszawie z 31.01.2013 r., VI ACa 1172/12, LEX nr 1322805
Wyrok SA w Warszawie z 03.09.2013 r., I ACa 176/13, LEX nr 1363396
Wyrok SA w Warszawie z 19.09.2013 r., VI ACa 178/13, LEX nr 1409426
Wyrok SA w Warszawie z 09.12.2013 r., I ACa 608/13, LEX nr 1428254
Wyrok SA w Białymstoku z 09.01.2014 r., I ACa 616/13, LEX nr 1415818
Wyrok SA w Katowicach z 23.01.2014 r., V ACa 649/13, LEX nr 1439040
Wyrok SA w Krakowie z 28.03.2014 r., I ACa 121/14, LEX nr 1587242
Wyrok SA w Warszawie z 30.04.2014 r., VI ACa 1304/13, LEX nr 1469456
Wyrok SA w Łodzi z 07.05.2014 r., I ACa 1311/13, LEX nr 1469335

Wyrok SA w Warszawie z 10.06.2014 r., VI ACa 1446/13, LEX nr 1540954
Wyrok SA w Katowicach z 17.07.2014 r., I ACa 334/14, LEX nr 1498919
Wyrok SA w Warszawie z 16.09.2014 r., VI ACa 1841/13, LEX nr 1567110
Wyrok SA w Warszawie z 14.10.2014 r., I ACa 475/14, LEX nr 1537487
Wyrok SO w Częstochowie z 05.11.2014 r., I C 104/14, LEX nr 2117878
Wyrok SA w Gdańsku z 26.11.2014 r., V ACa 729/14, LEX nr 1793933
Wyrok SO w Gdańsku z 09.12.2014 r., I C 597/11, niepubl.
Wyrok SA we Wrocławiu z 06.02.2015 r., I ACa 1596/14, LEX nr 2106845
Wyrok SO w Olsztynie z 24.02.2015 r., I C 726/13, LEX nr 1836004
Wyrok SO w Warszawie z 05.03.2015 r., II C 10/11 (niepubl.)
Wyrok SA w Łodzi z 07.04.2015 r., I ACa 1443/14, LEX nr 1679972
Wyrok SA w Warszawie z 16.04.2015 r., I ACa 1488/14, LEX nr 1746865
Wyrok SA w Łodzi z 29.04.2015 r., I ACa 1621/14, LEX nr 1680020
Wyrok SA w Katowicach z 15.05.2015 r., I ACa 131/15, LEX nr 1747245
Wyrok SA w Łodzi z 16.06.2015 r., I ACa 1843/14, LEX nr 1771276
Wyrok SA w Gdańsku z 15.07.2015 r., I ACa 202/15, LEX nr 1770654
Wyrok SA w Krakowie z 13.08.2015 r., I ACa 618/15, LEX nr 1940520
Wyrok SA w Białymstoku z 20.08.2015 r., I ACa 332/15, LEX nr 1808608
Wyrok SA w Białymstoku z 30.09.2015 r., I ACa 403/15, LEX nr 1820409
Wyrok SA w Poznaniu z 21.10.2015 r., I ACa 475/15, LEX nr 2351777
Wyrok SA w Szczecinie z 02.12.2015 r., I ACa 436/15, LEX nr 2050502
Wyrok SA w Warszawie z 09.12.2015 r., VI ACa 1772/14, LEX nr 2009536
Wyrok SA w Warszawie z 16.12.2015 r., I ACa 490/15, LEX nr 1974109
Wyrok SA w Warszawie z 31.03.2016 r., I ACa 971/15, LEX nr 2041824
Wyrok SO w Krakowie z 25.04.2016 r., I C 151/14, LEX nr 2124075
Wyrok SA w Gdańsku z 27.04.2016 r., I ACa 1068/15, LEX nr 2071323
Wyrok SA w Katowicach z 19.05.2016 r., II AKa 98/16, LEX nr 2087865
Wyrok SA w Warszawie z 24.05.2016 r., I ACa 1170/15, LEX nr 2061771
Wyrok SA w Warszawie z 14.06.2016 r., VI ACa 972/15, LEX nr 2094628
Wyrok SA w Warszawie z 29.07.2016 r., VI ACa 741/16, LEX nr 2087909
Wyrok SR w Dzierżoniowie z 09.11.2016 r., I C 873/15, LEX nr 2337763
Wyrok SO w Krakowie z 22.11.2016 r., II Ca 1883/16, LEX nr 2250681
Wyrok SA w Szczecinie z 24.11.2016 r., I ACa 1159/15, LEX nr 2252231
Wyrok SA w Białymstoku z 09.12.2016 r., I ACa 673/16, LEX nr 2208311
Wyrok SA w Warszawie z 16.12.2016 r., VI ACa 1431/15, LEX nr 2275469
Wyrok SA w Krakowie z 22.12.2016 r., I ACa 1080/16, LEX nr 2202552
Wyrok SA w Warszawie z 22.03.2017 r., I ACa 132/16, LEX nr 2317783
Wyrok SA w Białymstoku z 30.03.2017 r., I ACa 897/16, LEX nr 2300218
Wyrok SO w Krakowie z 07.09.2017 r., II Ca 1111/17, LEX nr 2460249
Wyrok SA w Krakowie z 26.10.2017 r., I ACa 589/17, LEX nr 2515464
Wyrok SO w Szczecinie z 17.01.2018 r., II Ca 358/16, LEX nr 2485280
Wyrok SA w Katowicach z 08.05.2018 r., V ACa 385/17, LEX nr 2648613
Wyrok SA w Warszawie z 23.08.2018 r., VI ACa 444/17, LEX nr 2623288
Wyrok SA w Gdańsku z 29.01.2019 r., I ACa 355/18, LEX nr 2712215
Postanowienie SO w Warszawie z 05.04.2019 r., I C 88/18 (niepubl.)
Wyrok SA w Warszawie z 18.09.2019 r., VI ACa 254/18, LEX nr 2758143
Wyrok SO w Warszawie z 24.07.2019 r., II C 598/17 (niepubl.)
Wyrok SA w Krakowie z 02.08.2019 r., I ACa 768/18, LEX nr 2732971
Wyrok SA w Warszawie z 18.09.2019 r., VI ACa 254/18, LEX nr 2758143
Postanowienie SA w Warszawie z 30.10.2019 r., I ACz 605/19, LEX nr 2747729

Wyrok SA w Gdańsku z 04.03.2020 r., I ACa 363/19, LEX nr 3036500
 Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 18.06.2020 r., II C 21/19, LEX nr 3045079
 Wyrok SA w Warszawie z 29.09.2020 r., V ACa 823/19, LEX nr 3102198
 Wyrok SA w Warszawie z 20.01.2020 r., V ACa 569/19, LEX nr 2784482
 Wyrok SA w Warszawie z 20.10.2020 r., V ACa 314/19, LEX nr 3112275
 Wyrok SA w Warszawie z 06.11.2020 r., V ACa 417/20, LEX nr 3303364
 Wyrok SO w Krakowie z 08.12.2020 r., I C 1357/19, LEX nr 3425376
 Wyrok SA w Warszawie z 16.12.2020 r., I ACa 367/20, LEX nr 3169928
 Wyrok SO w Warszawie z 12.01.2021 r., XXV C 2147/18, LEX nr 3716041
 Wyrok SA w Białymstoku z 13.01.2021 r., I ACa 289/20, LEX nr 3154721
 Wyrok SO w Warszawie z 09.02.2021 r., III C 657/19, LEX nr 3169942
 Wyrok SA w Warszawie z 11.02.2021 r., I ACa 397/20, LEX nr 3169929
 Wyrok SA w Krakowie z 23.03.2021 r., I ACa 808/19, LEX nr 3189588
 Wyrok SR w Olkuszu z 28.05.2021 r., I C 105/20, LEX nr 3226317
 Postanowienie SA w Warszawie z 16.07.2021 r., I ACz 605/19, LEX nr 3221621
 Wyrok SA w Warszawie z 16.08.2021 r., I ACa 300/21 (niepubl.)
 Wyrok SA w Katowicach z 22.09.2021 r., V ACa 151/21, LEX nr 3253544
 Wyrok SA w Warszawie z 10.02.2022 r., VI ACa 141/21, LEX nr 3716042
 Wyrok SO w Warszawie z 21.02.2022 r., I C 1231/20, LEX nr 3337583
 Wyrok SA w Szczecinie z 03.03.2022 r., III APa 14/21, LEX nr 3360525
 Wyrok SA w Warszawie z 19.05.2022 r., V ACa 34/21, LEX nr 3370729
 Wyrok SO w Warszawie z 12.07.2022 r., XXII GW 155/22, LEX nr 3613852
 Wyrok SA w Poznaniu z 17.08.2022 r., I ACa 749/21, LEX nr 3430368
 Wyrok SA w Warszawie z 07.11.2022 r., VI ACa 933/21, LEX nr 3503891
 Wyrok SA w Warszawie z 27.02.2023 r., I ACa 704/22, LEX nr 3579662

6. ORZECZENIA SĄDÓW ZAGRANICZNYCH

Cour d'Appel (Colmar), 01.03.1825, D.1825.2.153
 Cour d'Appel (Toulouse), 08.03.1827, S. 1825-27.2.343
 Baget v. Rosenweigh, Cour de Cassation (Chambres Réunies), 15.06.1833, Sirey 1833.I.458
 Trib. Civ. Seine, 16.06.1858, D.1858.3.62
 Eastwood v. Holmes [1860] EngR 56 (B), (1860) 1 F and F 347
 Bretel v. Dumay, Trib. civ. Seine, 09.07.1862, D.1862.3.64
 Baron Taylor v. Scholl, Trib. civ. Seine, 19.08.1863, D.1863.3.67
 Wilkinson v. Downton [1897] 2 QB 57
 Reichsgericht, II Zivilsenat, Urt. v. 28.10.1910, Rep. I L. 688/09. ERG Zivilsachen Bd. 74, S. 308–313, Entsch. Nr. 86
 O'Brien v. Eason [1913] 47 Irish LT 266
 Sim v. Stretch [1936] 2 All ER 1237
 Byrne v. Deane [1937] 2 All ER 204
 Knuppfer v. London Express Newspaper Ltd [1944] AC 116
 BGH, 25.05.1954 - I ZR 211/53
 BGH, 14.02.1958 - I ZR 151/56
 Cass. Civ 1, 16.01.1962, Bull. civ. I no. 33
 Wise v. Kaye [1962] 1 QB 638
 West & Son v. Shephard [1964] AC 326
 BVerfG, 14.02.1973 - 1 BvR 112/65

Cass., 09.03.1979, n. 1463, Giust. civ., 1979, I, p. 764
 Cass., 06.10.1979, n. 5172, Giur. it., 1980, I, 1, 464
 Lim Poh Choo v. Camden and Islington Area Health Authority [1979] QB 196, 214
 BVerfG, 03.06.1980 - 1 BvR 185/77
 McKay v. Essex Area Health Authority [1982] 2 All ER 771
 BGH, 18.01.1983 - VI ZR 97/81
 Cass. 22.06.1985, n. 3769, Foro It. 1985, I, 2211
 Riches & Others v. News Group Newspapers Ltd [1985] EWCA Civ 20
 BVerfG, 23.04.1986 - 2 BvR 487/80
 BGH, 10.12.1987 - III ZR 220/86
 BGH, 16.03.1989 - IX ZR 171/88
 Cass. Civ 1, 29.11.1989, Bull. civ. I, no. 369
 Cass. Civ 1, 25.06.1991, Bull. civ. I, 140, no. 213
 Donovan v. The Face [1992] (niepubl.)
 BVerfG, 19.10.1993 - 1 BvR 567/89
 BGH, 24.02.1994 - IX ZR 227/93
 BGH, 15.11.1994 - VI ZR 56/94
 Underwager v. Salter 22 Fed. 3d 730 (1994)
 Oberlandesgericht München, 09.03.1995 - 29 U 3903/94
 BVerfG, 10.10.1995 - 1 BvR 1476/91, 1 BvR 221/92, 1 BvR 102/92, 1 BvR 1980/91
 BGH, 12.12.1995 - VI ZR 223/94
 Berkoff v. Burchill [1996] 4 All ER 1008
 McDonald's Corporation v. Steel & Morris [1997] EWHC 366 (QB)
 Missing IUD case, Hoge Raad, 21.02.1997, Rechtspraak van de Week 1997, 54
 Godfrey v. Demon Internet [1999] 4 All ER 342
 Cour de cassation, Assemblée plénière, 17.11.2000, Bulletin 2000 A. P. no. 9 p. 15 (no. de pourvoi : 99-13.701)
 McFarlane v. Tayside Health Board [2000] 2 AC 59
 Cass., 31.05.2003, n. 8827, Foro It. 2003, I, 2273
 Cass., 31.05.2003, n. 8828, Foro It. 2003, I, 2272
 Douglas v. Hello! Ltd [2003] 3 All ER 996
 Corte Costituzionale, 11.07.2003, n. 233
 Campbell v. Mirror Group Newspapers Ltd [2004] UKHL 22
 Leids Universitair Medisch Centrum v. Kelly Molenaar, Hoge Raad, 18.03.2005, Rechtspraak van de Week 2005, 42
 Bunt v. Tilley [2006] 3 All ER 336
 Smith v. Chief Constable of Sussex [2008] UKHL 50
 British Chiropractic Association v. Singh [2010] EWCA Civ 350
 Corte di Cassazione, 12.09.2011, n. 18641
 Cass. Crim, 25.09.2012, Bull. criminel 2012, no. 198 (no. de pourvoi: 10-82.938)
 Landgericht Essen, 15.12.2016 - 2 O 285/15
 Landgericht Würzburg, 07.03.2017 - 11 O 2338/16 UVR
 BGH, 19.07.2018 - IX ZB 10/18
 BVerfG, 24.03.2021, 1 BvR 2656/18

BIBLIOGRAFIA

- C. Amato, G. Comandé, The Borderlines of Tort Law in Italy [w:] M. Martin-Casals (red.), The Borderlines of Tort Law: Interactions with Contract Law, Cambridge 2019
- J.A. Antipapas, Civil Liability and Environmental Protection: Italian-French Looks, European Journal of Privacy Law & Technologies, issue 2022/1
- G. Atzori, Italy [w:] T.L. Garrett (red.), The Environment and Climate Change Law Review. Second Edition, London 2018
- E. Bagińska, O granicach kompensacji szkody niemajątkowej w przyszłym kodeksie cywilnym (uwagi na tle prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego), PiP 2021, nr 3
- E. Bagińska [w:] E. Bagińska (red.), System Prawa Medycznego. Odpowiedzialność prywatnoprawna, tom 5, Warszawa 2021
- E. Bagińska, Wrongful Birth and Non-Pecuniary Loss: Theories of Compensation, Journal of European Tort Law 2010, vol. 1, issue 2
- J. Balcarczyk, Prawo do dobrego imienia postaci historycznej a granice wolności wypowiedzi dotyczące wydarzeń dziejowych, Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo, 2009, tom 308
- J. Balcarczyk, Prawo do wizerunku i jego komercjalizacja, Warszawa 2009
- T. Barkhuysen, M.L. van Emmerik, Constitutionalisation of Private Law: The European Convention on Human Rights Perspective [w:] T. Barkhuysen, S. Lindenbergh (red.), Constitutionalisation of Private Law, Leiden 2006
- J. Barta, R. Markiewicz [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), Media a dobra osobiste, Warszawa 2009
- K. von Bassewitz, Hard Times for Paparazzi: Two Landmark Decisions Concerning Privacy Rights Stir Up the German and English Media, International Review of Intellectual Property and Competition Law 2004, vol. 35, issue 6
- K. Bączyk-Rozwadowska, Odpowiedzialność cywilna za szkody wyrządzone przy leczeniu, Toruń 2013
- P.J. Belton, Control of Group Defamation: A Comparative Study of Law and Its Limitations, Tulane Law Review 1960, vol. 34, no. 3
- A. Biały, Prawo do zadośćuczynienia dla osób najbliższych w świetle uchwały Sądu Najwyższego z 27.03.2018 r., III CZP 60/17, PS 2019, nr 7-8
- Z. Bidziński, J. Serda, Cywilnoprawna ochrona dóbr osobistych w praktyce sądowej [w:] J.S. Piątkowski (red.), Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym. Zagadnienia wybrane, Wrocław 1986
- T.H. Bingham, The uses of tort, Journal of European Tort Law 2010, vol. 1, issue 1
- C. Błaszczyk, Glosa krytyczna do wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 13 stycznia 2021 r., I ACa 289/20, Radca Prawny. Zeszyty Naukowe 2021, nr 3
- T. Bojanowski, Mowa nienawiści a dobra osobiste – wybrane aspekty ochrony cywilnoprawnej, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska 2023, vol. 70, nr 1
- J.S. Borghetti, The Borderlines of Tort Law in France [w:] M. Martin-Casals (red.), The Borderlines of Tort Law: Interactions with Contract Law, Cambridge 2019
- W. Borysiak, Naruszenie przez lekarza prawa rodziców do planowania i przerywania ciąży jako podstawa roszczenia odszkodowawczego. Glosa do wyroku SN z dnia 13 października 2005 r., IV CK 161/05, PiP 2006, nr 7
- L. Bosek, W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego), Forum Prawnicze 2015, nr 3
- G. Brüggemeier, Protection of personality interests in continental Europe: the examples of France, Germany and Italy, and a European perspective [w:] N.R. Whitty, R.

- Zimmermann (red.), *Rights of Personality in Scots Law: A Comparative Perspective*, Edinburgh University Press 2009
- G. Brügge-meier, Protection of personality rights in the law of delict/torts in Europe: mapping out paradigms [w:] G. Brügge-meier, A. Colombi Ciacchi, P. O'Callaghan (red.), *Personality Rights in European Tort Law*, Cambridge 2010
- G. Brügge-meier, The Civilian Law of Delict: A Comparative and Historical Analysis, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2020, vol. 7, no. 4
- M. Brzozowska-Pasieka, Legitymacja czynna osób fizycznych i prawnych w sprawach o naruszenie prawa do tożsamości narodowej. Przegląd orzecznictwa polskiego z uwzględnieniem orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *MoP* 2019, nr 22
- J. Buchalska [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020
- A. Budnik, Wpływ Human Rights Act na definiowanie organu administracji publicznej w Wielkiej Brytanii – uwagi porównawcze, *Krytyka Prawa* 2017, tom 9, nr 4
- A. Burda, P. Modrzejewski, Odpowiedzialność administratorów stron internetowych za naruszenie dóbr osobistych. Glosa do wyroku SN z dnia 24 listopada 2017 r., I CSK 73/17, *Glosa* 2018, nr 4
- M. Bussani, M. Infantino, Tort Law and Legal Cultures, *The American Journal of Comparative Law* 2015, nr 1
- O. Byndiu, Tożsamość narodowa jako dobro osobiste w ujęciu dotychczasowego orzecznictwa, *Palestra* 2020, nr 7-8
- T. Callus, "Wrongful Life" a la Francaise, *Medical Law International* 2001, vol. 5, issue 2
- P. Canan, The SLAPP from a Sociological Perspective, *Pace Environmental Law Review* 1989, vol. 7, issue 1
- J. Chaciński, *Prawa podmiotowe a ochrona dóbr osobistych*, Lublin 2004
- A. Chmielarz-Grochal, Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 9 kwietnia 2024 r. w sprawie Verein KlimaSeniorinnen Schweiz i inni przeciwko Szwajcarii (skarga nr 53600/20), *Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego* 2024, nr 3
- B. Chmielowiec, komentarz do art. 4 [w:] D. Karkowska (red.), *Prawa pacjenta i Rzecznik Praw Pacjenta. Komentarz*, Warszawa 2021
- A. Chodorowska, Ł. Szumkowski, Problematyka prawa do grobu w kontekście dóbr osobistych, *Studia Prawnoustrojowe* 2019, nr 46
- M. Ciemiński, *Odszkodowanie za szkodę niemajątkową w ramach odpowiedzialności ex contractu*, Warszawa 2015
- A. Cisek, *Dobra osobiste i ich niemajątkowa ochrona w kodeksie cywilnym*, Wrocław 1989
- K. Ciučkowska, Ochrona więzi małżeńskiej instrumentami właściwymi dla dóbr osobistych. Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską. Glosa do wyroku SN z dnia 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17, *OSP* 2019, nr 10
- K. Ciučkowska, Smog a dobra osobiste. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 28 maja 2021 r., III CZP 27/20, *OSP* 2022, nr 11
- R. Clement, O. Rodat, Post-Perruche: What Responsibilities for Professionals? *Medicine and Law* 2006, vol. 25, issue 1
- M. Czajkowska-Dąbrowska, Roszczenie o zadośćuczynienie z art. 448 k.c. (po nowelizacji) w orzecznictwie Sądu Najwyższego [w:] K. Ślęzak (red.), *Studia i analizy Sądu Najwyższego. Tom VII*, Warszawa 2014
- K. Czub, O konstrukcji intelektualnych dóbr osobistych, *ZNUJ PPWI* 2012, nr 1

- P.A. *De Miguel Asensio*, Protection of Reputation, Good Name and Personality Rights in Cross-Border Digital Media, GRUR International (Journal of European and International IP Law), 2022, vol. 71, issue 11
- M. *Denga*, Academic freedom under legal siege: (inter)disciplinary incursions on Holocaust research in Poland, European Human Rights Law Review 2021, issue 5
- A. *Denys*, Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 2 sierpnia 2019 r. (sygn. I ACa 768/18), Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM 2020, nr 10
- F. *Di Ciommo*, Diritti della personalità tra media tradizionali e avvento di Internet [w:] G. *Comandé* (red.), Persona e tutele giuridiche, Torino 2003
- S. *Dmowski*, R. *Trzaskowski*, komentarz do art. 23 [w:] J. *Gudowski* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Księga pierwsza. Część Ogólna, Warszawa 2014 (dostęp elektroniczny LEX)
- E. *Dobrodziej*, Ochrona dóbr osobistych: aspekty prawne i praktyczne, Bydgoszcz 2003
- K. *Dobrzeński*, A. *Hrehorowicz*, Czy instytucjonalizacja „prawa do prawdy” jest receptą na kryzys informacyjny? Zeszyty Naukowe Instytutu Administracji Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Gubernaculum et Administratio, Historia, Prawo, Administracja 2021, tom 1, nr 2
- K. *Doktor-Bindas*, Prawo do czystego powietrza, Przegląd Konstytucyjny 2020, nr 4
- F. *Donson*, Libel Cases and Public Debate - Some Reflections on whether Europe Should be Concerned about SLAPPs, Review of European Community & International Environmental Law 2010, vol. 19, no. 1
- F.J. *Dougherty*, The Right of Publicity - Towards a Comparative and International Perspective, Loyola of Los Angeles Entertainment Law Journal 1998, vol. 18, no. 3
- H.C. *Dykes*, The Defamation Act 2013: A Matter of Interpretation in the Ongoing Battle between Free Speech and the Right to Reputation, Manchester Review of Law, Crime and Ethics 2020, vol. 9
- Ł. *Dyrda*, Dotychczasowa praktyka i orzecznictwo dotyczące jurysdykcji krajowej w sprawach o ochronę dóbr osobistych a wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 17.06.2021 r., C-800/19, Mittelbayerischer Verlag KG przeciwko SM, EPS 2022, nr 7
- M. *Dziurda*, komentarz do art. 43 [w:] J. *Gudowski* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55(4)), Warszawa 2021
- M. *Dziurda*, Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz do nowelizacji z 2023 roku, Warszawa 2023
- C. *Elliott*, F. *Quinn*, Tort Law, Dorchester 2009
- B. *Engelking*, J. *Grabowski* (red.), Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski, Warszawa 2018
- J. *Ewing*, The Perruche Case, Journal of Law & Family Studies 2002, vol. 4, no. 2
- F. *Farrington*, M. *Zabrocka*, Punishment by Process: The Development of Anti-SLAPP legislation in the European Union, ERA Forum 2023, vol. 24
- M. *Faure*, T. *Hartlief*, The Netherlands, [w:] H. *Koziol*, B.C. *Steininger* (red.), European Tort Law 2005, Wiedeń 2006
- B. *Feuillet*, The Perruche Case and French Medical Liability, Drexel Law Review 2011, vol. 4, no. 1
- M. *Florczak-Wątor*, komentarz do art. 86 [w:] P. *Tuleja* (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. II, Warszawa 2023
- M. *Fras*, Ochrona dóbr osobistych osób nieheteronormatywnych. Kilka krytycznych uwag na tle judykatury [w:] S. *Byczko*, A. *Kappes*, B. *Kucharski*, U. *Promińska* (red.), Non omne quod licet honestum est. Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera, Warszawa 2022

- M. Frontczak, B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, Odpowiedzialność za przyczynianie się do zmian klimatu z perspektywy ochrony dóbr osobistych [w:] A. Barczak, M.M. Kenig-Witkowska, M. Stoczkiewicz (red.), Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu, Warszawa 2024
- K. Garnowski, Prawo do czystego środowiska jako dobro osobiste [w:] A. Barczak, M. M. Kenig-Witkowska, M. Stoczkiewicz (red.), Współczesne wyzwania prawa ochrony klimatu, Warszawa 2024
- M. Gawel, Prawo do życia w czystym środowisku a ochrona powietrza w kontekście zagadnienia dóbr osobistych oraz zaniechań legislacyjnych [w:] F. Nawrot, E. Radecka (red.), Prawne instrumenty ochrony powietrza. Wybrane zagadnienia, Katowice 2018
- B. Gawlik, Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens koncepcji tzw. praw podmiotowych osobistych, ZNUJ 1985, z. 41
- M. Gąska, Wiąż rodzinna – refleksje nad charakterem dobra oraz dopuszczalnością i sposobami kompensacji krzywdy wywołanej jego naruszeniem, Forum Prawnicze 2018, nr 1
- I. Giesen, Of Wrongful Birth, Wrongful Life, Comparative Law and the Politics of Tort Law Systems, Tydskrif vir Heedendaagse Romeins-Hollandse Reg 2009, vol. 72
- A. Gliszczyńska, M. Górski, Badacze historii w sali sądowej. Glosa do wyroku SA w Warszawie z 16.08.2021 r., I ACa 300/21, PiP 2022, nr 11
- A. Gliszczyńska-Grabias, Prawo i pamięć. O prawnych aspektach odniesień do przeszłości, PiP 2023, nr 12
- Ł. Goździaszek, Cywilnoprawne granice swobody wypowiedzi w internecie, Warszawa 2015
- P. Grzegorzczak, Dopełnienie czynności potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia dobra osobistego, do którego doszło w Internecie, MoP 2015, nr 7
- T. Grzeszak, Cywilne prawo - dobra osobiste - naruszenie godności przez nieudostępnienie toalety. Glosa do wyroku SN z dnia 17 września 2014 r., I CSK 682/13, OSP 2015, nr 7-8
- T. Grzeszak, Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane, PS 2018, nr 4 (tekst pierwotnie opublikowany w: *Experientia docet*. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple, P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), Warszawa 2017, s. 896-929)
- T. Grzeszak, Odmowa stwierdzenia wykonalności w Niemczech polskiego wyroku w sprawie o ochronę tożsamości narodowej i godności Polaka, MoP 2018, nr 18
- T. Grzeszak, Przewlekłość postępowania a naruszenie praw osobistych. Zagadnienia prawne w praktyce SN, MoP 2016, nr 19
- T. Grzeszak, Zdrada małżeńska a naruszenie dóbr osobistych w orzecznictwie Sądu Najwyższego, MoP 2019, nr 11
- T. Grzeszak, B. Janiszewska, O odpowiedzialności portalu informacyjnego – cz. I. Zagadnienia prawne w praktyce SN, MoP 2017, nr 19
- T. Grzeszak, B. Janiszewska, O odpowiedzialności portalu informacyjnego – cz. II. Zagadnienia prawne w praktyce SN, MoP 2017, nr 23
- S. Grzybowski, Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego, Warszawa 1957
- R. Guzik, komentarz do art. 53(o) [w:] Komentarz do ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej - w zakresie zmian wprowadzonych ustawami z dnia 26 stycznia 2018 r. oraz z dnia 27 czerwca 2018 r., LEX/el. 2018 (dostęp elektroniczny LEX)
- R. Guzik, Wolność słowa a mowa nienawiści. Analiza karnoprawna, Warszawa 2021
- J. Harris, The Wrong of Wrongful Life, Journal of Law and Society 1990, vol. 17, no. 1

- M. Hejbudzki*, Normatywne podstawy wprowadzenia do polskiego porządku prawnego koncepcji prawa podmiotowego do życia w czystym środowisku, *Studia Prawnoustrojowe* 2019, nr 43
- M.E. Hilser*, England and Wales' Defamation Act 2013 and the Public Interest Defense: An Emphasis toward "Is It True" over "Will They Sue?", *Arizona Journal of International and Comparative Law* 2020, vol. 37, no. 2
- C. Holt, D. Simons*, RICO as a Case-Study in Weaponizing Defamation and the International Response to Corporate Censorship, *Journal of International Media & Entertainment Law* 2020, vol. 9, no. 1
- E.H. Hondius*, The Kelly Case – Compensation for Undue Damage for Wrongful Treatment [w:] *J.K.M. Gevers, E.H. Hondius, J.H. Hubben* (red.), *Health Law, Human Rights and the Biomedicine Convention: Essays in Honour of Henriette Roscam Abbing*, Leiden 2005
- A. Jacek*, „Złe urodzenie” jako źródło odpowiedzialności odszkodowawczej zakładu opieki zdrowotnej, *Prok. i Pr.* 2008, nr 12
- B. Janiszewska*, komentarz do art. 23 [w:] *J. Gudowski* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55(4))*, Warszawa 2021
- B. Janiszewska*, komentarz do art. 24 [w:] *J. Gudowski* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1 (art. 1–55(4))*, Warszawa 2021
- L. Jantowski*, komentarz do art. 448 [w:] *M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2024 (dostęp elektroniczny LEX)
- L. Jurek*, Wolność debaty historycznej a ochrona dóbr osobistych w orzecznictwie sądów polskich i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *Studia Prawa Prywatnego* 2013, nr 2
- T. Justyński*, Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym, Kraków Zakamycze 2000
- T. Justyński*, Naruszenie przez lekarza prawa rodziców do planowania i przerywania ciąży jako podstawa roszczenia odszkodowawczego. Glosa do wyroku SN z dnia 13 października 2005 r., IV CK 161/05, *PiP* 2006, nr 7
- T. Justyński*, Poczęcie i urodzenie się dziecka jako źródło odpowiedzialności cywilnej, Kraków Zakamycze 2003
- M. Kaliński*, Szkoda na osobie i jej naprawienie, Warszawa 2021
- S. Kalus*, komentarz do art. 24 [w:] *M. Fras, M. Habdas* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Warszawa 2018
- I.C. Kamiński*, Ograniczenia swobody wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Analiza krytyczna, Warszawa 2010
- G. Karaszewski*, komentarz do art. 363 [w:] *P. Nazaruk* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2024 (dostęp elektroniczny LEX)
- A. Keirse, M. Schaub*, Self-Determination with a Price Tag; the Legal and Financial Consequences of Wrongful Conception and Wrongful Birth and the Decision of the Parents to Keep the Child, *Journal of European Tort Law* 2010, vol. 1, issue 3
- D.V. Kędzierski*, Metodologia i paradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych, *TPP* 2018, nr 3
- Ł. Kierznowski, P. Szorc*, Odpowiedzialność cywilna administratora portalu internetowego za wpisy internautów, *Forum Prawnicze* 2021, nr 1
- B. King-Martin*, The Defamation Act 2013: Failing to Re-Balance the Right to Reputation and the Right to Freedom of Expression in the Era of SLAPPs, *City Law Review* 2023, no. 5
- A. Klimkiewicz*, Krzywda i jej zadośćuczynienie w prawie cywilnym. Analiza pojęć w świetle orzecznictwa sądów polskich, *ZNKUL* 2018, t. 61, nr 2

- J.M. Kondek, *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej*, Warszawa 2013
- J.M. Kondek, *Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską: glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 11.12.2018 r., IV CNP 31/17, PS 2020, nr 2*
- A. Kopff, *Glosa do wyroku SN z dnia 19.09.1968, OSNCP 1969, poz. 200 (NP. 1970, nr 7-8)*
- A. Kopff, *Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego. Zagadnienia konstrukcyjne*, St. Cyw. 1972, t. XX
- A. Kopff, *Ochrona sfery życia prywatnego jednostki w świetle doktryny i orzecznictwa*, ZNUJ Prace prawnicze 1982, z. 100
- B. Kordasiewicz, *Cywilnoprawna ochrona prawa do prywatności*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2000, z. 1
- B. Kordasiewicz, *Jednostka wobec środków masowego przekazu*, Ossolineum 1991
- B. Kordasiewicz, *W sprawie obiektywnych i subiektywnych kryteriów oceny naruszania dóbr osobistych [w:] B. Kordasiewicz, E. Łętowska (red.), Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątowskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985
- J. Kosik, *Naruszenie dobra osobistego wskutek działania jednostki organizacyjnej [w:] B. Kordasiewicz, E. Łętowska (red.), Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątowskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985
- K. Kowalik-Bańczyk, *Znaczenie (nie)przystąpienia Unii Europejskiej do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka dla ochrony praw podmiotów gospodarczych [w:] A. Bodnar, A. Płoszka (red.), Wpływ Europejskiej Konwencji Praw Człowieka na funkcjonowanie biznesu*, Warszawa 2016
- M. Kowalski, *Glosa do wyroku s.apel. z dnia 23 września 2005 r., I ACa 554/05, Palestra 2006, nr 9-10*
- R. Kraski, *Combating Fake News In Social Media: U.S. and German Legal Approaches*, St. John's Law Review 2017, vol. 91, no. 4
- K. Krupa-Lipińska, *Zadośćuczynienie za cierpienie wynikające z niemożności nawiązania z osobą bliską typowej więzi rodzinnej z powodu jej uszczerbku na zdrowiu będącego następstwem czynu niedozwolonego*, Gdańskie Studia Prawnicze 2018, t. 39
- K. Kryla-Cudna, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową powstałą wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania umowy*, Warszawa 2018
- A. Krzywoń, *Wolność wypowiedzi w Internecie. O roli mediów społecznościowych i pozytywnych obowiązkach państwa*, PiP 2022, nr 4
- D. Krzyżanowska, *Szkoda majątkowa i jej kompensacja w sprawach wrongful conception [w:] E. Skowrońska-Bocian, W. Borysiak (red.), Prace z prawa cywilnego*, Warszawa 2010
- P. Księżak, *Cywilne prawo - dobra osobiste - naruszenie godności przez nieudostępnienie toalety - zasady współżycia społecznego - skorzystanie z cudzej rzeczy w razie zagrożenia dobra osobistego. Glosa do wyroku SN z dnia 17 września 2014 r., I CSK 682/13, OSP 2016, nr 6*
- P. Księżak, *komentarz do art. 23 [w:] P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna, wyd. II, Warszawa 2014*
- K. Kurosz, *Czy w prawie polskim dopuszczalne jest zadośćuczynienie pieniężne za śmierć zwierzęcia? ZNUJ PPWI 2017, nr 1*

- K. Kurosz, Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską. Ochrona dóbr osobistych. Zdrada kwalifikowana jako naruszenie godności osobistej. Glosa do wyroku SN z dnia 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17, OSP 2019, nr 12, s. 113
- J. Kuźmicka-Sulikowska, Odpowiedzialność deliktowa w prawie wybranych państw obcych, Wrocław 2011
- J. Kuźmicka-Sulikowska, Relacja między odpowiedzialnością kontraktową a deliktową w prawie angielskim, PiP 2013, nr 8, s. 92-104
- M. Kwiędacz-Palosz, Dostęp do wymiaru sprawiedliwości w sprawach środowiskowych w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, EPS 2020, nr 10
- B. Lackoroński, Cywilnoprawna ochrona dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego (art. 53o–53q ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu) [w:] P. Grzebyk (red.), Odpowiedzialność za negowanie zbrodni międzynarodowych, Warszawa 2020
- B. Lackoroński, komentarz do art. 53(o) [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), Ustawa o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Komentarz. Warszawa 2024 (dostęp elektroniczny Legalis)
- B. Lackoroński, Kontrowersje wokół ustalania odpowiedzialności z tytułu naruszenia więzi rodzinnych jako dobra osobistego, Studia Prawnoustrojowe 2019, nr 46
- B. Lackoroński, Odpowiedzialność cywilna za pośrednie naruszenia dóbr, Warszawa 2013
- A. Lauber-Ronsberg, The Commercial Exploitation of Personality Features in Germany from the Personality Rights and Trademark Perspectives, The Trademark Reporter 2017, vol. 107, issue 4
- I. Lewandowska-Malec, Dobra osobiste, Warszawa 2017
- B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, Czy reforma odpowiedzialności cywilnej jest konieczna? [w:] Z. Hajn, D. Skupień (red.), Problemy odpowiedzialności cywilnej we Francji i w Polsce, Łódź 2016
- P. Lewis, The Necessary Implications of Wrongful Life Claims: Lessons from France, European Journal of Health Law 2005, vol. 12, no. 2
- J. Limbach, Promieniowanie konstytucji na prawo prywatne, Kwartalnik Prawa Prywatnego 1999, z. 3
- S.D. Lindenbergh, Fundamental Rights in Private Law: Anchors or Goals in a Globalizing Legal Order? [w:] M. Faure, A. Van der Walt (red.), Globalization and Private Law, Cheltenham 2010
- K. Ludwichowska-Redo, Basic Questions of Tort Law from a Polish Perspective [w:] H. Koziol (red.), Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective, Wiedeń 2015
- M. Lunney, D. Nolan, K. Oliphant, Tort Law: Text and Materials, Oxford 2017
- A.A. Lytvynenko, The Protection of Privacy Rights and Professional Secrecy in the First Czechoslovak Republic (1918–1938), Právněhistorické Studie 2023, 53/3
- E. Łętowska, Wpływ Konstytucji na prawo cywilne [w:] M. Wyrzykowski (red.), Konstytucyjne podstawy systemu prawa, Warszawa 2001
- W. Machała, Problem naruszenia dóbr osobistych wskutek wypowiedzi niekierowanych do indywidualnego adresata. Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 10 lutego 2022 r. w sprawie VI ACa 141/21, Przegląd Prawa Medycznego 2022, tom 4, nr 1
- P. Machnikowski, Badania nad totalitaryzmem – prawda historyczna i wolność indywidualna – prawo prywatne w służbie publicznej. Uwagi na tle „cywilnoprawnych” przepisów ustawy o IPN, Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem 2021, nr 3

- P. Machnikowski, komentarz do art. 23 [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Wyd. 11, Warszawa 2023 (dostęp elektroniczny Legalis)
- P. Machnikowski, Odpowiedzialność za majątkowe skutki naruszenia dobra osobistego w projekcie księgi pierwszej kodeksu cywilnego [w:] J. Balcarczyk (red.), Dobra osobiste w XXI wieku. Nowe wartości, zasady, technologie (*Rights of personality in the XXI century. New values, rules, technologies*), Warszawa 2012
- U. Magnus, The Borderlines of Tort Law in Germany [w:] M. Martin-Casals (red.), The Borderlines of Tort Law: Interactions with Contract Law, Cambridge 2019
- C.C. Manaouil, M.M. Gignon, O.O. Jarde, 10 Years of Controversy, Twists and Turns in the Perruche Wrongful Life Claim: Compensation for Children Born with a Disability in France, *Medicine and Law* 2012, vol. 31, no. 4
- L.M. Manuc, Features and evolution references to personality rights, *Contemporary Readings in Law and Social Justice* 2012, vol. 4, no. 1
- B.S. Markesinis, S.F. Deakin, Tort Law, Oxford 1994
- R. Markiewicz, Svensson a sprawa polska, ZNUJ PPWI 2014, nr 4
- G. Maroń, Fact-checking a wolność słowa, *Radca Prawny. Zeszyty Naukowe* 2022, nr 1
- G. Maroń, Prawna regulacja mowy nienawiści (*hate speech*) w porządku prawnym Stanów Zjednoczonych. Analiza prawnoporównawcza [w:] G. Blicharz, M. Delijewski (red.), Wolność słowa. Współczesne wyzwania w perspektywie prawnoporównawczej, Warszawa 2019
- S. Martuccelli, The Right of Publicity under Italian Civil Law, *Loyola of Los Angeles Entertainment Law Review* 1998, vol. 18, no. 3
- Ł. Maryniak, Odpowiedzialność za stosowanie hiperłączy (linków), *Prawo Mediów Elektronicznych* 2021, nr 1
- J. Matys, Model zadośćuczynienia pieniężnego z tytułu szkody niemajątkowej w kodeksie cywilnym, Warszawa 2010
- J. Matys, Ewolucja środków ochrony dóbr osobistych w kodeksie cywilnym [w:] J. Balcarczyk (red.), Dobra osobiste w XXI wieku. Nowe wartości, zasady, technologie (*Rights of personality in the XXI century. New values, rules, technologies*), Warszawa 2012
- N.J. McBride, R. Bagshaw, Tort Law, Dorchester 2008
- I. McMillan, Enforcement Through the Network: The Network Enforcement Act and Article 10 of the European Convention on Human Rights, *Chicago Journal of International Law* 2019, vol. 20, no. 1
- A. Mężykowska, Skargi dotyczące zniekształcania historii – ochrona dóbr osobistych pokrzywdzonych w przestępstwach negacjonizmu w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka [w:] P. Grzebyk (red.), Odpowiedzialność za negowanie zbrodni międzynarodowych, Warszawa 2020
- K. Michałowska, Ewolucja i wyodrębnienie „rodzinnych dóbr osobistych” – zagadnienia wybrane, *Miscellanea Historico-Iuridica* 2018, tom 17, z. 1
- K. Michałowska, Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym, Warszawa 2017
- J. Misztal-Konecka, Roszczenia majątkowe osób najbliższych dla pokrzywdzonego, Warszawa 2008
- P. Modrzejewski, Odpowiedzialność innych podmiotów niż sprawca za naruszenie dóbr osobistych w Internecie, PPH 2017, nr 3
- P. Modrzejewski, Sposoby naruszania dóbr osobistych w Internecie – zagadnienia wybrane, *Studia Prawnoustrojowe* 2019, nr 44
- O. Moréteau, Basic Questions of Tort Law from a French Perspective [w:] H. Koziol (red.), Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective, Wiedeń 2015

- K. Moruń*, Odpowiedzialność prawna za odesłania w internecie, PPH 2007, nr 13
- P. Nazaruk*, komentarz do art. 23 [w:] *P. Nazaruk* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2024 (dostęp elektroniczny LEX)
- J. Neethling*, Personality rights: a comparative overview, *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa* 2005, vol. 38, no. 2
- J. Neethling*, Recognition and Protection of Personality Rights: Classification and Typology, *Journal of European Tort Law* 2018, vol. 9, issue 3
- M. Nesterowicz*, Zadośćuczynienie pieniężne i odszkodowanie za śmierć lub uszkodzenie psa „rodzinnego” na skutek czynu niedozwolonego (w świetle orzecznictwa), *PS* 2019, nr 5
- M. Nesterowicz*, Zadośćuczynienie pieniężne na rzecz poszkodowanych w stanie wegetatywnym na skutek śpiączki mózgowej (na tle wyroku Sądu Najwyższego z 16.04.2015 r., I CSK 434/14), *PS* 2016, nr 6
- E. Nitkiewicz*, Głos o zachowanie bezpiecznej przystani dla portali internetowych wobec przyjęcia wniosku o przekazanie sprawy Delfi AS przeciwko Estonii do Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, *ZNUJ PPWI* 2015, nr 1
- A. Nowak-Gruca*, Wybrane problemy ochrony dóbr osobistych w epoce postprawdy, *Studia Prawa Prywatnego* 2022, nr 3
- T. Nowakowski*, Zadośćuczynienie pieniężne za naruszenie więzi rodzinnej. Glosa do uchwały SN z dnia 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19, *OSP* 2020, nr 5
- Z. Nowicka*, Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 15 maja 2022 r., *OOO Memo p. Rosji*, skarga nr 2840/10, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 2023, nr 3
- Z. Nowicka*, Instrumenty ochrony przeciwko SLAPP-om w polskim postępowaniu cywilnym (analiza zagadnienia na tle projektowanych regulacji EU), *PiP* 2024, nr 1
- M.A. Nowicki*, art. 1 [w:] *Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* [w:] *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2021
- K. Oliphant*, Basic Questions of Tort Law from the Perspective of England and the Commonwealth [w:] *H. Koziol* (red.), *Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective*, Wiedeń 2015
- E. Ondreasova*, Personality Rights in Different European Legal Systems: Privacy, Dignity, Honour and Reputation [w:] *K. Oliphant, Z. Pinghua, C. Lei* (red.), *The Legal Protection of Personality Rights: Chinese and European Perspectives*, Leiden 2018
- K. Osajda*, Zadośćuczynienie za doznanie przez bliskiego uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku, *PiP* 2016, nr 1
- J. Ożegalska-Trybalska*, Naruszenie dóbr osobistych w Internecie w świetle orzecznictwa sądowego [w:] *J. Balcarczyk* (red.), *Dobra osobiste w XXI wieku. Nowe wartości, zasady, technologie (Rights of personality in the XXI century. New values, rules, technologies)*, Warszawa 2012
- V.V. Palmer*, Moral Damages: The French Awakening in the Nineteenth Century, *Tulane European and Civil Law Forum* 2021, vol. 36
- K. Pałka*, Kreowanie dóbr osobistych [w:] *P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz* (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017
- K. Pałka*, O represyjnej (penalnej) funkcji zadośćuczynienia, *ZNUJ PPWI* 2009, nr 4
- J. Panowicz-Lipska*, Majątkowa ochrona dóbr osobistych, Warszawa 1975
- A. Partyk*, Nietykalność mieszkania jako dobro osobiste człowieka, LEX/el. 2021 (dostęp elektroniczny LEX)

- S. Patti, Environmental Protection in Italy: The Emerging Concept of a Right to a Healthful Environment, *Natural Resources Journal* 1984, vol. 24, issue 3
- M. Pazdan, Dobra osobiste i ich ochrona [w:] M. Safjan (red.), System prawa prywatnego, tom 1. Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2012
- A. Pązik, komentarz do art. 81 [w:] R. Markiewicz (red.), Komentarz do ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych [w:] Ustawy autorskie. Komentarze. Tom II, Warszawa 2021
- A. Pązik, Wyłączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego, Warszawa 2014
- Z. Peplowska-Dąbrowska, Odpowiedzialność za szkody wyrządzone katastrofą statku „Erika” (orzecznictwo francuskie), *Prawo Morskie* 2013, t. XXIX
- O.M. Piaskowska, komentarz do art. 189 [w:] O.M. Piaskowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505(39). Tom I, Warszawa 2024
- J.S. Piątkowski, Ewolucja ochrony dóbr osobistych [w:] E. Łętowska (red.), Tendencje rozwoju prawa cywilnego, Ossolineum 1983
- Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Uwagi o stwierdzonych nieprawidłowościach i lukach w prawie za rok 2019, Warszawa 2020
- Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Uwagi o stwierdzonych nieprawidłowościach i lukach w prawie za rok 2020, Warszawa 2021
- P. Piesiewicz, Zarys problematyki odpowiedzialności cywilnej za naruszenie dóbr osobistych w postaci wpisów umieszczanych na forach internetowych, *PiP* 2019, nr 10
- A. Pietruszka, Zmiany ustawy o IPN w kontekście wolności debaty historycznej. Uwagi na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *MoP* 2018, nr 24
- M. Pilich, Dopuszczalność ochrony dobrego imienia organu państwowego przed naruszeniem w środkach masowego przekazu. OOO Memo przeciwko Rosji, skarga nr 2840/10, wyrok z dnia 15 marca 2022 r. [w:] J. Kosonoga (red.), Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz Orzeczniczy za rok 2022, Warszawa 2023
- M. Pilich, Międzynarodowa ochrona dóbr osobistych (wybrane aspekty prawnoprocesowe) [w:] T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz (red.), Sine Ira et Studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu, Warszawa 2016
- G. Pino, Giudizi di Valore e Dottrine Civilistiche - Il Caso Dei Diritti Della Personalita, *Diritto & Questioni Pubbliche* 2002, nr 2
- G. Pino, L'identità personale [w:] P. Cendon (red.), Gli interessi protetti nella responsabilità civile, vol. II, Torino 2005
- G. Pino, The Right to Personal Identity in Italian Private Law: Constitutional Interpretation and Judge-Made Rights [w:] M. Van Hoecke, F. Ost (red.), The Harmonization of Private Law in Europe, Oxford 2000
- A. Pisanò, Global Perspectives on Corporate Climate Legal Tactics: Italy National Report, The British Institute of International and Comparative Law 2024
- J. Podkowik, Cywilnoprawna ochrona dóbr osobistych a wolność sumienia i religii [w:] A. Biłgorajski (red.), Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, karnego i cywilnego, Warszawa 2015
- W. Popiołek, Wiąż między osobami fizycznymi jako przedmiot ochrony cywilnoprawnej [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple, Warszawa 2017
- G.W. Pring, SLAPPs: Strategic Lawsuits against Public Participation, *Pace Environmental Law Review* 1989, vol. 7, issue 1

- G.W. Pring, P. Canan, SLAPPs: Getting Sued for Speaking Out, Filadelfia 1996
- A. *Pyrzyńska*, Cywilnoprawna ochrona dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego w świetle ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych 2019, nr 4
- A. *Pyrzyńska*, F. *Rakiewicz*, O należytej staranności uczestnika debaty publicznej o przeszłości [w:] J. *Haberko*, J. *Grykiel*, K. *Mularski* (red.), *Ius civile vigilantibus scriptum est. Księga jubileuszowa Profesora Adama Olejniczaka*, Warszawa 2022 (dostęp elektroniczny Legalis)
- M. *Pyziak-Szafrnicka*, Prawa i wolności konstytucyjne a prawa podmiotowe prawa cywilnego. Przydatność konstrukcji prawa podmiotowego [w:] J. *Pisuliński*, J. *Zawadzka* (red.), *Aksjologia prawa cywilnego i cywilnoprawna ochrona dóbr*, Warszawa 2020
- E. *Quill*, R.J. *Friel* (red.), *Damages and Compensation Culture: Comparative Perspectives*, Oxford, Portland, Oregon 2016
- A. *Radwan*, Między negacjonizmem a dyfamacją. Ustawodawca jako moderator dyskusji o przeszłości [w:] A. *Radwan*, M. *Berent* (red.), *Prawda historyczna a odpowiedzialność prawna za jej negowanie lub zniekształcanie*, Warszawa 2019
- Z. *Radwański*, A. *Olejniczak*, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2023
- Z. *Radwański*, A. *Olejniczak*, J. *Grykiel*, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2022
- Z. *Radwański*, *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny* 1988, nr 2
- Z. *Radwański*, Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową w świetle zasad prawa PRL, *PiP* 1955, z. 7-8
- F. *Rakiewicz*, Poczucie tożsamości narodowej jako dobro osobiste w świetle polskiego prawa cywilnego, cz. 1, *Studia Prawa Prywatnego* 2011, nr 2
- F. *Rakiewicz*, Poczucie tożsamości narodowej jako dobro osobiste w świetle polskiego prawa cywilnego, cz. 2, *Studia Prawa Prywatnego* 2011, nr 3
- F. *Rakiewicz*, Poczucie tożsamości narodowej jako dobro osobiste w świetle polskiego prawa cywilnego, cz. 3, *Studia Prawa Prywatnego* 2012, nr 1
- B. *Rakoczy*, Glosa do wyroku SN z dnia 6 kwietnia 2004 r., I CK 484/03, *PS* 2006, nr 10
- G. *Resta*, *The New Frontiers of Personality Rights and the Problem of Commodification: European and Comparative Perspectives*, *Tulane European and Civil Law Forum* 2011, vol. 26
- M. *Robakowska*, Funkcja roszczenia prewencyjnego uregulowanego w art. 323 ust. 1 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska w systemie cywilnoprawnych środków ochrony środowiska, *Transformacje Prawa Prywatnego* 2021, nr 21
- B. *Rodak*, Swoboda wypowiedzi dziennikarskiej a ochrona dobrego imienia i wizerunku osób publicznych. Glosa do wyroku ETPC z dnia 7 lutego 2012 r., 40660/08 i 60641/08, *LEX/el.* 2012 (dostęp elektroniczny LEX)
- H. *Rösler*, *Personality Rights* [w:] *Max Planck Encyclopedia of European Private Law* 2012 (online)
- M. *Rzewuska*, Wiąż człowieka ze zwierzęciem jako dobro osobiste. Glosa do wyroku s.okręg. z dnia 7 września 2017 r., II Ca 1111/17, *Glosa* 2022, nr 2
- J. *Sadomski*, komentarz do art. 23 [w:] K. *Osajda* (red. serii), W. *Borysiak* (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Wyd. 32, Warszawa 2024 (dostęp elektroniczny Legalis)
- J. *Sadomski*, *Konflikt zasad - ochrona dóbr osobistych a wolność prasy*, Warszawa 2008
- J. *Sadomski*, *Naruszenie dóbr osobistych przez media. Analiza praktyki sądowej*, Warszawa 2003

- M. Saffjan, Naprawienie szkody niemajątkowej w ramach odpowiedzialności *ex contractu* [w:] M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Kraków Zakamycze 2004
- M. Saffjan, O różnych metodach oddziaływania horyzontalnego praw podstawowych na prawo prywatne, *PiP* 2014, nr 2
- M. Saffjan, O urokach eklektyzmu metodologicznego. Od wspólnoty zasad i aksjologii do wspólnoty konstrukcji i wykładni prawa [w:] R. Szczepaniak (red.), *Problemy pogranicza prawa prywatnego*, Warszawa 2022
- M. Saffjan, Refleksje wokół konstytucyjnych uwarunkowań rozwoju ochrony dóbr osobistych, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2002, z. 1
- C. Schmitt-Mücke, Persönlichkeitsschutz und Presseberichterstattung im deutschen und italienischen Recht. Unter besonderer Berücksichtigung der materiellrechtlichen Abwägung und richterrechtlichen Bildung von Verhältnismäßigkeitskriterien, Baden-Baden 2023
- A. Scolnicov, Supersized Speech - McLibel Comes to Strasbourg, *Cambridge Law Journal* 2005, vol. 64, no. 2
- P. Semmelmayr, Climate Change and the German Law of Torts, *German Law Journal* 2021, no. 22
- B. Siemieniako, Konstrukcja ochrony dobrego imienia w prawie polskim i angielskim. Wybrane zagadnienia prawnoporównawcze, *Młoda Palestra. Czasopismo Aplikantów Adwokackich* 2016, nr 1
- J. Sieńczyło-Chlabicz, Prawo do wizerunku a komercjalizacja dóbr osobistych, *PiP* 2007, nr 6
- O. Sitarz, Artykuł 196 KK jako granica wolności wypowiedzi [w:] A. Bilgorajski (red.), *Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, karnego i cywilnego*, Warszawa 2015
- M. Siwicki, Przestępstwo zniesławienia w ujęciu prawnoporównawczym, *EPS* 2012, nr 6
- A. Skorupka, Prawo do życia w czystym środowisku. Glosa do uchwały SN z dnia 28 maja 2021 r., III CZP 27/20, *PS* 2022, nr 5
- J. Skrzypczak, Protection of the reputation of the Polish Nation and the Republic of Poland, *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* 2019, nr 3
- R. Ślabuszewski, Hejt i mowa nienawiści w orzecznictwie polskich sądów cywilnych – zagadnienia wybrane, *Studia Administracji i Bezpieczeństwa* 2022, nr 13
- J. Smits, Private Law and Fundamental Rights: a Sceptical View [w:] T. Barkhuysen, S. Lindenbergh (red.), *Constitutionalisation of Private Law*, Leiden 2006
- M. Sobas, Odpowiedzialność cywilnoprawna za szkody doznane przed urodzeniem. Praca doktorska, Katowice 2021
- P. Sobolewski, Glosa do wyroku SN z dnia 13 października 2005 r., IV CK 161/05, *OSP* 2006, nr 11
- S. Somers, The European Convention on Human Rights as an Instrument of Tort Law, Cambridge 2018
- A. Sosna, Więzi rodzinne jako dobro osobiste w świetle przepisów Kodeksu cywilnego i orzecznictwa sądowego, *MoP* 2022, nr 12
- W. Surowiecki, Przedmiot ochrony dóbr osobistych. Wybrane zagadnienia [w:] E. Skowrońska-Bocian, W. Borysiak (red.), *Prace z prawa cywilnego*, Warszawa 2010
- P. Stec, Czy żyjemy w epoce postcywilistycznej? [w:] R. Szczepaniak (red.), *Problemy pogranicza prawa prywatnego*, Warszawa 2022
- M. Stoczkiewicz, Prawo ochrony klimatu w kontekście praw człowieka, Warszawa 2021
- S. Strömholm, Right of privacy and rights of the personality: a comparative survey, Sztokholm 1967

- R. *Strugała*, Artykuł 446[2] KC jako podstawa zasądzenia zadośćuczynienia za krzywdę wyrządzoną naruszeniem więzi rodzinnej spowodowanym ciężkim i trwałym uszkodzeniem ciała lub rozstrojem zdrowia najbliższego członka rodziny, MoP 2021, nr 21
- R. *Strugała*, komentarz do art. 448 [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Wyd. 11, Warszawa 2023 (dostęp elektroniczny Legalis)
- R. *Strugała*, W oczekiwaniu na uchwałę połączonych izb SN, czyli o podstawach prawnych i granicach ochrony dobra osobistego w postaci „więzi rodzinnej”, MoP 2021, nr 1
- A. Sylwestrzak, komentarz do art. 23 [w:] M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2024 (dostęp elektroniczny LEX)
- A. Sylwestrzak, komentarz do art. 24 [w:] M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2024 (dostęp elektroniczny LEX)
- A. Szot, Klauzula generalna jako ponadgałęziowa konstrukcja systemu prawa, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 2016, vol. 63, nr 2
- A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979
- A. Szpunar, *Odszkodowanie w razie śmierci osoby bliskiej*, Warszawa 1973
- A. Szpunar, O niemajątkowych środkach ochrony dóbr osobistych, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny* 1984, nr 3
- A. Szpunar, The Law of Tort in the Polish Civil Code, *The International and Comparative Law Quarterly*, 1967, nr 1
- A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999
- A. Szpunar, Zgoda uprawnionego w zakresie ochrony dóbr osobistych, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny* 1990, nr 1
- K. Szutowska, Odpowiedzialność za szkodę z tytułu *wrongful conception* i *wrongful birth* w świetle funkcji odpowiedzialności odszkodowawczej w polskim prawie cywilnym - część I, *Transformacje Prawa Prywatnego* 2008, nr 1
- P. Szymańska vel Szymanek, Wiąż rodzinna w orzecznictwie Sądu Najwyższego, *Studia Prawnoustrojowe* 2019, t. 45
- B. Szykowski, Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 2021 r., sygn. III CZP 27/20, *Prok.i Pr.* 2023, nr 7-8
- M. Śliwka, *Prawa pacjenta w prawie polskim na tle prawnoporównawczym*, Toruń 2010
- A. Śmidoda, Otwarty katalog dóbr osobistych w orzecznictwie, *Młoda Palestra. Czasopismo Aplikantów Adwokackich* 2018, nr 3
- A. Śmieja, Z problematyki odpowiedzialności uregulowanej w art. 448 k.c. [w:] M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Kraków Zakamycze 2004
- K. Świątczak, *Dobra osobiste osób prawnych w polskim prawie cywilnym*, Łódź 2020
- T.J. Tadla, Europejska Konwencja Praw Człowieka w porządku konstytucyjnym Zjednoczonego Królestwa, *EPS* 2021, nr 3
- T. Targosz, Naruszenia dóbr osobistych w Internecie – rewolucja orzecznictwa, *ZNUJ PPWI* 2018, nr 2
- S. Taylor, Extending the Frontiers of Tort Law: Liability for Ecological Harm in the Civil Code, *Journal of European Tort Law* 2018, vol. 9, no. 1
- S. Thobani, *Diritti della personalità e contratto: dalle fattispecie più tradizionali al trattamento in massa dei dati personali*, Milano 2018

- E. *Traple*, Nadużycie instytucji ochrony dóbr osobistych w praktyce orzeczniczej sądów polskich [w:] *J. Pisuliński, J. Zawadzka* (red.), *Aksjologia prawa cywilnego i cywilnoprawna ochrona dóbr*, Warszawa 2020
- A.S. *Tokarz*, Zdrada małżeńska. Zadośćuczynienie za zerwanie więzi rodzinnych, PS 2011, nr 4
- A. *Tomczyk*, Rozdział I, § 4. Stosunek norm prawnych do norm moralnych, pkt I-II [w:] *Skutki cywilnoprawne naruszenia norm moralnych między osobami bliskimi*, Warszawa 2020 (dostęp elektroniczny Legalis)
- P. *Tuleja*, komentarz do art. 30 [w:] *P. Tuleja* (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2023
- G. *Wagner*, A. *Arntz*, Liability for Climate Damage under the German Law of Torts, SSRN Electronic Journal 2021
- U. *Walczak*, Geneza problemu w prawie europejskim i pojęcie szkody niemajątkowej, TPP 2007, nr 1
- M. *Wałachowska*, Glosa do wyroku s.apel. z dnia 23 września 2005 r., I ACa 554/05, PS 2007, nr 1
- M. *Wałachowska*, komentarz do art. 448 [w:] *M. Fras, M. Habdas* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534)*, Warszawa 2018
- M. *Wałachowska*, Roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za zerwanie więzi rodzinnych w razie doznania przez osobę bliską poważnego uszczerbku na zdrowiu, PS 2017, nr 9
- M. *Wałachowska*, Wynagrodzenie szkód deliktowych doznanych przez pośrednio poszkodowanych, Warszawa 2014
- K. *Warecka*, Strasburg: nie mylić pojęć „dziecko” i „embrion”. Costa i Pavan przeciwko Włochom - wyrok ETPC z dnia 28 sierpnia 2012 r., skarga nr 54270/10, LEX/el. 2014 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 21.09.2024 r.)
- K. *Warecka*, Ochrona dóbr osobistych urzędu tylko wyjątkowo. Omówienie wyroku ETPC z dnia 15 marca 2022 r., 2840/10 (OOO Memo), LEX/el. 2022 (dostęp elektroniczny LEX, data dostępu: 21.09.2024 r.)
- E. *Wasilewska*, Zbiektywizowany sposób oceny rozmiaru krzywdy przy ustalaniu zadośćuczynienia pieniężnego na rzecz poszkodowanego pacjenta, IUSNOVUM 2017, Nr 3
- W. *Wątor*, Czy bloger odpowiada za komentarze usługobiorców? Glosa do wyroku ETPC z dnia 4 czerwca 2020 r., 31955/11, EPS 2021, nr 10
- I. *Wereśniak-Masri*, Prawo do czystego środowiska i prawo do czystego powietrza jako dobra osobiste, MoP 2018, nr 17
- J. *Węglińska*, Glosa częściowo aprobująca do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 22 października 2019 r., Zeszyty Prawnicze 2021, nr 21.3
- B. *Widła*, Odpowiedzialność za naruszenie majątkowych praw autorskich przez stosowanie odesłań (linków) internetowych, ZNUJ PPWI 2010, z. 110
- J. *Wierciński*, Cywilne prawo - ochrona członka partii politycznej z tytułu pośredniego naruszenia dobra osobistego - zniesławienie określonej zbiorowości a ochrona członka tej zbiorowości. Glosa do wyroku SN z dnia 21 września 2006 r., I CSK 118/06, OSP 2009, nr 10
- J. *Wierciński*, *Niemajątkowa ochrona czci*, Warszawa 2002
- A. *Wilk*, Zadośćuczynienie za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego - glosa - III CZP 60/17, MoP 2018, nr 15
- G.L. *Williams*, B.A. *Hepple*, *Foundations of the Law of Tort*, Londyn 1976
- K. *Williams*, State of fear: Britain's "compensation culture" reviewed, Legal Studies 2005, vol. 25, issue 3

- E. Wojnicka [w:] J. Barta (red.), Prawo autorskie. System prawa prywatnego, t. 13, Warszawa 2007
- M. Woźniak, Naruszenie dóbr osobistych hałasem, PS 2015, nr 6
- S. Wronkowska, Analiza pojęcia prawa podmiotowego, Poznań 1973
- P. Wyszynska-Ślufińska, Compensation for moral harm caused to a legal entity – does the new Polish Supreme Court resolution of 2023 provide a remedy for the Polish legal system? Some critical remarks in a comparative perspective, Wiadomości Ubezpieczeniowe 2024, nr 1
- A. Valongo, Human Rights and Reproductive Choices in the Case-Law of Italian and European Courts, European Journal of Health Law 2014, vol. 21, no. 2
- W. Vandebussche, Rethinking Non-Pecuniary Remedies for Defamation: The Case for Court-Ordered Apologies, Journal of International Media & Entertainment Law 2020-2021, vol. 9, no. 1
- A.J. Verheij, Compensation of Pretium Affectionis - A Constitutional Necessity? Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg 2004, vol. 67, no. 3
- M.A. Zachariasiewicz [w:] M. Pazdan (red.), Prawo prywatne międzynarodowe. System Prawa Prywatnego. Tom 20A, Warszawa 2014
- K. Zaradkiewicz, Nadużycie środków ochrony dóbr osobistych - uwagi de lege ferenda, Probacja 2022, nr 2
- M. Zaremba, Usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych w internecie - analiza orzecznictwa sądowego, PS 2020, nr 6
- A. Zieliński, Ochrona praw podmiotowych [w:] Z. Radwański, A. Olejniczak (red.), Prawo cywilne – część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 2. Wyd. 3, Warszawa 2019
- F. Zoll, Does a nation have “personality rights”? On the abuse of civil law by involving it into the political struggle [w:] K. Csach (red.), Ad hoc legislativa v súkromnom práve, Praga 2019
- J. Zralek, Państwo jako podmiot odpowiedzialny za zmiany klimatyczne w prawie prywatnym, Transformacje Prawa Prywatnego 2022, nr 3
- P. Żerański, Odszkodowawcza odpowiedzialność cywilna dostawcy usług hostingowych za naruszenia praw własności intelektualnej w Internecie w prawie unijnym i polskim na tle prawnoporównawczym, PPH 2013, nr 3
- W. Żochowski, Odpowiedzialność cywilnoprawna host providera, Prawo Mediów Elektronicznych 2022, nr 4

INNE

- M. Bogdanowicz, Kara za „lajki”. Czy można zostać skazanym za popieranie nieodpowiednich treści na Facebooku? Dostęp pod adresem: <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1089000,facebook-kary-za-lajki.html> (data dostępu: 21.09.2024 r.)
- D. Bychawska-Siniarska, A. Gliszczyńska-Grabias, Polska niechlubnym liderem SLAPP-ów, 11.04.2024 r., dostęp pod adresem: <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art40146201-bychawska-siniarska-glisczynska-grabias-polska-niechlubnym-liderem-slapp-ow> (data dostępu: 06.07.2024 r.)
<https://www.the-case.eu/about/> (data dostępu: 21.09.2024 r.)
- Germany: Flawed Social Media Law. NetzDG is Wrong Response to Online Abuse, 14.02.2018 r., dostęp pod adresem: <https://www.hrw.org/news/2018/02/14/germany-flawed-social-media-law> (data dostępu: 05.07.2024 r.)
- Kierunki zmian prawnych proponowanych w celu wdrożenia dyrektywy w sprawie ochrony przed pozwami typu SLAPP osób angażujących się w debatę publiczną z 26.04.2024 r., dostęp pod adresem: <https://hfhr.pl/aktualnosci/kierunki-zmian-prawnych-dyrektywa-antyslapp> (data dostępu: 19.09.2024 r.)
- Komunikat w sprawie I ACa 808/19 dot. filmu „Nasze matki, nasi ojcowie”, dostęp pod adresem: <https://krakow.sa.gov.pl/komunikat-w-sprawie-i-aca-80819-dot-filmu-nasze-matki-nasi-ojcowie,new,mg,1,279.html,637> (data dostępu: 19.09.2024 r.)
- M. Kozubal, Protesty w sprawie procesu o historię, 01.02.2021 r. (aktualizowany 02.02.2021 r.), dostęp pod adresem: <https://www.rp.pl/historia/art8684891-protesty-w-sprawie-procesu-o-historie> (data dostępu: 20.09.2024 r.)
- K. Kurosz, Czy za utratę psa należy się zadośćuczynienie, 16.05.2018 r., dostęp pod adresem: <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art9795411-krzysztof-kurosz-czy-za-utrate-psa-nalezy-sie-zadoscuczynienie> (data dostępu: 20.09.2024 r.)
- New plans to stop journalists being silenced by baseless lawsuits, 11.09.2023 r., dostęp pod adresem: <https://www.gov.uk/government/news/new-plans-to-stop-journalists-being-silenced-by-baseless-lawsuits> (data dostępu: 03.07.2024 r.)
- Oświadczenie HarperCollins Publishers Ltd, 22.12.2021 r., dostęp pod adresem: <https://corporate.harpercollins.co.uk/press-releases/putins-people-settlement-reached-in-roman-abramovich-v-harpercollins-and-catherine-belton/> (data dostępu: 03.07.2024 r.)
- <https://patrianostra.org.pl/sprawa-janiny-luberdy-zapasnik-przeciwko-tygodnikowi-focus/> (data dostępu: 19.09.2022 r.)
- <https://www.piab.ie/eng/> (data dostępu: 28.03.2024 r.)
- Policy paper. Economic Crime and Corporate Transparency Act: strategic lawsuits against public participation (SLAPPs), dostęp pod adresem: <https://www.gov.uk/government/publications/economic-crime-and-corporate-transparency-act-2023-factsheets/economic-crime-and-corporate-transparency-act-strategic-lawsuits-against-public-participation-slapps> (data dostępu: 03.07.2024 r.)
- Principles of European Tort Law (PETL). Polish Version, dostęp pod adresem: <http://www.egtl.org/PETLPolish.html> (data dostępu: 21.09.2024 r.)
- Projekt ustawy o ochronie wolności słowa w internetowych serwisach społecznościowych, dostęp pod adresem: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12351757> (data dostępu: 19.09.2024 r.)
- M. Sandecki, Stowarzyszenie LGBT ma prawo reprezentować społeczność LGBT+ w procesie cywilnym. Przełomowa decyzja gdańskiego sądu, 03.03.2023 r., dostęp pod adresem:

- <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,29524823,stowarzyszenie-lgbt-ma-prawo-reprezentowac-spolecznosc-lgbt.html> (data dostępu: 19.06.2024 r.)
- S. Seddon, Yevgeny Prigozhin: UK reviews rules after Wagner head sued journalist, 25.01.2023 r., dostęp pod adresem: <https://www.bbc.com/news/uk-64400057> (data dostępu: 03.07.2024 r.)
- Shutting Out Criticism: How SLAPPs Threaten European Democracy. A report by The Coalition Against SLAPPs in Europe (CASE), marzec 2022 r., dostęp pod adresem: <https://www.the-case.eu/wp-content/uploads/2023/04/CASereportSLAPPsEurope.pdf> (data dostępu: 04.07.2024 r.)
- Standaryzacja wysokości zadośćuczynień za krzywdę spowodowaną śmiercią osoby najbliższej (art. 446 § 4 k.c.), dostęp pod adresem: <https://www.kssip.gov.pl/node/8256> (data dostępu: 03.02.2024 r.)
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 marca 2023 r. w sprawie obrony dobrego imienia św. Jana Pawła II, dostęp pod adresem: <https://www.sejm.gov.pl/media9.nsf/files/MPRA-CPRNUV/%24File/Uchwa%C5%82a%20Sejmu%20w%20sprawie%20obrony%20dobrego%20imienia%20%C5%9Bw.%20Jana%20Paw%C5%82a%20II.pdf> (data dostępu: 19.09.2024 r.).
- Uzasadnienie projektu ustawy z druku Sejmu VI kadencji nr 81, dostęp pod adresem: <https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruku/81> (data dostępu: 12.09.2024 r.)
- Uzasadnienie projektu ustawy z druku Sejmu VIII kadencji nr 806, dostęp pod adresem: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=806> (data dostępu: 19.09.2024 r.)
- Uzasadnienie projektu ustawy z druku Sejmu IX kadencji nr 1125, dostęp pod adresem: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1125> (data dostępu: 08.09.2024 r.)
- C. Tobitt, Putin's People journalist and publisher settle Roman Abramovich libel claim, 22.12.2021 r. (aktualizowany 30.09.2022 r.), dostęp pod adresem: <https://pressgazette.co.uk/news/putins-people-journalist-and-publisher-settle-roman-abramovich-libel-claim/> (data dostępu: 03.07.2024 r.)
- G. Wagner, Combatting Climate Change: The Judicial Way, The Oxford Business Law Blog (OBLB), 20.07.2021 r., dostęp pod adresem: <https://blogs.law.ox.ac.uk/business-law-blog/blog/2021/07/combating-climate-change-judicial-way> (data dostępu: 19.09.2024 r.).
- <https://webtalk.pl/oswiadczenie.pdf> (data dostępu: 29.08.2022 r.)